

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-КӨПШІЛІК ЖУРНАЛ

2(10) 2012

БАС РЕДАКТОР

С.Ж. ПІРӘЛИЕВ

Абай атындағы ҚазҰПУ ректоры, педагогика ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА құрметті мүшесі

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Нурiev М.А. – Абай ат. ҚазҰПУ Жаңартпа технологиялар және білім беру мазмұнын ҒЗИ директоры, ҚР Жоғары мектебіне еңбегі сіңген қызметкер, профессор, бас редактордың бірінші орынбасары; **Сейсенбаева Ж.А.** – Абай ат. ҚазҰПУ Жаңартпа технологиялар және білім беру мазмұнын ҒЗИ оқу үдерісін жетілдіру бөлімінің басшысы, филология ғылымдарының кандидаты, жауапты редактор; **Айтбаев Ө.А.** – Халықаралық «Қазақ тілі» қоғамының президенті, Тіл білімі институты ғылыми-терминологиялық орталығының бас ғылыми қызметкері, филология ғылымының докторы, профессор; **Айталы А.** – Қазақ заң гуманитарлық университетінің әлеуметтік психологиялық пәндер кафедрасының профессоры, философия ғылымдарының докторы, профессор; **Әлмұхамбетов Б.А.** – Абай ат. ҚазҰПУ көркем сурет-графика факультетінің деканы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор; **Баймырзаев Қ.М.** – Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының ректоры, география ғылымдарының докторы, профессор; **Бөлеев Қ.** – Тараз мемлекеттік педагогикалық институтының «Педагогика және этнопедагогика» кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор; **Бейсенова А.С.** – Абай ат. ҚазҰПУ-дың «География және экологиядан ғылыми-әдістемелік орталығының» меңгерушісі, география ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Ұлттық Ғылым Академиясының акедемигі; **Берікханова А.Е.** – Абай ат. ҚазҰПУ «Ұлттық тәрбие» кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент; **Ғаббасов С.** – жазушы, КСРО Денсаулық сақтау ісінің үздігі, медицина және педагогика ғылымдарының докторы, профессор; **Есім Ғ.** – ҚР сенат депутаты, философия ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі; **Есполов Т.И.** – Қазақ ұлттық аграрлық университетінің ректоры, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА-ның академигі; **Жарықбаев Қ.К.** – Т.Т.Тәжібаев атындағы этнопсихология және этнопедагогика орталығының директоры, педагогика ғылымдарының докторы, психология ғылымдарының докторы, профессор; **Иманбаева С.Т.** – Абай ат., ҚазҰПУ «Ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану» кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д., профессор; **Қирабаев С.С.** – М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері, Абай ат. ҚазҰПУ ректор кеңесшісі, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі; **Қасқабасов С.А.** – М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының директоры, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі; **Қыдырәлиев Д.** – ҚР Президент Әкімшілігінің сарапшысы, философия ғылымдарының докторы; **Қозыбаев І.М.** – ҚР Мәдениет министрлігінің Мәдениет Комитетінің төрағасы, тарих ғылымдарының докторы, профессор; **Қалиев С.Қ.** – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Жалпы педагогика кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, профессор; **Қойгелдиев М.Қ.** – Абай ат. ҚазҰПУ Магистратура және докторантура РнД институтының Гуманитарлық мамандықтар кафедрасының меңгерушісі, тарих ғылымдарының докторы, профессор; **Мырзахметов М.** – Абай ат. ҚазҰПУ жанындағы «Абайтану ғылыми-зерттеу орталығының» директоры, филология ғылымдарының докторы, профессор; **Мұтанов Ғ.М.** – әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің ректоры, техника ғылымдарының докторы, профессор; **Молдабеков Ж.Ж.** – философия ғылымдарының докторы, әл-Фараби ат. ҚазҰУ «Мәдени-антропология» кафедрасының профессоры; **Нөкетаева Д.Ж.** – Қазақ Мемлекеттік Қыздар педагогикалық университетінің ректоры, педагогика ғылымдарының кандидаты; **Нәрібаев К.Н.** – ҚР ҰҒА қоғамдық және гуманитарлық бөлімше төрағасының орынбасары, экономика ғылымдарының докторы, профессор; **Сарыбеков М.Н.** – ҚР Білім және ғылым вице-министрі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор; **Сманов Б.Ө.** – Абай атындағы ҚазҰПУ-дың әкімшілік басқармасының бастығы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор; **Табылдиев Ә.Т.** – әл-Фараби ат. ҚазҰУ профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, профессор; **Түрікпенов Ж.** – Абай ат. ҚазҰПУ Магистратура және докторантура РнД институтының педагогикалық мамандықтар кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ Гуманитарлық академиясының академигі; **Шаханова Р.Ә.** – Абай ат. ҚазҰПУ-дың магистратура және докторантура РнД институтының филология мамандықтар кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д., профессор; **Шолпанқұлова Г.К.** – Абай ат. ҚазҰПУ “Ұлттық тәрбие” кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты; **Құрманғали А.К.** – жауапты хатшы.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

С.Ж. ПРАЛИЕВ

Ректор КазНПУ имени Абая, доктор педагогических наук, профессор,
почетный член НАН РК

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Нурiev М.А. – директор НИИ инновационных технологий и содержания образования КазНПУ им. Абая, профессор, Заслуженный работник высшей школы РК, первый заместитель главного редактора; **Сейсенбаева Ж.А.** – руководитель отдела исследования, разработки и совершенствования уровней образовательного процесса и их содержания НИИ инновационных технологий и содержания образования КазНПУ им. Абая, кандидат филологических наук, ответственный редактор; **Айтбаев О.А.** – президент международного сообщества “Қазақ тілі”, главный научный сотрудник Научно-терминологического центра института языкового образования, доктор филологических наук, профессор; **Айталы А.** – профессор кафедры социально-психологических дисциплин Казахского юридического гуманитарного университета, доктор философских наук, профессор; **Альмухамбетов Б.А.** – декан художественно-графического факультета КазНПУ им. Абая, доктор педагогических наук, профессор; **Баймырзаев К.М.** – ректор Костанайского государственного педагогического института, доктор географических наук, профессор; **Бөлеев К.** – зав. кафедрой “Педагогика и этнопедагогика” Таразского Государственного Педагогического Института, доктор педагогических наук, профессор; **Бейсенова А.С.** – зав. кафедрой «Научно-методический центр по географии и экологии», доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК; **Берикханова А.Е.** – доцент кафедры «Национальное воспитание» КазНПУ им. Абая, кандидат педагогических наук; **Габбасов С.** – писатель, Заслуженный работник здравоохранения КСРО, доктор медицинских и педагогических наук, профессор; **Есполов Т.И.** – ректор Казахского национального аграрного университета, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК; **Есим Г.** – депутат сената РК, доктор философских наук, профессор, академик НАН РК; **Жарықбаев К.К.** – директор Центра этнопсихологии и этнопедагогике имени Т.Т. Тажибаева, доктор педагогических наук, доктор психологических наук, профессор; **Иманбаева С.Т.** – зав. кафедрой «Национального воспитания и самопознания» КазНПУ им. Абая, д.п.н., профессор; **Кирабаев С.С.** – советник ректора КазНПУ им. Абая, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М. Ауезова, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК; **Каскабасов С.А.** – директор Института литературы и искусства имени М.Ауезова, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК; **Қыдырәлиев Д.** – эксперт администрации Президента, доктор философских наук; **Қозыбаев И.М.** – председатель Комитета культуры Министерства культуры и информации РК, доктор исторических наук, профессор; **Қалиев С.Қ.** – профессор кафедры “Общей педагогики” Казахского Государственного женского педагогического университета, доктор педагогических наук, профессор; **Қойгелдиев М.К.** – зав.кафедрой гуманитарных специальностей Института Магистратуры и докторантуры РнД КазНПУ им. Абая, доктор исторических наук, профессор; **Мырзахметов М.** – директор НИЦ Абаеведения КазНПУ им. Абая, доктор филологических наук, профессор; **Мутанов Ғ.М.** – ректор Казахского Национального университета имени аль-Фараби, доктор технических наук, профессор; **Молдабеков Ж.Ж.** – профессор кафедры “Культурной антропологии” КазНУ им. Аль-Фараби, доктор философских наук; **Нукетаева Д.Ж.** – ректор Казахского Государственного женского педагогического университета, кандидат педагогических наук; **Нарибаев К.Н.** – зам.председателя отделения общественных и гуманитарных наук НАН РК, доктор экономических наук, профессор; **Сарыбеков М.Н.** – вице-министр образования и науки РК, доктор педагогических наук, профессор; **Сманов Б.О.** – начальник административного управления КазНПУ им.Абая, доктор педагогических наук, профессор; **Табылдиев А.Т.** – профессор КазНУ им. аль-Фараби, доктор педагогических наук; **Туркпенов Ж.** – профессор кафедры педагогических специальностей Института Магистратуры и докторантуры РнД КазНПУ им. Абая, кандидат педагогических наук; **Шаханова Р.А.** – зав.кафедрой филологических специальности Института Магистратуры и докторантуры РнД КазНПУ им. Абая, доктор педагогических наук, профессор; **Шолпанқұлова Г.К.** – доцент кафедры «Национальное воспитание» КазНПУ им. Абая, кандидат педагогических наук; **Қурманғали А.К.** – ответственный секретарь.

EDITOR-IN-CHIEF

S.ZH. PRALIEV

the rector of KazNPU named after Abai, the doctor of pedagogical sciences, the professor,
dear member of NAS RK

EDITORIAL STAFF:

Nuriev M.A. – the director of scientific research institute of innovative technologies and content of education of KazNPU named after Abai, candidate of technical science, the professor, the deserved worker of the higher school of RK, the first deputy of the editor-in-chief; **Seysenbaeva Zh.A.** – the chief of department development of educational process of scientific research institute of innovative technologies and content of education of KazNPU named after Abai, the candidate of philological science, the managing editor; **Aytbaev O.A.** – the president of the international community «Қазақ тілі», the main scientific employee of the Scientifically-terminological centre of Institute of language education, the doctor of philology, the professor; **Aytaly A.** – the professor of chair of socially-psychological disciplines of the Kazakh Law Humanitarian University, the doctor of philosophy; **Almukhambetov B.A.** – the dean of art-graphic faculty KazNPU named after Abai, the doctor of pedagogical sciences, the professor, the academican of National Knowledge Academy named after Y.Altynsarina; **Baymyrzaev K.M.** – the rector of Kostanaysk State Pedagogical Institute, the doctor of geographical sciences, the professor; **Boleev K.** – the university chair of “Pedagogics and ethnopedagogics” of Taraz State Pedagogical Institute, the doctor of pedagogical science, professor; **Beysenova A.S.** – the chair of sud department «the scientifically-methodical centre on geography and ecology» the doctor of pedagogical sciences, the professor, academican of NAS RK; professor of a chair “National education” of KazNPU named after Abai, the doctor of pedagogical sciences, the professor; **Berikhanova A.E.** – the associate professor of a chair “National education” of KazNPU named after Abai, the candidate of pedagogical sciences; **Gabbasov C.** – the writer, the deserved worker of public health services KSRO, the doctor of medical and pedagogical sciences, the professor; **Esim G.** – the deputy of senate of RK, the doctor of philosophic sciences, the professor, the academican of NAS RK; **Espolov T.I.** – the rector of Kazakh national agrarian university, the doctor of economical sciences, the professor, the academican of NAS RK; **Zharykbaev K.K.** – the director of the ethno psychology and ethnopedagogics center named after Tazhibaeva T.T., the doctor of pedagogical sciences, the doctor of psychological sciences, the professor; **Imanbaeva S.T.** – Head of the Department of “national education and samoponaniya” KazNPU them. Abaya, the doctor of pedagogical sciences, the professor; **Kirabaev S.S.** – the chancellor adviser of KazNPU named after Abai, the mail scientist of the Literature Institute named after M. Auezov, professor of the chair “Kazakh literature” of KazNPU named after Abai, the doctor of philology, the academican of NAS RK; **Kaskabasov S.A.** – the director of Literature Institute named after M. Auezov, the academican of NAS RK, the doctor of philology science, the professor; **Kydyraliev D.** – the expert of Presidential Administration, the doctor of philosophy; **Kozybaev I.M.** – the chairman of Culture committee of the Ministry of culture and information RK, the doctor of historical sciences, the professor; **Kaliev S.K.** – the professor of the chair “General pedagogic” of Kazakh State Female Pedagogical University, the doctor of pedagogical sciences, the professor; **Koygeldiev M.K.** – the university chair of humanitarian specialties of PhD studies and magistracy Institute of KazNPU named after Abai, the doctor of historical sciences, the professor; **Myrzakhmetov M.** – the director of the research center Abai-studies under KazNPU named after Abai, the doctor of philology, the professor; **Mutanov G.M.** – the rector of the Kazakh National University named after after Al-Farabi, the doctor of technical science, the professor; **Moldabekov Zh.Zh.** – the academican of social academy, the academican of Academy International acmyology, the doctor of philosophic sciences, the professor of the chair “Cultural anthropology” of KazNU named after Al-Farabi; **Nuketaeva D.Zh.** – rector of Kazakh State Female Pedagogical University, the candidate of pedagogical sciences; **Naribaev K.N.** – vice-chairman of separation of social and humanitarian sciences of NAS RK, the doctor of economics, the professor; **Sarybekov M.N.** – the vice-minister of education and science of RK, the doctor of pedagogical sciences, the professor; **Smanov B.U.** – the director of Republican institute of improvement of professional qualification of the scientific-pedagogical personnel, the candidate of pedagogical sciences, the professor; **Tabyldiev A.T.** – the doctor of pedagogical sciences, the professor of KazNU named after Al-Farabi; **Turikpenov Zh.** – the professor of chair of pedagogical specialties in the Institute of magistracy and doctoral PhD candidacy of KazNPU named after Abai, the candidate of pedagogical sciences, the academican of Academy of the humanities; **Shahanova R.A.** – the university chair of philological specialties of PhD studies and magistracy Institute of KazNPU named after Abai, the doctor of pedagogical sciences, the professor; **Sholpankulova G.K.** – the associate professor of a chair “National education” of KazNPU named after Abai, the candidate of pedagogical sciences; **Kurmangaly A.K.** – the executive secretary.

Меншік иесі: Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінде 2010 жылдың 4-ші ақпанында тіркеліп, №10674-Ж куәлігі берілді.

© Абай атындағы ҚазҰПУ, 2012

**Оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажет.
Олар – патриотизм, мораль мен парасаттылық нормалары,
ұлтаралық келісім мен толеранттылық, тәннің де, жанның да дамуы,
заңға мойынұсынушылық.
Бұл құндылықтар, меншіктің қандай түріне жататынына қарамастан,
барлық оқу орындарында да сіңірілуге тиіс.**

**ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы
Қазақстан халқына Жолдауынан**

БАСТЫ МАҚСАТ – ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ТҮЛҒА ТӘРБИЕЛЕУ

Тәуелсіздіктің 20 жылдығын абыроймен өткерген қазақ елін алда тағы да көптеген сындарлы сәттер күтіп тұр. Енді сол сәтке тәуелсіз Қазақстан тандаған жолы айқын, саяси өмірі тұрақты, экономикасы мығым ел ретінде жол тартпақ. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың саликалы саясатының, көпұлтты Қазақстан халқының бірлігінің арқасында әлемдік аренада біздің ел өзінің айқын бейнесін қалыптастырды. «Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы», «Шан Хай ынтымақтастық ұйымы», «Ислам Конференциясы Ұйымы» қатарлы әлемдегі беделді ұйымдарға төраға болу сынды маңызды міндетті абыроймен атқарды. Қазақстан халқы соңғы өткен сайлауларда да бұрынғыдай демократиялық талаптың аясында өз талдауын жасады, тағыда Елбасына, үкіметке, қалаған партияларына сенім білдірді. Ел іргесі тыныш, халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайы жақсарып, берекелі өмір өз жалғасын тапты. Тәуелсіз Қазақстан дамудың даңғыл жолынан жаңылмай алға ілгерілеп келеді. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті де ұрпақ тәрбиесі, ғылым-білім саласындағы жұмыстарды өз мүмкіндіктеріне қарай атқарып келеді.

Осыдан тура екі жыл бұрын өздеріңізбен қауышқан «Ұлттық тәрбие» журналы да отан-

дық ақпарат әлемінде өзінің айқын келбетін қалыптастырып үлгерді. Оқырмандарының саны артып, айрықша ықыласына бөленді. Журнал бетінде ұлттық тәрбие тақырыбы жан-жақты сөз етілді, ғалымдардың, ұстаздардың, авторлардың қаламынан туған тұшымды ой-толғамдар, мақалалар көпшіліктің көңілінен орын алды. Ұлттық тәрбие ешқашан өзінің өзектілігін жоймайтынын, халықтың сусап отырған қажетіне жарайтынына көзіміз жетті. Журнал ашылар сәтте алға қойған мақсаттарымыздың бір парасы орындалды, алдағы уақытта да сіздердің қолдауларыңызды, жанашырлықтарыңызды ескере отырып талаптарыңызға сай келетін салмақты мақалалармен қуантамыз деген ойдамын.

Қолдарыңызға тиіп отырған журналымыздың кезекті санында Абай атындағы ҚазҰПУ-ды негізге алып отырмыз. Бұл университет қазақ жерінен тұңғыш ашылған ЖОО ретінде ел білімі мен ғылымының өркендеуіне осы уақытқа дейін өлшеусіз үлес қосты, бүгінде отандық білім ордаларының көшбасшысына айналып отыр. Мемлекет тарапынан көрсетілген қамқорлықтың арқасында университет жыл сайын өркендеп, өсіп, оқу ордасының кадрлық, оқытушылық құрамы мен техникалық базасы күн санап нығайып келеді.

Біздің университеттен бітірген Қазақстанның түкпір-түкпірінен келіп оқыған түлектер еліміздің түрлі саласында өнімді еңбек етіп, ел дамуына үлес қосып келеді, олар біздің мақтанышымыз. Болашақта ұстаздық кәсіпті мұрат етіп, педагогика саласында қызмет еткенді жаны қалайтын жастарды, мектеп түлектерін біздің университеттен білім алуға шақырамыз.

Тағы бір тілге тиек ететін мәселе, Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен қолға алынған «Интеллектуалды ұлт – 2020» жобасына білім ордасы атсалысуда. Елбасының «Бұл жобаның басты мақсаты – жаңа қалыпта қазақстандықтарды тәрбиелеу, сондай-ақ Қазақстанды бәсекеге қабілетті адамдық капиталы бар мемлекетке айналдыру» деген тұжырымы негізінде университетте ауқымды жоба қолға алынуда.

Осында кәсіби білікті маман тәрбиелеумен қатар, тәрбие жұмысын жүргізу соңғы 3-4 жыл көлемінде кешенді түрде жалғасын табуда. Ғұлама әл-Фараби бабамыздың «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы» деген ұлағатты сөзі бар. Елбасы Н.Ә. Назарбаев биылғы жылғы кезекті жолдауында: «Білім берудің тәрбиелік құрамдасын күшейту» керек деген арнайы тапсырма берді. Бұл жұмыс сіз бен біздің бірлесіп атқаратын ауқымды жұмыс, оған отандық барлық білім беру мекемелері атсалысуы керек деп білемін. Біздің «Ұлттық тәрбие» саласында атқарып келе жатқан жұмыстар ел болып атқарар маңызды міндеттің тек бір бөлігі ғана.

Сөз соңында «Ұлттық тәрбие» журналының оқырмандарына журналымыз сереңізден түспесін деген өтініш айта отырып, бастарыңызға амандық, дендеріңізге саулық тілеймін!

С.Ж. Пірәлиев –

бас редактор,

*Абай атындағы ҚазҰПУ ректоры,
педагогика ғылымдарының докторы,
профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі*

Менің таңдауым – бейбітшілік, тұрақтылық және өркендеу!

Пірәлиев С.Ж.

ҚҰТТЫҚТАУ!

Мамыр айының 12 жұлдызында көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері Мақтай Рамазанұлы Сағдиев 83 жасқа толып отыр. Мақтай ағаның өткен өміріне көз жүгіртсек, елге, ұлтқа жұмыс жасаудың айрықша үлгісін көреміз. Тәуелсіздік алғанға дейінгі уақытта Солтүстік Қазақстан, Торғай, Қостанай, Көкше өңірінде жауапты қызметтер атқарды, Д.Қонаевтың серіктерінің қатарында қашанда қарапайым халықтың қасынан табылы, еңбек майданының көрігін қыздырып, елдің дамуына үлес қосқан білікті басшы, тәжірибелі ұйымдастырушы болды, Қазақ КСР-ның балық шарушылық министрі, қазақ КСР жоғары кеңесінің төралқасының төрағасы болған кезінде ел ұмытпайтын қыруар жұмыстар атқарды, бұның бәрі Мақтай Рамазанұлымен үзеңгілес, қызметтес болған тұлғалардың естеліктерінен белгілі. Ал, егемендік тұсында ел тізгінін ұстаған азаматтардың қатарында Қазақ мемлекетінің іргесінің бекем болуы жолында жұмыс жасады. 1990 жылдан бастап Қазақ КСР Президенттік кеңесінің мүшесі, Қазақ КСР Президенті жанындағы Азаматтық жөніндегі комиссияның төрағасы қатарлы маңызды қызметті абыроймен атқарып, қайраткер, саясаткер ретінде көптің көңі-

лінен шыға білді. 1991 жылдан бастап ҚР ардагерлер ұйымы орталық кеңесінің төрағасы болуы ардагерлер қауымының мерейін үстем етті. Республикадағы қарттардың, ардагерлердің басын қосатын, босағасынан адам үзілмейтін киелі шаңыраққа айналды. ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты кезінде парламент мінберінен маңызды мәселелерді көтеріп, билік пен халықтың ортасына алтын көпір болды.

«Ұлттық тәрбие» журналы алғаш оқырманға жол тартар тұста берген сұхбатыңызда «Өз ұлтымыздың қасиетті тәрбиесін жастардың бойына дұрыстап бере білсек, Қазақстандағы басқа ұлт өкілдері қызыға қарап, сыйлап үйренері хақ, осындай киелі жұмысты қолға алған сіздерге табыс тілеймін» деп үлкен жанашырлық танытып қолдау білдірген едіңіз, бізде сіздің мамырдың мамыражай күнінде келіп жеткен туған күніңіздің қарсаңында басыңызға амандық, отбасыңызға саулық тілейміз, бала-шағаларыңыздың қызығын көріп, елдегі қазыналы қарттардың қатарында ортамызда аман-есен жүре беріңіз деген ізгі ниетімізді білдіріп, белгілі журналист, ақын Қорғасбек Аманжолдың сізге арнаған өлеңін беріп отырмыз.

Қорғасбек Аманжол

МАҚАҢНЫҢ ТУҒАН КҮНІНЕ

12 мамыр, 2012

Мақтай аға, туған күнің мымырда,
Туған жерің Сәменбетте, ауылда.
Өмір жолың – өнегесі қазақтың,
Қазағың ғой берекең де, бағың да.

Нар жігіті бола білдің халқыңның,
Жалынғада, жауынға да шарпылды.
Жұмыс десе – байыз таппай жасыңнан,
Шартарапта шағаладай шарқ ұрдың.

Қызылжарың, Қостанайың, Торғайың,
Көкшетауда білген сені әр қайың.
Алматыда ашылып бар ажарың,
Астанада бақ қонғанын толғайың.

Адымыңды крандардай кең алдың,
Қанатыңды қырандардай қаға алдың.
Алатаудай абыз қарты қазақтың,
Мақтай аға – маршалы ең даламның.

Алматының өр биігін жайладың,
Адамдық пен ар биігін ойладың.
Қанша шырқап биіктерге шықсаң да,
Қасиетті тұғырыңнан таймадың.

Жан-жүрегі кең жайлаудай жаз ағам,
Ой-ниеті тұнық бұлақ, таза жан.
Ауырмашы деп тілеймін Алладан,
Аман болсын менің асыл әз ағам.

Жылда-жылда сенің туған күнінде,
Өнге салып Алатаудың түбінде.
«Мақтай аға жасасын!» деп мақтанып,
Өрқашанда мәз болайық біз бірге!

Құрметпен, «Ұлттық тәрбие»
журналының ұжымы

ТАБИҒАТ ТАМЫРШЫСЫ

*М.А. Нуриев –
Абай атындағы ҚазҰПУ
Жаңартпа технологиялар және
білім беру мазмұнын ҒЗИ-дың директоры,
ҚР жоғары мектепке еңбегі сіңген
қызметкер, профессор*

Қазақ ұлтының арғы-бергі тарихында ерге серік, ұлтқа ұйтқы, ұрпаққа үлгі болған батыр, білімді аналарымыз көп болды, оларды жұрт «Ел анасы» деп атап, айрықша құрмет көрсетті. Ал, нақты ғылымға келгенде кімнің кім екенін анықтайтын арнаулы заңмен бекітілген анықтама болады.

«Атақтың бәрі – далбаса» деп қарайтындар біздің бүгінгі кейіпкердің алдында пікірін қайтарып алуға тура келеді. Себебі, ол кісі ғылымда үлкен-үлкен жетістіктерге жетіп, еңбегінің зейнетін көріп, елдің алқауына, мемлекеттің марапатына бөленіп, мықты ғалым екенін дәлелдеп, оны тасқа қашаған жан. Мақала арқауы қазақтың маңдайына біткен бағы, С.Қирабаевтай академиктің жары – академик Әлия Сәрсенқызы Бейсенова!

Қазақ жұртына ашаршылық деген нәубет заманның қара бұлтты үйіріліп тұрған шақта, қазіргі Қарағанды облысы, Жаңарқа ауданының жарық әлеммен қауышқан қазақ қызының сексеннің сегізінше шыққан бүгінгі өмірі, артынан ерген сан бұрымды өнеге аларлық ғибратты ғұмыр. Қарапайым ауылда, ел сыйлаған отбасыда өмірге келіп, нәзік жандылар арасынан көш бастап, қазақы биік өремен экология, география ғылымына тыңнан түрен салып, жаһанның назарын Қазақстан деген киелі мекенге аударған, ұрпаққа экология, география саласы бойынша оқулық жазып, кей аталарымыз сексенге келіп селкілдеп үйде отырғанда, ақ жаулығын желбіретіп аттан түспеген аяулы жанға қандай мақтау айтсақта жарасады.

Бүгінгі күнге дейін қазақта академик атанған үш отбасы болды, біріншісі, биология ғылымдарының докторлары Ләйла Оразгүлқызы Базанова мен Фазыл Мұхаметқалив. Екіншісі, Мемлекеттің құрылыс пен құқық тану ғылымының асқан білгірі Салық Зиманов пен Химия ғылымдарының докто-

ры Шарбан Батталова. Үшіншісі, біз сөз етпек болған филология ғылымдарының докторы Серік Қирабаев пен география ғылымдарының докторы Әлия Бейсенова. Биыл отағысы 85 жасқа, отанасы 80 жасқа толып отыр.

Бір сұхбатында өзінің балалық шағын Әлия былай еске алады: «Халықтың қасіреті, қудалау, ашаршылық, жоқшылық, соғыс бізді ерте есейтті. Еркін ойнап-күлген, алаңсыз жүрген қызықты балалық шақ бізде болған жоқ», 1932 жылы өмірге келіп, алмағайып заманға тап келген балалық шағының шынайы бейнесі осындай болатын. Туған жер, туған әкеден ерте айырылып, тіршілікке ерте араласқандықпен қатар, текті ауылдың ұрпағы, көрегенді ананың тәрбиесі, бойға біткен алғырлық сияқты қасиеттің әсері болар, адуын мінезді Әлия Сәрсенқызы биіктерді бірінен кейін бірін бағындыра білді.

Ғылым мен білім жолында өмір бойы еңбектенді, 500-ге жуық ғылыми еңбек жазды, оның ішінде монография мен оқулықтарының өзі 20-дан асады. Бұл ойтолғамымда «Ананы отбасының ұйтқысы» деп таныған қазақы қағиданы кесіп өтпей, Әлияның ғылым жолы емес, кісілік келбетін, сүйікті жар, ардақты ана, асыл әже ретіндегі болымысы туралы сөз қозғамақпын. Шыны керек, күніне мыңдап жырақ дүниемен қауышатын адам ұрпағының барлығы күн үшін тірлігін күйіттеп кеткенде, бір-екеуі ғана елдік, ұлттық мүддені басты орынға қоятын сергек саналар болады. Әңгімеге арқау болған шаңырақтың отағасы, отанасынан бастап, бала-шағасына дейін сол бірді-екілердің қатарында.

Әлия жас кезінде ғалым боламын, мансап керек деп жеке өмірін ұмытқан жоқ, Абай атындағы педагогикалық институттың бірінші курс студенті атанып, 18 жасқа то-

Президент Н.Ә. Назарбаевтың орден тапсырып тұрған кезі

лып уылжыған жас кезінде, өзімен бір топырақтың тумасы Серік Қирабаевтың жары атанады. Отбасының ұйтқысы бола жүріп Серік ағамыздың әдебиеттің асқар шыңына шығуына атсалысты, өзі табиғаттанудың көгінде қалықтады. Сүйікті жар, ардақты ана бола жүріп, ғылыми жетістікке жетті. Бүгінгідей жұмысты, мансапты басты мақсат етіп, отбасылық өмірді ұмыт қалдырған, бала табуға «уақыт таппайтын» кейбір сіңілілеріне нақты үлгі бола білді.

Әйел бақыты – ана болу. Өмірге ұрпақ әкелу, тәрбиелеу, немере сүю мағыналы ғұмырдың, сұлу өмірдің басты белгісі. Бұл отбасы үш ұл тәрбиелеп өсіріп немерелер сүйді. Үлкен ұлы Нұр да ғылым жолын қуып, академиктердің жолымен академик болды, бүгінде Москвадағы Халықтар достығы университетінде проректор. Кіші ұлы Әлім бизнес саласында ел экономикасында жұмыс істесе, ортаншы балалары Әділ ішкі істер саласында қызмет етіп жүріп, тағдырдың жазуымен жол апатының құрбаны болды.

Ұстаздық – ұлы кәсіп! Білікті шәкірт тәрбиелеу үшін біліммен қатар көркем мінез, үлкен жүрек керек. Әлия Сәрсенқызы осындай жан, бүгінге дейін жетекшілігімен 15 кандидат, 3 доктор ғылыми жұмыстарын қорғады, өзі 50 жылдай қызмет істеген, қазіргі Абай атындағы ҚазҰПУ-дың қабыр-

ғасында жүріп тәрбиелеген шәкірттері бүгінде егемен елдің түрлі саласында қызмет етіп жүр. Білімі терең болғанмен, кісілік мінез жоқтықтан ғылымның кейде кенже қалып жататын кездері бар. Соның кесірінен ұлтжандылық, отансүйгіштік, елге құрмет, жерге құрмет т.б. әрбір адамның бойында болу керек ізгі қасиеттер кемшін түсіп жататын кездері бар. Ғылым мен біліммен қатар, ұлттық құндылықтар негізінде тәрбие жүргізілмеген жағдай ұрпақтың болашағына енжар қараған жауапсыздық болмақ. Ұстаздықты тек жұмыс деп түсінбей, ұлттың болашағы, ұрпақтың қамы деп бағалайтын, білім мен тәрбие сабақтас, ажырамас ұғымдар ретінде қарастыратын академик Әлияның баспасөз бетінде үзбей жарияланатын осы мәселелер турасындағы ойлары таптырмас тың дүниелер.

Білім мен ғылым жолында еңбектеніп келе жатқан, іргесі берік отбасымен қазақ халқының көптеген қасқа мен жайсаңдары дәмдес, тұздас болды. М.Әуезовтан бастап Сәбит Мұқанов, І.Омаров, Ж.Молдағалиев, Н.Ғабдулин, Б.Сокбақпаев т.б. көптеген бүгінде өмірде жоқ марғасқалардың өмірі, мінезі Әлияның көкірегінде сақтаулы. Келешек ұрпақ үшін сол ұлы адамдардың шынайы келбетін жеткізуге, сол ғибратты ғұмырдан өнеге алдыруға бұл үйде тың деректер бар.

«Жұмыста мінезім қатал, беделді болсам, үйге келгенде менен жуас, менен жұмсақ, менен кіші адам жоқ, өйткені, мен, үйде – анамын. Қатал мінез барлығы далада қалады. Бұл – отбасының бірлігін ұстау үшін қажет» деп бір сұхбатында ана өзінің отбасындағы рөлін қысқаша түйіндейді. Шындығына келгенде, сырттағы жұмыс пен отбасы мәселесін қабыстыра алмай шаңырағы шайқалып, ажырасып кетіп жатқан жанұялар қанша ма? Соның кесірінен жетім бала, жесір аналар көбейіп қазақ елінің абыройына дақ келіп отыр. Жоғарыда айтылған сөз әр қазақ қызының жүрегінде жүретін, үлгі алатын ұлағатты әңгіме.

Бүгінгі қазақ қоғамында ақсап тұрған бір жағдай бар, ол – тәрбие мәселесі. Бастан өткерген тарихи жағдайлардың ықпалынан, ұлттық дүниетанымымыз өзгеріп, ұлттық тәрбиенің тамырынан ажырап қалдық, сол жоғалтқан дүниемізді қайта оралуға, ұлттық болмыс өзгерместей қанына сіңген қазына қарттарымыздың тәрбиесі керек. Әлия осындай жандардың қатарында, ғылым-білім саласындағы қыруар жұмыстан тыс, қоғамдағы болып жатқан жағдайларға, ұрпақ тәрбиесі, қыз тәрбиесі турасыдағы тың ойлармен баспасөз бетінде көпшілік оқырманмен бөлісіп отырады. Мәселен, қазіргі босағада отырып, балалы болған аналар мәселесіне үн қосып, бүгінгі заман көзқарасымен былайша ой қозғайды: «Жарық дүниеге әкесіз бала әкелген қыздарымызға түсіністікпен қарайық, қыз баланы табиғат ана бол деп жаратқан, тұрмысқа шығудың сәті келмесе, қоғамда қыздардан ер адам аз болса, бұған ол кінәлі емес қой? Оның да ана болғысы келеді. Сондықтан дүниеге адам әкелді. Олай болса, үй іші, көрші-көлем, ауыл-аймақ болып қыздарымызды күстаналамайық, жазғырмайық, ел болып өмірден бездірмейік»; Ана жанын анадан артық ешкім сезінбесе керек, осыны, қоғамның шынайы қалпын түсіне отырып, дуалы ауыздан шыққан пәтуалы сөз. Біз көбінде тірелген тығырықтан жол табу емес, құр бай-баламға бой алдырып жатамыз. Тауып айтылған сөзге тоқтаған халық ретінде, көңілге тұшымды, ойға қонымды, осындай салихалы пікірге құлақ ассақ жаман болмаспыз.

Қазақ елі тәуелсіздік алып, болашаққа жол алар тұста мемлекеттің әрбір азаматына сын сағат туды. Елдің тыныштығына, мемлекеттің бірлігіне өз үлесін қоса алатын әр адам өз мүмкіндігіне қарай атқа қонды. Осындай сәтте айрықша кісілік келбеті бар, білім-ғылыммен қатар, ұлттық болмысы айқын қалыптасқан, қоғамдық белсенді, іскер адамдар, ұлтына, жынысына, жасына қарамастан ел дізгінін ұстаған тұлғалардың қасына топталды. Әлия Сәрсенқызыда сол кісілердің қатарында Ел Президенті жанындағы Әйелдер және отбасы ісі жөніндегі комиссиясының мүшесі болды. Жасының келгеніне, уақытының тапшылығына қарамастан, көргені көп ана ретінде сол жұмысқа атсалысып келеді.

Әлия бір сұхбатында: «Әйелдің екінші аты – Ана ғой, ал, ана деген сөздің өзінде үлкен мәдениет бар. Өз қамын ағана күйіттейтін, тек өзі үшін өмір сүретін әйелдер болады, тағы бір әйелдер бар: олар өз басы, отбасы тірлігі ғана емес, ағайын-тума, ауыл-аймақ, ел тірлігін қоса ойлайды, аналық қасиет дегеннің өзі де осы, бұрынғы қазақ ауылында бала тауып, қазан-ошақ ұстаумен шектеліп қалмай, рулы елге ана атанған әйелдер аз болмаған, сонау ерте дүние тарихын, әдебитіміздің қазыналарына үңілейік. Сонда анық көзіміз жететін нәрсе: қай уақытта ел тағдыры әйелдердің араласуынсыз шешілмеген. Олай болса, мемлекетіміз әйел тағдырын, ал әйелдеріміз – мемлекет тағдырын ойлау керек», – дегені есімде. Міне, ана жүректің даналығы, ел тағдырына енжар қарамай, биіктен жасалған пайым, әйелдің тарихи орнын танып, мемлекет алдындағы борышын айқындау, мемлекеттің әйел затына назарын аудартудағы көзқарасының тереңдігі.

Академик Әлия ғылыми ізденістен бөлек, іс тігеді, бұл деген ұлттық тарихи құндылықтарын сақтау, төл өнердің насихатшысы болудың озық үлгісі. Кейде, тарихи кітаптарға ден қояды, архитектураның қыр-сырына үңіледі, тарихи тұлғалар туралы хабарларды тамашалайды. Асыл тастан жасалған әшекей бұйымдарды жаны қалайды. Аздап ән айта-тында өнері бар. «Саржайлау», «Көкейкесті» күйлерін сүйіп тыңдайды.

Әлияның тағы бір қыры, ол кісі өмір бойы қазақтың біртуар ұлы Шоқан Уалихановтың еңбектерін, өскен ортасын, ғылыми мұраларын зерттеумен айналысады. Өзі Ш.Уалиханов атындағы сыйлықтың иегері.

Қазақстан географиясын жеттік білген ғалым 80 жылдардың ортасынан бастап, табиғаттың тынысы саналатын экология мәселесіне ден қойып, соған ел назарын аударта бастады. Экологияның тазалығы ұлттың денсаулығының кепілі. Осы мәселе бойынша қыруар еңбектер атқарды. Өзі бас болып экологиядан мамандар даярлайтын бөлім ашуға мұрындық болды. Ол сол кезде одақ көлемінде тұңғыш ашылған бөлім болды.

Қазақ ғылымы өзінің дербес шаңырағын көтеру жолында сан тарау жолдан өтті. Кеңес

үкіметі кезінде, тәуелсіздік таңы атқанда тынымсыз еңбек еткен Серік пен Әлияның том-том еңбектері ғасырдан ғасырға, ұрпақ бойына азық болатын құнды мұралар.

Бар ғұмырын табиғатты зерттеуге арнап жер-әлемді жүрегіне сыйдырған ғалымның еңбектерін алақандай екі паракқа сыйдыру мүмкін емес, біз тек, білгір ғамның өмірінен өнеге, еңбегінен ғиырат алам деген оқырманға сілтеме жасадық.

Сөз соңында ел сыйлаған көрегенді шаңырақтың отбасына береке, шаңырағына шаттық тілеймін, бала-шаға, немерелерінің қызығын көрсін. Алдағы уақытта да ғылым-білім жолындағы еңбектері жемісті болып, қазақ деген киелі халықтың кәдесіне жарар тың дүниелерін ұсына берсін.

Резюме

Статья посвящена жизни и деятельности доктора географических наук, академику Алие Бейсеновой.

Summary

The article is devoted to the life and work of Doctor of Geographical Sciences, Academician Aliе Beisenova.

ӨНЕГЕМЕН ӨРЛЕГЕН ҒҰМЫР

М.А. Нуриев –

Абай атындағы ҚазҰПУ

Жаңартпа технологиялар және

білім беру мазмұнын ҒЗИ-дың директоры,

ҚР жоғары мектепке еңбегі сіңген

қызметкер, профессор

А.Е. Садыкова –

ғылыми істер жөніндегі инспектор,

педагогика ғылымдарының магистрі

Заман мен қоғамның, замандас бейнесінің түпсіз терең сырына зер салып, зерделі ой түйе білу азаматтық парыз саналса, ал енді осы борышты кестелі оймен кесек дүниеге айналдыру сирек тағдырларға ғана бұйырып жатады. Қаламгерлік тағдырдың тауқыметі таудай дегенімізбен, халыққа беретін рухани нәрі мұнан да ұшан-теңіз болатынына дәлел іздесек, кәсіби қырынан өзге әріптестеріне мүлде ұқсамайтын сын-

шы ғалым Серік Смайлұлы Қирабаевтың еңбектеріне үңілген абзал. Білім саласына, әдеби-мәдени және ғылыми ортаға таны-мал Серік Смайлұлы Қирабаев - бүгінде ел ақсақалы, әдебиеттану абызы дәрежесіне жеткен тұлға. Әдебиет, мәдениет және ғылым мен білім саласы мамандары үшін «Академик Қирабаев» атанған абзал азаматтың алпыс бес жылдан асатын шығармашылық дәуірі ұлтымен бірге жасап, халқының ру-

хани тағдырымен бірге өріліп келеді десек қате айтпағанымыз.

Әрбір адам баласына өлшеулі ғұмыр беріледі. Қамшының сабындай ғана қысқа ғұмырлы жалғанды жұмыр басты пенде қалай өткізеді? Оны әрбір адам өзінің түсінгі бойынша өлшейді. Бұл – сана иесінің түйсігіне байланысты дүние. Әркімнің талғам таразысына тартқаны өзіне дұрыс. Атамқазақ «Жақсы жүрген жерде із қалады» дегендей өнегелі өмір өресі – биіктің өлшемі болмақ. Оған ешкімнің дауы жоқ. Ізгі іске құштар жанның қашаннан да ел-жұрттың алдында беделі биік, мерейі үстем. Немістің ойшыл ақыны Иоганн Гете: «Уақыттың босқа кеткеніне оны бағалайтын адам ғана қиналып, қынжылады», – деген екен. Расында да, өз ғұмырын мағыналы, ізгілік пен жақсылыққа толы етіп өткізген жанның өткенге еш өкініші жоқ. Осындай алдыңғы буынның айрықша бітіміне лайық рухы мықты, көзқарасы ұстамды, тұлға бойынан тазалықтың кәусар лебі есетін жаратылысы бөлек тұлғалардың бірі де, бірегейі – бүгінде сексеннің сеңгірінен сергек аттап, сексен бесті толтырып, тоқсан дейтін торқалы жасқа беттеп бара жатқан Серік Смайлұлы Қирабаев. Ғылым саласында қадірі мол алып тұлғаның парқын танып, нарқын білу, өнегемен өрілген өмір жолдары менен еңбек жолына үңілу адамның көңілін көкке өрлетіп, бойына қуат құяды. Академик ағамыздың мол мұрасынан жұртшылық не бір сазды сырларға қанығып, суреткер көкжиегінен жас санаға молынан төгіле берер шексіз шұғылаға кенелді. Заман лебі ұшы қиыры жоқ зейнетінен бейнеті көп ғылым атты алыптың қай қиырына салса да, қиядан көрініп, қай бір тереңінен бойлап та, ойлап та шыға білген. Халық көкейіндегі ойдың орайын тапты, қай істе де қайраткерлік пен ерік-жігердің үлгісін көрсетіп отырды. Қазақ әдебиетінің ғана емес, қазақ ұлттық идеясының жаңа белестерін қамтитын сындарлы зерттеулер мен салдарлы мақалалар жазды, қазақ әдебиетінің бүгіні мен ертеңі туралы көсілген ой, көсем сөз тудырды. Бұл сынды сезім мен ниеттегі академиктің қаламынан не

туды деген сұраққа ғылыми шығармашылық өнерінде 40-тан астам монография мен сын зерттеу кітаптарын, 17 оқулық пен оқу құралдарын, 800-ден аса мақала шығарғаны туралы дәйекті дәлел ретінде ұсына аламыз. Бұл дегеніміз – өте ауқымды еңбек. Сондай-ақ, Серік Смайлұлы ғалым ретінде әдебиет тарихына ғана емес, ізгі жан ретінде талай адамның тағдырына өз қолтаңбасын қалдырып отырған. Оның айғағы ретінде әдебиеттану ғылымына келіп жатқан мамандар мен ізденушілерге жасаған қамқорлығын мысалға келтірсек болады. Бұл жөнінде сенатор Ғарифолла Есім: «Ол кісінің бойына екі қасиет ұйыған: кісілік пен парасат. Кісілік деген не? Бұл – жақсылықты, ырыс-берекені тек өз басына ғана емес, еліне, халқына тілеу, соңынан кісі ерте білу. Ал парасаттылық – Жаратушы берген сана, ақыл-ой, сөзді өзінің дұрыс мәнінде, ізгілік арнасында пайдаланып, соған сай іс-харекет жасау. Баяғыда үнділер: «Адам екі-ақ нәрседе қателеседі: біреуі – сөйлемейтін кезде сарнау, екіншісі – сөйлейтін кезде тосылып қалу» депті. Серафанның айтатын кезде сөзі бар. Орынсыз жерде үнсіз қалатын парасаттылық та оған тән.

...Адамның кісілігі мен парасаттылығы оның кейінгі толқын жастарға деген көзқарасы арқылы анықталады. Серік Қирабаев өзінен кейінгі жастардың ешқайсысының кеудесінен итермеді, қайта бауырына тартты. Көп жастарға жол ашты. Сөйтіп, талай сыншыларды, әдебиеттанушыларды қалыптастырды. Соның бірі – менмін», – деп, мақтанышпен айтады.

Ал, академиктің өзінің: «...Әдебиет деген белгілі бір штамппен дамымайтын, әртүрлі ойлап, шындықты өзінше түсініп бейнелейтін кәсіптің түрі ғой. Менің түсінігіммен жазған мақалаларым, сын пікірлерім де сол түрліше ұғым-түсініктің бірі», – деген сырлы сөзінен біз ол кісінің «менмін» деп кеудесін соқпайтын қарапайымдылығы мен қағидатшылдығын, адалдығы мен арлығын байқаймыз. Әлі де қоғам мен қауымды толғандырған келелі мәселелерде кең толғар пайым қажет болғанда, қаламына қайраткер сөз ұштап, шынайы пікірі мен шырайлы

Президент Н.Ә. Назарбаевтың орден тапсырып тұрған кезі

бәтуасын жайып салудан еш шаршаған да, тосылған да емес. Жұртының мүддесі үшін жазары таусылмаған жазушы болу да бір бакыт десек, ерен еңбек жолы – бір ғанибет.

Әдеби және ғылыми ортада зор беделге ие, академик Серік Смайлұлы халқына, қазақ әдебиеті мен мәдениетіне тынбастан аянбай еңбек етіп келеді. Өмірдегі тым қарапайымдылығы оның ірі ғалым екендігінің үлгісі болса керек. Шын мәнінде, академиктің ғылыми еңбектерінің негізгі арқауы – қазақ әдебиетінің тарихи жолы мен даму тенденциялары, ұлттық дәстүрдің жаңғырып, жаңа сапалық тұрғыда қалыптасуы, шығармашылық шеберліктің шыңдалуы болатын. Оған қазақ әдебиетінің бүгінгі даму үрдісі дәлел болмақ.

Әзиз әдебиетшінің шығармашылығына тән ерекшеліктерінің бірі – оның үнемі дерлік өз саласында алғашқы болып бетбұрыс жасаушылардың қатарынан көріне білуі. Ол қазақ совет әдебиетінің көрнекті өкілі Ғабиден Мұстафиннің, педагог-жазушы Спандияр Көбеевтің еңбектерін алғаш рет тұтастай алып қарастырып, ғылыми айналымға енгізсе, Сәкен Сейфуллиннің артта қалған мұрасына байланысты да тұңғыш рет нақ осындай кешенді жұмыстар жаса-

ды. Тарихымыздың ақтандақ беттері, арыстарымыз Ш.Құдайбердиев, Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Дулатов есімдерін ақтап, олардың ұзақ жылдар бойы жасырын болып келген мұраларын халқына қайта оралту жөнінде ғылыми негіздеме жасаушы ғалымдарға жетекші болды. Өзінің тікелей басшылығымен Жүсіпбек Аймауытовтың шығармалар жинағын халыққа ұсынып, «Жүсіпбек Аймауытов» атты монографиясын да алғаш жариялады. Сыншылық және әдебиеттанушылық еңбектерінің басым бөлігі қазақ совет әдебиетін зерттеуге арналды. Бұл дәуірде өмірге келген ең сүбелі деген шығармаларды жан-жақты талдай отырып, олардың көркемдік идеялық жетістіктерін нақты ашып көрсете білді. Әдебиеттің алыптары М.Әуезовтің, С.Мұқановтың, Ғ.Мұстафиннің, Ғ.Мүсіреповтің айтулы туындыларынан бастап, олардың іздерін ала шыққан талант иелері Т.Жароков, Қ.Аманжолов, Ә.Тәжібаев, Қ.Бекхожин, Ғ.Орманов, Ж.Саин және тағы басқа қаламгерлердің шығармашылығын зерттеді. Зерттеулерінің нәтижесінде жалпы қазақ кеңес әдебиеті туралы көптің көкейіне қонарлық ғылыми пікір қалыптастырды. Ал, тәуелсіздік жылдары С.Қирабаев еңбек-

тері қазақ әдебиеті тарихында осы бір ұлттық идеяның тууын, өрістеуін, оның қиыншылықпен даму жолдарын тануға көмектесті. Ол әдебиет тарихын бағалауда жаңа көзқарас қалыптастырды. Және де, 60 жылға жуық уақыт бойы орта мектепке арналған (9-10-11-сыныптарға) қазақ әдебиеті оқулықтарын жазуға қатысып келеді. Қазақ мектебі тарихында бірінші рет факультативтік курс үшін қазақ әдебиеті оқулығын да жазды және ол бүгінгі күнге дейін факультатив оқу үшін жазылған жалғыз құрал болып табылады. Оқу бағдарламаларына сәйкес оқулықтарды жаңартып, жаңа талапқа сай еңбек етуде. Жас ұрпақты әдебиет арқылы білім мен отаншылдыққа баулу да бұл оқулықтардың атқарар қызметі мен көтерер жүгі орасан зор.

Өмірдің өзі көрсетіп отырғандай, бәсекеге қабілетті білім беру жүйесі елдің өмірінде шешуші рөл атқарады. Білім мен ғылымның дәуірі болған ХХІ ғасырда әрбір ұлт өзін әлемнің алдыңғы қатарынан көруі үшін ұрпақ тәрбиесіне аса мән беретіні сөзсіз. Кімнің білімі күшті, әлем соның қолында десек, өзге халықтар соның тілінде сөйлейді. Мінеки, қазіргі кездің шындығы осы. Әлемдегі аса ауқымды құбылыстардың бірі – жаһандану дәуірінің білім жүйесіне зор ықпалын тигізіп жатқан кезеңінде – адамзат ұрпағының тағдырына деген алаңдаушылығы мен жауапкершілік сезімдері толастаған емес. Бұл жаппай жаһандану процесінің құрбаны болмау үшін – бабалары мирас етіп қалдырған рухани-мәдени қазыналарын қастерлеп, өскелең ұрпақ тәрбиесіне жаратып отыру қажет екені айдан анық. Мұндай тәрбиемен берілген білімді бойларына сіңірген әрбір жас ұрпақ мәдениетпен де, тәлім-тәрбиемен де жан-жақты қаруланған интеллект болып қалыптасып шығады. Нағыз интеллект тәрбиелеп шығаруымыз үшін, әрине, ең бірінші жеті жұрттың тілін біліп, ана тілін сондайлық дәрежеге көтеріп, қадір-қасиетіне жетік болумен қатар, төл әдебиетімізді әлем әдебиеті төріне асқақтату жұмыстарын жүргізуіміз керек. Өз халқының әдеби, тілдік мұрасын оқу арқылы оң бойларына ұлттық

мақтаныш сезімі жайылып, тамыры терең жол тарту керек. Өркениеттер тарихына ой жіберсеңіз, қай халықтың да ұлттық тағылымы бар екеніне көз жеткізесіз. Белгілі бір халық тағылымы – сол халықтың ұлттық негізі. Халықтық рухты дамыту мақсатында біраз жұмыстар жасалынып та жатыр. Оған баспасөз беттері де, теледидар ағымы да өз үлестерін қосуда. Білім саласында да біршама ұлт тәрбиесіне көңіл бөлінетін жұмыстар жасалынып жатқаны белгілі. Осындай қарбалас шақта ұлтым деген әрбір азамат бос қарап отыра алмайтыны айдан анық дейтін болсақ, академик ағамыздың да *ұлттық әдебиет тағдырын, тіл тағдырын, діл тағдырын, дін тағдырын ұштастырған ұлағатты пікірлері мен ұрымтал ойлары жұртының жүрегіне жетіп жатыр. Бұл жөнінде ғалымның өзі де: «Әдебиет – ұлттық мәдениеттің бір саласы. Оның дамуы ұлттың тілімен, ділімен, ұғым-түсінігімен, парасатымен, дүниетанымымен тікелей байланысты. Осының бәрі көркем туынды арқылы көрініп, халықтың санасына сіңген, оның рухани өмірін қалыптастырған. Әдебиет туралы ғылым көркем әдебиеттің осы жолдағы ізденісін, ойлау мен бейнелеудің жолдарын жинақтайды, қорытындылайды», – дейді. Сондай-ақ, ұстаз ғалым әлемдік өркениеттің ортақ қазынасына олжа салған суреткер десек те қателеспегеніміз. Себебі, көркем ойдың, көркем әдебиеттің көсемсөзге жол берген тұсында ол ел-жұртына үлгі беретін үрдіске қол артып, уақыт мінберіне көтерілді. Ағынан жарылып, адалынан сөйледі. Осы реттегі: «Ендігі жерде ұлттық әдебиеттің өзіндік көркем тәжірибесін жинақтайтын теориялық еңбектер жазылуы керек. Әдебиет дамуының ұлттық, басқаға ұқсамайтын сыйпаттарын ашу, оны теориялық жағынан дәлелдеу – біздің көркемдік ойымызды жалпыадамзаттық ортақ мұраға апаратын бірден-бір жол», – деген ойы әлемдік өркениетке ұмтылудағы батыл қадамы болды. Осы әлемдік өркениетке ұмтылудағы ұлы жолда ғалым ағамыздан әдебиет ғылымын жаңа қырынан тану мен соны ізденістерін күтеміз. Себебі, әдебиеттегі «жанпида жанр»*

(Ә.Кекілбаев) – сыншылықты таңдаған, «сөзі мен ісі ылғи бір жерден шығатын» (З.Қабдолов), «қазақ педагогтарының педагогы» (Ш.Елеукенов) атанған Серік Смаилұлы – әдебиетке ерте келіп, ерте көрінген қазақ әдебиетінің тірі тарихы, қазынасы (Ғ.Есім). Сондықтан да, ғалымның айтқанынан айтпағаны, жазғанынан жазбағаны көп десек, осы асыл қазынамызды тәуелсіз еліміздің төл әдебиетінің ары қарай қарыштап дамып, әлемдік өркениетке ұмтылудағы өресі кең қадамына пайдаланып қалуға асығуымыз

қажет. Біз өткенді еске түсіріп, өткенге салауат айту үшін тарихтың сарғайған беттеріне үңіліп, деректі фильмдер мен көркем сюжетті киноларды көріп жатамыз. Ал бұл кісілер болса – осындай өмірі – жастарға өнеге сол оқиғалардың тірі куәсі емес пе?! Сондықтан да, біз үшін, тарих үшін еліміздің басынан өткен талай заманды көрген, қайсы бір шиеленіскен оқиғаларға куә болған осындай қазыналы қарттарымыздан асқан бақыт жоқ! Ал келелі де, кең, жүйелі ғылыми мұралары – тұнып тұрған кенді байлығымыз!

Резюме

Статья посвящена уважаемому академику Серіку Кирабаеву, который неустанно трудится во имя светлого будущего своего народа.

Summary

The article is devoted to the distinguished academician Serik Kirabaevu who worked tirelessly in the name of a bright future of his people.

КӨШБАСШЫ БІЛІМ ОРДАСЫ

Ж.А. Сейсенбаева –
ф.ғ.к.,

Жаңартпа технология және білім беру
мазмұнын FЗИ-дың бөлім басшысы

А.Н. Якупова –

Жаңартпа технология және білім беру
мазмұнын FЗИ-дың директор орынбасары

Қ. Жұмаханұлы –

Жаңартпа технология және білім беру
мазмұнын FЗИ-дың ғылыми
жұмыстар жөніндегі инспекторы

Тәуелсіздіктің 20 жылдығын артқа тастап, болашақ дамудың бағытын айқындар тұста, білім мен ғылым саласы мемлекет басшысының айрықша назарына ілікті. Өзінің Қазақстан халқына арнаған дәстүрлі жолдауында әр деңгейдегі білім мекемелеріне маңызды міндет жүктеді, маман біліктілігіне қатаң талап қойды. Ал, білім мекемелерінің ішінде маман даярлауда ЖОО-лардың үлесі басым, бүгіндей дамыған 50 елдің қатарына кіру деген маңызды міндеттің үдесінен шығу үшін, азаматтардың біліктілігін артты-

ру бәріненде маңызды. Осы маңызды тапсырманы орындау үшін республика көлемінде барлық білім ордалары атсалысуда, олардың ішіндегі қазақ топырағынан ашылған тұңғыш ЖОО туралы сөзді осы мақалада арыдан толғап, болашақ бағытын сөз етпекпіз.

Тағылым алар тарих

Қазіргі Абай атындағы ҚазҰПУ алғаш Қазақ мемлекеттік университеті деген атпен 1928 жылы 1 қазанда қазақ баласына

Университеттің алғашқы ғимараты

есігін ашты. Білім ордасында физика-математика, жаратылыстану және лингвистика-педагогикалық бөлімдерден құралған жалғыз ғана факультет болды. Алғашқы жоспарда мұнда педагогикалық, ауылшаруашылық және медициналық деп үш факультет құру жобаланды, бірақ халыққа білім беруді қарқынды түрде өркендету мақсатымен жаңадан ашылған жоғары оқу орнын дербес педагогикалық институт ретінде қалыптастырып, дамыту қажет болғандықтан 1930 ж. университет Қазақ мемлекеттік педагогикалық институты деп аталды да, 1935 ж. оған ұлы ақын Абайдың аты берілді.

Сол жылдары институтта қазақ халқының көрнекті ғалымдары Ораз Жандосов, Сәкен Сейфуллин, Баймен Алманов, Ахмет Байтұрсынов, Халел Досмұхамедов, Ілияс Қабылов, Темірбек Жүргенов және т.б. жұмыс істеді.

Соғыс басталғанға дейінгі уақыт университеттің қалыптасуы мен дамуы үшін маңызды кезең болды. Сол кезде білім алған мұғалімдердің саны өсті, кадрларды дайындау сапасы жақсартылды, студент жастарды тәрбиелеу мен оқыту дәстүрі қалыптастырылды. Институт Қазақстандағы ғылыми ой орталығының біріне айналды. Бұл жерде Қазақстан тарихының дамуы мен қазақ тілі және әдебиеттің мәселелері қарастырылды, жаратылыстану ғылымдары саласында алғашқы зерттеу жұмыстары басталды. Ал, соғыс жүріп жатқан уақытта жалпы ел қиын жағдайда күн кешті, сол қиындықтарға қарамастан көптеген шаруалар тындырылды. Білім мекемелеріндегі оқу пәндері бойынша ғылыми және әдістемелік оқытудың деңгейі өсті. Оған соғысқа байланысты Алматыға

көшірілген СССР әр түрлі қалаларынан шақыртылған ғалымдардың үлесі болды. Соғыс жылдары еңбектегі ерліктері үшін институттың онға жуық оқытушылары, қызметкерлері, студенттері Отанның жоғары жұлдесі Совет Одағының Батыры атағына ие болды, олардың қатарында Мәлік Ғабдуллин, Лесбек Жолдасов, Қанаш Қамзин, Рахымжан Тоқтаев, Ахмедияр Хұсайнов, Саду Шакирим сынды қазақтың біртуар ұлдары болды.

Содан бергі уақытта бұл ЖОО дамудың неше сатысынан өтіп, кемелденіп, кадрлық, материалдық, қажетті оқулықтар, т.б. салаларда айтулы жетістіктерге жетті. Тәуелсіздіктен кейін ұлттық университет деген мәртебе беріліп, еліміздегі көшбасшы оқу орынына айналды.

Бүгінгі бағыт

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде бүгінде 12 факультет, 64 кафедра жұмыс істейді. Қазіргі ректор С.Ж.Пірәлиевтың келуімен университеттің білім жүйесіне көптеген өзгерістер еніп жаңадан институттар, ғылыми-зерттеу орталықтары, зертханалар ашылды.

Қазір университет құрамына Білім сапасын талдау және Біліктілік жетілдіру институты, Білімді ақпараттандыру институты, Әдебиеттану және тіл білімі ҒЗИ, PhD докторантура және магистратура институты, Психология ғылыми-зерттеу институты, Құқық және экономика институты, Жаңартпа технологиялар және білім мазмұны ҒЗИ қатарлы 7 институт, «Абайтану» ғылыми-зерттеу орталығы, «Жамбыл және халық ақындары» ғылыми-зерттеу орталығы кіреді.

Университетте күндізгі, кешкі, сырттай және қашықтан оқыту формалары бойынша 25 мыңнан астам студенттер білім алуда. Сонымен қатар, жоғары оқу орнына дейінгі дайындық факультеті бар, оған 1,5 мың тыңдаушы қатысады.

2011-2012 оқу жылында жұмыс істейтін жалпы қызметкерлер саны – 2164 адам. Оның ішінде профессорлық-оқытушылық құрамы – 1115, 272 әкімшілік-басқарма құрамы қызметкерлері, 263 оқу-көмекші құрамы, 514 кіші-көмекші құрамы болып табылады.

Университетте 9 ҚР ұлттық ғылым академиясының мүшесі және 31 басқа академия мүшелері қызмет істейді. Ғылыми атағы мен ғылыми дәрежесі бар ПОҚ-тың саны – 603 болса, оның ішінде: 172 ғылым докторы, профессорлар, 431 ғылым кандидаты, доцент, 147 магистр, 2 PhD докторы қызмет атқарады.

Магистратура және докторантура PhD институты бойынша жаңадан 2 кафедра «Құқықтану және экономика», «Филологиялық мамандықтар» және 5 зертхана ашылды (биомониторинг, физика және нанотехнологиялар, химия, информатика, математикалық модельдерді талдау және идентификациялау зертханалары).

Жайлы жатақхана

Университет жанында бес студенттер жатақханасы бар. Жатақханалардағы негізгі тәрбие жұмысын студенттер кеңесі жүргізеді. Студенттік кеңес кәсіподақ мүшелерінен тұрады. Кеңес жұмыс жоспары кәсіп-

одақ ұйымы мен бірлесе отырып жасалады. Жатақханаға орналасу кезінде айына студенттер шәкіртақысының он пайызын төлейді. Жетім балалар тегін тұрғызылады. Жатақханаларда жыл сайын күрделі жөндеу жүргізіледі.

Университеттің ең елеулі мерекелері: «Білім күні», «Студенттік қатарға қосылу», «Жаңа жыл», «Наурыз», білім, өнер, әдебиет қайраткерлерімен, Ұлы Отан соғысы ардагерлерімен кездесу, студенттер еңбектерінің көрмесін ұйымдастыру, салауатты өмір салтын нақыштауда спорттық сайыстар өткізу, мұражайлар мен театрларға саяхат ұйымдастыру, ойын сауық кештерін өткізу дәстүрге айналды. Эстетикалық тәрбие беруде «Кел қыздар сырласайық», «Студенттік көктем» кештерінің орны ерекше.

Кітап пен оқырманға толы кітапхана

Университеттің ғылыми кітапханасы 1928 жылы ашылды. Кітапхана құрылған кезде оның қорында 40 000-ға жуық кітап болды. Кітапхана қазіргі таңда Республика бойынша жоғары оқу орындарының ірі ғылыми кітапханаларының біріне айналды. Дәл қазіргі таңда кітапхана – 1-ші категорияға ие. Кітапхана қорында 2520722 дана кітап бар, ал оған тағы басқа басылымдарды қоссақ, әлдеқалай арта түседі. Кітап қоры – әр түрлі ғылым салаларының әдебиеттеріне бай. Кітапхана қорында ХҮІІІ – ХХ ғасырларда түрлі білім саласы бойынша жарық көрген сирек кітаптар да кездеседі.

Алматы және Алматы облысының жоғарғы және орта оқу орындарының кітапханалары үшін Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің кітапханасы 1997 жылғы 31 қаңтардың ҚР білім және

ғылым Министрінің №33 бұйрығы бойынша оқу-әдістемелік орталығы болып саналады. Кітапхана – Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарының Ассоциация мүшесі болып саналады.

Кітапхана

Бағына бұйырған басшылар

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың тарихына қарасақ университет тізгінін қазақтың төмендегідей марғасқалары ұстапты. Асфендияров Санжар Жаппарұлы 1928-1931 жж., Алманов Баймен 1931-1934 жж., Сакаев Ш. 1934-1935 жж., Бекжанов Шаихислам 1935-1937 жж., Толыбеков Серғали Есбембетұлы 1937-1941 жж., 1946-1950 жж., 1963-1974 жж., Аділгереев Халел Мухаметжанұлы 1941-1942 жж., Ысқақов Ахмәди 1942-1946 жж., Закарян Асқар 1950-1953 жж., Ғабдулин Мәлік 1953-1963 жж., Жұмабеков Жүнісбек 1974-1980 жж., Қасымов Құлжабай 1980-1987 жж., Садықов Тоқмұқамет 1987-2008 жж. Бұлардың әрқайсысының бұл жерде өзіндік таңбасы қалды, бүгінгі биікке көтерілуіне үлес қосты, еңбек етті. Сол кездің талабына сай оқу ордасының келбетін жасады. Университеттің осындай бағына бұйырған басшылардың мәртебелі жолын жалғастырып келе жатқан бүгінгі ректоры – п.ғ.д. профессор Серік Жайлауұлы Пірәлиев.

Бүгінгі келбет

Біздің ғасырдың тірегі, тынысы – ақпараттық технология. Ақпараттық технологияны игеріп, кәдеге жаратпай, білім мен ғылымның

көсегесін көгерту бос әурешілік. Бүгінде білім ордасын ақпараттық техникалармен жабдықтау, заманауи ақпараттық зертханалар мен дәрісханалар ашу, оларды білікті мамандармен қамтамасыз ету, университеттің материалдық базасын нығайту жолында біраз жұмыстар атқарылды. Кеңес кезінде орнатылып, ескіріп біткен зертханалық құрал-жабдықтарды ғылым-техниканың соңғы үлгісімен жасалған лабораториялық жабдықтармен ауыстырылды. Компьютерлік сыныптар да жаңа техникалармен толықтырылып, негізгі дәрісханаларға интерактивті тақталар орнатылды, 500-ден астам компьютерлік техника сатып алынды. Оқу ғимараттарының барлығында университет қызметкерлері мен студенттеріне арналған асханалар ашылды. Жалпы оқу алаңы 90 мың шаршы метр болатын жаңа оқу ғимараты алынып, білімгерлерді ары-бері сабылатын әуреден арылтты.

Бүгінгі күні әлемнің алдыңғы қатарлы елдері «Болон конвенциясы» талабы бойынша «кредиттік оқу жүйесіне» көшуде. Абай атындағы ҚазҰПУ-да оқу үдерісін тұтастай осы жүйеге көшірді. «Кредиттік жүйенің» талаптарына сәйкес келетін оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдар дайындап, баспадан шығарды, елімізде жасалып жатқан білім стандарттарына тура келетін элект-

рондық кітапхана, барлық пәндердің типтік бағдарламаларын қайта жаңартып, негізгі мамандықтар бойынша халықаралық аккредитациядан өту жұмыстары жүргізілді.

Университетке 2008-2009 оқу жылынан бері «Тәрбие жетекшілігі жүйесі» енгізілді. Аталған жүйенің басты ерекшелігі: жоғары оқу орнында қызмет ететін профессор-оқытушылар құрамы мен қызметкерлерді түгелдей жастар тәрбиесі ісіне тарту, қоғамдық маңызды шаруаны бірігіп атқару болып табылады. Талап бойынша университет ректорынан бастап әр қызыметкер тәлімгерлерге тек мамандықтан емес, жан-жақты тағылымды тәрбие көрсетеді.

Қазір еліміздегі көптеген ЖОО-да білім алып жатқан жастар – ауыл балалары. Қалаға келіп алғашта қолайсыз жағдайларға душар болып, басы қатып жүрген жастардың талайына ел-жұрт куә. Осыны ескерген ректор жаңадан келген жастарға қалаға қалай икемделудің жолын «Әдептану» сабағын енгізіп, оны тәжірибелі ұстаздар арқылы үйретті. Бұл пән уақыт өте келе ұлттың жоғын түгендейтін «Ұлттық тәрбие» деп аталатын қыруар жұмыстың бастамасы болды. 2009 жылы «Ұлттық тәрбие» кафедрасы ашылды, 2009-2010 оқу жылынан бастап барлық мамандықтарға элективті пәндер қатарына «Ұлттық тәрбие» пәні енгізілді. «Ұлттық тәрбие» пәні үш модульден тұрады: 1-модуль – «Әдеп негіздері», 2-модуль – «Ұлттық тәрбие негіздері», 3-модульмен «Абайтану» курстары енгізілді. 2010 жылы «Ұлттық тәрбие» пәнінің типтік оқу бағдарламасы даярланды. ҚР жоғары оқу орындары студенттеріне арналған «Ұлттық тәрбие» пәнінің тұжырымдамасы жасалынды. «Ұлттық тәрбие» дискуссиялық клубы ашылып, оқу орынындағы жастардың ойын ортаға салатын пікір алаңына айналды. Университет базасында «Ұлттық тәрбие жөніндегі республикалық үйлестіру кеңесі» құрылды.

«Ұлттық тәрбие» бағытындағы жұмыстарға университеттегі Жаңартпа технология және білім беру мазмұнын ғылыми зерттеу институты айрықша атсалысып келеді. Институт Оқу процесіне инновациялар енгізіп,

білім беру траекториясы мен мазмұнын жетілдіру және білім алушыларға ұлттық тәрбие беру бағытын теориялық және тәжірибелік тұрғыдан зерттеу, оқу процесіне «Ұлттық тәрбие» пәнін ендіру мақсатында жүйелі жұмыс жасап келеді. Институттан 2010 жылдың наурыз айынан бастап Республикалық ғылыми-көпшілік бағыттағы «Ұлттық тәрбие» журналы оқырманға жол тартты. Журнал қазақ халқының ұлттық құндылықтарын бүгінгі дәстүрге сай заманауи тұрғыда даму сипатын халыққа таныстыра отырып, жастардың бойына ұлттық болмысты сіңіру мақсатында жұмыс жасап келеді. Басылымда «Ұлттық тағылым», «Ұлттық намыс», «Салт-дәстүр», «Ұлттық тұлға», «Ұлттық бизнес», «Отбасы тәрбиесі», «Ұлттық ойын» сияқты тұрақты айдарлармен көптеген мағлұматтар беріп келеді. «Ұлттық тәрбие» деген сериямен университеттен шыққан 7 оқу құралының «Ұлттық тәрбие» (Салт-дәстүр, әдет-ғұрып негізінде), «Ұлттық тәрбие» (тандамалы лекциялар курсы), «Ұлттық тәрбие» (Ұлттық тәрбиенің этика-эстетикалық негіздері), «Ұлттық тәрбиенің ғылыми негізі» атты 4 кітабын, Салт-дәстүрдің ұйымдастырылу жолдары мен орындалу тәртібі деген оқу-әдістемелік құралын, «Ұлттық тәрбие» пәнінің 1-11 сыныптарға арналған оқу бағдарламасының, 12-жылдық мектепке арналған кіріктірілген «Қоғамтану негіздері» пәнінің оқу бағдарламасының жобалары жасалынды.

Оқу орны қазақтың Абай сынды данышпан ұлының атымен аталғандықтан студенттерге ұлы тұлғаның «кемел адам» деп көрсеткен тұжырымын түсіндіруге, соған сай адам болып шығуының алғышартын жасап, «Абайтану» пәнін енгізіп, ғұламаның атымен фестивальдар ұйымдастырылуда. Сонымен қатар, 2008 жылы «Абайтану» ғылыми-зерттеу орталығын өзі бас болып ашты. Қазақ ұлтының бар әлемге жар салып мақтанар бір ұлы болса, ол – Абай. Абайды тану арқылы біздің буын тамырына қайта оралады, өзегінен жерімейді. Абайды тану арқылы рухы кемелденіп, тіршілігінің тынысы ашады. Бүгін әлемге немістер Гетесімен, қытайлар КанФуСиімен таны-

лып отыр, Абай турасындағы бұл шаруалар алаш баласына Абайды таныту арқылы, әлемге Абайды таныту деген ұлы мұраттың бастамасы. Әлбетте, осыған дейін Абайды танымай жатқанымыз жоқ, әйгілі Омарханның ұлынан бастап Абайды руханияттың бойтұмары санайтын қолына қалам ұстағандар біраз жерге апарды, бірақ, әркімнің өз міндеті бар, біздің Абайды өз әлімізше танып, өткенін жүйеліп, бүгінмен толықтырып, болашаққа аманаттау тарихи парыз. Бұл тұрғыдан «Абайтану» ғылыми-зерттеу орталығы ұлт болып ұйысып істейтін шаруаның бір парасы. Абайды зерттеумен жүйелі айналысып келе жатқан бұл орталық құрылғаннан бергі уақытта талай жұмыстың басын қайырды. Жапонияда Абай туындыларын техниканың тілімен «сөйлететін» электронды оқулық шығарды, шығармалары бойынша арнайы сызба-кесте әзірленді, бас ақынның мұражай-кабинетін ашты, шығармашылығына байланысты оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдарын шығарды.

«Ел ерлігі – бірлігі» деп жырлаған «XXI ғасырдың Гомерін» танытуда оқу ордасы біраз жұмыстар атқарып жатыр. «Жамбылтану және халық ақындары» ғылыми-зерттеу орталығы қазақ ғылым ордасының ішінен тігілген бір отау. Екі ғасыр адамдарының таңдайын сөзбен қақтырған, жыр алыбы Жамбылдың шығармашылығын ғылыми зерттеу және халқымыздың сөз өнеріне соны соқпақ салып, рухани кеңістігін кеңіткен, әдебиет әлеміне айрықша із қалдырған халық ақындарының шығармаларын тану, насихаттау және жүйелеп болашаққа аманаттау – басты мақсат.

Елбасы «Интеллектуалды ұлт – 2020» ұлттық жобасы идеясына «оның басты мақсаты – жаңа қалыпта қазақстандықтарды тәрбиелеу, сондай-ақ Қазақстанды бәсекеге қабілетті адамдық капиталы бар мемлекетке айналдыру» деп, нақтылаған болатын. Болашақ интеллектуалды ұлтты қалыптастыруда әлемдік дәрежедегі ғылым мен білім саласындағы жетістіктерді қамти отырып, ұлттық әлеуетті дамыту бағдарын негізге алынады. Осы тұрғыда республикамызда ұлттық интеллектің негізін қалауға бағытталған ғылым мен

білім жетістіктерін дамыту тұрғысына назар аударылғаны жөн. Өйткені, елімізге халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті білімді адамдар қай кезде де өте қажет. Интеллектуалдық ұлт қалыптастыру жөнінде айтқанда, біз ең алдымен қоғамның рухани-адамгершілік мәселесіне тереңірек көңіл бөлуіміз керек. Осы тұрғыда университет қабырғасында жасалынып жатқан ұлттық тәрбиелік жұмыс бағдары қоғам болашағына жасалынып жатқан игі шараның бағыты іспеттес. Университетте интеллектуалды тұлға қалыптастыру жобасына байланысты ғылыми зерттеу жұмыстар жасалуда. Қоғам мүддесіне сай интеллектуалды ұрпақ тәрбиелеу ісі терең біліммен, кәсіби алғырлық негізінде, жоғары біліктілік бағдарында жүзеге асады. Ел алдындағы парыз ұғымына сүйену, рухани құндылықтарға негізделген жасампаз күш негізіне жұмылдырылады. Ұлттық жобаны жүзеге асыруда заманның озық жоғары технологияларын жетік меңгерумен қатар, елімізде индустриялық дамудың ақпараттық өркендеуіне белсенді, әрі қабілетті, көзқарасы дұрыс, діні мен ділі және рухы жоғары ұрпақ қалыптастыру қажеттілігі қамтамасыз етіледі. Осы тұрғыда ұлттың интеллектуалдық капиталы – бұл барлық жинақталған ғылыми, кәсіптік, мәдени ақпараттар, өмірдің барлық салаларының мамандарының білімі мен біліктері, әрбір жеке адамның интеллектуалдық, моральдық және мәдени дамуы, ұлттың позитивті психикалық және моральдық ерекшеліктері екені белгілі. Интеллектуалды даму бағдарында тұлғаның әлеуметтік-танымдық салты мен әдеттері, сондай-ақ халықтың әдет-дәстүрлері, жақсы кәсіптік дағдылар, білімділік, тәрбиелілік, патриотизм, азаматтық белсенділік, тәртіптілік, табандылық, шыншылдық, еңбексүйгіштік қасиеттерін жан-жақты дамыту сынды қасиеттері қамтылады. Осы айтылған қадір-қасиеттің барлығы дерлік – ұлттың байлығы мен игілігіне жұмылдырылады.

Осы бағдарда қоғамда өзіндік ролін ұғынатын тұлғаны оқыту мен тәрбиелеу жұмыстары жан-жақты зерделенуде.

Қорыта айтқанда Абай атындағы ҚазҰПУ тәуелсіз Қазақстан елінің бүгінгі биікке көтерілуіне өлшеусіз үлес қосты. Кезең-кезеңімен дайындап шығарған педагогтар қазақ даласына білімнің өлмес дәнегін екті, сол дәнек бүгінде білім мен ғылымның

мәуелі бәйтерегіне айналды. Содан нәр алған, діңі берік алаш баласы бүгінгідей алмағайып заман тудырған өткір сұрақтарға жауап беріп келеді. Тұңғыш жоғары оқу орыны болашақтың берік іргетасын осылай қалауда!

Резюме

В статье рассматривается прошлое, настоящее и будущее Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Summary

This article discusses the past, present and future of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ЕҢБЕК ҚҰНДЫЛЫҒЫ

*Ақтолқын Құлсариева –
филос.ғ.д., профессор, мәдениеттанушы,
Абай атындағы ҚазҰПУ
оқу ісі жөніндегі проректоры*

Кез келген қоғамның оның әлеуметтік қарым-қатынастарында көрініс табатын құндылықтар сатысы барлығы мәлім. Бір мақала аймағында олардың барлығын тізіп беру, әрқайсысына тоқталу тым үстірттік танытатын болғандықтан, өмірлік әлеуметтік құндылықтардың негізгілерінің бірі – **еңбекпен** шектелмекшіміз.

«Даламыз – дөңге, өрісіміз – малға, үйішіміз – жанға» толсын десек, расында, еңбекті дәріптеуден бастаған жөн. Өйткені жоғарыда айтылғандардың барлығы – мейлі білек күшін қажет етер мал мен дән өсіру болсын, сол қара жұмысты жеңілдетер технологиялар даярлауға керек ой еңбегі болсын, мейлі жан баулу сынды нәзік дүниелер болсын – еңбекті қажет етеді. Біле білген адамға өмір сүрудің өзі де үлкен еңбек.

Еңбек адамды қоршаған ортамен байланыстырушы дәнекер буын, сол себептен оның адам болмысы үшін өзінің құндылығын жоғалтуы мүмкін емес. Керек десеңіз адам тұлғасын еңбексіз көзге елестету де қиын, тіпті, бүгінде еңбек адам инстинктіне айналды десе де болады. «Тірі жан тіршілік етеді»

дейді қазақ. Осы бір тұрақты сөз тіркесінен қазақтарда өмірдің баламасы болып табылатын «тіршілік» сөзінің кей контексте жасалған еңбекті, іс-әрекетті білдіретіндігін де байқаймыз.

Еңбек қазақ дүниетанымын танытатын мақал-мәтелдерде, тұрақты сөз тіркестері – фразеологизмдерде көптеп келтірілген. Мысалы, «Еңбегі қаттының ембегі тәтті», «Еңбек – өмірдің тұтқасы, тіршіліктің көзі», «Еңбек – түбі береке», «Еңбек еткен емеді, еңбексіз не өнеді», «Байлықтың атасы – еңбек, анасы – жер», «Жаңбырменен жер көгерер, Еңбекпенен ел көгерер», «Еңбегі аздың өнбегі аз» және т.т. Дегенмен, сөз ол сөз. Мақал ол мақал, ол – қоғамның қалауын білдіру, әлеумет үшін маңызды деп табылған құндылықты тарату, уағыздау.

Қоғамдағы еңбекке деген қатынас өте маңызды әлеуметтік мән-мағынаға ие. Қазақ қоғамында, барлық басқа қоғамдардағыдай, еңбек – адамның өмірлік құндылықтарының бірі болғанымен, бірегейі деңгейіне көтерілмей тұр. Неліктен? Оған ертелі-кеш егін салып, су суарып, жер тырмалау қажеттілігін

туындатпаған көшпелі малшылық болмысымыз әсер етті ме (дей тұрғанмен, көшпелі тіршіліктің бейнеті аз дей алмайсың) әлде еңбекті дәріптейтін діни ұстанымды қалыптастыратын жан еңбегінің нәтижесі – сеніміміздің жас шыбықтай солқылдақтығы әсер етті ме, болмаса отырықшы өркениетіндегі еңбек бөлінісі нәтижесінде сұрыпталған кәсібилік тұғырына жетпей жығылған әлеуметтік тарихымыздың ықпалы болды ма – басып айту қиын. Ақиқаты – аталғандардың барлығының соған деген ортақ әсерінің болғанында.

Бүгінгі заманның есептеу, соның негізінде нақты жоспарлау, жоспарланғанның орындалуын қатаң қадағалау сынды қазіргі «экономикалық рационализмі» аясында еңбек бұрынғыдағыдай адамның қасиетті мән-мағынаға толы іс-әрекеті болудан қалып, есепке алынатын нәтижесі тұрғысынан тек ақшалай сыйақы алу көзі ретінде ғана қарастырылады. Ендеше, «экономикалық рационалдық» жағдайындағы нақты өмір шындығында еңбек иесі өзінің қыруар еңбегі үшін түкке тұрмас жалақы алатын болса, онда жасалған еңбектің құнының өнбегені. Тіке және жанама мағынасындағы төккен терге сай бағаланбаған еңбек құнсызданады.

Құнсызданған еңбектің қадірі кетеді. Қадірі кетпей қайтсін, тер төкпей-ақ, біреуді алдап-арбап әлде одан сорақысы – лауазымын пайдаланып, пәре алып немесе әлдебіреуді қорқытып-үркітіп те алаңсыз тіршілік ететін болса, ондай «жатып ішер астан» кім қашсын?! Сондықтан болар, қазақ қоғамында жұмыс ретінде көрінетін еңбекпен кәсібилік табыс көзіне айналмай, лауазым табыс көзіне айналып отырған келеңсіз жағдайлар кездеспей тұрмайды емес. Оның ысырапшылдық мәселесімен де астарластығы байқалады. Өйткені қара термен келген еңбектің әр өнімі үнеммен пайдаланылатындығы анық. Ал еңбексіз келген байлықтың қастерленбейтіндігі де, оңды-солды ысырап болатындығы да түсінікті.

Кеңес дәуірінің тонынан шыққан біздер үшін еңбек жоғары маңызды әлеуметтік құндылық болуы тиіс еді, бірақ, өкінішке орай, сол социалистік қоғамның атқарған

еңбегін үшін берілетін төлемақының теңдестірілуіне байланысты адамдарда еңбек нәтижесіне деген қызығушылық төмен, немқұрайдылық та басым болып шықты. Ал нарық экономикасына өткен тұста жеке бастың еңбекке деген қызығушылығы артқанымен, оның күнделікті қажырлы еңбекпен келетін ақшасынан гөрі алдап-сулаудан, отырған орны мен шенін пайдаланудан келетін ақшасының көптігі парақорлық сынды әлеуметтік сұмдықты туындатты. Соның салдарынан сапалы да тындырымды жұмыс жасау қажеттілігінің орнын қалай болса солай, әйтеуір бір пайда табу мақсатына бағыттаған рухани дінгеі жоқ айлакерлік басты.

Ал жоғарыда аталған келеңсіздіктер орын алмас үшін жалғыз жазалау шараларының аздық қылатындығы түсінікті. Санаға еңбек адамына деген ілтипат, таза еңбекке деген қошемет-құрмет сыныптап құйылуы керек. Ол үшін тұлғақалыптастырушы қоғамдық институттардың барлығы – жанұядағы, балабақшадағы тәрбиеден бастап, мектеп қабырғасы, жоғары білім беру ордасы, БАҚ, т.т. бірмақсаттылық танытып, еңбек құндылығын жоғары көтеру абзал. Сондай жан-жақты әрекеттер арқасында ғана адамның заңсыз әрекеттер жасауға өз сенімі, өз ұяты жол бермейтін болады, сонда ғана еңбек құдіретті күшке айналады.

Ұяттың да өздігінен пайда боламайтындығы аян, ұят Құдай алдындағы қорқыныштан, о дүниедегі жазадан, туған жер мен ел алдындағы, ал кең ойланар жанға – жалпы адамзат алдындағы парыздан, жауапкершіліктен өрбиді. Терең үңілген адамға барлығы өзара байланысты дүние. Мысалы, протестанттық Батыста сапалы жұмыс – әлауқат кепілі ғана емес, құдай алдындағы парыз. Батыс капитализмінің қоғамдық-әлеуметтік феномен ретінде қалыптасуына алғышарт болған протестанттық этикада адамның шаруашылық қызметінің табыстылығы оның құдайға жаққандығының тікелей куәлігі деп қарастырылады. Демек, адал еңбекпен байыған адам – құдай сүйген жан. Одан артық өз еңбегін үшін қандай сый болуы мүмкін?! Оның үстіне, байлығың саған бұл дүниедегі тіршілігіңді

де жағымды етер болса, бала-шаға да болашақ мүмкіншіліктер іргетасын қаласа, өзіңе белгілі бір тәуелсіздік тарту етсе – одан артық не керек?!

Біздің елімізде, өкінішке орай, Батыстағы протестант этикасы сынды еңбектің имандылықпен байланысын қалыптастыратын этикалық жүйе әлі де нық орнықпай отыр. Бәлкім, оған біздің атеистік ықпалдан шыға алмаған діни сауаттылығымыздың шалалығы да кедергі болып отырған шығар?! Өйткені, байқаған болсаңыздар, иманы берік діндегі бауырларымыз (Малайзия, Индонезия, Түркия және т.б.) қазіргі бәсекелестіктің күрделі әлемінде өздерін кез келген қырынан танытып отырған жоқ па?! Ол солай болуы тиіс те, өйткені ислам діні өмір шындығынан қашқақтамайтын, о дүниені ойлай тұра, бұл дүниенің тұрмыс-тіршілігін күйттеуден алыстатпайтын нағыз өміршең дін ғой. Ілкі христиандықпен салыстырғанда исламда еңбекті таза бейнет деп қарастыру басымдығы жоқ. Онда еңбек қоғам мүшесінің міндеті ретінде қарастырылады. Ислам діні еңбекке өте биік мән береді, ол таза еңбекпен табылған табыс киелігін уағыздайды.

Ал протестанттық реформаға дейінгі христиандық түсінігінде еңбек адамның құдай алдындағы күнәсін жууы үшін Жаратқан жіберген азап ретінде қарастырылғанын ешкім жоққа шығара алмайды. Онда еңбек болсын, адамның осы дүниедегі тіршілігі болсын о дүниеге даярлықты, о дүниенің қызығы алдындағы бейнетті білдіреді. Христиандық жаратылыс мифологиясында әу баста жұмақта жүрген Адам ата мен Хауа ана тыйым салынған әрекет жасап, таным алмасын жеп қойды емес пе?! Сол үшін де жұмақтан қуылып, азаппен тер төгіп жүріп өзін және ұрпағын асырауға жазылды емес пе?! Сол бір мифтік сюжетте үлкен астар, мәдени метафора жатыр деп білемін. **Билудің өзі үлкен еңбек.**

Рас, христиан діні реформасынан кейін Кальвиннің арқасында еңбегі жанғандық немесе шаруашылығындағы табыстылық құдайға жаққандық ретінде діни маңызға ие болып, құндылықтық акценттер басқаша қойылды.

Сонымен, «бәрін айт та, бірін айт» демекші, еңбекке деген қатынас адамдардың еңбектің мәні мен мағынасына, адамның қоғам алдындағы парызына қатысты көзқарастарынан құралады. Құндылықтар өндірісіне және олардың қызмет ақтаруына философия, дін, өнер тікелей ықпал етеді. Қашанда құндылықтар қоғамда бар идеологияға тәуелділік танытады. Ал ол идеология тетігі билік қолында екендігі мәлім. Біздің қазақ менталитетіндегі билік алдындағы үрей мен сол биліктің үлгісіне еліктеу сынды ерекшеліктерді ескере отырып, биліктегі партияның болсын, оның қарамағындағы ақпараттық ресурстардың болсын, жалпы, зиялы қауымның еңбектің әлеуметтік мәнін жоғары дәріптеуге арналған, еңбек адамының культін барлық деңгейде орнықтыруға арналған іс-шаралары қоғамда еңбек мәдениетін қалыптастыруға оң ықпал етері сөзсіз.

Сондықтан болар, «Нұр Отан» халықтық-демократиялық партиясының кезектен тыс XII съезінде партия Төрағасы – Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өз баяндамасының төртінші бөлімін қазіргі қазақ қоғамындағы құндылықтарды қайта қарау қажеттігіне арнап, көшбасшы партияның қоғамдағы құндылықтардың оң жүйесін қалыптастырудағы орнын көрсетіп берген болатын. Сонда асқан сарабалдықпен көтерілген еңбекқорлық пен кәсібилікті дәріптеу керектігі өз өзектілігін ешқашан жоғалтпақ емес, ол жаңа мақсаттар биігін межелеген 2010 жылдағы Елбасы Жолдауын жүзеге асыру тұрғысынан да өте маңызды. Себебі адал еңбекті биік құндылық деп білмеген жерде, адал еңбекпен сый-құрметке бөленбеген елде іскерлікке тірек болар еңбек мәдениеті қалыптаспайды. Ендеше, Қазақстанға жаңа мүмкіндіктер сыйлайтын экономикалық өрлеуге жол бастаймыз десек еңбек адамына деген құрметті арттыруымыз, таза еңбекпен байлыққа кенелу мүмкін деген сенім қалыптастыруымыз қажет.

Еңбекті дәріптеп уағыздау өз алдына да, сол еңбек иесіне осы өмірде сый-сияпат, құрмет көрсету өз алдына. Бүгінгі нақты шындықта қолы жұмыстан күс болып, арқасы ауыртпалықтан еңкейген адамға айналасындағылар ары кетсе жаны ашып қана

қарайды, бірақ оны қастерлемейді. Мәселе дене еңбегі немесе ой еңбегінде болып тұрған жоқ, мәселе жалпы еңбек адамына деген қатынаста болып тұр. Еңбектен гөрі айланың, тамыр-таныс ресурсының, қулық-сұмдықтың, азғындықтың ұпайы артық болып тұрғанда әрі «құдайдан қорқу» сезімі жетіспейтін қоғамда ешқашан еңбек адамының жүзі жарқын болмақ емес. Ендеше, «еңбек түбі – береке» жәй ғана мақал күйінде қала бермек.

Өкінішке орай, осы бір қанға сіңіп үлгерген жағдайдан шығудың жолдары – құқықтық мемлекеттің іргетасын мықтылап қалап, азаматтардың заң алдындағы жауапкершілігін арттырып, заңды айналып өтетіндей «бармақ басты, көз қыстылыққа» жол бермей, сенім мен имандылық мәселесіне ден беріп, діннің және қазақ зиялыларының адал еңбекке, ысырап пен үнемге қатысты ой-пікірлерін кеңінен уағыздау қажеттігі, еңбек адамының ескерілу қажеттілігі екендігі сөзсіз.

Еңбектегі гендерлік бөлініс мәселесі де өзекті тақырыптардың бірі. Қазақ халқы ежелден ұл бала мен қыз баланың еңбек тәрбиесін бөліп қараған. Дәстүрлі мәдениетке үйлесімді құндылықтарға сай, қазақтар ұлды мал бағуға, отын шабуға, қолөнер шеберлігіне, мал табуға, отбасын асырауға, ал қыз баланы ас пісіруге, кесте тігуге, өрмек тоқу сияқты үй ішінің ішкі жұмыстарына баулып отырған. Ол түсінікті де, өйткені табиғаттың ыңғайындағы ауыр еңбекке негізделген дәстүрлі қоғамда еңбек бөлінісі солай қалыптасқан: тұз адамы және үй адамы, даладағы ауыр да қауіпті еңбек адамы және ұрпақ амандығын күйттеген үй тіршілігінің адамы. Патриархаттық санада қоғамдық, отбасылық өмірде әйел мен еркек рөлдерінің ара жігін ашып, ажыратып тастау орын алады әрі ол сол заманның қажеттілігінен туындаған заңды құбылыс.

Бірақ ол заман қайда қалғаны... Қазір тарихи сахнада ғылым-білім, техника-технология, бұқаралық ақпараттық құралдар заманы, сауаттылық заманы. Біліктілік заманында, кәсіби мамандану заманында бастапқы еркек пен әйелдің табиғи жаратылыс ерекшеліктерін ескерген патриархаттық ең-

бек бөлінісі де күрт өзгерістерге ұшырап отыр. Білек күшіне қараған еңбектен гөрі ми күшіне, мамандануға иек артқан жоғары технологиялар заманында еңбек саласы белгілі бір мағынада унификацияға (бірдейлендіруге) ұшырап отырғаны мәлім. Қазірде атам заманнан ер ісі болып есептелетін салада әйелдердің саны артып келе жатқандығын кім де болса мойындайды. Енді өздеріңіз қараңыздар – көлікті де жүргізу, ұшақты да басқару, тіпті, ғарыш кеңістігіне де жол тарту әйелдер үшін қиял емес, шындық қой?!

Әрине, таза еркек жұмысы, таза әйел жұмысының болатындығы миға қонымды. Мысалы, қауіп-қатері мол, қол қауқарын қажет ететін мамандықтар әлі күнге дейін, жүз жерден техника күрделеніп, адам жұмысы жеңілдеп жатса да кездеседі. Мысалы, құрыш құюшы, жол жөндеуші, жүк тасушы, күзетші, т.т. Ол жерден әйел баласын кезіктіру екіталай – мейлі ол қаншама феминистік тәуелсіз санасы мықты әйел болса да әлі келмегенмен әлек болмайды ғой.

Сол сияқты, таза әйелге қол болып табылады деген, еркек, әсіресе, біздің еркектер аяқ баспайтын жұмыс түрлері – бала бағушы, ыдыс жуушы, еден сыпырушы және т.б. Бұл тұста бәрі түсінікті, ондай бөліністі ешкім де гендерлік дискриминация (жынысына қарап кемсіту) деп қабылдамайды. Ал енді **жыныстың физиологиялық мүмкіншіліктерімен шектелмеген салаларда**, мысалы, саясат пен басқару саласында әйелдердің өз орнын табуына мүмкіншілігі жеткілікті, өйткені ол жерде қара күш емес, біліктілік пен қабілеттілік қажет. Міне, дәл сол жерде дискриминация әлі де болса кездеспей тұрмайды. Сондықтан шығар, саясат пен басқару әзірге жаулықтылардың емес, шекпен-шалбарлылардың еншісінде болып тұр.

Жалпы біліктілікті қажет ететін саясат саласында қара күш те, шаруашылыққа ыңғайлылық та маңызды емес қой, өйткені жыныс адамның хас шеберлігі, білікті нағыз маман болуына еш кедергі етпейді ғой. Соны іс жүзінде дәлелдеп беріп отырған озық елдер де баршылық. Бәрімізге белгілі, ат төбеліндей ғана тұрмыс тіршілігі мықты, дамыған ел-

дерде ғана, әсіресе, Скандинавия түбегінде саясаттың, басқару ісінің ірі тұлғалары арасынан әйелдерді көптеп кездестіруге болады. Ол – санадағы түбегейлі төңкерісті қажет етері сөзсіз. Ол үшін отбасынан тысқары

жерде өзін көрсете білу, өз әлеуетін жүзеге асыру тек еркекке жарасты деп түсінетін патриархаттық санадан арылып, біліктілігі, қайрат-қуаты жетсе әйелге де орын бар деген кеңшілік қажет.

Резюме

В данной статье рассматриваются ценности казахской культуры.

Summary

This article discusses the value of the Kazakh culture.

ТӘРБИЕЛІ ЖАС – ЕЛ ТІРЕГІ

Ж.Е. Ішпекбаев –

Абай атындағы

ҚазҰПУ-нің Тәрбие істері

жөніндегі проректоры,

саяси ғылымдарының кандидаты,

доцент, Ханьшань педагогикалық

университетінің құрметті профессоры

Қазақстан Республикасындағы білім беру саласын жетілдіру мен дамыту Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың білім саласын жан-жақты қолдауы мен адам капиталын дамытудың маңыздылығы мен қажеттілігін жете түсінуі нәтижесінде қолға алынып, білім беру саласының “Қазақстан – 2030” Стратегиялық даму жоспарының басым бағыттары болып белгіленді.

Еліміздің болашағы білімді, дарынды, елжанды ұрпақ десек, дарындылық пен білімділікті ұштастырып, білікті маман мен саналы азаматты қалыптастыратын негізгі бағыт – дұрыс тәрбие беру. Ал білікті мамандар біздің мемлекетімізді әлемдік деңгейде танытатын дара тұлға болатыны анық. Сондықтан еліміздің жанашыр, елжанды ұрпағын тәрбиелеу – бүгінгі күннің басты талабы.

Қазіргі таңда жаһандану өмірдің барлық саласын қамтып отырған күрделі үдеріс. Алайда әр жаңа құбылыстың күнгейімен қоса көлеңкелі тұстары болатыны белгілі. Жаһанданудың мақсаты – шекарасыз әлемге қол

жеткізу. Демек, адам мен ақпараттың еркін қозғалысы, еліміздегі экстремистік ұйымдар, діни әлеуметтік желілердің қаптап кетуі, есірткі саудасының жүзеге асуы, түрлі эпидемиялық аурулардың пайда болуы, интернет, ойын және компьютер клубтарының қарқынды дамуы жастардың сана-сезімінің дамуына кері әсерін тигізуде.

Адами құндылықтарға жат «ғасыр дерттерінен» жастарды сақтандыра отырып, өз халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін, білімін, меңгерген мәдениетті, адами қасиеті мол, шығармашылық тұлға етіп тәрбиелеу – қоғам қажеттілігі. Өскелең ұрпақтың денсаулығы, білім сапасы, ұлттық мәдениеті, әлеуметтік жағдайы, т.б. мәселелердің оң шешімін табуы олардың ертеңге деген сенімін нығайтып, ұлт патриоты, ел азаматы, білікті маман болуына жағдай жасайды. Бұл мәселе үнемі Елбасы назарында. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың **2012 жылдың 9 ақпаны күні** «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты ҚР халқына Жолдауында: «Оқыту үдерісінің

тәрбиелік құрамдасын күшейту қажет. Олар – патриотизм, мораль мен парасаттылық нормалары, ұлтаралық келісім мен толеранттылық, тәннің де, жанның да дамуы, заңға мойынұсынушылық. Бұл құндылықтар, меншіктің қандай түріне жататынына қарамастан, барлық оқу орындарында да сіңірілуге тиіс», – деп атап көрсетеді.

Осыған орай, жоғары білім берудің көшбасшысы болып табылатын Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің ұзақ мерзімді даму стратегиялық ірі жоспары жасалып, соған сәйкес оқу-тәрбие процесін тұтастыра жүргізуде білімгерлердің тұлғалық қабілеттерін шыңдауға, жауапкершілік деңгейін көтеруге, ұлттық құндылықтарды дәріптеуге бағытталаған кешенді шаралар қолға алынды.

Оқу ордасында студент жастарды біліміне білігі сай, нарықтық кезең өзгерістеріне бейімделе алатын, ұлт тағдыры мен болашағына бей-жай қарамайтын, отансүйгіш және елжанды етіп тәрбиелеу мақсатында **«Тәрбие жұмысының тұжырымдамасы»** қабылданды.

Бұл тұжырымдама негізінде әр оқу жылына арналған тәрбие жұмысы, жастар саясаты және мемлекеттік тілді дамыту жөніндегі он жеті бағыттан тұратын жылдық жұмыс жоспары сапалы білім мен саналы тәрбие беруге негізделген. Тәрбие жұмысының жоспарының ауқымында ұлттық құндылықтар негізінде жастарға рухани тәрбие беру; олардың азаматтық бағдарын қалыптастыру; патриоттық және саяси тәрбие беру; құқық бұзушылық пен сыбайлас жемқорлықтың алдын алу; бұқаралық спорт түрлерін дамытып, салауатты өмір салтын насихаттау; діни экстремизмге жол бермеу және ұлтаралық қатынас тәрбиесі; студенттердің өзін-өзі басқару жүйесін жетілдіру; республикамыздағы атаулы күндерге байланысты өткізілетін арнайы іс-шараларды ұйымдастыру көзделген.

Осы ретте соңғы үш жылда қолға алынған оқу-тәрбие үдерісі мазмұнындағы және университет құрылымындағы өзгерістер студенттерге тәрбие беру жұмысының сапасын көтеруге зор ықпалын тигізді. Жұмыстың

формасы да, мазмұны да түбегейлі өзгеріске түсті.

2010-2012 жылдары университеттегі тәрбие жұмысының сапасын арттыру мақсатында төмендегідей жаңалықтар жүзеге асырылды:

1. Білім сапасын талдау және біліктілікті жетілдіру институтымен бірлесе отырып, Абай атындағы ҚазҰПУ 2011-2020 жж. дейінгі Стратегиялық дамудың бағдарламасы даярланып, қабылданды;

2. Университет ұжымы жалпыхалықтық маңызға ие шараларға белсене қатысып, алдыңғы орындардан көрінді, ҚР Президентін сайлау кампаниясының жұмысында университет ұжымы үлкен белсенділік танытты;

4. «Азиада-2011» қысқы ойындар олимпиадасының барысында ұйымшылдық көрсетті;

5. Тәуелсіздіктің 20 жылдығына орай университет ұжымының ұсыныстары ескерілген кешенді жоспар жасалып, іргелі шаралар атқарылды;

6. Университет ректоры С.Ж. Пірәлиевтің жетекшілігімен және «Ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану» кафедрасының ұйымдастыруымен «Пікірталас клубының» жұмысы іске қосылды;

7. Ұлтаралық келісім, ұлттық мәдениет пен бірлік идеясын насихаттау мақсатында Студенттердің «Бірлік» Ассамблеясы құрылды;

8. Университет Түлектерінің ассоциациясы құрылды;

9. Білікті мамандарды тарту арқылы тәрбие жетекшілеріне арналған семинар-тренингтер мен мастер-кластар ұйымдастыру жолға қойылды;

10. Медициналық ұйымдар және мекеме мамандарының қатысуымен студенттердің медициналық сауаттылықтарын жетілдіру бойынша шаралар ұйымдастырылды;

11. Студент жастардың салауатты өмір салтын ұстануына ерекше жағдай жасалып, 4200 орындық стадион жөндеуден өткізіліп, стадионға көгал төселді;

12. Студенттердің құқықтық сауаттылығын арттыру мақсатында «құқықтық сауаттылық онкүндігін» өткізу игі шаралардың біріне айналды;

13. Талантты жастарды қолдау және олардың шығармашылығын дамыту бойынша университет деңгейінде **«ЖасStar-ҚазҰПУ»** фестивалі, «Бейбітшілік пен жасампаздықтың 20 жылы» тақырыбында Республикалық пікірсайыс турнирі, «Біз салауаттылықты қолдаймыз!» тақырыбында эстрада жұлдыздарымен футболдан жолдастық кездесу өткізілді;

14. Тәуелсіздігіміздің 20 жылдығы аясында «Тәуелсіз жылдар әндері» атты алғашқы рет I Республикалық «Арай» конкурсы ұйымдастырылды;

15. Профессор-оқытушылар мен қызметкерлердің Этикалық Кодексі қабылданып, Әдеп мәселесі бойынша комиссия құрылды;

16. Университетаралық тұңғыш рет «Ақынмын сөзі жетер сан ғасырға» атты жас ақындар айтысы өткізілді;

17. Дарынды шығармашыл жастарды өнер, (ән-күй мен би) білім, сымбаттылық, сұлулық пен әсемдікті сезінуге, қабылдауға баулу мақсатында «Мәдени бөлім» ашылды;

18. Университет аумағы мен жатақхана-ларда қоғамдық тәртіпті нығайту мақсатында «Студенттік мобильдік жасак» құрылды.

Университет ректоры С.Ж. Пірәлиевтің тікелей басшылығымен университетіміздің Ғылыми Кеңесінің 2009 жылдың 20 қарашадағы (№ 3 хаттама) шешімімен 2009-2010 оқу жылы **Тәрбие жылы** деп жарияланып, оның аясында көптеген шаралар қолға алынды. Атап айтқанда, Қазақстанның жетекші педагогикалық жоғарғы оқу орындары арасынан университетімізде алғашқы болып **«Ұлттық тәрбие»** кафедрасы ашылды. Бұл кафедраның ашылуы болашақ педагог-мамандар үшін де, қоғам үшін де үлкен тарихи-мәдени оқиға. Аталмыш кафедрада өз істерін жетік меңгерген, білікті де тәжірибелі мамандар жұмыс атқаруда. **«Ұлттық тәрбие»** сабағы енгізіліп, ол жеке пән ретінде барлық мамандықтар бойынша оқытылуда. «Ұлттық тәрбие» пәнінің мақсаты – ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, ұлттық мүдденің өркендеуіне өз үлесін қоса алатын, ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық құндылықтарды ұштастыра алатын толық кемелді, ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеу болып табылады. Соны-

мен қатар, университет базасында «Ұлттық тәрбие жөніндегі республикалық үйлестіру кеңесі» құрылған.

2010-2011 оқу жылының басынан бастап университет ректоры, профессор С.Ж. Пірәлиевтің жетекшілігімен ұлттық тәрбиеге байланысты мәселелерді жан-жақты қарастырып, талқылайтын, әртүрлі пікірлерге қозғаушы болатын Дискуссиялық клуб іске қосылды. Мұндағы мақсат – ұлттық тәрбие мәселесімен айналысып жүрген еліміздің жетекші ғалымдары мен тәрбиеші-мамандардың басын қосып, тәжірибе алмасу. Осындай тәжірибелер алмасу арқылы ұлттық тәрбие құндылықтарын сұрыптап, екшеп, оны ғалымдардың талқысына салып, одан әрі жетілдіру, сөйтіп, ұлттық тәрбиенің негізгі мақсаттарын айқындап, өскелең ұрпақты осы айқындалған іс-тәжірибе арқылы тәрбиелеу, олардың Отан алдында жауап бере алатын қабілет-борышын жетілдіру, қоғам алдындағы маңызды мәселелер жөнінде өзінің азаматтық көзқарастарын қалыптастыра алатын шын мәніндегі патриот тұлғаны тәрбиелеп шығару – біздің басты міндетіміз. Қалай дегенде де мұндай іс-тәжірибенің мәні мен берері мол болатыны анық.

Осы кезге дейін Дискуссиялық клубтың бірнеше отырысы болып өтті. Оның жұмысына Қазақстанның көрнекі ғалымдары Жарықбаев Қ., Қалиев С., Құсайнов А., Ғаббасов С., Мырзахметұлы М., Нуриев М., Нәрібаев К., тағы басқалар қатысып, ұлттық тәрбиеге байланысты келелі ойларын айтып, аталған мәселелерге өз пікірлерін білдірді. Олардың ішінен Шымкент университеті «Педагогика және психология» кафедрасының меңгерушісі, профессор Әтемова Қ., ҚызМПУ-нің аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының кандидаты Қоңырбаева С., аталған университеттің психология-педагогика кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Жиенбаева С., Алматы қаласы Білім беру жүйесі мамандарының біліктілігін көтеру және қайта даярлау институтының бас маманы Еденбаева З. т.б. сияқты баяндамашыларды атап өтуге болады.

АБАЙТАНУ ТАҒЫЛЫМЫН, АБАЙ МҰРАСЫНЫҢ ӘЛЕМДІК МӘДЕНИЕТТЕГІ ОРНЫН ТҮСІНДІРУ:

Ұлы Абай мұраларын насихаттау, оның адамгершілік-эстетикалық ұстанымдарын оқыту мақсатында «Абайтану» ғылыми-зерттеу орталығының ашылуы да кейінгі жылдардың жемісі. Барлық мамандықтар бойынша «Абайтану» және «Әдептану» дәрістері жүргізілуде. Аталған пәндерді оқыту студенттердің тұлғалық және ұжымдық тәрбиесіне, оның ішінде өзара қарым-қатынас мәдениеті мен мінез-құлық әдебіне, ұлттық мінез қалыптастыруына, ел-жұртын ардақтауға тікелей әсерін тигізетіні сөзсіз. Сонымен қатар, «Абайтану» мұражай-кабинеті жасақталды, 2 жылда бір рет «Абай әлемі» студент жастардың өнер фестивалі өткізіледі, «Абай мектебі» интеллектуалдық клубы

іске қосылды. Жыл сайын ғұлама ғибратын кең көлемде насихаттайтын «Абай айтады...» акциясы жүргізіліп келеді. Сонымен қатар, 2011 жылы М.Мырзахметұлы және бір топ ғалымдар бірлесе даярлаған «Абайтану әліппесі» атты аудиооқу құралы және М.Мырзахметұлының «Абайтану» атты үлкен екі томдығы жарық көрді.

2011 жыл – Қазақстан дамуы тарихында ерекше мәртебеге толы жыл болды. Ол Президент Жарлығымен «Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 20 жылдығы» деп жарияланды. Осы орайда Тәуелсіздіктің 20 жылдығына орай университет ұжымының ұсыныстары ескерілген кешенді жоспар жасалып, іргелі шаралар өткізілді. Атап айтқанда:

2011 жылдың 26 қазанында «Ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасының» ұйым-

дастыруымен ұстаздар күніне арналған Ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсариннің туғанына 170 жыл толуына орай «Ұлт ұстазы – Ыбырай» атты әдеби танымдық кеш өтті. Кеш қонақтары ф.ғ.д., профессор М.М. Мырзахметов, Ы.Алтынсарин атындағы №159 гимназия директоры, Қазақстанның Еңбек Ері - А.Т.Миразова, ыбырайтанушы п.ғ.д., доцент Г.Е. Рысбекова және Ыбырай Алтынсариннің туысы Г.К.Шалтабаева қатысты.

2011 жылдың 2 қарашасында елдіктің, көсемдіктің, тапқырлықтың мектебіне айналған, айтыс өнерінің дамуына өзіндік үлес қосқан дарын иесі, дүниеден өткен айтыскер ақын Оразалы Досбосыновты еске алу мақсатында, жоғары оқу орындарының студенттері арасында алғашқы рет «**Ақынмын сөзі жетер сан ғасырға**» атты ақындар сайысы болып өтті.

2011 жылдың 29 қарашасында Тәуелсіз Қазақстан Республикасының негізін қалаушы – Президент Н.Ә. Назарбаевтың тұлғалық бейнесін айшықтау мақсатында Президенттің мәдениет орталығының директоры, көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері Мырзатай Жолдасбековпен «Тәуелсіз Қазақстан Республикасының негізін қалаушы – Президент Н.Ә. Назарбаев» тақырыбында тарихи-танымдық дәріс өткізілді.

2011 жылдың 8-9 желтоқсан күндері аралығында жас ұрпақты патриотизмге тәрбиелеу, соңғы 20 жыл ішінде (1991-2011 ж.ж.) шығарылған Отандық авторлардың жаңа әндерін кеңінен насихаттау, оларға қолдау көрсету, қазақстандық ән туындыларының бәсекелестік әлеуетін арттыру, ән өнерінің ең жақсы дәстүрлері мен жетістіктерін жаңғырту, жас таланттарды анықтау мақсатында ЖОО, колледж студенттері мен арнайы орта және жалпы білім беретін мектеп оқушыларының арасында «Тәуелсіз жылдар әндері» атты I Республикалық «АРАЙ» конкурсы өткізілді. Конкурса

республикамыздың шығысы мен батысы, оңтүстігі мен солтүстігі арасындағы көптеген аймақтың жоғары және орта арнаулы оқу орындарынан 41 талантты әнші қатысып, бақ сынасты. Екі күнге созылған конкурс барысында сахнада жүзге тарта әндер орындалды. Атап өтерлігі: конкурсқа қатысушылардың бәрі де әнді өз дауыстарымен орындады. Байқау барысы әділ бағалануы үшін тәуелсіз қазылар алқасы құрылды. Қазақстан Республикасына еңбек сіңірген әртіс Венера Қармысова жетекшілік еткен қазылар алқасының құрамында болған Қазақстанның еңбек сіңірген әртісі Майра Ильясова, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, әнші Сембек Жұмағалиев, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, белгілі сазгер Бейбіт Дәлденбаев, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің профессоры, халықаралық және республикалық конкурстардың лауреаты Ағайша Исағұлова ән байқауына әділ төрелік етті. Жас таланттардың өнерін адал бағалауға үлкен үлес қосты.

Оқу мен тәрбие егіз дейтін болсақ, тәрбие жұмысының білім беру процесімен қатар да және одан тыс уақытта да жалғасатыны бәрімізге белгілі. Осы тұрғыда 2008-2009 оқу жылынан бері университет ректоры Серік Жайлауұлы Пірәлиевтің текілей басшылығымен студенттердің бойына адамгершілік-рухани тұрғыдан жетілдірілген,

қазіргі заман бәсекелестігіне жауап бере алатын, «Тәрбие жетекшілігі» жүйесі енгізілді. Аталған жүйенің басты ерекшелігі: жоғары оқу орнында қызмет ететін профессор-оқытушылар құрамы мен қызметкерлерді түгелдей жастар тәрбиесі ісіне тарту, қоғамдық маңызды шаруаны бірігіп атқару болып табылады.

ТӘРБИЕ ЖЕТЕКШІЛІГІ ЖҮЙЕСІ

Университет ректорының 2011 жылғы 10 қазанындағы «Тәрбие жетекшілерін тағайындау туралы» бұйрығына сәйкес тәрбие жетекшілігіне факультеттер құрамындағы кафедралармен қатар ректорат, университет жанындағы ғылыми-зерттеу институттары мен жалпыуниверситеттік пәндер орталығы, ғылыми кітапхана қызметкерлері де тартылды.

жетекшілігі» жүйесінің нормативті құжаттар жаңадан әзірленіп, қолданысқа енгізілді, атап айтқанда:

Тәрбие жетекшісі туралы Ереже; Тәрбие жетекшісінің журналы; Тәрбие жетекшісіне арналған нұсқаулық; Тәрбие жетекшілері Кеңесінің Ережесі; «Үздік тәрбие жетекшісі» конкурсының ережесі, Абай атындағы ҚазҰПУ студенттері мен маги-

Странттарына арналған Этикалық кодекс; «Абай айтады...» танымдық-ақпараттық

Жыл басынан бері тәрбие жетекшілігі жұмысын жандандыру бойынша «Тәрбие же-

құрал; Жатақхана туралы Ереже; Абай атындағы ҚазҰПУ-да құқық бұзушылықтың алдын алу және болдырмау Кеңесі туралы Ереже; Тәрбие сағаттарында пайдалануға арналған түрлі ақпараттық-танымдық материалдар (брошюралар, кітапшалар, плакаттар, күнтізбеліктер, т.б.).

Тәрбие жетекшілеріне ғылыми-әдістемелік көмек көрсету мақсатында Тәрбие басқармасы бастамасымен 2011 жылдың 8 қаңтарынан бастап білікті ғалым-ұстаздардың көмегімен семинар-тренингтер және мастер-кластар ұйымдастыру қолға алынып, биылға оқу жылында да өз жалғасын тапты. 2012 жылдың **20 ақпаны мен 5 наурыз** күндері аралығында Тәрбие жетекшілеріне арналған мастер-кластарды төмендегі профессор-оқытушылар құрамы өткізді: «ЖОО-ның оқу-тәрбие үрдісінде жастардың ұлттық келбетін қалыптастыру» тақырыбында п.ғ.к., доцент С.Ғ.Тәжібаева, «Абайдағы толық адам мәселесі» тақырыбында Абайтану ғылыми зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, ф.ғ.к., доцент М.Әліпхан, «Психологические проблемы образования» тақырыбында Психология ФЗИ директоры, академик Ж.Ы. Намазбаева, «Тренинг личностного роста» тақырыбында психолог-жаттықтырушы А.Б.Садықова, «Психологические особенности и факторы риска суицидального поведения в юношеском возрасте» тақырыбында Алдын-алу суицидологияның ғылыми-техникалық зертханасының меңгерушісі профессор Р.Б. Кәрімова, «Тәуелсіз Қазақстанда толеранттылықтың қалыптасуы мен дамуы» тақырыбында Толеранттық ғылыми білім беру орталығының директоры т.ғ.к., доцент Жұмахан Нұрманбетқызы, «Шәкәрімнің дарынды ұрпақтары» тақырыбында Абайтану ғылыми зерттеу орталығының жетекші маманы, ф.ғ.д., доцент С.Д. Ізтілеуова.

2012 жылдың 16-30 сәуірі аралығында «Үздік тәрбие жетекшісі» конкурсын және тәрбие жетекшілігі жұмысын жетілдіру және аталмыш жүйе бойынша Алматы қаласындағы ЖОО-мен тәжірибе алмасу мақсатында 2012 жылдың 15 мамырында **«ҚР қоғамдық-әлеуметтік даму жағдайында**

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетіндегі тәрбие үдерісінің жаңашылдығы» тақырыбында семинар өткізілуді жоспарлап отырмыз.

Университетте Тәрбие жұмысы жүйелі түрде ұйымдастырылып келеді. Жылдық жоспарда белгіленген тәрбиелік, мәдени шаралар өз мерзімінде, ұйымдасқан түрде жүзеге асырылады. Университет жастары республикалық, облыстық, қалалық, аудандық деңгейлерде ұйымдастырылып жүрген түрлі көлемдегі шараларға үлкен жауапкершілікпен қатысады. Жастар ісі жөніндегі комитет Алматы қаласы бойынша «Жас Отан» Жастар Қанаты, «Қазақстан Студенттер Альянсы», «Ауыл жастары» одағы, «Жасыл ел», «Студенттік құрылыс жасақтары» сияқты Жастар ұйымдарымен тығыз қарым-қатынаста жұмыс жасайды.

Университетте студенттердің бос уақытын тиімді пайдалану мақсатында факультеттер жанында түрлі бірлестіктер, клубтар, үйірмелер мен спорттық секциялар жұмыс жасайды. Жыл сайын университет ректорының кубогына арналған дебат турнирі өткізіледі.

Университетте студенттік фестиваль, пәндік олимпиадалар, кең ауқымды спартакиада, студенттік қатарға қабылдау, көңілді тапқыштар клубының лигасы, нашақорлық пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы акциялар, т.б. шараларды өткізу дәстүрге айналған.

Студенттер мен магистранттарға әлеуметтік тұрғыдан жан-жақты қолдау көрсетіледі: жатақханалардан орын беріліп, тұрмысы ауыр, әлеуметтік қолдауға зәру студенттердің оқу ақысын жеңілдетуге мүмкіндіктер жасалады.

Университет аумағы, оқу ғимараттары мен жатақханаларда қоғамдық тәртіпті қадағалау мақсатында 2011 жылдың қыркүйегінен бастап «Студенттік мобильді жасақ» жұмысын бастады. «Студенттік мобильді жасақ» ережесі Медеу ауданының Ішкі істер бөлімінің бастығымен келісіле отырып қайта әзірленіп, бекітілді. СМЖ құрамында қазіргі таңда 25 сақшы жұмыс жасайды.

«Жасыл ел» және «Студенттік құрылыс жасақтары» бағдарламалары бойынша жаз

айларында университет қабырғасында 41 студент 45000 теңге көлемінде жалақы алып, еңбек етеді. Жастардың көмегімен университеттің барлық жатақханаларымен оқу ғимараттарында жөндеу құрылыс жұмыстары жүргізілді. Осы орайда «Нұр Отан» халықтық демократиялық партиясының «ЖасОтан» жастар қанаты және университетіміздің Жастар ісі жөніндегі комитетінің ұйымдастыруымен Қазақстан Республикасы Парламент мәжіліс депутаты, «Парасат» орденінің иегері **Бекболат Тілеухановпен** студенттік құрылыс жасағының мүшелері кездесіп, өзара пікір алмасты. Еңбек түбі еленбей қалуы мүмкін емес. 2011 жылдың жұмыс маусымы бойынша Абай атындағы ҚазҰПУ «Ең үздік ЖОО» атына ие болды.

Ұрпақ саулығына қашанда жіті көңіл бөлініп отырады. Себебі ел болашағы дені сау, тәні ширақ, ойы жүйрік ұрпақпен ғана баянды. Осы орайда оқу орнында көпшілік спорт түрлерін дамытуға, студенттер арасында салауатты өмір салтын насихаттауға баса назар аударылып, ұлттық ойындар біріншілігі, жеңіл атлетикадан факультетаралық жарыстар өткізіліп отырады.

Университетте 14 спорттық секция жұмыс істейді, оларға 3500-ден аса студенттер тартылған. Материалдық-техникалық база: 400 шаршы метрді құрайтын бокс залы, 600 шаршы метрлік ойын залы және үлкен зал бар. 5000 орындық стадион, жүгіру жолдары, футболға арналған ойын алаңы биылғы жылы күрделі жөндеуден өткізіліп, пайдалануға берілді.

Университетте сыбайлас жемқорлыққа жол бермеу және оның алдын алу мәселесіне ерекше назар аударылады. Аталған келеңсіздікпен күрес жұмыстарын ұйымдастыру мақсатында университет ректорының 2011 ж. 1 ақпандағы №12.04/19-621 бұйрығына сәйкес Сыбайлас жемқорлыққа қарсы комиссия құрамы жаңартылып, қайта құрылды.

Оқу ғимараттарында, жатақханаларда жемқорлықтың алдын алу туралы плакаттар ілініп, әр оқу ғимаратына **Ректордың сенім жәшігі** мен Студенттердің жеке кодтары арқылы жұмыс істейтін **баға терминалдары** қойылған. Бұл өз кезегінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға тікелей ықпалы тиетін механизм болып табылады.

Осы орайда студенттермен жүргізілетін кең көлемдегі ақпараттық-танымдық жұмыстар, мамандармен кездесулер, әлеуметтік зерттеулер, сауалнамалар, психологиялық қолдау жұмысы өз нәтижесін беріп келеді.

Жастардың қоғамдық санасын көтеру, азаматтық позициясын қалыптастыру мақсатында студенттік өзін-өзі басқару құрылымы жұмыс істейді. Оның қатарында Жастар ісі жөніндегі комитет, студенттік деканаттар бар. Аталған комитет түрлі және үкіметтік емес ұйымдармен байланыс орнатқан.

Кейінгі жылдары *«Халың қалай студент?»* атты ашық микрофон сағаттарын өткізу дәстүрге енгізілді. Басқосуда студенттер өздерін ойландырған мәселелер төңірегінде құрылым басшыларына тікелей сұрақ қойып, ашық сұхбат құруға мүмкіндік алады.

Университет студенттері мен магистранттарының әлеуметтік қорғалуына еркеше мән берілуде. Арнайы құрылған комиссия шешімдері негізінде әлеуметтік қолдауға зәру студенттерге түрлі көлемде жеңілдіктер жасалады.

Студенттердің тамақтануы мәселесіне де айрықша көңіл бөлінген. Оқу ғимараттарында 5 асхана, 2 буфет, жұмыс істейді.

Жалпы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетіндегі тәрбие жұмысы бүгінгі таңда Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың интеллектуалды ұлт қалыптастыру туралы нұсқауларына сәйкес жүргізілуде. Ал тәрбие жұмыстарының нәтижесі студенттердің оқу үлгеріміне айтарлықтай ықпалын тигізіп отыр.

Резюме

В данной статье рассматриваются приоритетные направления воспитательной работы КазНПУ имени Абая.

Summary

In this article observes priority direction of educational works of Kazakh national pedagogical university named after Abai.

РЕСПУБЛИКАДАҒЫ ТҰҢҒЫШ МАГИСТРАТУРА ЖӘНЕ
PhD ДОКТОРАНТУРА ИНСТИТУТЫ

Г.Б. Нурлихина –
Магистратура және PhD докторантура
институтының директоры,
экономика ғылымдарының докторы,
доцент

Магистратура және PhD докторантура институты Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Ғылыми кеңесінің шешімімен 2009-2010 оқу жылында ашылды. ҚазҰПУ ректоры, академик С.Ж. Пірәлиевтің бастамасымен ашылған Институт республикадағы тұңғыш жоғары оқу орнынан кейінгі білім беретін оқу орны болып табылады.

Магистратура және PhD докторантура институты ғылыми-педагогикалық бағытта магистратураның 50 мамандығы бойынша және PhD докторантураның 28 мамандығы бойынша маман даярлайды. Институт университеттің ең үздік дәстүрлерін өзіне сіңіріп қана қоймай, оларды әлемдік білім беру кеңістігіндегі ең үздік инновациялық үрдістермен біріктіре білді. Институт қабырғасында еліміздің біліктілігі жоғары ғылыми-педагогикалық мамандары дәріс оқып, шетелдік ғалымдар үнемі шақырылады. Институт инновациялық білімнің катализаторы болып табылады. Біліктілікті арттырудың тұрақты семинарлары, тренингтері мен курстары шын мәнінде, институттың магистранттары мен докторанттары және оқытушылары арасында өзара құрмет пен сенімнің қоңыржай атмосферасын қалыптастырды. Қазіргі кезде институт ғылыми және ғылыми-педагогикалық мамандарды дайындау бойынша тек Қазақстан Республикасының аумағындағы ғана емес, сондай-ақ ТМД көлеміндегі жетекші орталықтардың біріне айналды.

Мемлекеттік тапсырысқа сәйкес жыл сайын университетке магистратура мен доктор-

антурада оқыту үшін мемлекеттік гранттар бөлінеді. Бүгінгі таңда институтта 65 PhD докторант пен 687 магистрант білім алуда.

Магистратура және PhD докторантура институтының материалдық-техникалық базасы жеке оқу ғимаратында орналасқандығымен де ыңғайлы. Институт құрамында 7 кафедра, өткен оқу жылында ашылған 5 ғылыми-зерттеу зертханасы (физика және нанотехнология, биомониторинг, химия, информатика және математикалық модельдерді сараптау және сәйкестендіру лабораториясы), 2 компьютерлік класс, 7 оқу-әдістемелік кабинет, кітапхана қызмет жасайды.

Отандық тарих ғылымы мен бейнелеу өнерінің дамуына ерекше үлес қосып отырған Институт құрамындағы іргелі кафедралардың бірі – «Қазақстан тарихы мен мәдениеті» кафедрасы. Кафедрада отандық тарих, әлемдік және отандық өнер теориялары, өнер педагогикасы сияқты ғылыми салалар бойынша зерттеулер жүргізуде және білім берілуде. Кафедраны тарих ғылымдарының докторы, профессор, белгілі Алаштанушы, Халықаралық Сократ сыйлығының иегері (Оксфорд, Ұлыбритания), Халықаралық Вена қаласы университетінің құрметті профессоры, Қазақстан тарихшылары қауымдастығының президенті М.Қ. Қойгелдиевтің басқаруы – оның қарқынды жұмысына негіз болып отыр.

Кафедра құрамында ғылым докторлары: Х.А. Сутеева, Г.А. Сексембаева, Б.А. Альмухамбетов, К.О. Жеделов, кандидат-доценттер: Б.О. Жангуттин, Ш.Т. Нұрман, З.Б. Мырзатаева, Ш.Б. Тілеубаев, М.Ч. Қалыбекова,

В.Ф. Власюк, М.Э. Сұлтанова, О.М. Коңыратбаев, Е.Т.Калиева, Р.Р. Каирбекова, А.И. Ибрагимов және т.б. қызмет етеді.

Химия, физика, биология, экология, география және туризм салалары бойынша білікті магистрлер мен докторанттар дайындайтын «Жаратылыстану мамандықтары» кафедрасында Елімізге белгілі беделді ғалымдар шоғырланған. Олар: академик Н.Ж. Такибаев, профессорлар: Ж.Б. Шілдебаев, М.С. Молдабекова, Э.Г. Боос, К.М. Мукашев, М.К. Құлбек және т.б. ғалымдар.

Кафедраны педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ж.Б.Шілдебаев басқарады. Кафедраның ПОҚ құрамы 17 болса, оның 10-ы ғылым докторы. Кафедра оқытушылары Ресей, Турция, КХР, Германия, Оңтүстік Корея (Сеул) және т.б. елдердің ЖОО байланыс жасап екі жақты іс-тәжірибе алмасады. Магистранттар 2 жыл ішінде 1-2 апта шетелге тағылымдамаға барса, докторанттар 3 айға дейін шетелдік тағылымдамадан өтеді. Білім алушыларға университет оқытушылармен қатар алыс-жақын шетелдерден шақырылған білікті мамандар дәріс береді. Мәселен, соңғы жылдары ғана жаратылыстану мамандықтары бойынша Ресейден профессор В.А. Изумрудова, Германиядан профессор Мартин Хоффрихтер, Х.Боос, Оңтүстік Кореядан Джи Кук Шим және Жапония, Өзбекстан, Украинадан мамандар келіп дәріс оқыды.

Институт құрамындағы «Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер» кафедрасын Қазақстанға белгілі ғалым, философия ғылымдарының докторы, профессор Раушанбек Борамбайұлы Әбсаттаров басқарады. Кафедрада көрнекті ғалымдар – республиканың саясаттанушылары, әлеуметтанушылары мен философтары М.Сәбит, М.С.Садырова, Ә.И.Шалтықов, Т.Қ.Әуелғазина, Д.В.Мен, Ж.А.Қабаева, Ж.А.Әбішева, А.К.Кенжалин, А.Ж.Мұқажанова, Л.Х.Матақбаева, Н.Б.Сейсенова және т.б. жұмыс істейді. Профессор Р.Б. Әбсаттаровтың редакциялық басқаруымен «Саясаттану және әлеуметтік ғылымдар» сериясы бойынша Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы жариялануда. Бұл журналда қазақстандық авторлардың да, сонымен қатар шетелдік ғалымдардың ғылыми жұмыстары жарық көреді.

Кафедрада Франциядағы Француз Мемлекеттік Лион-2 университетінің «саясаттану және әлеуметтану» кафедрасымен қарым-қатынас орнатылған. Сонымен қатар, Халықтар Достығы университетімен (Ресей Федерациясы), Лондон университетімен (Ұлыбритания), Стамбул Университетімен (Түркия Республикасы), Корея университетімен (Сеул қ.), Киев және Белорусь университеттерімен бірлескен ғылыми жұмыстар жүргізілуде. Ғылыми ынтымақтастық туралы Тулуза университетімен (Франция), Этвеша Лоранд атындағы Будапешт университетімен, Печ университетімен (Венгрия), Гранада университетімен (Испания) келісімдер жасалған.

Институт құрамындағы ең үлкен кафедраның бірі – Психологиялық-педагогикалық мамандықтар кафедрасы. Кафедраны ҚР Білім беру ісінің үздігі, ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Б.А.Тұрғынбаева басқарады. Кафедра құрамында Елімізге белгілі педагог-ғалымдар мен психологтар дәріс оқиды. Сондай-ақ, «6D010000-Білім» мамандығы бойынша PhD докторларын қорғататын диссертациялық кеңес жұмыс істейді.

Білім беру саласын ақпараттандыру мен инновациялық оқу әдістерін ендіру бағытында ерекше қызмет етіп, математика және механика саласында ғылыми-педагогикалық кадрлар дайындауды іске асыратын «Информатика және механика-математика мамандықтары» кафедрасына педагогика ғылымдарының докторы, профессор Бидайбеков Есен Ықыласұлы жетекшілік жасайды. Кафедра құрамында атақты ғалымдар п.ғ.д., проф. Е.Ө. Медеуов, т.ғ.д., проф. Г.У Уалиев, «ЖОО-н үздік оқытушы» Мемлекеттік грантын иеленген ғылым докторлары Е.Ы.Бидайбеков (2008 ж.), К.Т.Искаков (2010 ж.), А.Е.Сағымбаевалар (2010 ж.) жұмыс істейді. Қазір кафедрада 16 ғылым докторы, 16 ғылым кандидаты дәріс оқиды.

Кафедраның ғылыми бағыты келесі салаларды қамтиды: информатиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі және білімді ақпараттандыру; білім беру жүйесінде математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі;

дифференциалдық теңдеулер және қолданбалы математика бойынша зерттеудің жаңа мәселелері; қолданбалы механиканың өзекті мәселелері; жоғары кәсіптік білімнің теориясы мен практикасы. Кафедрада магистратура және PhD докторантура институтының порталын құру және жүзеге асыру бойынша, Интранет-жүйесін енгізу және реттеу бойынша, кафедраның пәндері бойынша ақпараттық білім беру ресурстарына арналған платформаны құру және оқытуға ендіру жұмыстары жүргізілуде.

Институттың филология мамандықтар кафедрасы педагогика ғылымдарының докторы, профессор Р.А.Шаханованың басшылығымен 2011-2012 оқу жылында құрылды. Филология мамандықтары кафедрасының қазақ бөлімінде мамандарды даярлау ісі педагогика ғылымдарының докторы Р.А.Шаханова, филология ғылымдарының докторлары Б.Х.Хасанов, Г.С.Қосымова, А.К.Жұбанов, С.М.Мақыров, К.С.Бұзаубағарова, Ж.К.Балтабаева, К.С.Қалыбаева; PhD докторы Б.Ш.Батырхан; педагогика ғылымдарының кандидаты, доценттер Б.Т.Қабатай; орыс бөлімінде профессорлар Л.Т.Жаналина, Л.Т.Килевая, М.Ш.Мұсатаева, А.К.Жұмабекова, В.В.Савельева, Л.В.Сафронова, педагогика ғылымдарының докторлары, профессорлар М.Р.Қондыбаева, А.А.Шыңғысова; филология ғылымдарының кандидаты, доцент Г.Г.Лұқпанова және педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент А.Е.Ақбембетова басшылықтарымен жүзеге асырылуда.

Кафедра өз ішінде бірнеше секцияларға бөлінеді, олардың жетекшілері төмендегі ғалымдар болып табылады:

Қазақ тілі мен әдебиеті – профессор Қосымова Г.С.;

Орыс тілі мен әдебиеті – профессор Мұсатаева М.Ш.;

Шетелдіктер үшін орыс тілі – профессор Шыңғысова А.А.;

Аударма ісі – профессор Жұмабекова А.К.;

Екі шет тілі – PhD докторы Батырхан Б.Ш.

Магистранттар мен Phd докторлардың ғылыми жұмыстарының нәтижелері халықаралық және республика ішінде кафедра ғалым-филологтарының шет елдің жә-

не отандық әріптестерімен байланыста болуы, халықаралық, республикалық ғылыми орталықтар, халықаралық және республикалық ғылыми жобаларға қатысушылар, шет елдердегі белгілі ғылыми басылымдардағы публикация, жақын және алыс шет елдерде дәріс оқу, шет елдерден атақты ғалымдарды дәріс оқуға шақыру, мастер-класс өткізуге, сонымен қатар оқытушылардың шет елдерде ғылыми тәжірибеден өтуі үшін Ресей, АҚШ (Лос-Анжелестің Калифорниялық университеті, Оңтүстік Калифорниялық университет), Польша, Испания, Чехия, Венгрия, Германия, Түркия, Индістан, Греция, Болгария, Кипрде халықаралық ғылыми конгреске, симпозиумға, конференцияларға белсенді қатысу арқылы жүзеге асады. Кафедра профессорлары Л.Т.Килевая, Л. В.Сафронова магистранттардың екі дипломдық білім алуы мен ғылыми тәжірибеден өтуін (Венгрия, Польшада) ұйымдастырды.

Кафедрада білім және ғылым саласындағы жетістігі мемлекет пен үкімет тарапынан лайықты бағаланған оқытушы-профессорлар қызмет жасайды. Атап айтқанда профессор Л.Қ.Жаналина «ҚР ғылымын дамытудағы жетістігі үшін», «Қазақстан халық ағарту үздігі», «ҚР білім саласы үздігі», «ҚР білім саласы үздігі» медальдарымен және «ЖОО жетекші ғалымы мен оқытушысы» атағымен, сондай-ақ профессор Г.Қосымова «ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері», «ҚР Білім беру ісінің үздігі» және «ҚР Жоғары оқу орындарының үздігі» атақтарына ие. Кафедра профессорлары М.Ш. Мұсатаева, Л.В.Сафронова, Л.Т.Килевая, А.А. Шыңғысова «ҚР ЖОО үздік оқытушысы» атағын алды.

Сонымен қатар, осы оқу жылында құрылған жас кафедралардың бірі – «Құқықтану және экономика» кафедрасын белгілі қоғам және мемлекет қайраткері, заң ғылымдарының докторы, профессор Т.Қ. Айтмұхамбетов басқарады. Кафедра құрамында экономика ғылымдарының докторы, профессор Қ.Қ.Құрманалиев, профессор Б.А.Тайторина, экономика ғылымдарының докторы А.Т.Ускеленова, доцент Б.Б.Болсанбек, ғылым кандидаттары

Н.Б.Қалқаева, О.Қ.Қазиев, Р.Б.Азбергенова, С.Ж.Пірәлиева, Б.Ж.Ақпанбетова, С.К.Барышевтар жұмыс істейді. Кафедра елімізге қажетті білікті заңгерлер мен экономистер даярлау ісіне зор үлес қосумен бірге, институттың беделін күшейтуге де атсалысып келеді.

Институт теориялық білімді сенімді тәжірибелік базада бекіте түсу қажет деген ұстанымды алға қояды. Білімнің қыр-сырын меңгерген және осы білімді қолдана білетін маман ғана қазіргі еңбек нарығында сұранысқа ие болмақ. Институттың «Магистратура және PhD докторантура институтының еңбектері» деп аталатын ғылыми басылымы белгілі ғылыми орталардың арасында өзіне лайық беделге ие. Журналда қарастырылатын ғылыми мәселелердің көлемі мен ауқымы өте кең.

Магистратура және PhD докторантура институты әлемнің 25 еліндегі 90 университетпен белсенді іскерлік қарым-қатынаста. Мысалы, ынтымақтастық туралы келісім-шарттардың арқасында 2008-2011 оқу жылдары университеттің 200-ден астам магистранттары төмендегідей жоғары оқу орындары мен ғылыми орталықтарында он күндік ғылыми-зерттеу тағылымдамаларынан өтті: Мәскеу мемлекеттік педагогикалық университеті (РФ), М.Ромерис атындағы университет (Литва, Вильнюс қаласы), Вильнюс педагогикалық университеті (Литва), А.С.Пушкин атындағы мемлекеттік орыс тілі институты (РФ, Мәскеу қаласы), РҒА-ның микроэлектроника технологияларының және ерекше таза материалдарының мәселелері институты (РФ, Черноголовка қаласы), «Геометрия және физикадағы гиперкешенді жүйелер» ғылыми-зерттеу институты (РФ, Мәскеу қаласы), М.П.Драгомонов атындағы Ұлттық педагогикалық университеті (Украина, Киев қаласы), А.С.Пушкин атындағы

Брест мемлекеттік университеті (Беларусь Республикасы), РАО жанындағы Психология институты (РФ, Мәскеу қаласы), Шауляй университеті (Литва).

Жылсайын PhD докторанттарына шетелдік зерттеу тағылымдамалары қарастырылады. Магистрлік диссертацияларға Абай атындағы ҚазҰПУ-нің профессорлары мен доценттері, ал докторлық диссертацияларға Абай атындағы ҚазҰПУ-нің және серіктес жоғары оқу орындарының профессорларынан тұратын кеңес беру комиссиялары ғылыми жетекшілік жасайды.

Дәрістер оқуға Жапонияның, Ұлыбританияның, Түркияның, Германияның, Ресейдің, Латвияның, Литваның және т.б. елдердің профессорлары шақырылады, қазақстандық жетекші ғалымдармен және кәсіби мамандармен мастер-кластар ұйымдастырылады. Оқу сабақтары инновациялық технологиялар мен оқытудың интербелсенді әдістерін қолдану арқылы өткізіледі.

Магистрлік және докторлық бағдарламаларды сапалы жүзеге асыру барысында Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Магистратура және PhD докторантура институтының алдында тұрған негізгі міндет – қоғамды, ғылымды, экономика мен жаңа технологиялар әзірлеуді жетілдіру мәселелерін шешуге қабілетті жаңа кезеңнің ғылыми, ғылыми-педагогикалық мамандарын дайындаудың жоғары оқу орнынан кейінгі тиімді жүйесін қалыптастыру болып табылады.

Магистратура және PhD докторантура бағдарламалары бойынша сапалы маман даярлау арқылы әлемдік білім кеңістігінде біздің еліміздің мойындалуын қамтамасыз етеміз. Біздің мамандардың Қазақстанда және шетелдерде бәсекеге қабілетті әрі сұранысқа ие болуы да осы мәселенің тиімді шешілуіне тікелей тәуелді.

Резюме

Статья посвящена деятельности первого Института Магистратуры и докторантуры PhD при КазНПУ им. Абая. В институте действует 7 кафедр, 5 научноисследовательские лаборатории, 2 комп. класса.

Summary

Article is devoted activity of the first Institute of the Magistracy and doctoral studies PhD at KazNPU by it. Abai. At institute 7 chairs, 5 research laboratories, 2 computer operate.

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ТЕОРИЯ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІНІҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ж.Ы. Намазбаева –

*Психология ҒЗИ-ның директор,
психология ғылымдарының докторы,
академик*

Т.Ш. Исабекова –

*Психология ҒЗИ-ның
аға ғылыми қызметкері*

Педагогиканың кез келген мәселелері бірінші кезекте адам күйзелістерінің психологиялық мәселелерімен байланысты. Ф.Е.Василюктің /1/ ойынша, адам күйзелістері болмыс пен сананың арасындағы мәндік қатынасты орнатуға бағытталған, психикалық әлемді қайта құру бойынша жұмыс пен іс-әрекеттің ерекше түрі болып саналады.

Ұлттық тәрбие мәселелерін талдау контекстінде адам күйзелістерінің пайда болуындағы тарихи-мәдени аспектілеріне көз жүгіртейік. Күйзелістер уақыт өткен сайын дами береді, ендеше, ол өзінің жеке өмірінің тарихшылдығын сезінуді қажет етеді. Адамның жеке өмірі өзгеріп, ауысып отыруы мүмкін, алайда деректер өзгеріссіз қала береді. Көптеген тарихи-мәдени деректердің әр түрлі түсіндірілуі, студенттердің бойында тарихи деректерге деген сенімсіздік тудыратын, кейбір жағдайларда тіпті басқыншылық пен қарсы әрекеттерге итермелейтін күйзелістерге әкеледі. Сондықтан, кез келген елдің ұлттық тәрбиесінің қайнар көзі, басқа да мәдениеттіліктердің құндылықтарын қорлап, кемітусіз тарихи-мәдени деректердің объективті ықпалдастығы аса маңызды мәселе болып табылады.

Бір ел мәдениетінің жетістіктері басқа елдермен де меңгерілетіні анық. Осы деректер ЖОО ПОҚ алдында студенттердің бойында, оларды жағымды және эмоционалды түрде қабылдау үшін, дағдылар мен біліктерді қалыптастыру бойынша міндеттер жүктейді. Мәдениеттер сабақтастығы – бұл тарихи-мәдени үрдіс, және ол өте құнды, себебі оның негізгі құрамдас бөлігі ретінде адамның бойындағы адамгершілікті және адамның басқа адамға деген қатынасын нығайту саты-

сымен өркендеу болып табылады. Тұлғаның жалпы эмоционалды бағыттылығы, біздің ойымызша, күйзелістер категориясымен анықталады. Басымды болып көрінетін күйзелістер адамның кең ауқымды мотивациясымен қамтамасыз етіледі, алайда ең құнды болып саналатын басымды күйзелістер махаббат пен достыққа қатысты болады. Осы аталған ең құнды күйзелістер ұлттық тәрбиенің табыстылығына жол ашуы мүмкін, себебі олар басты түрткілер – эмоция мен дүниетанымның сипатын құрайды. Осы эмоционалды бағыттылықтың тәрбиеленіп нығайтылуы, тұлғаның жалпы даму деңгейін жетілдіруге мүмкіндік беретін, негізгі тетікке айналуы қажет. Келесі бір маңызды болып саналатыны, әрбір студенттің әлеуметтік бағыттылығының ерекшеліктерін ескеру. Өкінішке орай, көп студенттерде бағыттылықтың әлеуметтік мақсаты жоқ, демек, мұндай студенттердің психологиялық белсенділігі де едәуір төмен болып есептеледі.

Қазіргі кезде әлемнің барлық елдерінде ұлттық сана-сезімнің, өз мәдениетінің ерекшеліктерін қайта жаңғырту үрдісінің күш алғандығын байқаймыз. Студенттерге тәрбие беру үрдісінде, әр түрлі мәдениеттің коммуникативтік әлеуетін қолдану, өркениетті тұлғаның қалыптасуында өз жемісін береді.

Тәрбие берудің тағы бір маңызды аспектісі ретінде студенттердің белсенділігін қалыптастыру болып табылады. Адамның белсенділігі, оған өзінің жеке мақсаттарына, армандарына, сенімдеріне, дүниетанымына сәйкес әрекет етуге мүмкіндік беретін, оның ішкі бостандығымен байланысты. Көріп отырғанымыздай, бұл іс-әрекеттер мен қылықтардың саналы түрдегі таңдауы. Осы-

ған орай, студенттердің белсенділігін дамытуда, сонымен қатар еркін шығармашылық тұлғаны қалыптастыруда, оқытушылар мен тәлімгерлер нені ескерулері қажет?

Бізге, мінез-құлықтың белсенділігін төмендегідей сипаттаған, Л.И.Божовичтің /2/ ойлары жақын болып көрінеді. Оның пікірінше, бұл адамда тұлғаның толық құрылымы қалыптасқандағы психикалық дамуының тұлғалық деңгейі. Тұлғаның толық құрылымы, ең алдымен, оның бағыттылығымен анықталады. Тұлға бағыттылығының негізіне, адамның өмір сүру және тәрбие алу үрдісінде пайда болатын, түрткілердің тұрақты түрдегі басым жүйелері жатады. Мұндағы негізгі, жетекші түрткілер, өзіне барлық қалғандарын бағындыра отырып, адамның мотивациялық ортасының құрылымын сипаттайды. Осындай түрдегі түрткілер жүйесінің пайда болуы тұлғаның ең жоғарғы тұрақтылығын және адамның ішкі бостандығын қамтамасыз етеді.

Шетелдік ғалымдардың ішінен Г.Олпорт та /3/, адамның мінез-құлқында тұрақтылықты тудыратын – бағыттылық деп санаған және адамды ХХІ ғ. әсіресе жастар душар болған жағдайлық ықпалдардан тәуелсіз қылады.

Сонымен, тәрбие үрдісі студенттік топтың ерекшеліктері, әрбір студент тұлғасының барлық қырлары ескерілетін жүйелі, тұтас сипатта болуы қажет. Қазіргі кезде, өкінішке орай, түрлі шаралардың көптеген түрлері жүргізіліп жатқанына қарамастан, тәрбие берудің нәтижелілігі әлі жақсартуды қалайды.

Тәрбие үрдісі ғылыми негізде, қазіргі кездегі ЖОО СМЖ негізін құрайтын, аталған үрдістің үнемі жүргізілетін мониторингімен құрылу қажеттігі түсінікті. Жалпы адамзаттық құндылықтардың қызметтік бастамасы ретінде, ұлттық тарих, салт-дәстүр және т.б. кіретін, халықтың ұлттық және мәдени құндылықтары болуы қажет /4/.

Осы уақытқа дейін психологияның ғылыми жетістіктерін ЖОО қазіргі тәрбие үрдісінде (егеменді Қазақстанның болашақ ұрпағына ұлттық тәрбие беру арқылы) жүзеге асыру және психологияның кейбір теориялық аспектілері ғана талқыланды.

Еліміздің болашақ ұрпағына қазіргі тәрбие берудің мәнді аспектілеріне тоқталайық.

Біздің ойымызша, Л.С. Выготскийдің /5/ еңбектеріне, әсіресе оның тарихи-мәдени теориясына жүгіну, ұлттық тәрбиенің идеяларын дамытудың шексіз мүмкіндіктерін көруге жол ашады. Адамның табиғаты туралы түрлі теориялық тұжырымдамаларына, оның психикасының даму заңдылықтарына «адам – табиғат», «адам – қоғам», «адам – құдірет», «адам – мәдениет» деген негізгі қатынастар енгізілген. Көп жылдар бойы дәстүрлі түрде алдыңғы екі қатынас көбірек қарастырылған, үшіншісі сирек және төртіншісі назардан тыс қалып қойған. Адам әлемі тиісті мәдени ортада, мәдени кеңістікте тіршілік әрекетін дамыту және ұйымдастыру тәсілдері болып табылады. Тек Л.С. Выготский /5/ тұлғаның әлеммен қатынасында ғана адам қауымдастығының мәдени-құндылық әлеуеті көрінеді, деп санаған. Сондықтан кез-келген халықтың мәдениеті және мәдени мұралары ерекше мәнге ие болып келеді.

Қазақстан – көпұлттық мемлекет, мұнда мәдени-тарихи психологияның дамуына үлкен мүмкіндіктер бар. Олар дүниені сезінудегі, ақыл-ой, эмоция және тұлғаның жалпы мінез-құлқындағы алуан түрлі ерекшеліктер.

Көп мәдениеттер, олардың қабылдау арқылы өзара сіңісуі, ұлттық тәрбие контекстінде этномәдени тұлғаның дамуына мүмкіндік береді.

Қазақстанның мәдени мұрасының алуан түрлілігі мен байлығы еліміздің жастарына ұлттық тәрбие берудегі ықпалдастықтың өзегі және негізін қалайтын мазмұны болып табылады. Осы орайда Қазақстан ұлттық мұраны сақтау және пайдалану бойынша әлемдегі алдыңғы орындардың біріне ие болды. Қазіргі кезде сан ғасырлық мәдени мұраны жалпылау, қайта жаңғырту, сақтаудың іргелі мәселелері кешенді түрде жетілдірілуде және олардың басым көпшілігі ЮНЕСКО-ның Әлемдік Мәдени тізіміне енгізілген.

Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаевтың ерекше көңіл бөлгендігі аса бай мәдени мұраны қайта жаңғырту және сақтау бойынша, қазіргі ұлттық мәдениетті, салт-дәстүрлерді арттыру, қазақ халқының ұлы тұлғаларының

мерей тойларына және естелік күндеріне арналған тарихи-мәдени ескерткіштерді – Әл-Фараби, Қорқыт-ата, М.Х. Дулати, Абай, М. Әуезов, Жамбыл, Райымбек батыр сияқты тұлғаларға, сонымен қатар Тараз, Түркістан және т.б. қалалардағы тарихи-мәдени құндылықтарды қайта құруға арналған теңдесі жоқ шараларды қабылдауына себеп болды. 1996 жыл «Отандық тарих жылы» болып жарияланған. Осы аталғандар және басқа да көптеген іс-шаралар біздің мемлекетіміздің серпінді және табысты дамуының, ұлттық мәдениет пен рухтандырушылықтың, қазақ халқының ұлттық сана-сезімінің қайта жаңғыруына негіз болды.

Сонымен, мәдени мұраның дәл өзі, оны көпшілікке тарату және тереңінен зерттеу, Қазақстанның білім беру кеңістігінде, әсіресе қазіргі жастарға ұлттық тәрбие беруде іргелі әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарды пайдалану, ұлттық сана-сезімі мен жеке-кәсіби сапалары жоғары, жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген мамандар буынын қалыптастыруға кепіл бола алады.

Қоғам дамуындағы тұрақтылық, оның өркендеу деңгейі тәрбие берудің жаңа парадигмасын жасап, оның табысты түрде іске асырылуына тікелей байланысты, деп айтуға болады.

Бұл тұлғаның тарихи-мәдени және тұлғалық-мәндік қалыптасу парадигмасы.

Адамның мәдениетке ену үрдісі, оның әлеуметтенуі мен бейімделуі әртүрлі қырдан қарастырылуы қажет /6/. Сана-сезімнің дерексіз феномендерінің орнына, адам тұлғасының этникалық күйзелістерімен үнемі өзара байланысты болатын тарихи және мәдени сана-сезім феноменіне ғылыми қызығушылықтарды бағыттау қажет. Мәдени сана-сезімнің қалыптасуын ғылыми сана-сезім мен өзін-өзі тануды қалыптастыру призмасы арқылы қарастырған жөн. Жастардың әлеуметтік-психологиялық өзара әрекеттестіктері барлық ұлттар мен халықтарға құрметпен қарау негізінде құрылуы керек. Осыған байланысты жастарды әртүрлі ұлт өкілдерінің мінез-құлқындағы ерекшеліктерін жағымды

немесе бейтарап қабылдауына арнайы дайындау қажет.

Төзімді адам – бұл ұлттық намысы бар, өзінің және өзгелердің мәдениетіне құрметпен қарайтын тұлға. М. Ганди жазған: «Менің үйімнің төбесінде барлық мәдениеттің желі ескенін қалаймын, алайда олар менің үйімнің төбесін бұзғанын қаламаймын» /7/.

Мәдениетке деген психологиялық көзқарас оны қалай түсінетініне байланысты болып келеді. Психологтар мәдениетті шығармашылық іс-әрекетпен байланыстыратындары белгілі /6/. Мәдениетті тануда адам психикасының когнитивтік сезгіштігі өте зор. Тұлғаның психикалық қасиеттері мәдени шығармашылықтың барлық түрлерінде көрініс табады. Тарихи-мәдени психологияда Л.С. Выготскийдің /5/ ойларын, қарастырып отырған мәселе бойынша, жаңа қырынан түсіндіруге болады. Бұл жерде әңгіме адамның тіршілік әрекетіндегі психологиялық және мәдени механизмдердің өзара шарттастығы туралы болмақ.

Адам психикасы мәдениетті тудырады, ал мәдениет тұлғаның тұтас дамуы мен қалыптасуына белгілі түрде ықпал етеді. Осы аталғандар ұлттық тәрбиенің теория-әдіснамалық негізі болып табылады. Аталған мәселе ХХІ ғ. жаңа адамын қалыптастыру бойынша Қазақстанда алғашқы рет Абай атындағы ҚазҰПУ ректоры профессор С.Ж.Пірәлиевтің ұйымдастырушылық, әдістемелік басшылығымен жоғары оқу орнының негізгі міндеттеріне қойылған.

ХХІ ғ. тұлғалық-кәсіби қалыптасу үрдісінде дамушы және өзін-өзі реттеуші, бірегей тұтас тұлға ретіндегі студент туралы жаңа пікірлер, келер ұрпақтың дүниетанымын, құндылық бағдарын, рухтануын қайта қарастыру жүйесінде ғаламдық міндеттер жүктейді /8/.

Жалпыадамзаттық құндылықтар ретінде ақпарат, білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу үрдістері зор маңызға ие болуда. Біздің еліміздің ЖОО болашақ маманды, оның әлеуметтенуі және тұлғаның жеке-типологиялық қасиеттерінің бірлігі мен өзара байланысы арқылы тәрбиелеудің жол-

дарын белсенді іздестіруде. Бұл жастарға қазіргі күрделі әлеуметтік жағдайларда өздігінен белсенді өмірлік шешімдерді қабылдауға мүмкіндік береді.

Сонымен, тәрбие қазіргі білім берудің басымдылығына айналуға.

Егеменді Қазақстан үшін жаңа буын азаматтарына тәрбие беру үрдісін жаңарту тағдыршешті сипатқа ие. Жастар – еліміздің болашағы, олар қоғамда өмір сүріп, өзгелермен қарым-қатынас жасай отырып, өзінің жеке әлеуеттік мүмкіндіктерін дамыту арқылы жеке басының және әлеуметтік-қоғамдық мәселелерді шеше алуы қажет. Қазіргі кезде студенттер нарықтық экономика жағдайында, Интернетті еркін қолдану арқылы Батыс мәдениетінің үлкен ағымын бойына сіңіре отырып өмір сүреді. Бүгінгі студенттер ақпараттық қоғамның жаңа құндылықтарына бағдарланғандығына қарамастан, олар едәуір дамыған.

Алайда қоғам, отбасы, білім беру ортасы олардың енжарлығына, өзімшілдігіне, селқостығына, әлеуметтік бастамашылдығы жоқтығына алаңдауда.

Тәрбиенің табыстылығы оның мазмұнының жаңартылуына, тәрбиенің мәні мен идеясының қайта бағдарлануына байланысты. Қазақстандық мәдени мұраны қайта жаңғыртудың тарихи шынайылығы өткен ата-бабаларымыздың рухани мұрасын белсенді түрде меңгеруді талап етеді. Бұл ұлттық тәрбиенің маңызды аспектісі болып табылады.

Демек, мәдениет, мәдени мұра, ұлттың осы бастамаларын меңгеру қазіргі кезде ұлттық тәрбие жүйесінде анықтаушы ретінде бағаланады. Өкінішке орай, Мемлекеттік білім беру стандарттарында, оның мазмұнында және болашақ мұғалімдерді даярлау әдістерінде де оның мәдениеттанушылық бағдары толық емес.

Қазіргі білім берудің аталған аспектілерін дамытуда басты рөл еліміздің ЖОО жүктелген. ЖОО ПОҚ бірінші және басты мін-

деті – өзінің мәдени мұрасын терең меңгеру, оны саналы, белсенді тануға деген жеке мотивациясы мен сұраныстарын жетілдіру. Өзінің мәдени мұрасына тек ұқыпты қарау және басқа мәдениеттердің ең қымбат құндылықтарын белсенді қабылдау, әрқайсымызды өркениетті адамның ең жоғары деңгейіне жеткізеді.

Сонымен, қазіргі жоғарғы мектеп мәселелері бойынша бүгінгі оқу-тәрбие үрдісі, тарихи-мәдени мұраның қайнар көздері мен психология-педагогикалық ғылымның алдыңғы бағыттарының ғылыми нәтижелерінің ықпалдастығы негізінде құрылуы қажет.

Қазіргі уақытта Абай атындағы ҚазҰПУ Психология ҒЗИ білім беру субъектілер тұлғасының психологиялық мәселелері белсенді түрде зерттелу үстінде. Құндылық-мағыналық бағдар, бағыттылық, психикалық денсаулық, жеке-кәсіби сапалар, өзін-өзі бағалау мен талаптану деңгейі, мінез-құлық пен іс-әрекеттің жеке стилдері, студенттік топтардағы психологиялық жағдай мен ахуалы, қарым-қатынас ерекшеліктері, тұлғалық жетілуге ұлттық мәдениет ықпалының этнопсихологиялық аспектілері және т.б. зерттелуде. Осы уақытқа дейінгі алынған нәтижелерден, ЖОО оқу-тәрбие үрдісін психологиялық сүйемелдеудің ғылыми қамтамасыз етілуі, болашақ мамандар тұлғасын қалыптастырудың деңгейін, тек оқыту арқылы ғана емес, сонымен қатар ұлттық тәрбиенің психологиялық аспектілерін белсенді түрде жүзеге асыру арқылы да, едәуір жетілдіреді, деп айтуға мүмкіндік бар.

Студент үшін де, педагог үшін де өзінің әлеуеттік мүмкіндіктерін жүзеге асырудың ең тиімді тәсілдері ретінде, қолайлы психологиялық жағдай туғызу, психологиялық күзіреттілікті көтеру және тұлғалық даму саналатыны анықталды, себебі адам өзінің субъектілік мәнін тарихи жаңа әлеуметтік-мәдени контекстінде жүзеге асырады.

Әдебиеттер:

1. Василюк Ф.Е. Психология переживаний. М., 2004.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М., 1968.

3. Allport G.W & Oldbert. Trait names: A psycho – lexical studi. Psychological monographs 47. Изд-во. Питер, 2004.
4. Пралиев С.Ж. Актуальные проблемы формирования личности будущих специалистов. Журнал «Педагогика и психология», 2009, №1
5. Выготский Л.С. Собр. соч: в 6 т. М., 1982.
6. Дэвид Мацумото. Психология и культура. – С.-П., 2002.
7. Ганди М. Идея толерантности и современности. Материалы Международной конференции. – Бишкек, 1996.
8. Намазбаева Ж.И. Психологические проблемы современного высшего образования. «ДОИВА», Алматы, 2006.

Резюме

В статье впервые раскрыты с культурно-исторических аспектов некоторые психологические проблемы теоретико-методологических основ национального воспитания. Приведены новые методы воспитания в вузах через освоение культурных наследий.

Summary

The article considers some psychological problems of the theoretical-methodological basis of national upbringing in the cultural-historical context. The new trends to the upbringing in the institute of higher education through the cultural legacy are presented.

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТАҒЫЛЫМДЫҚ МАҢЫЗЫ ЗОР

Х.Н. Жанбеков –
химия және биология
факультетінің деканы, профессор
Н.Т. Манапов –
химия және биология факультетінің
тәрбие ісі жөніндегі
деканының орынбасары

Еліміздегі білім ордаларының қара шаңырағына айналған университетіміздегі химия және биология факультеттің қазіргі таңда еліміздің жоғары оқу орындарының ішіндегі алар өзіндік орны ерекше. Себебі, қазіргі заманда қоғам жастардың тек білімді болуын талап етіп қана қоймай, жоғары деңгейде мәдениет пен ғылымның түрлі салаларын да терең меңгерген маман болуын талап етеді. Студенттің тұлғалық дамуының негізгі параметрлері оның жалпы адамзаттық құндылықтарға бағытталуы, ізгілік, зиялылық, креативтілік, белсенділік, жеке басының намыс сезімі, ой-пікірдегі тәуелсіздігі болып табылады. Осы қасиеттердің даму деңгейі студенттердің білімінің қалыптасу және әлеуметтік біліктілігінің көрсеткіштері деп қарастыруға болады.

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің ежелден қалыптасқан өзіндік дәстүрлері, ұлттық ерекшеліктері бар. 2009-2010 оқу жылынан бастап, осы университеттің ректоры ҰҒА академигі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор С.Ж.Пірәлиевтің тікелей ұсынысымен және басшылығымен университетімізде жоғары білімді кәсіби мамандар даярлау ісі ұлттық құндылықтарға, халықтық тәрбиеге, білім берудің қазіргі заманғы инновациялық технологияларына негізделген оқу-тәрбие арқылы жүзеге асырылуда. Оқу мен тәрбие мәселесі, негізінен, ұлттық кадрлар даярлау ісіне бағытталған. Білім беру жүйесінің басты міндеті студенттердің ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде қалыптасуы мен дамуы және оның кәсіби

жетілуі үшін жағдайлар жасалып, студентті тәрбиелеу, лайықты білім беруді жан-жақты қалыптастыру, ана тілін, ұлттық салт-дәстүрлерді сақтау, этикеттік ұғымдарды және салауатты өмір сүру құндылықтарын қалыптастыру. Осы сияқты студенттердің бойында ұлттық және адами құндылықтарды қалыптастыру, сіңіру мен әрі қарай дамыту біздегі білім беру жүйесінің маңызды міндеті болып табылады. Соның ішінде тәрбие жұмыстары үлкен рөл атқарады. Мысалы, біздің факультетіміздің тәрбие жұмыстары төмендегі бағыттар бойынша жұмыс жасайды: тәрбие жұмыстары университеттің ережесі бойынша; тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру, қадағалап және басқарып отыру, университеттің бөлімшелеріндегі тәрбие жұмыстарына басшылық жасау; ағымдағы және күнделікті жүргізілетін тәрбие жұмыстарын жоспарлау; мамандарды сапалы даярлау мониторингі; тәрбие жетекшілерінің тәжірибесін жинақтау, студенттермен жүргізілетін тәрбие жұмыстарында қолданылатын жаңа әдістер мен тәсілдерді енгізу; университеттің ғылыми кеңесінің және факультет кеңесінің шешімдері мен университеттің стратегиялық жоспарларын дер мезгілінде әрі сапалы жүзеге асырып отыру, есеп беретін құжаттарды және ағымдық акпарттарды даярлау; қазіргі таңның талабы бойынша тәрбие мамандарының біліктілігін үнемі жетілдіріп отыру; тәрбие жұмыстарына нәтижелі басшылық жасау. Біздің факультетте берілетін білімдік қызметінің сапасының жоғары болуын қамтамасыз ететін менеджмент жүйесінің бағыттарын дамыту; тәрбие процесінің сапалы болуы үшін әлеуметтік және тәрбие жұмысы қызметкерлерінің жауапкершілігін арттыру, мотивация жүйесінде және ішкі жағдайда қолайлы ортаны қалыптастыру.

Бүгінгі күнде факультетімізде тәрбие ісіне қатысушылардың белгілі бір нәтижеге жетуін қамтамасыз етуде және университет және факультеттің имидж мәртебесін қалыптастыруда біршама жұмыстар атқарылуда. Осыған орай факультеттің тәрбие жұмысы қажетті нақтылы міндеттерді жүзеге асыруда. Атап айтсақ: студенттің өзін-өзі басқару шарттарын сезінуде, жастардың шы-

ғармашылық әлеуетін және жеке тұлғаның азаматтық ұстанымын қалыптастыруда, білім алушылардың кәсіби-адамгершілік мәдениетін дамытуда және т.б..

Мына мәселелерге де баса көңіл бөлінеді. Ол студенттің лайықты білім алуына бағытталған әлеуметтік-педагогикалық, тәрбиелеуші ортаны жасау: яғни, жеке тұлғаның шығармашылық жағынан өзін-өзі дамытуды және өзін таныта білуі, университет дәстүрін, азаматтық пен патриотизмді сақтау, білім алушылардың моральдық ынталандыру жүйесін қалыптастыру, студенттік ортада тәртіп бұзушылардың, нашақорлардың және араққұмарлықтың алдын алу бойынша жұмыстар жүргізуді ұйымдастыру, болашақтағы және ағымдағы тәрбие жұмыстарын жоспарлау, студенттердің тәрбие жұмыстарына жаңа әдістемелер енгізу.

Факультетте студенттермен тікелей қарым-қатынас жұмыс атқаратын қоғамдық студенттік деканат құрамы жұмыстарын белсенділікпен, өз уақытында орындап жүр. Факультеттің білікті мамандары студенттерге білім мен тәжірибелерін үйретуді мақсат етсе, білім мен тәрбие қатар жүргендіктен, деканат тарапынан әр түрлі тәрбиелік мәні бар іс-шаралар тұрақты өтіп тұрады.

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің 2011-2012 оқу жылына арналған тәрбие жұмысы мен жастар саясаты жөніндегі іс-шаралардың 17 бағытын қамтитын жоспарына сәйкес, химия және биология факультетінде атқаратын 2011-2012 оқу жылындағы 14 баптан тұратын тәрбие ісі жөніндегі жоспары құрылып бекітілген. Ондағы қарастыратын басты бағыттар бойынша жүргізілуде: студенттерге Қазақстандық патриотизм, отаншылдық тәрбие беру, адамгершілік – рухани және эстетикалық тәрбие беру, студенттерді ұлттық тәлім-тәрбие негіздеріне баулу, халқымыздың этно-педагогикалық ұстанымдарын насихаттау, салауатты өмір салтын қалыптастыру жастардың арасында жаппай спорт түрлерін дамыту, нашақорлық пен ЖҚТБ (СПИД) ішімділік және жеңіл жүрістің алдын алу шаралары, толеранттылықты қалыптастыру, студенттер арасында діни экстремизм мен ұлтаралық жанжалдарға жол бермеу шара-

лары, діни тәрбие беру, экологиялық тәрбие беру, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және жол бермеу шаралары жүргізілуде.

Факультеттің күндізгі бөлімде оқитын 739 студенттерге 89 профессор-оқытушылар тәрбиелік жетекшілік жасайды, оның ішінде 77-сі факультетіміздің профессор-оқытушылары. Ал, 11 профессор-оқытушылар философия кафедрасынан және бір қызметкер ректораттан тәрбие жетекші болып тағайындалды.

Олардың оқу жылының басында тәрбие жұмыстары бойынша жүргізілетін іс-шараларының жоспары құрылып бекітілді.

Қоғамдық студенттік деканат құрылымына іріктеулер мен толықтырулар енгізіліп, жаңа оқу жылында істелінетін іс-шаралары айқындалды, жоспары құрылып, жарты жылдық оқу жылында жоспарға сәйкес іс-шаралар толығымен орындалды.

Тәрбие жетекшілерінің жұмыс жоспарлары, журналдары, студенттермен жүргізілген жұмыстарының хаттамалары арнайы папкаларда тіркелінген. Кафедралардың мәжіліс отырыстарында тәрбие жетекшілерінің есебі тыңдалып, атқарылған іс-шаралары, жеткен жетістіктерімен кемшіліктері көрсетіліп отырады.

Факультеттің 2011 жылдың қазан айында өткен ғылыми кеңесінде тәрбие жетекшілерінің жұмысы қаралды. Онда тәрбие жетекшілерінің өз студенттерімен танысуы, журналдарының толтырылуы, тәуелсіздігіміздің 20 жылдық мерей тойына дайындықтары қарастырылып, жеткен жетістіктер мен кемшіліктері көрсетіліп, оны түзету жөніндегі ұсыныстар айтылды.

Биылғы 2011-2012 оқу жылында ақылы бөлімде оқитын 34 студенттен әлеуметтік көмекке өтініш қабылданып, оның 13 студентіне арнайы комиссия шешімімен оқу ақыларына 35-50% әлеуметтік көмек ретінде ректордың бұйрығымен бекітілді.

Факультеттегі барлық курс студенттері кредиттік оқу жүйесінде оқитындықтан, әр курстың топтарына топ эдвайзерлері тағайындалған.

Факультетімізде жоспарға сәйкес есімдері ел құлағында жүретін қоғам қайраткерлерімен, ақын-жазушыларымен және белгілі

ғалымдармен кездесулер ұйымдастырылып отырады. Атап айтсақ, факультеттің профессор-оқытушылар құрамы мен студенттер Тәуелсіздігіміздің 20 жылдығына орай академик, заң ғылымдарының докторы, профессор **Сұлтан Сартаевпен** кездесіп, ел Тәуелсіздігінің алғашқы жылдарындағы оқиғалардан маңызды және тәрбиелік мәні бар ақпараттар алды. Халықаралық Жер күніне орай «Жер-Ана» атты ғылыми-мерекелік іс-шара университет көлемінде ұйымдастырылып, кештің құрметті қонағы – КСРО Жазушылар Одағының мүшесі, «Жалын» журналының бас редакторы, республикадағы тұңғыш құрылған экологиялық «Арал және Балқаш» қозғалысы жөніндегі қоғамдық комитеттің төрағасы, көрнекті қоғам қайраткері, белгілі ақын **Мұхтар Шаханов** мырза болды. Тіл мерекесіне байланысты «**Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте**» тақырыбынды кеш өткізілді. Кештің құрметті қонақтары болып, халық ақыны М.Шаханов, ф.ғ.д., профессор Мекемтас Мырзахмет, Дәрібаевтар отбасылық ансамблі шақырылды.

Факультетіміздің екі ұстазы **доцент Мукатаева Ж.С.** мен аға оқытушы **Джамилова С.** студенттердің көзқарасымен өткізген сауалнаманың қорытындысымен «Ең үздік ұстаз» номинациясын жеңіп алып, университет ректорының құрмет грамотасымен және ақшалай сыйлықпен марапатталды. Жаңа жыл қорытындысының нәтижесіне орай әр кафедрадан бір-бір ұстаздар еңбектеріне байланысты ректордың мақтау грамоталарымен марапатталды. Химия кафедрасының оқытушысы **Оразбаева Меруерт** «Ең үздік тәлімгер» номинациясын жеңіп алып, наурыз мейрамында ректордың грамотасы және ақшалай сыйлықпен марапатталды. Факультет аралық спорттық жарыстардан оқытушы **Ауелбекова Жадыра** және оқытушы **Токтарбекова Гульназ II** және **III** орындарды иеленіп, мақтау грамоталарымен марапатталды. Осы жарысқа белсене қатысқан ұстаздарымыз **Мансуров Б.А., Мусаев К.Л., Шалабаев Қ.Ы., Жақсыбаев М.Б., Шыныбекова Ш., Құлжанова Д., Нуркенов Т., Бірталаев Е.**

Топ жетекшілерінің студенттермен жүргізілген тәрбие жұмысы әр салада және әртүрлі. Студенттермен тәрбиенің адамгершілікке, еңбек сүйгіштікке, тазалыққа, ұятжандылыққа, адам сыйлағыштыққа, табиғатқа деген сүйіспеншілікке, өз ұлтымыздың дәстүрін және басқа ұлттың дәстүріне сыймен қарауға бағытталған салалары бойынша жұмыстар жүргізілді.

Еңбекке тәрбиелеу мен қоғамдық мүлікке жанашырлықпен және шаруашылық көзқараспен қарау ниеттерін дамыту үшін студенттерді зоологиялық музей экспонаттарын реттеуге қатыстырдық. Әрбір сабақ кезінде аудитория тазалығын сақтауға, қоғам мүлігіне (стол, парта, тақта, терезе) қамқор болуына назар бөлдірдік.

Студенттердің Отанымызға, табиғатқа деген сүйіспеншілігін арттыруда қазақ халқының әртүрлі жануарларға деген көзқарастарға және олардың биологиялық негіздеріне түсінік берілді. Осы арқылы табиғатты қорғау, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану мәселелері тереңдетілді. Мұндай пікірлер табиғатты қорғау ісіне тигізетін пайдасы зор – бұл мектеп мұғалімдері үшін өте қажет. Сабақ кезінде әрбір жануарлар тобын зерттеуде Отандық және орыс ғалымдарының еңбектері аталды. Бұл әрі патриоттық, әрі интернационалдық сезім тудырады.

Кафедралардың тәрбие жетекшілері өздеріне тиесілі топша студенттерімен танысып, әрбір студент туралы мәліметтер жинақтап, тәрбие жетекшісінің журналы толтырылды. Студенттермен ақылдаса отырып, жұмыс жоспары жасалды, оларды университеттің Ішкі тәртібі туралы Ережесімен, Этикалық Кодекспен таныстырды.

Қазақстан Республикасының Конституция күніне қарай «Туған жерге туынды тік» атты тақырыпта 2 курс «биология-психология» мамандығының 1 топ 1 топша студенттерімен Токтарбекова Гульназ тәрбие сағатын өткізді. Қазақстан Республикасы өзін демократиялы, зайырлы, құқықтық, әлеуметтік мемлекет екенін Конституциясымен бүкіл әлемге мойындатты. Қазақстан Республикасының Конституциясы тәуелсіз Егемен мемлекеттің конституциялық дамуының жаңа кезеңіне

жол ашқан акт екенін осы тәрбие сағаты барысында түсіндіре білді. Сол сияқты, Білім күніне байланысты «Білім таппай мақтанба» атты тақырыпта 1 курс 2 топ 1 топша студенттерімен Қ.Л.Мусаев тәрбие сағатын өткізді.

«Атмосфераны ластанудан қорғау» атты тақырыпта 3 курс «биология-психология» мамандығының студенттерімен топ тәлімгері Қ.И.Шалабаев тәрбие сағатын өткізді. Экология тірі организмдерді қорғаудың ғылыми негізі екенін дәлелдеп өтті. Адамның болашақ алдындағы жауапкершілігі тұсынан экологиялық білімнің рөлі ерекше. Экологиялық білімі бар азамат өз Елін, Жерін аялай білетінін көрсете білді.

Қала күніне орай «Оңтүстік – Астанам» атты тақырыпта химия-биология факультетінің 2 курс «биология-психология» мамандығының 1 топ 1 топша студенттерімен топ тәлімгері Г.Қ.Токтарбекова тәрбие сағатын өткізді. Студенттер әсем қаламыз Алматы туралы әртүрлі мәліметтер оқыды. Мәдени орындарын ерекше атап өтті. «Өткендер болашақ үшін» атты тақырыпта химия-биология факультетінің 1 курс «биология» мамандығының студенттерімен 1 курстың 4 тәлімгерінің жетекшілігімен ерекше тәрбие сағаты өтті. Қазақ зиялылары, «Алаш» партиясының азаматтары туралы көптеген мағлұматтар алды.

Қараша, желтоқсан айларында тіл мәселесіне байланысты «Ұш тұғыры тіл» атты тақырыпта 2 курс «биология-психология» мамандығының 3 топ 1 топша студенттерімен тәлімгер Р.У. Саимова пікір-сайыс өткізді. «Туған жердің елі де ыстық, тілі де ыстық» атты тақырыпта 1 топ 2 топша студенттерімен тәлімгер Д.У.Сексенова дөңгелек үстел өткізді.

Топ тәлімгері кафедраның аға оқытушысы Қапанова Бағилаш биология-экология мамандығы 2 курс, 2 топ 1 топша студенттерімен тәрбие жоспарына сәйкес қазан айының «Қала күніне» арналған тәрбие сағатын өткізді. Сондай-ақ, қараша айында әр студенттің жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып, дербес қарым-қатынас жасап, «нашақорлыққа, ішімдікке қарсы күрес»

атты әңгіме дискусия өткізді. Желтоқсан айында сабақ үлгерімі төмен және сабаққа қатыспайтын студенттермен жеке әңгімелесу өткізіліп, әлеуметтік қолдауға зәру студенттерге қолдау көрсету және оларды қорғау шараларын өткізді.

Топ тәлімгері кафедраның оқытушысы Макеева Алтын биология 1 курс 2 топ 2 топша студенттерімен тәрбие жоспарына сәйкес қазан айында рухани және адамгершілік даму мәселелерінің маңыздылағана орай «Имандылық – тәрбие тұғыры» тақырыбында пікір алмасу өткізіп, тәрбиенің этномәдени және көпмәдениеттілік бағыттарын арттыру мақсатында студенттердің патриоттық қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған тәрбие сағатын өткізді. Қараша айында топ тәлімгері кафедраның оқытушысы Бұхарбаева Жанат биология-экология 2 курс 1 топ 1 топша студенттерімен интеллектуалдық және физикалық тұрғыдан дамыту мақсатында «Дені саудың жаны сау» атты пікір сайыс өткізді. Желтоқсан айында тәрбиенің ұлттық құндылықтарын ескере отырып, студенттердің сапалы білім алуына, сондай-ақ мәдени, экономикалық, ғылыми іс-шараларға қатысуына жан-жақты ықпал жасау мақсатында топ студенттерімен «1936 жылы құрбан болған Ұлт азаматтарымыздың өмір жолдарымен танысу» атты баяндамалар тыңдалып, талданды.

10.11.2011 ж. «Донорлық – адами қасиеттердің сипаты» атты акцияға 200-дей студентіміз қатысып, донор болды. 04.11.2011 ж. Дәстүрлі дініміздің Құрбан айт мерекесіне байланысты «Имандылық тәрбие негізі» атты тақырыбында имандармен кездесу өткізілді. 25.10.2011ж., 01.11.2011 ж., 08.11.2011 ж. факультетінің студенттері толығымен Ғ. Мүсірепов атындағы театрға барды. Спектакльдердің тақырыптары: «Балкон», «Келіндер көтерілісі», «Қызыл орамалды шынарым».

24.11.2011 ж. 1,2,3 курс студенттерімен «Діни экстремизм мен терроризм ғасыр дергі» атты дөңгелек үстел өтті. 23.11.2011 ж. 1,2,3 курс студенттерімен «Алып ауқымды әлем терроризм» атты дәрістік кездесу ұйымдастырылды.

Факультетімізде «Қырмызы қыздар-ай» және «ПедХим» клубтары қызмет жасап, өз міндеттерін атқаруда. Өмірдің құндылығын түсіну – рухани санаға байланысты, өзінен өзі жетіліп толықпайды. Оған қозғаушы күш қажет. Сондықтан, факультетіміздің ұлағатты ұстаздары бүгінгі қазандай қайнаған дүниеде студенттер тәрбиесіне бей-жай қарамауы тиіс. Тіпті үнемі жастар тәрбиесін асқан жауапкершілікпен қарау қажет. Соның ең негізгісі жастарға дінді, тілді, дәстүр мен салтты, ұлттың ұлағаттығын жалықпай түсіндіру болып табылады. Күн санап өзгеріп бара жатқан заман, қоғам жас ұрпаққа әрқилы ықпал етеді. Содан келіп тәрбиенің міндеттері де күрделене түседі. Осы орайда біздің факультетте құрылған «Қырмызы қыздар-ай» клубы да көп игі жұмыстар атқарып келеді. Әу баста, яғни осыдан қырық жыл бұрын факультетте құрылған «Кел, қыздар, сырласайық» атты клуб заман талабына сай 2007 жылдың 15 қазанынан бастап, педагогика ғылымының докторы, профессор Жаңабаева Рая Айтбайқызының бастамасымен атын өзгертіп, «Қырмызы қыздар-ай» клубы атанды. Клуб ең алдымен атынан көріп тұрғандай қыздар тәрбиесіне баса көңіл бөледі. Тәрбие мәселесі жалпы адамзаттық деңгейде төмендеп, құлдырауға түсіп отырған қазіргі қоғамымызда қыздар тағдырының алар орны ерекше. Өткенді ақтап, бүгінімізді сақтап, жастарды болашаққа білім беріп аттандыру асыл істердің бірі болса, бұл орайда қыздарымызға болашақ аналарымызға артылар істің жүгі жеңіл болмас, сірә! «Біздің факультетте осы уақытқа дейін сан түрлі қоғамдық ұйымдар өз істерін жемісті атқарып келеді. Алға қарай өзіміздің факультетте жалпыға ортақ деңгейдегі қоғамдық орта керек деген оймен білімді де ақылды, әрі ұлттық тәрбие негізінде өсіп-өнген студенттерді ұйымдастырып, қоғамға өз пікірімізді білдіру мақсатында осы клуб құрылды. «Бір ұлттың болашағынан сөз қозғағыңыз келсе, оған беріліп жатқан тәрбиені қараңыз» деген екен бір ғұлама. Олай болса тәрбиені тал бесіктен бастайтын біз қыздар тәрбиесіне де баса көңіл бөлуіміз керек. Сөйтіп, бізде бұл қоғамның бір мүшесі ретінде өз қолымыздан

келгенше пайдалы істермен айналысуымыз керек деп шештік. Оның ең көңіл бөлетін ісі қыздар тәрбиесін жақсарту. Бұл үшін түрлі кездесулер өтеді. Жаксы мен жаман әдеттер сарапқа салынады.

«Қырмызы қыздар-ай» пікірталас клубының әр кездесуінде терең ой, ақылды да парасатты ізденушілеріміз түрлі сауалдарға өз ойларын білдіріп жатса, біз алмайтын белес, аспайтын асу қалмас еді. Бұл орайда Мағжан Жұмабаев айтқандай «Мен жастарға сенемін» дегіміз келеді.

Қазір елімізде ұстаздардың біліктілігіне және дайындық деңгейіне айрықша мән берілуде. “Білім берудің сапасы, көп жағдайда оқытушыға – оның біліміне, қабілетіне, машықтарына, педагогикалық шеберлігіне және рухани ізгілік позициясына байланысты. Бәсекеге қабілетті, білікті мамандардың

жаңа буынын қалыптастыруға, оларды, былайша айтқанда, “қолдан баптап” өсіруге кім тікелей жауапкершілікті сезінсе, оқытушы – сол” – деп Елбасы өзінің жолдауында атап көрсеткендей бүгінгі күнде болашақ студент ұстаздарымызды қазақ классиктерінің тарихи-әдеби шығармаларын оқуға шақыруымыз керек. Жасыратын несі бар, әдебиеттердің бетін ашпайтын студенттеріміз көптеп кездесуде. Осы жағдаймен күресу үшін, 2011-2012 оқу жылынан бастап, факультетімізде «Бір айға үш кітап» – атты студенттерімізбен бірге әдеби кітаптарды оқуға үндеу қабылдадық. Қабылданған үндеу өзінің жалғасын тауып, студенттеріміз бос уақыттарында қазақ классиктерінің шығармаларын оқуда. Осы үрдіс студенттеріміздің оқуларын бітіргенше жалғасады деген сенімдеміз!

Резюме

Статья посвящена деятельности факультета химии и биологии КазНПУ имени Абая. Показана воспитательная работа со студентами на факультете и ее место в университете.

Summary

The article is devoted to the activities of the Department of Chemistry and Biology KazNPU Abay. It is shown that educational work with students at the faculty and its place in the university.

ТЕХНИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫМЕН ҰЙЫМДАСТЫРУ

М.Ж. Бекпаташев –

*физика-математика факультетінің деканы,
ф.-м.ғ.к., доцент,*

А.Біргебаев –

*физика-математика факультетінің деканының орынбасары,
ф.-м.ғ.к., профессор*

XXI ғасырдың басты мәселесі халықтың әл-ауқатын көтеру, өмір сүру сапасын жақсарту, сонымен қатар жеке тұлғаның дамуын анықтайтын шарттың бірі болып саналатын, білім сапасын жоғарлату. Міне, сондықтан жаһандану жағдайында білім беру мен ғылым жүйесін реформалау, әрі олардың байланысын жетілдіру шешуші факторлардың бірі болады. Бұл ретте, жоғары сапалы кәсіптік

білім беру ғана емес, азаматтық қоғамның ірге тасы болатын, әрі білім берудің жаңа философиясын сипаттайтын білім берудің парадигмасы өзгереді.

Білім беру әлемнің көптеген елдерінде мемлекеттің назарында ұстайтын негізгі мәселеге айналды. Олардың көпшілігі бүгінгі күнде жаһандану бәсекелестігі жағдайында жаңа талаптарға жауап беретін

білімнің икемді, әрі онтайлы жүйесін жасау арқылы түбірлі өзгерістерге кірісті. Мұндағы негізгі мақсат жоғары оқу орындарының бейімделу әлеуетін және дайындау бағдарламасын күшейту. Оған академиялық және ұйымдық құрылымдарды реформалау, инфрақұрылымдарды, білім берудің әдістерін және технологияларын жаңалау, педагогикалық үдерісті жетілдіру, оқытушылар құрамын жақсарту арқылы жету жоспарланған. Экономикалық және азаматтық институттардың дамуында артта қалу қаупі, үзіліссіз білім берудің тиімді жұмыс істейтін моделі жасалмаған елдерге тән екені көпке мәлім. Білімге, қызмет көрсету технологиясы бағытындағы экономикаға сүйеніп, азаматтық қоғам құруды мақсат етіп қойған біздің еліміз ең алдымен білім беру жүйесін жетілдірумен белсенді түрде айналысуда.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2003-2015 жылдар аралығына арналған концепциясында, 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында заманауи талаптарға және әлемдік стандартқа сәйкес келетін ұлттық білім беру жүйесін қалыптастыру проблемаларын шешу қарастырылған [1].

Қазақстан Республикасында жоғары кәсіптік білім беруді дамыту заманауи әлемнің жаһандану жағдайындағы ғылыми техникалық өрлеу мен нарықтық қатынастардың сұраныстарын бейнелейтін Лиссон-бон конвенциясына, Болон декларациясына, Халықаралық білім берудің стандарттық классификациясына сай мамандарды дайындаудың кәсіптік сапасын жоғарлатуға негізделген. Қазіргі таңдағы әлеуметтік экономикалық жағдайда мамандар дайындаудың кәсіптік сапасының көрсеткіші жоғары оқу орнын бітірушінің еңбек нарығында сұранысқа ие болуына, кәсіби икемділігіне, қоғамдық ортада орын тауып, белгілі бір кәсіп иесі болуына байланысты. Білім беру жүйесі қоғамдағы құбылыстардың алдында жүріп келе жататындықтан, әлемдегі заманауи өзгерістерді дер кезінде байқап, экономиканың даму стратегиясын кадрлармен және ғылым мен өндірісті ықпалдастырумен, білім беру менеджерлерімен қам-

тамасыз етуі керек. Әлемдік білім беру кеңістігіндегі интеграциялық үдерістерге тереңірек ену жағдайында, соңғы жылдары студент жастардың әлемдік жоғары оқу орындары арасында алмасып оқу объективті қажеттілігі туындады. Ұлттық білім беру жүйесінің әлемдік білім беру кеңістігімен интеграциялануы аясында, білім және ғылым министрлігі Қазақстанның Болон үдерісіне гармониялық түрде өту жолдарын көрсетіп стратегиясын жасады. Оған, жетекші идеялары білім беру үдерісінің халықаралық айқындыққа және ұлттық білім беру жүйесінің кез келген басқа елдердің білім жүйелерімен қатар қолданысқа жетуіне бағытталған, Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беру концепциясы негіз болды. Бұл басты заманауи үрдістерді назарға алатын, әрі барлық білім беру жүйесін модернизациялау үдерісіндегі негізді қалайтын методологиялық құжат. Елімізде, әлемнің алдыңғы қатарлы мемлекеттерінде жоғары білім және жоғары оқу орнынан кейін білім беру жүйелерін талдау көрсеткендей, кеңінен тараған әрі ең белгілі болған маман дайындаудың үш сатылы моделі жүзеге асуда. Ол білім берудің кредиттік технологиясына (одан әрі БКТ) негізделген бакалавриат – магистратура – докторантура PhD. Бұл, тез өзгеріске ұшырап отыратын еңбек нарығы жағдайында бітірушілердің сұранымға ие болуын, икемділігін, тиімділігін және академиялық ұтқырлығын қамтамасыз ететін білім беру жүйесі. Абай атындағы ҚазҰПУ-нің физика-математика факультеті мемлекеттік бағдарламаға сай 2004 жылдан осы жүйе бойынша мамандар дайындап келеді. Бүгінде іргесінің қаланғанына 82 жыл толып отырған физика-математика факультеті бұрынғыдан да ілгері даму үстінде. Қазіргі таңда факультетте мына төмендегі мамандықтар бойынша мамандар дайындайды:

050109 – математика (мамандандыру – математика және информатика);

050110 – физика (мамандандыру – физика және информатика);

050111 – информатика (мамандандыру – информатика және оқытуды информатизациялау менеджменті, информатика және ағылшын тілі);

050120 – кәсіптік оқыту (мамандандыру – техникалық өндіріс және информациялық технологиялар);

050601 – математика (мамандандыру – математика және ағылшын тілі);

050602 – информатика (мамандандыру – информатика және ақпаратты қорғау);

050603 – механика (мамандандыру – механика және информатика);

050604 – физика (мамандандыру – физика және ағылшын тілі);

050703 – ақпараттық жүйелер (мамандандыру – оқытудағы ақпараттық жүйелер, экономикадағы ақпараттық жүйелер);

050716 – аспап жасау (мамандандыру – биотехникалық және медициналық апараттар мен жүйелер).

Осы он мамандық бойынша күндізгі бөлімде 1800 студент, сырттай оқу бөлімінде 575 студент білім алады. Факультеттің 5 кафедрасында 110 жуық оқытушы жұмыс істесе, олардың 24-і ғылым докторлары мен профессорлар, 65-тен астамы ғылым кандидаттары мен доценттер, 3-і ҰҒА-ның академиктері. Факультет алғашқылардың бірі болып БКТ бойынша университеттік ережелерін жасау, сағат есептеу уақытының нормаларын анықтау, студенттерге анықтамалық-жол көрсеткіш дайындау, кешенді тестілеуді бағдарламалық қамтамасыз ететін тест орталығын, оқу үдерісін ұйымдастыруды бағдарламалық құралдармен қамтамасыз ету үшін білім беруді ақпараттандыру институтын, ИСО 9001 халықаралық стандартқа сай іс-қағаздарын жүргізу үшін СМК бөлімін құру мәселелерін шешті.

Факультет ұжымы 5B010900-Математика, 5B011000-Физика, 5B011100-Информатика мамандықтары бойынша ГОСО-2004, 2006 и 2010 стандарттарының авторы болды. Сонымен қатар факультеттегі 100-ден аспайтын пәндердің типтік оқу бағдарламаларын жасап шықты. Білім беруді ақпараттандыру саласында факультет бірыңғай ақпараттық орта жасау, оптоалшықты жүйе базасында электрондық іс-қағаздар айналымын жүргізу, университет сайтының негізінде білім беру порталын құру, қашықтықтан оқыту технологиясын ашу жұмыстарының ұйтқысы бол-

ды. Факультет мамандықтарының барлық пәндері бойынша ОМК және электрондық оқу құралдарының базасы жасалған. Қазіргі таңда қашықтықтан оқыту технологиясының контенттері толықтырылуда. Оқу үдерістеріне білім берудің инновациялық, ақпараттық телекоммуникациялық технологиялары енгізілуде. Төрт дәрістік аудиториялар мультимедиялы техникалық құралдармен жабдықталған. 12 компьютерлік сыныптар интернет желісіне қосылған. Студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру үшін кітапхананың оқу залында интернетке қосылған 40 компьютердің базасында «Ир-бис» бағдарламасымен қамтамасыз етілген электрондық қорлар залы ашылған.

2008 жылдан бастап факультет «5B011000-Физика» және «5B011100-Информатика» мамандықтары бойынша ағылшын тілін білетін мамандар дайындауды жүзеге асыруда. Бұл топтардың студенттеріне барлық арнайы пәндер ағылшын тілінде жүргізіледі.

Педагогикалық жоғары оқу орындарындағы кафедраларда жүргізілетін ғылыми жұмыстар жоғары білім беру мен ғылымның интеграциялануын дамытып қоймай, мұғалімдер дайындайтын жоғары оқу орындарында ғылым мен жалпы білім беруді ұштастыра оқытуда, сол арқылы студенттің дүниетаным аясын кеңейтуге, ғылымға ұмтылуына, мәдени және кәсіптік әлеуетін ұлғайтуға әсері мол. Бұл бағытта факультете айтарлықтай жұмыс жүргізілуде. Оның мысалы ретінде 2011 жыл бойынша бір жылда істелінген ғылыми-жұмыстардың нәтижесін атап өткен орынды. Білім және ғылым министрлігі тарапынан ұйымдастырылған ғылыми-зерттеу жұмыстары бойынша 12600000 тенгенің (Баймаханұлы А., Уалиев Ғ.У., Исакова К.А., Мұқашев Қ.М.), университет тарапынан ұйымдастырылған ректор гранты бойынша 8900000 тенгенің (Жаменкеев Е.К., Мұхамбетжанов С.Т., Құлбек М.Қ., Рыстыгулова В.Г., Бердышев А.С.) ғылыми жобалары орындалып одан әрі жалғастырылуда. Оған қосыша студенттер қатысқан университеттік ғылыми жобалар (студенттер Интанова Г.Н., Аубакирова Ж.С. Ақтаева Ж.) бойынша 1000000

тенге игерілді. Кафедралардағы ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері бойынша 168 ғылыми мақалалар жарияланып, 3-монография, 31-әдістемелік оқу құралдары баспадан шықты. Мақалалардың 21-алыс шетелдерде, 18-жақын шетелдерде, 9-импакт-факторлы журналдарда қалғандары өз елімізде жарық көрді. Интеллектуалды жеке меншіктер туралы 9-патент (Құлыбек М.Қ., Хамраев Ш.И., Ерженбек Б., Оспанбеков Е., Мұқашев Қ.М., Жүнісова Л.Х., Тойғанбаева Н.А.), 1-авторлық куәлік (Уалиев Ф.У.) алынды. Факультет профессор-оқытушыларының ғылыми-зерттеу жұмыстары республикалық және алыс, жақын шет елдерде өткен әр түрлі халықаралық конференцияларда баяндалып ұзақ жылдар бірнеше халықаралық ғылыми орталықтарымен тығыз байланыс кепілі болып отыр. Олар: Базистік зерттеу орталығы (Майами, Флорида, АҚШ); Біріккен ядролық зерттеу институты (ОИЯИ, Дубна); ЦЕРН (Женева, Швейцария); Жапондық қолданбалы физика институты (Токио); Кореялық алдыңғы сатылы білім институты (KIAS, Оңтүстік Корея); РФА-ның П.Н. Лебедев атындағы физика институты (Москва) және т.б.. Өткен жылы факультет оқытушылары бірқатар шет елдерге (Қытай Күлжа 4.07.2011-20.07.2011, Қаңлыбаев Қ.; Ғылыми форум Хьюстон, АҚШ Шоқанов А.Қ.; Баку, Азербайжан, 4-ші Түрік әлемі математиктерінің конгресі, 1-3. 06. 2011, Бердышев А.С.; Германия, Бонн Federal Ministry for Economic Cooperation and Development 27.01.- 1.02.11, Рига, транспорт және байланыс институты 27.11.-3.12.11 Қалиева К.А.; Индия, Дели 15.01-17.01.2011, Мусин Қ.С.; Франция (Париж, Ле-Сабль-д'Олон) 14. 06. 2011. - 2 .08. 2011, Италия (г Рим) 14.07. 2011. - 2 .09.2011, Ахметова О.С.; Индия, Дели ,1.03-31.03.2011, Жаңбырбаева А.; Австрия, Зальцбург 18.09-20.09.201; Искокова К.А.; Россия, Санкт-Петербург 26.10-29.10.2011, Баймулдина Н.С.; США. Сокорро (штат Нью-Мексико). New Mexico Tech университеті, 6 – 23.06.2011, Майкотов М.Н.; Институт механики и машиноведения РАН. Москва, Национальный университет Кыргызстана имени Баласагуна, Биш-

кек, 19-25. 09. 2011, Уалиев Г.У. т.б.) дәріс оқуға, білімін көтеруге сондай-ақ баяндамалар жасауға барып қайтты Факультеттің он профессор-оқытушылары соңғы төрт жылда «Жылдың үздік оқытушысы» грантын ұтып алды. Факультет информатика және физика мамандықтары бойынша халықаралық (ASIIN) аккредитациядан өтті.

Әр жылдар математикадан және информатикадан, физика, кәсіптік оқыту бойынша өткен Республикалық олимпиадада факультет студенттері (математикадан – Шаметов М., Онербек Ж., жетекшілері Естаева Ф.Ж., информатикадан-Гибнер А., жетекшісі Бостанов Б.Г., физика – Жапаш Т., жетекшісі Жұмаділдаев Қ., кәсіптік оқыту – Ақментаева Д., Қалышева А., Каримжан А., жетекшісі Саудабаева Ш.К.) бірінші, екінші орындарды иемденуде. Физика-математика факультетінің жоғары курс студенттері ғылым-зерттеу жұмыстарына белсене араласып, 3 патент (авторлық куәлік), барлығы 48 ғылыми әдістемелік мақалалар жариялады, оның ішінде 15 халықаралық конференцияларда, 18 республикалық басылымдарда, 15 университет басылымдарында жарық көрді.

«Жоғары білімді дамыту және Реформа» (ЮНЕСКО, Париж, 1995) атты бағдарламалық құжатта бір мәселе ескертілді: «Барлық өңірлерде білім берудегі шетелдік құндылықтарды, концепцияны сол қалпында тікелей пайдалану және аймақтық немесе ұлттық мәдениетті, философияны ескермеу білім беруге теріс әсерін тигізетінін барған сайын көптеген педагогтар, білім беретін ұйымдар жақсы түсінуде. Бұл қорытындыны жоғары білім беруді реформалауды жүргізіп жатқан барлық мемлекеттер назарға алуы тиіс...» [2]. Осыған байланысты Қазақстанда жоғары білімді жетілдіруде қалыптасқан салт-дәстүрді, білім берудің ұлттық үлгісінің даму талаптарын, ерекшеліктерін ескеріп отыру керек. Еуроазиялық идеалдардың осылай тұжырымдалуы білім берудің «ізгілендірілуі мен гуманитарландырылуы», «үзіліссіздігі», «инновациялылығы» және «білім берудің сапасы» ұғымдарында арқау болған білім берудің заманауи идеяларын жүзеге асырудың жолдарын айқындауға мүмкіндік

береді. Білім берудегі осы төрт бағыт бір жағынан жалпы адам баласы үшін жасалды, ал екінші жағынан ұлттық дәстүр мен салттың, халық пен мемлекеттің тарихи даму ерекшеліктерін ескеру қажеттілігін жүзеге асыратын білім берудің мінсіз құрылымын жасайды. Нәтижесінде білім беру ұстанымынан алынған білім мен дағдының практикалық мәнін анықтап, білім берудің жалпы мазмұнын ізгілендіру мен гуманитарландыруды күшейту арқылы жетілдіре жаңғырту, халықаралық білім кеңістігіне енуді қамтамасыз ете отырып, ұлттық білім деңгейін халықаралық стандарт деңгейіне жақындату міндеттері жүзеге асады. Бұл мәселе биылғы Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында «Оқыту ісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажет» деген арнайы тапсырмасымен нақтылана түсті. Факультет тәрбие жұмысы Университет тәрбие жұмысының жоғарыдағы мәселер негізінде жасалған бағдарламасына сай жүргізілуде. Ол негізінен іргелі мына бөлімдерді қамтиды:

- Мемлекеттік тілді дамыту жұмыстары
- Адамгершілік-рухани және әдептік тәрбие беру
- Қазақстандық патриотизм, отаншылдық тәрбие беру
- Экологиялық және эстетикалық тәрбие беру
- Ұлттық тәлім-тәрбие негіздеріне баулу, халықтық педагогика ұстанымдарын насихаттау
- Дене тәрбиесі және салауатты өмір салтын қалыптастыру
- Құқықтық тәрбие беру. Құқық бұзушылықтың алдын алу және қоғамдық тәртіпті нығайту
- Экономикалық тәрбие беру
- Студенттерге әлеуметтік қолдау көрсету
- Жас таланттарды дамыту және қолдау көрсету
- Діни сауаттылықты көтеру, студенттер арасында діни экстремизм мен ұлтаралық жанжалдарға жол бермеу шаралары
- Университет жатақханаларында ұйымдастырылатын шаралар
- Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және жол бермеу шаралары

• Студенттерге психологиялық көмек көрсету

• Ұлтаралық келісім және толеранттық тәрбие беру

Аталған бөлімдер бойынша жасалған іс-шаралар жоспарлы түрде жүргізілуде. Университет ректоры профессор С.Ж.Пралиевтың студент топтарына тәрбие жетекшілерін тағайындау туралы арнайы тапсырмасының негізінде факультетте күндізгі бөлімде оқитын 1234 студенттерге 150 тәрбие жетекшісі бекітілген. Яғни, 8 студентпен 1 тәрбие жетекшісі жұмыс істейді. Тәрбие жетекшілері студенттермен, тәрбие жұмыстарының бағыттары, тәрбие жетекшілерінің міндеттері көрсетілген журнал бойынша, факультет және кафедраларда жасалған тәрбие жоспары бойынша жұмыс жүргізеді. Студенттерге және профессор оқытушылар құрамына Университеттің тәрбие бөлімі дайындаған, олардың құқықтары мен міндеттері көрсетілген, этикалық кодекс кітапшалары тапсырылған. Сонымен қатар факультетте тәрбие жетекшілерінің конкурстары ұйымдастырылып жеңімпаздары арнай сыйлықтармен марапатталып отырады. Қазіргі таңда тәрбие жұмысының осылайша жаңаша ұйымдастырылуы өз нәтижелерін беруде. Факультеттегі жалпы білім беру мен ғылыми жұмыстардың тәрбие жұмыстарымен ұштаса жүргізілуі білім берудің ізгілендірілуі мен гуманитарландырылуын, үзіліссіздігін, инновациялылығын және білім берудің сапасын көтерудің бірден бір кепілі. Факультет осындай кемелденген шағында соңғы төрт жылдан бері оқытудың кредиттік жүйесіне көшіп, үш сатылы білім беру бағдарламасы бойынша мамандар дайындауда. Факультет ұжымы осы бағыттағы жұмыстарды одан әрі жалғастыра отырып 2011-2020 жылдар арналған мынандай мақсаттар мен болжамдар жасап отыр:

• Педагог кадрларларды кәсіптік дайындау және қайта даярлауды дамыту және теориялық негіздерін жетілдіру, аясын кеңейту мен фундаменталды және қолданбалы педагогикалық ғылыми зерттеу жұмыстарының жаңа бағыттарын дамыту.

• Білім беру сапасының менеджментін күшейту.

- Оқытудың кредиттік технологиясы, инновация, жаңа ақпараттық технология негізінде педагогтар мен студенттердің білім саласындағы жұмыстарының сапасын көтеру.
- Факультеттің материалды-техникалық базасын жетілдіру және дамыту, инновациялық қолдау арқылы ғылыми-педагогикалық кадрлардың, ең алдымен, талантты шығармашыл жастардың әлеуетін көтеруге ықпал ету.
- Мамандықтың негізгі пәндерінен ағылшын тілінде сабақ беретін ПОҚ кәсіптік білімін көтеру және олардың шет елдердегі ЖОО сынақ мерзімдерінен өтуін күшейту.

• Шет елдердің және республикамызды ЖОО арасында студенттер алмасуын жоғарлату.

• Рухани байлығы мол, ізгілігі жоғары, бойына патриоттық және азаматтық сезімдерді жинақтаған, ұжыммен тіл табыса алатын шығармашылық жұмыстарға бейім студент тұлғасын дамыту және қалыптастыру.

Болашаққа осындай мақсаттар қойып отырған факультет, алдағы уақыттарда да сұраныс ешқашанда толастамайтын аталмыш мамандықтар бойынша мамандар дайындауды еліміздің белгілі ғалымдары басқаратын бес кафедра ұжымы арқылы одан әрі жүзеге асыра береді.

Әдебиеттер:

1. Концепция развития образования Республики Казахстан до 2015 года. Казахская правда, 26.12.2003.
2. Реформа и развитие высшего образования. ЮНЕСКО, Париж, 1995.

Резюме

В статье обсуждаются вопросы Национальной образовательной системы на основе перехода обучения к основным параметрам Болонского процесса. В качестве примера рассмотрена учебно-методическая, научно-исследовательская, социально-воспитательная деятельность физико-математического факультета с момента перехода (2004) на кредитную технологию обучения. Более подробно обсуждаются разделы национального воспитания (развитие государственного языка, духовное воспитание, патриотизм, воспитание национальным традициям, эколого-эстетическое воспитание и т.д.).

Summary

In article questions of National educational system on the basis of training transition to key parameters of Bolonsky process are discussed. As an example the educational and methodical, research, social and educational deatlnost of physical and mathematical faculty is considered from the moment of transition (2004) on credit technology of training. More bodrobno sections of national education (development of a state language, spiritual education, patriotism, education to national traditions, ekologo-esthetic education etc.) are discussed.

“Халықтың кемеліне келіп өркендеп, өсуі үшін ең алдымен азаттық пен білім қажет”

Ш.Уәлиханов

ӘДЕБИ-ТІЛДІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР – ТӘРБИЕНІҢ ҚАЙНАР КӨЗІ

С.Б. Даутова –

Әдебиеттану және тіл білімі

ҒЗИ директоры,

филология ғылымдарының докторы

Еліміз қазіргі таңда Президент Н.Ә.Назарбаевтың бастамасымен ел экономикасын дамытып, халықтың тұрмыс-тіршілігін жақсартуға түсуде. Тың бастамалар мен соларды жүзеге асыруға бағытталған нақты қадамдар Қазақстан қоғамын ортақ іске жұмылдырып келеді. Әлбетте, бұның өзегінде қазақстандық қоғамның отаншылдық сана-сезімі жатуы керек екені баршаға белгілі. Ол болса, жалпы-адамзаттық және ұлттық рухани-мәдени құндылықтарды ел қоғамына кең насихаттай отырып, жас ұрпақ бойына терең сіңіруді, ұлттық құндылықтардың қоғамды ортақ іске жұмылдыратын және де жас ұрпақты отаншылдыққа тәрбиелейтін әлеуетін тиімді пайдалануды қажет етеді.

Қазір дүниежүзінің барлық елдері мен мемлекеттері жаһандану жағдайында өмір сүруге бейімделуде. Оның бастауы – Америка Құрама Штаттары мен Батыс Еуропа елдері болып отыр. Олардың мәдени құндылықтарының басымдық танытуы әрбір жергілікті халықтың, соның ішінде қазақ ұлтының байырғы ұлттық сипатының әлсіреуіне түрткі болып келеді. Өткен ғасырдың ортасынан бастап айтыла бастаған өркениет бәсекесі қазір, шын мәнінде, ақиқатқа айналуда. Бұл бәсеке бүгінгі күні экономикада, саясатта, идеологияда, мәдениетте, білімде, ғылымда, ақпаратта, технологияда және т.б. салаларда қызу қарқынмен жүріп жатыр. Сол себептен, қазір дүниежүзі елдері демократиялық қатынасты дамыта отырып, өздерінің ұлттық құндылықтарын сақтап қалуға ерекше мән беруде.

АҚШ пен Еуропа елдерінің білімі, ғылымы, техникасы мен технологиясы біздер үшін өте қажет екені рас. Дегенмен, әлемдік жаһандану дәуірінде де ата-бабамыздан мирас болып қалған ізгілік, кісілік, адамгершілік, имандылық, бауырмалдылық, елжандылық

сияқты т.б. да құндылықтарымызды сақтап қалу айтарлықтай маңызды. Ал бұлардың барлығының негізі ұлттық салт-дәстүр мен әдеп-ғұрыпта жатыр.

Ұлтымыздың қалыптасу, даму тарихын зерттеп-зерделесек, көне дәуірден бері қазақ қоғамы өзінің дәстүрлі рухани құндылықтарын сақтап қалуға аса мән беріп келген. Оларға ешқашан да бейжай қарамаған. Ұлттық салт-дәстүрлерді жұрттың тұтастығы мен бірлігін қамтамасыз ететін тұрмыс-тіршіліктің берік қағидалары ретінде ұстанған. Алайда, басы ашық мәселенің бірі – қазіргі қазақ қоғамы әлемнің басқа елдері сияқты жаһандану үрдісінің ықпалына ұшырай бастады. Одан бас тарту да мүмкін болмай қалды. Бүкіләлемдік жаһандану үдерісі әрбір ұлт пен этносты өзіне жыл өткен сайын тартуда. Оған әрбір ұлттық мемлекет өзінің ұлттық болмысымен келуі қиындап барады. Осындай қауіпті және алған мемлекеттер ғана жаһанданудың құрбанына айналмауы мүмкін екенін бүгінгі күн шындығы нақтылай бастады. Сондықтан да жаһандануға өзіміздің ұлттық табиғи-тарихи бітім-болмысымызды сақтай отырып, бейімделіп баруымыз үшін жас ұрпақ тәрбиесіне баса назар аударуымыз керек. Осы мәселені тереңірек зерттеп жүрген ғалымдардың пікірінше, оның ең тиімді жолы – адамзаттық маңызға ие ұлттық құндылықтарға негізделген мемлекеттік идеология мен жүйені қалыптастыру болып табылады.

Жас ұрпаққа заманауи білім бере отырып, ұлттық дәстүрлі тәлім-тәрбие беру арқылы ғана біз өзіміздің ұлттық бітім-болмысымызды, өзге жұртқа ұқсамайтын ұлттық ерекшелігімізді, ұлттық ой-санамызды, ұлттық ойлау машығымыз бен дүниетанымымызды қорғап қалып, жаһандану үдерісіне бейімделе аламыз. Бұл – қазіргі кезде қазақ қоғамында нақтыланып, пайым-

дала бастады. Қалай десек те, ендігі уақытта жас ұрпақ, ең алдымен, ұлттық тарихи жадын, бірегей ойлау машығын, өзіндік өнері мен дүниетанымын, ана тілі мен дінін, дәстүрлі әдебиеті мен мәдениетін аман алып қалу және оларды одан әрі дамытуға тиіс. Оған еліміздің тәуелсіз, өз алдына дербес егемен ел болуы зор мүмкіндік беріп отыр.

Тәуелсіздік – қазақ халқының сан ғасырлық армандаған мұраты. Отанымыздың көгінде ата-бабамыздың аңсар-арманын айғақтайтын көгілдір туымыздың желбіреуі тәуелсіздігіміздің арқасында болып отыр. Қазір біз жаңа ғасырда, жаңа экономикалық қатынаста өмір сүріп жатырмыз. Нарықтық-демократиялық қатынас өмірімізге дендеп енуде. Енді біз осы жай-күйдің талаптарына сәйкес Қазақстан қоғамының саяси-әлеуметтік жағдайын әлемдік деңгейге көтерумен қатар, рухани-мәдени жақтан да қайта түлеп, дәстүр жалғастығын жетілдіруге барлық мүмкіндіктерді қарастыруымыз қажет. Елбасы сөзімен айтсақ: «Өзіндік ортада туған, бәсекеге қабілетті тұлға, алдымен өз халқының мәдениеті мен тілін білуі керек. Білім беру жүйесі арқылы сіңірілетін, туған тілдің мәдени бастаулары мен рухани дәстүрлерін сақтау, жас ұрпақтың бойында жаһанданудың барлығын жұтатын, бірыңғайлайтын және кіріктіретін үдерістеріне қарсы тұра алатындай иммунитеттің қалыптасуына көмектеседі» [1;336]. Сондай-ақ, еліміздің әлеуметтік-экономикалық саясатын жүзеге асырудағы «Қазақстан – 2030» стратегиялық бағдарламасында да осы мәселе: «Қазақстан Республикасының егемен ел болып, ана тілінің мемлекеттік тіл болуымен қатар өткен тарихымызды қайта қарап, ондағы рухани құндылықтарды елеп-екшеп және рухани құндылықтардың қорына өлшеусіз үлес қосатын мұраларын зерделеп зерттеу, бүгінгі ұрпақ тәрбиесінің керегіне жарату – өзекті мәселелердің бірі болуда» [2], – делініп нақты көрсетілген.

Жаһандану дәуірінде ұлттық тарихи бітім-болмысты сақтап қалуға тіліміз бен әдебиетіміздің қосар үлесі зор. Тіл мен әдебиет – қашанда егіз ұғым. Бұл екеуі ұлттық

салт-дәстүрді насихаттап, оларды бүгінгі еліміздің негізгі ұстанымына айналдыруда маңызы ерекше. Бұл пәндер жас ұрпақтың таным-түсінігін кеңейтіп қана қоймай, оларға көркем-эстетикалық тұрғыдан да әсер етеді. Ұлттық дәстүрге деген іңкәр сезім көркем әдебиеттің әр тегінің түрлі жанрларында көркем бейнелер, көркем суреттеулер арқылы беріліп, жас ұрпақтың көркем-эстетикалық талғамын кеңейтеді. Мысалы, ұлтымыздың эпостық жырларындағы батырлар бейнесі, олардың ел-жұрт үшін жан қиярлық ерліктері және солардың жоғары пафоста суреттеліп дәріптелуі ата-баба дәстүрі мен атамекенге, жақын-жұрағатқа т.б. деген жас ұрпақтың сана-сезімін кеңейтіп, жігерлендіріп, ерлік іс-әрекеттерге жетелейді. Демек, туған жерге, өскен ортаға, жақын-жұрағатқа, туған-туысқа деген сүйіспеншілік көркем әдеби шығармаларда поэтикалық, эстетикалық жолмен беріледі.

Әдебиеттану және тіл білімі ҒЗИ өзінің құрылған күнінен бері Абай атындағы ҚазҰПУ-дың құрылымдық бөлімшесі ретінде ғылыми-шығармашылық қызмет түрлерін жүзеге асырумен қатар жастар тәрбиесіне де баса назар аударып келеді. Институт, негізінен, жаңа ғылыми білімдерді қалыптастыру мен дамыту және қоғамның, әсіресе, жас ұрпақтың рухани әлемін жаңғырту мақсатында жоғары мектептің ғылыми әлеуетін тиімді пайдалана отырып, әдебиеттану мен тіл білімінің өзекті бағыттары бойынша іргелі және қолданбалы зерттеулер жүргізуде.

Қазіргі таңда ҒЗИ-дың ғылыми-шығармашылық іс-әрекеті университеттің негізгі бағыттары бойынша жүзеге асырылуда. ҒЗИ университетіміздің оқу-тәрбиелік қағидаларын берік ұстана отырып, филология мен білім беру бойынша түрлі деңгейдегі бірнеше іргелі және қолданбалы зерттеулер байқауына оннан аса ғылыми жобалар дайындады.

«Түркілік рухани мұра – әлемдік өркениеттің құрамдас бөлігі» атты ғылыми жоба түркология, қазақтану мәселесін зерделеу ісіне қосылған елеулі үлес болып табылады. Зерттеу барысында түркілік жазба

мұралардың бүгінгі түркі әлемімен, оның ішінде бүгінгі қазақ руханиятымен сабақтастығы, дәстүр жалғастығы, жалпы түркілік мұрадағы рухани құндылықтардың жас ұрпақ зердесін жетілдірудегі орны мен рөлі, тарихи-танымдық, әдеби-мәдени әлеуеті, ұрпақ тәрбиесіндегі өзіндік маңызы анықталды. Осындай пайымдаулардың негізінде қазақ өркениетінің өткенін, бүгіні мен болашақ даму жолын бағдарлайтын тұжырымдар жасалды. Жалпы түркілік әдеби мұра көркемдік қасиетіне қарай түркі өркениетінің сан ғасырлық дамуында ұлан-ғайыр рухани қазынаға айналғандығы дәлелденіп, жас ұрпақ тәрбиесінде танымдық-тағылымдық қызмет атқаратын мақалалар, монографиялар дайындалды.

ҒЗИ-дың ғалымдары «Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар – көркем шығарма контекстінде» деген зерттеудің негізінде «М.Әуезов парасаты» деген ұжымдық монография шығарды. Осы кітаптың «М.Әуезовтің көркемдік әлемінде тарихи тұлғаның ұлттық құндылық ретінде зерделенуі» деген тарауы бойынша жастарды отансүйгіштік рухта тәрбиелеуге негіз қалайтын мынадай нәтижелер алынды: М.Әуезов тарихи тұлғаның драмалық бейнесін сомдау арқылы ұлттық мемлекет құрудың бір жолы – қоғамды жұмылдыру, ұлт әлеуетін пайдалану екенін көрсетіп кетті. Оның тарихи драматургиясы («Абай», «Хан Кене» т.б.) ұлтымыздың бүгінгі мен ертеңіне аса қажетті идеологиялық, патриоттық құндылықтарды қамтыған ұлттық рухани мұра болып табылады. М.Әуезов жаңашылдығы сол – оның көркем-идеялық ізденісінде тарихи тұлға бейнесін сомдау жатыр. Ол өз өмірін ұлт тарихын зерттеуге арнай отырып, оның елдігі мен еркіндігін, тәуелсіздігі мен дербестігін, мақсат мен мүддесін өз бойына жинақтаған әрі оның жарқын болашағын армандаған тарихи тұлғалардың жағымды бейнесін қалыптастыру арқылы жас ұрпақтың елжанды болып өсуіне зор үлес қосты. Сөйтіп, ол қазақ әдебиетінде күрделі де, қарама-қайшылыққа толы Абайдың, Кенесары Қасымұлының классикалық көркем бейнесін жасады.

Аталған кітаптың «Тіл – ұлттық-этникалық құндылықтардың ең негізгісі» деген

тарауында ұлы Абайдың сөз саптауы мен сөз қолдануы, оның тіл байлығы мен тілімізге әкелген сан-алуан жаңалықтары жөнінде М.Әуезовтің жастарға әдеби-тілдік тағылым беретін ғылыми ой-пікірлері қарастырылды. М.Әуезов қазақ әдебиеттану ғылымымен қатар тіл білімі ғылымында да алғашқылардың бірі болып, ұлы Абай тілін зерттеп, ол туралы бағдарламалық құнды ғылыми ой-пікір айтып, тілдік бағытта да «абайтанудың» негізін қалағаны дәлелденді. Сондай-ақ, М.Әуезовтің сан салалы бай мұрасының бір бөлігін тіл жөніндегі еңбектері құрайды. Ол әдеби тіліміздің, оның стильдік тармақтарының, жалпы көркем сөз өнеріміздің дамуы мен қалыптасу процесіне өзінің жазушылығымен, ғылыми еңбектерімен үнемі атсалысып отырды. Сондықтан, М.Әуезовтің әдеби шығармалардың тілдік бітім-болмысына қатысты ой-түйіндері, ұсыныстары мен ескертпелері көркем шығарма тілін зерттеуде аса маңызды. Ұлттық мәдениетіміз бен әдебиетіміздің, жас ұрпаққа сапалы білім, тағылымды тәрбие берудің көптеген көкейтесті мәселелеріне дер кезінде көңіл бөліп отырған М.Әуезов қазақ диалектологиясы, орфографиясы, терминологиясы туралы да ой қозғағаны, сол пікірлерінің қазіргі кезде де аса маңызды екені ұлттық құндылық ретінде зерттеліп, негізделді.

Кітаптың «Лингвоконцептуалдық құрылымдағы құндылықтардың көрінісі» деген тарауында М.Әуезовтің шағын прозалық шығармаларының идеялық-тақырыптық мазмұнындағы ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың арақатынасы анықталып, айқындалды. Зерттеуде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар этнолингвистикалық, психоллингвистикалық тұрғыдан қарастырылып, оның концептуалдық жағы салыстырылып, «кеңістік» концептілері әр қырынан зерделеніп, оның ұлттық-жалпыадамзаттық құндылық ретіндегі маңызы айқындалды. М.Әуезов шығармасындағы әйел бейнесінің берілуінің лингвистикалық ерекшелігі, жалпыадамзаттық құндылықтағы «әйел» затының алатын орны, осы концептінің қасиеттері және

оның жалпы қоғамдық рөлі анықталды. Қазақ әйелінің қоғам өміріндегі, ұлттық мәдениеттегі рөлі мен орны және оны сипаттайтын тілдік деректер лингвомәдени бағытта зерттелді. Бұл зерттеудің де қазақ жастарының таным көкжиегін кеңейтіп, ұлттық дәстүрден нәр алуларына сеп болары сөзсіз.

Әдебиеттану және тіл білімі ҒЗИ, негізінен, филологияның түрлі салалары бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізетіндіктен, «Әлемнің көркемдік және тілдік бейне-көрінісі – ізгі құндылықтар айнасы» деген тақырыбы филологияның қос саласын қамти отырып, ұлттық тәлім-тәрбие мәселелеріне де арналды. Себебі, қазіргі уақытта ғылыми зерттеулердің бір қыры – танымдық-тәрбиелік сипаты болып отыр. Осыған орай, қазақ тілі мен әдебиетінің әлемнің басқа халықтары тіл-әдебиетімен байланысын зерттеудің, сондай-ақ әдебиет пен тілді әлемнің көркем бейнесін жасаушы ретінде қарастырып, ұлттық және жалпыадамзаттық мәдени құндылықтар аясында зерделеудің маңызы зор. Бұл бағытта да ҒЗИ айтарлықтай нәтижеге қол жеткізіп, көлемі 23 баспа табақ болатын «Әдеби және тілдік байланыстардың өзекті мәселелері» деген кітапты баспаға ұсынды.

Әдебиеттану және тіл білімі ҒЗИ-дың «Оқу-тәрбие стратегиясындағы ҚР Президенті еңбектерінің маңызы» деген ғылыми жобасы – Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің алғашқы жылдарынан бастап отандық білім, ғылым жүйесінің жаңа заманға, халықаралық стандартқа сәйкес қалыптасып дамуына Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың осы бағыттардағы инновациялық ой-тұжырымдарының ықпал-әсерін, орны мен рөлін айқындауға арналды. Бұл тақырып – еліміздің әлемдік қауымдастыққа ену мақсатында ғылым мен білімді өркендете отырып, бәсекеге қабілетті маман даярлау ісін зерделеуде өзіндік маңызы бар зерттеу болып саналады. Осы жобаны орындау барысында Президент Н.Ә. Назарбаевтың білім, ғылым, тәлім-тәрбие туралы жаңашыл ой-тұжырымдары еліміздің тәуелсіздік жылдарындағы білім жүйесінің қалыптасып дамуы аясында қа-

растырылды. Елбасының жаңашыл ой-пікірлері мен қағида-ұстанымдарын басшылыққа алып, еліміздің білім, ғылым жүйесін қайта құрып, жаңа бағытта дамытып жетілдіруде жасалған оң өзгерістер, оларға ендірілген жаңа технологиялар, білім мен ғылымды дамытуға қатысты маңызды реформалар бүгін өз жемісін беріп жатқаны, солардың нәтижесінде бүгінгі таңда еліміз әлемдік қауымдастыққа енуге нақты қадам жасағаны, яғни отандық білім-ғылым жүйесіне енгізілген заманауи өзгерістер мен жаңаша бетбұрыстардың барлығы – егемен еліміздің жаңа заманға бейімделіп, өз саясаты мен экономикасын түзеп, халықтың тұрмыс-тіршіліктік жағдайын жақсарту жолында жасалған маңызды қадамдар ретінде анықталды. Зерттеудің нәтижесі ретінде көлемі 15 баспа табақ «Елбасы және отандық білім жүйесі» деген оқу құралы дайындалып, жарық көрді (авторлары: С.Ж. Пірәлиев, С.Б. Даутова, С.Қ. Симтиков).

ҒЗИ-дың «Тәуелсіз Қазақстан: Елбасы және тіл саясаты» атты жобасында ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың ел тәуелсіздігінің алғашқы жылдарынан бүгінге дейінгі мемлекеттік тілді жетілдіру, дамыту, қолданыс аясын кеңейту мақсатындағы бастамашыл ұсыныс-ұстанымдары мен саяси шешімдері қарастырылып, Елбасы негіздеген еліміздің мемлекеттік тіл саясаты Қазақстан қоғамын ортақ іске жұмылдырып, ұлт-аралық татулық пен саяси тұрақтылықты қамтамасыз ететін, рухани-мәдени табыстарға қол жеткізетін өзекті мәселе ретінде зерттеліп-зерделенді. Ғылыми жоба, негізінен, ел тәуелсіздігінің алғашқы жылдарынан бастап мемлекеттік тілді халықаралық стандартқа сәйкес қалыптастырып дамытудағы ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың инновациялық ой-тұжырымдарын айқындауға арналды. Зерттеу нәтижесі ретінде 11 баспа табақ «Ұлт руханиятының өзегі» деген оқу құралы жарық көрді (авторлары: С.Б. Даутова, Б.Ж. Исхан, Б.Р. Оспанова). Аталған екі жоба бойынша дайындалған оқу құралдары да, сөз жоқ, оқу-тәрбие үрдісіне тікелей қатысы бар дүниелер екені анық.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев 2012 жылғы Жолдауында халықтың әлеуметтік дамуын кең ауқымда сөз ете отырып, жас ұрпаққа заманауи сапалы білім беру мәселесіне арнайы тоқталды [3]. Бұл, әрине, баршаға түсінікті. Өйткені, еліміздің әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан әрі қарай өркендеп дамуы – «адам капиталының сапалық өсуімен» тығыз байланысты. Ал бұл болса, жас ұрпаққа сапалы білім бере отырып, олардың бойына тағылымды тәрбие дарыту мәселесімен тығыз байланысты.

Еліміздің ертеңі – жастар қолында. Сондықтан, оларға сапалы білім, тағылымды тәрбие беру ісіне барлық мүмкіншілікті жұмылдыру қажет. Елбасы жас ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән беріп отырғанда университетіміз «Ұлттық тәрбие» журналын шығарып, жас ұрпақ тәрбиесіне өзіндік үлесін қосып отыр. Журнал ұлттық құндылықтарымызды насихаттауда маңызды рөл атқарады. Өйткені, жас ұрпақ тәрбиелеуде кәдеге асатын құнды дүниелеріміз тіліміз бен әдебиетімізде, жалпы кешелі-бүгінгі рухани мұраларымызда, университетіміздің дәстүрлі тарихында аса мол. Осындай рухани әлеуетті мақсатқа сәйкес пайдалану қажет. Сол себептен, университет ректоры, академик С.Ж. Пірәлиевтің бастамасымен

білім берудегі ұлттық тәрбиенің маңызы туралы ғылыми тақырып университеттік зерттеулерде кең қамтылып келеді. 2009 жылдан бері университет ректорының грантына жарияланған ғылыми жобалар байқауы аясында ұлттық тәрбиеге жалпы педагогиканың инновациялық дамуына тікелей қатысы бар іргелі және қолданбалы жобалар жүзеге асырылды. Қазіргі таңда олардың ғылыми-танымдық, тәлім-тәрбиелік нәтижелері оқулық, оқу құралы, монографиялар т.б. түрінде оқу үрдісінде қолданыста жүр.

«Отаншылдық сезімді орнықтыру қай заманда да, қай қоғамда да маңызды. Бұл, әсіресе, жас мемлекеттер үшін ерекше мәнге ие. Біз патриоттық тәрбие беруге көп көңіл бөлуге тиіспіз. Мұның бір қайнар көзі тарихты білу, одан тағылым алу, бабаларымыздың даңқты істері үшін мақтану екендігі анық» [4], – деп Елбасы Н.Ә. Назарбаев айтқандай, өткеніміз бен бүгінімізде қазақстандық жас ұрпаққа ауыз толтырып мақтанышпен айта алатын тағылымды тарихымыз, тәуелсіздігімізбен бірге келген жетістіктеріміз мол. Демек, өткен тарихымыз бен бүгінгі табысымыз ел азаматтарын, әсіресе, жас буын өкілдерін отаншылдық рухта тәрбиелеуде маңызды рөл атқарып, үздіксіз қызмет ете бермек.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жолы. – Астана, 2007 жыл.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030: барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы. – Алматы: Білім, 1998 жыл.
3. Назарбаев Н.Ә. ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты. 2012 жыл 27 қаңтар.
4. Назарбаев Н.Ә. Ұлттың ұлы мұраты жолында ұйысайық // Егемен Қазақстан, 2008 жыл 31 мамыр.

Резюме

В статье рассматриваются языково-литературные ценности как источник воспитания.

Summary

The article deals with the linguistic and literary value as a source of education.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКА ИНСТИТУТЫНДАҒЫ БІЛІМ МЕН
ТӘРБИЕНІҢ ҰШТАСУЫ

Т.Т. Балашов –
құқық және экономика
институтының директоры,
з.ғ.к., доцент

Экономикалық даму және саяси тұрақтылық жағынан егеменді еліміз көшбасшы мемлекеттер қатарында келеді. Мұндай жетістіктерге аз уақытта қол жеткізе білуді мемлекет мүддесін қорғайтын заңдардың дұрыс қабылданғандығында деп түсіну қажет. Құқық қорғау жүйесіндегі реформа – заңдарға түбегейлі өзгерістер енгізу арқылы нақты бір құқықтық жүйе құру және елдің экономикалық даму қарқынын тұрақтандыру болып табылады. Сондықтан қабылданған заңдар мен нормативтік құқықтық актілер мемлекетіміздің экономикалық ахуалын арттыруға, нарықтық қатынастарды тиімді реттеуге, еліміздің бәсекеге барынша қабілетті өркениетті елдер қатарына енуіне ықпал жасайды.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев құқық қорғау жүйесін реформалау арқылы халықаралық стандарт талаптарын қанағаттандыратындай жаңа құқық қорғау жүйесін қалыптастыру, сот отырысын жүргізу тәртібі мен заңгерлердің біліктілігін арттыру, ізгілік қағидаларын жетілдіру, сонымен қатар екінші әлемдік қаржылық дағдарыстың алдын алу үшін мемлекет тарапынан барлық мүмкіндіктерді іске асыру туралы үкіметке нақты тапсырмалар берген болатын. Мемлекеттің құқыққорғау жүйесі мен экономика саласындағы саясатына орай 2011-2012 оқу жылында университет жанынан Құқық және экономика институты құрылды.

Институтымызда өркениетке жету жолында құқықтық мемлекетіміздің қорғанын мықтап қалау үшін елді тәртіпке, ауыз-біршілікке, өзара келісімге және ізгілікке шақыратын заң нормаларын халыққа жете түсіндіріп, қоғамдық тәртіп пен саяси тұрақтылықты қалыптастыру үшін бар күш-жігерін салып қызмет атқаратын болашақ заңгер мамандар және егеменді еліміздің нарықтық экономикасын тұрақтандыруға

әсер ететін ішкі механизмдерді қолдана білетін, банк жүйесінде табысты қызмет атқаратын болашақ экономист мамандар даярлануда. Атап айтар болсақ, 5B030100 – «Құқықтану», 5B030200 – «Халықаралық құқық», 5B050600 – «Экономика», 5B050900 – «Қаржы», 5B050700 – «Менеджмент», 5B050800 – «Есеп және аудит», 5B051100 – «Маркетинг», 5B051000 – «Мемлекеттік және жергілікті басқару» бакалаврлары. Бітіруші түлектерге бакалавр дипломын алғаннан кейін мамандық бойынша магистратурада оқуын жалғастыру мүмкіндігі бар.

Институтта бітіруші түлектерді жұмыспен қамтамасыз ету, олармен кері байланыс жасау мәселелері назардан тыс қалмаған. Институттың жұмыс берушілермен әрекеттесе отырып, іс-шаралар жоспары жасалған. Жұмыс берушілердің құрамын Құқық қорғау органдары мен мемлекеттік қызмет, Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі және II деңгейлі банктер, сонымен қатар кәсіпорындар мен жекеменшік компаниялар құрайды. Бітіруші түлектер құқықтану мамандығы бойынша құқық қорғау органдарында (Сот, Прокуратура, ІІБ) ал, экономикалық мамандықтар бойынша «Казкоммерцбанк» АҚ-ның банктің филиалдарында, «ТұранӘлемБанк» АҚ, «Қазақстанның Ұлттық Жинақ Банкісі» АҚ, «БанкЦентркредит» АҚ, «Қазақстан Алюминийі» АҚ ұйымында, «КазХром», салық комитеттерінде, сақтандыру компанияларында, зейнетақы жинақтау қорларында және т.б. ұжымдарда танысу және диплом алды іс жүргізу тәжірибесінен өтеді.

Бұл күнде институтты бітірген түлектер еліміздің барлық аймақтарындағы Прокуратура органдарында, Ішкі істер департаментінде, Ішкі істер басқармасының тергеу бөлімдерінде, Әділет департаментінде, Кеден комитеттерінде, Салық комитетінде,

Коммерциялық және мемлекеттік банктерде, Сақтандыру компанияларында, сонымен қатар, Заң компаниялары мен қаржы мекемелерінде, соған қоса шетел компаниялары мен бухгалтерлік жүйелерде қызмет атқаруда.

2011-2012 оқу жылында құрылған Құқық және экономика институты құрамында бәсекеге барынша қабілетті болашақ заңгерлер мен экономист мамандарын даярлайтын 7 кафедра қызмет атқарады. Институт құрамындағы кафедраларда: «Азаматтық-құқықтық пәндер» (Кафедра меңгерушісі, з.ғ.к., профессор Орынтаев Ж.Қ.), «Қылмыстық-құқықтық пәндер» (Кафедра меңгерушісі, з.ғ.д., профессор Төлеубекова Б.Х.), «Мемлекет және құқық теориясы мен конституциялық құқық» (Кафедра меңгерушісі, з.ғ.д., профессор Дүйсенов Э.Э.), «Халықаралық құқық» (Кафедра меңгерушісі, з.ғ.к., доцент Сабитова А.А.), «Есеп және аудит» (Кафедра меңгерушісі, з.ғ.д., профессор Иманбердиев Б.Д.), «Қаржы» (Кафедра меңгерушісі, з.ғ.д., профессор Зиябеков Б.З.), «Менеджмент және маркетинг» (Кафедра меңгерушісі, з.ғ.д., профессор Смагулов А.С.) қызмет атқаратын профессор-оқытушылар құрамы мемлекеттік және шетелдік жоғары оқу орындарында біліктілігін көтерген, тәжірибелі мамандардан тұрады. Институтымыздың білікті профессор-оқытушылар құрамы университет қызметкерлерінің құқықтық және экономикалық сауаттылық қабілетін арттыру мақсатында әр оқу жылында университеттегі барлық факультеттерге «Құқықтық сауаттылық» және «Қаржылық-экономикалық сауаттылық» атты он күндік ұйымдастырып, арнайы дәрістер оқиды.

Егеменді еліміздің келешегі кемел, болашағы жарқын болуы үшін қоғамымыздағы кез келген қылмыстық және азаматтық істер бойынша туындаған мәселелердің екінші бір қылмыстық іске әсер етпеуі үшін даулы мәселенің түбегейлі әділ шешімі шығарылуы тиіс. Даулы мәселенің әділ шешіміне халықтың және сотқа қатысушы тараптардың қанағаттануы тиіс. Сондай-ақ, тап қазір елімізде құқық қорғау органдарын

реформалау үрдісі жүргізілуде. Елбасының 2010 жылдың 17 тамызында шыққан «Қазақстан Республикасында құқық қорғау қызметі мен сот жүйесінің тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы да еліміздің құқыққорғау жүйесін реформалау қылмыстық заңдылықты ізгілендіру және құқық қорғау қызметі мен сот жүйесінің тиімділігін арттыруға бағытталған болатын. Қоғамда тәртіп пен саяси тұрақтылық қалыптасқан жағдайда ғана халықтың құқықтық санасы оянып, жетіле бастайды. Егер, қоғамда тәртіп пен тұрақтылық бұзылған жағдайда, халықтың қоғамдағы тәртіп пен саяси тұрақтылықты реттейтін заң нормаларына наразылығы туып, оны құрметтеуден бас тартады. Мұндай жағдайда азаматтардың санасынан бірін-бірі сыйлау, құрметтеу, өзара түсіністікпен қарау, этика сақтау сияқты ізгілік ұғымдары тыс қалады. Соның салдарынан бүгінгі күні қоғамымызда адамилыққа кесепаттылық әкелетін жағдайлар жиі орын алуда. Олардың қатарына қылмыстық іс-әрекеттер мен адамгершілік нормадан ауытқуларды жатқызуымызға болады. Мұндай жағдайлар тек бұл күндері ғана осындай сипат алып отыр дей алмаймыз. Себебі, адамзат тарихында қылмыстық істер қай кезде де болып отырған. Бірақ, оны реттейтін әр дәуірдің өз азаматтық және құқықтық заңдары болғаны тарихтан белгілі жайт.

Сол сияқты, қазақ қоғамында да құқықтық жүйедегі қылмыстық және азаматтық істер бойынша даулы мәселелерді билер, қазылар ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрып қағидаларына сүйене отырып, шешім шығарып отырғаны белгілі. Билердің құқықтық жүйедегі орны мен жеке-дара билік қызметіндегі беделі биік тұғырдан түскен емес. Билердің биік беделін қазақ халқының «Қара қылды қақ жарған», «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деген қанатты сөздері дәлелдейді. Сол замандағы сот отырысы (процесс) Жер дауы, Жесір дауы, Құн дауы, Ар дауы сияқты даулы мәселелер бойынша билердің бұқара халықты жинап, оған қоса араздасушы тараптарды шақыртып, төрелік жүргізуі арқылы жүзеге асырылып

отырған. Бұқара халық әртүрлі келеңсіз істің шиеленісіп насырға шапқан шағында даулы мәселелердің шешімін табу үшін беделді билерге жүгінген. Билердің шағымданушы тараптарды ымыраға келтіріп, бәтуа жасаған ауызша шешімдері шағымданушы тараптардың арасында және күллі қоғам алдында өз күшін жойған емес. Олар қазақтың дәстүрлі құқықтық жүйесіне өздерінің өшпес іздерін салып, оны уақыт талабына сай түрлендіре, дәстүрлі құқықтың қаймағын қалқып халық игілігіне жарата білген жандар. Қазылар шешімі несімен құнды? Билер шешімін бұқара халық неге қарсылықсыз қабылдаған? Билерге деген құрмет неге жоғары? Қазақ билерінің негізгі қызметтік ұстанымдары – әртүрлі даулы мәселелерді қарағанда және шешім шығарғанда бұқара халық табынатын қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүр қағидаларын оның ішінде имандылық ережелерін негізге ала отырып, іске қатысты тараптарды өзінің даналық нақыл сөздері арқылы психологиялық-құқықтық тәрбиелеу және кәсіби маман ретінде шешен сөйлеу сауаттылығының арқасында арызданушы тараптарға рухани күш беріп, екі тарапты райынан қайтара отырып, бәтуа жасау арқылы бітістіру болған.

Қазіргі егеменді еліміздің құқықтық жүйесіндегі сот отырысында арызданушы тараптардың талабын қанағаттандыру, айыпкердің кінәсін анықтау, істің ақ-қарасын айырып, жаза тағайындау механизмі заңнамамен реттелген. Бірақ, дауласушы тараптарды бітістіру мәселесі жолға қойылмаған. Дауласушы тараптарды бітістірудің маңыздылығы сонда екі тарап өзара ымыраға (түсіністікке) келіп, келесі келеңсіз оқиғалардың орын алуына жол берілмейді. Қазіргі таңда көптеген қылмыстық оқиғалар түсініспеушіліктен, өшпенділіктен сондай-ақ кек алу сияқты теріс пиғылдың әсерінен туындауда. Сондықтан, студенттерге дәріс оқуда, семинар сабағын өткізуде және студенттердің өзіндік жұмыстарын оқытушымен бірге (СОӨЖ) талқылағанда мамандықтың маңыздылығын, қоғамда заңгерлік мамандыққа көптеген міндеттер жүктелетінін ұғындыра отырып, сондай-ақ, кез келген қылмыстық неме-

се азаматтық істер бойынша әділ шешім шығаруға қабілетті болашақ мамандарды дайындаймыз. Мәселен, студенттерге тәрбие жетекшілігі тарапынан өткізілетін ай сайынғы дөңгелек үстел, пікірталас, және тәрбие сағаттарында студенттердің құқықтық санасын қалыптастыру, олардың әділдікке деген ұмтылысын арттыру және ізгілік факторларын санадан шығармау мәселелері кеңінен насихатталу көзделеді. Осы тұрғыда студенттердің мамандыққа деген рухани күш-жігерін қалыптастыру мақсатында 2012 жылдың наурыз айының 01-ші жұлдызында көрнекті ғалым, ҚР ҰҒА академигі, з.ғ.д., профессор Г.С.Сапарғалиевті еске алуға арналған дөңгелек үстел өткізілді. Дөңгелек үстелде заңгер мамандығының ерекшелігі және ғалым Г.Сапарғалиевтің заң ғылымына қосқан үлесі мен студент жастарға қалдырған мол мұрасы сөз болды. Студенттер ҰҒА академигі, з.ғ.д., профессор С.С.Сартаевтың, тар.ғ.к., профессор Т.А. Нұрпейісовтің баяндамаларын тыңдап, сұрақтар қойып, өзара пікір алмасты. ҚР ҰҒА академигі, з.ғ.д., профессор Г.С.Сапарғалиевтің атымен аталатын аудитория беру туралы шешім қабылданды.

Сонымен қатар, институтта қоғамымызға белгілі ғалымдармен кездесулер де ұйымдастырылып отырады. Сондай ғибратқа толы кездесудің бірі 2011 жылдың қараша айының 25-ші жұлдызында институтта *«Тәуелсіз елдің ұлттық валютасы»* атты ұлттық валютамыздың авторларының бірі Хайролла Ғабжеловпен өтті. Кездесу барысында ұлттық валюта авторы Хайролла Ғабжеловке студенттер өздерінің көкейлерінде жүрген сұрақтарын қоя отырып, соған орай жауаптар алды. Қазақстанның экономикалық әлеуеті, әлемдік дағдарыстың туындауы мен кең таралуы, еліміздің ұлттық валютасы *теңгенің* нарықтық қатынастағы құны мен рөлі туралы мәселелер талқыға түсті.

Институтта дайындалатын экономикалық мамандықтар бойынша мемлекеттік бюджеттің орындалуы мен қалыптасу процесін оқытуға, мемлекеттік қарызды басқару механизмін, кәсіпорынның ақша айналымын басқару мен ұйымдастыруға, шаруашылық субъектілерінің инвестициялық қызметін,

кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржыларын басқарудың ерекшеліктерін және банктік және сақтандыру қызметін басқаруға қабілетті сондай-ақ банк жүйесінде табысты жұмыс атқаратын жоғары кәсіби мамандарды дайындау болып табылады. Осы мақсатта институтта экономика мамандықтары бойынша ҚР ҰҒА академиктері, ғылым докторлары мен ғылым кандидаттары дәріс береді.

Бұл оқытушы, профессорлар құрамы студенттерге сабақ беріп қана қоймайды, сонымен бірге, әртүрлі кафедраішілік, институтішілік, кейде кең ауқымды іс-шараларға, мемлекеттік, институт ректоры гранттары бойынша ғылыми жоба жұмыстарына да тұрақты түрде қатысып отырады. Мәселен, солардың бірқатарын атап өтсек:

- жоғары оқу орындарында болашақта интеллектуальды ұлт даярлау бойынша ғылыми-зерттеу мега жобасын іске асыруға қатысады (э.ғ.д., профессор Зиябеков Б.З.);

- фундаментальды зерттеулері бойынша ҚР-ң БжҒМ конкурстарына қатысады (э.ғ.д., профессор Смагулов А.С., д.э.н., профессор Иманбердиев Б.Д.);

- мақсатты-бағдарламалық жобалар бойынша ҚР-ң БжҒМ конкурстарына қатысады. (э.ғ.д., профессор Иманбердиев Б.Д.);

- Абай атындағы ҚазҰПУ-ң ректорының гранты бойынша университет ішіндегі конкурстарға қатысады. Сондай-ақ Фундаментальды зерттеулер нәтижесінде жазылған «Казахстанский форсайт: эконометрическое измерение динамики будущего» монографиясы мемлекетіміздің президенті келіп көрген көрмеге қатысты. Интербелсенді техникалар көмегімен сабақтарда және оған дайындық барысында электронды оқулықтар пайдаланылады. Оқытудың интербелсенді әдістерін қолдану, яғни олар: іскерлік рольдік ойындар, презентация-лекциялар, жағдайды талдау және инновациялық шешімдерді қабылдау қарастырылатын сұрақтарды максималды түрде шынайылыққа жақындастырады. Әдістемелік және ғылыми семинарларда әрдайым әлемдік дамудағы өзгерістер талданып және оның Қазақстан Республикасының экономикасына әсері талқыланады. Еліміздің алдыңғы қатарлы компанияларының аға мамандарының қатысуымен әрдайы мастер-

класстар өткізіліп отырады, бұл студенттердің болашақта жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін арттырады.

Университетіміздің ректоры С.Ж.Пралиев мақаласында баса көрсетіп өткен оқу мен тәрбиенің өзара үндестігі мен бұл екі ұғымды жеке-дара бөліп қарамай, егіз ұғым ретінде қарастыру және соған орай жұмыс жасаудың маңыздылығы (С.Ж.Пралиев. Білім мен тәрбиедегі үндестік. Ұлттық тәрбие. №2, 2012 ж.) біздің институтта да басшылыққа алынып, оқу үрдісімен қатар тәрбие жұмыстары да үздіксіз жүргізілуде.

Институттың тәрбие жетекшілері Кеңесінің төрағасы институт директоры, з.ғ.к., доцент Т.Т.Балашов тәрбие жетекшілерінің жоспарларын талқылап, олардың орындалу есебін және тәрбие жетекшілерінің студенттермен қарым-қатынасын жиі бақылап отырады. Құқық және экономика институтындағы тәрбие жұмысының басты мақсаты – университеттегі және институттағы тәрбиелік процессті жетілдіруге негізделген студенттердің қоғамдық жұмысқа белсенділігін арттыруды қамтамасыз ету, студенттердің патриоттық, ұлттық-мәдени және жалпы адами құндылықтарға бағытталған қасиеттерін қалыптастыру және дамыту болып табылады. 2011 жылдың 7 желтоқсанында «Терроризммен күрес қазіргі халықаралық қауымдастықтың негізгі мәселесі» тақырыбында тәрбиелік мәні бар халықаралық семинар ұйымдастырылып, жақын және алыс шет елдерден халықаралық құқық саласының мамандары арнайы шақырылды. Осы тақырыпта студенттер заң ғылымдарының докторлары, профессор Р.М.Валеев (Татарстан, Ресей), Л.Тимченко (Украина), Р.Ф. Мамедов (Әзірбайжан), Т.Шиллинг (Литва) мырзалардың мастер-классына қатысып, бір апта бойы дәрістерін тыңдады. Семинарда аса белсенділік танытып, өз сұрақтарын қойып, жеке көзқарас-пікірлерін жеткізе білген студенттерге арнайы сертификат берілді. Институт директоры мен **Mikolos Lomiris** университетінің мамандары өзара келісе отырып, болашақ мамандарды дайындау барысында өзара ынтымақтастық негізінде тәжірибе алмасу туралы ортақ шешімге келді.

Институттағы мемлекеттік тапсырыс негізінде оқитын студенттер, әлеуметтік қолдауға мәжбүр толық, жартылай жетім, көп балалы отбасыдан шыққан және алыс аймақтардан келген студенттер жатақханамен қамтамасыз етілген. Жатақхана ережесі мен тәртібінің толық орындалуын және бөлмелердегі тазалықтың сақталуын қадағалау, рейд жүргізу, тәртіп бұзушылармен жұмыс жүргізе отырып, тәртіптік шара қолдану және жатақханаға профессор-оқытушы құрамының кезекшілігін ұйымдастыру жұмыстары жолға қойылған.

Институт құрамында студенттердің болашақ заңгер және экономист маман ретінде

үздіксіз өзін-өзі жетілдіру, интеллектуалдық деңгейін арттыру, әлеуметтік қажеттіліктерін қалыптастыру мақсатында экономика және құқықтану мамандықтарында оқитын белсенді студенттерден құрылған *Студенттік өзін-өзі басқару* жүйесі жұмыс атқарады. Олар жұмыс істеуге қолайлы арнайы жұмыс кабинетімен қамтамасыз етілген. Студенттік өзін-өзі басқару құрамында оқу үрдісімен қатар, қосымша атқарылатын «Цивилист», «Көшбасшы экономистер», «English Club» атты студенттік клубтар өз мамандықтары бойынша бекітілген Жарғы негізінде жұмыс істеп келеді.

Резюме

В статье рассматриваются приоритеты общественного спроса на будущих специалистов по юридическим и экономическим направлениям, проходящих подготовку в институтах права и экономики, и особенности данных специальностей.

Summary

This article deals with the priorities of a social demand for future experts in the legal and economic directions, having training preparation at right and economy institutes, and features of these specialties.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЫСОКОГО КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ – НАСУЩНОЕ ТРЕБОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ, ГОСУДАРСТВА И ОБЩЕСТВА

Б.К. Дамитов –
профессор, директор института
анализа качества образования и
повышения квалификации

Постоянное повышение эффективности функционирования всей системы образования и, соответственно, достижение более высокого уровня образованности и интеллектуального развития населения стали для нашей страны наиболее значимой проблемой и самым насущным требованием времени. На необходимость решения этой проблемы постоянно нацеливает общество и Президент РК Н.А.Назарбаев в своих ежегодных посланиях народу Казахстана. Достижение высокого качества стало императивом для системы образования и науки.

В связи с необходимостью проведения системного анализа и оценки качества предоставляемых образовательных услуг в КазНПУ им.Абая, в 2009 г. приказом ректора было создано новое структурное подразделение «Институт анализа качества образования и повышения квалификации». Институт объединил в себе прежние службу СМК и институт повышения квалификации с существенным расширением спектра решаемых им функциональных задач. Главными направлениями деятельности института были определены:

- участие в разработке и последующем мониторинге стратегии развития Университета;
- обеспечение организационной основы прохождения национальной и международной аккредитации;
- координация проводимых в университете исследований по оценке качества образования, анализ и обобщение их результатов, выработка рекомендации для принятия управленческих решений;
- организация и проведение повышения квалификации педагогов;
- обеспечение полноценного функционирования СМК в университете, проведение планового внутреннего аудита;

- организация и проведение социологических исследований.

Институт, по поручению ректората, возглавил работу по разработке Стратегии развития Казахского национального педагогического университета имени Абая на 2011-2020 годы, которая была рассмотрена и утверждена на заседании Ученого совета университета 30 ноября 2010 года.

Стратегия развития университета выстроена с учетом его уточненной миссии и перспективного видения.

Миссия университета – подготовка конкурентоспособных компетентных специалистов, обладающих высокой социальной и гражданской ответственностью.

Видение университета – полное соответствие статусу Национального Университета, достижение уровня исследовательского университета в сфере педагогического образования, имеющего высокий имидж в обществе и международном образовательном пространстве.

На основе SWOT анализа деятельности университета определены 6 стратегических направлений дальнейшего развития вуза, ставящих цели:

- по достижению высокого качества образования в контексте Болонского процесса;
- обеспечения действенной интеграции образования и науки, обеспечивающей достижение уровня исследовательского университета;
- формирования выпускника-профессионала, высококультурной социально ответственной личности;
- создания конкурентоспособного и узнаваемого бренда КазНПУ им. Абая и др.

Институтом разработан и утвержден Ученым Советом Университета План действий по реализации Стратегии развития универ-

ситета на 2011-2015 годы (I этап), который предусматривает разработку и внедрение необходимой внутренней нормативной правовой документации, обеспечение организационной основы действий всех подразделений в осуществлении эффективной политики университета в области повышения качества образования, достижении запланированных в Стратегии развития показателей основных целевых индикаторов.

Также, в соответствии со Стратегическим планом МОН РК и Программой развития образования РК, разработан Стратегический план развития Университета на 2011-2015 гг.

Все указанные стратегические документы доведены до структурных подразделений и приняты к исполнению.

Результаты мониторинга хода реализации этих основополагающих документов подтверждают возможность достижения ожидаемых результатов и запланированных показателей по всем стратегическим направлениям.

Наиболее эффективной и интегральной моделью оценки качества высшего образования, как известно, является **аккредитация**.

Нашим институтом подготовлена необходимая документация и обеспечено прохождение процедуры институциональной аккредитации. КазНПУ им.Абая в 2010 г. получен сертификат институциональной аккредитации НАЦ МОН РК, что является одним из значимых факторов, определяющих имидж вуза как в стране, так и в международном образовательном пространстве.

Для прохождения специализированной аккредитации в 2009 году образовательные программы «физика» и «информатика» были представлены в международное аккредитационное агентство ASIIN (Германия). В ноябре 2011 года университет посетила группа экспертов из названного агентства, ознакомившаяся с состоянием и организацией учебного процесса на физико-математическом факультете. По итогам проведенного аудита ими подготовлен полный отчет аккредитационному комитету для принятия решения об аккредитации этих образовательных программ.

В указанное аккредитационное агентство ASIIN нашим университетом с целью расширения числа образовательных программ, прошедших международный аудит, внесено предложение по аккредитации дополнительно новых 4 образовательных программ бакалавриата и 6 магистратуры.

В рамках проекта Темпус «Центрально-Азиатская Сеть Гарантии Качества и Аккредитации» – «CANQA», в 2012 году предусмотрено проведение пилотной аккредитации еще одной образовательной программы – «Педагогика и психология». Нами подготовлен и уже направлен координатору проекта Темпус отчет по самооценке Университета.

Несомненно, главным и наиболее объективным внутренним «оценщиком» качества образования является само студенчество. В связи с этим в институте стало уделяться самое пристальное внимание проведению социологических опросов среди студентов по самым различным вопросам процесса подготовки кадров. В 2011 году нами проведены социологические исследования по оценке уровня удовлетворенности качеством предоставляемых в университете образовательных услуг на физико-математическом, психолого-педагогическом и историческом факультетах. Опросом были охвачены студенты 2, 3 и 4 курсов, всего 596 человек.

Специально разработанная нами анкета содержит 26 показателей качества образования и 5 дополнительных вопросов, позволяющих оценить удовлетворенность студентов качеством образовательных услуг в целом, условиями обучения, качеством организации образовательного процесса и результата обучения.

Эти же исследования наряду с оценкой студентами качества образовательных услуг позволили выявить наиболее волнующие студенческое сообщество проблемы.

Общий итог проведенных исследований – неоднозначная оценка студентами качества образовательных услуг, предоставляемых университетом. Так, с одной стороны, в их оценках преобладает удовлетворенность многими показателями процесса образования. С другой стороны, достаточно значи-

тельная доля студентов высказали свою крайне негативную оценку таких показателей, как, получение места в общежитии, работа пунктов питания и качество блюд, а также уровень материально-технической базы факультетов в целом. Студенты отмечают также наличие такого, крайне негативного явления, как взяточничество и поборы со стороны преподавателей, причем, студенты казахских отделений гораздо чаще указывают на его наличие.

В этом году, в целях анализа и оценки качества ППС и сотрудников в университете введена рейтинговая система оценки их деятельности. Нашим институтом разработано, обсуждено и утверждено Ученым Советом Университета соответствующее положение, определяющее цели, задачи и условия проведения рейтинговой оценки деятельности профессорско-преподавательского состава и учебно-научных подразделений.

Оценка деятельности сотрудников в конце текущего учебного года будет осуществлена по совокупности 30 индикаторов и показателей, отражающих результаты учебно-методической, научно-исследовательской, воспитательной и общественной работы.

Проведенная апробация предлагаемой системы оценки на историческом факультете и отдельных кафедрах других факультетов дала возможность оценить полноту и эффективность использованных показателей и индикаторов, получить фактический материал для анализа качества ППС и ряда факторов, влияющих на качество организации учебно-воспитательного процесса в вузе.

Результаты рейтинговой оценки деятельности будут использованы для морального и/или материального стимулирования и мотивации преподавателей и других сотрудников. Со следующего учебного года на основе рейтинговой оценки деятельности ППС и научных сотрудников планируется введение дифференцированной оплаты их труда.

Одной из основных задач института является организация и проведение системного повышения квалификации профессорско-преподавательского состава нашего университета, а так же педагогических кадров других организаций образования республики.

Институтом в 2010 году впервые разработано и утверждено Ученым Советом Университета «Положение о системе повышения квалификации в КазНПУ имени Абая», которое определило внутривузовские нормативные основы и принципы, формы и сроки организации и проведения повышения квалификации всех категории сотрудников университета.

Институт реализует различные программы повышения квалификации, соответствующие профилю университета. Издан соответствующий Каталог (перечень) курсов повышения квалификации и индивидуальных стажировок для ППС университета, содержащий более 60 образовательных программ, предлагаемых для слушателей. В этот каталог ежегодно вносятся изменения и дополнения в соответствии с запросами слушателей и сторонних заказчиков.

Формы повышения квалификации – организованная и самостоятельная. Формальное (организованное) повышение квалификации проводится в виде групповых курсовых занятий, семинаров, тренингов и индивидуальной стажировки. Продолжительность обучения устанавливается университетом в зависимости от учебной или индивидуальной программы.

Лицам, прошедшим повышение квалификации по организованной форме выдается сертификат установленного образца.

С 2008 г. по 2011 г. на базе Института 1306 слушателей прошли повышение квалификации, из них 901 чел. – сотрудники и преподаватели КазНПУ имени Абая, 405 – преподаватели из других вузов и колледжей республики.

Для проведения занятий со слушателями привлекались ведущие преподаватели нашего университета, а также из сторонних организаций, среди них: профессор Сеульского университета Джи Кук Шим, профессор МПГУ (г.Москва) Абдуллин Э.Б., директор центра новых технологии в образовании г. Алматы, ведущий тестолог Республики Казахстан, доцент Тасбулатов Т.Д., профессор Московского педагогического государственного университета Н.А. Богданов и многие другие.

Институтом впервые организованы и проведены региональные выездные курсы повышения квалификации: для преподавателей Кызылординского государственного университета имени Коркыт ата в 2010 г., Университета имени Демиреля в 2011 г., Южно-Казахстанского государственного педагогического института, Университета Иностранных языков и деловой карьеры, Университета «Сырдария» в 2012 г.

В декабре 2010 года в нашем университете 2 преподавателя Института языков и культуры народов Северо-Востока Российской Федерации, г.Якутск повысили свою квалификацию в форме индивидуальной стажировки под руководством доктора филологических наук, профессора С.Б. Даутовой.

В июне 2010 года Институтом впервые за последние годы проведен республиканский семинар-совещание: «Организация деятельности кафедр педагогики и психологии в условиях модернизации педагогического образования».

В работе семинара приняли участие 15 ведущих кафедрами и преподавателей педагогики и психологии из 8 вузов республики, а также более 50 преподавателей нашего университета.

В мае 2011 года Институтом проведен республиканский семинар на тему: «Актуальные проблемы музыкально-педагогического образования». Семинар проведен доктором педагогических наук, профессором, вице-президентом МАНПО, заведующим кафедрой методологии и методики музыкального образования Московского педагогического государственного университета Э.Б.Абдуллиным (Россия). В семинаре приняли участие 79 человек из 18 вузов и средних учебных заведений республики, а также преподаватели КазНПУ имени Абая.

Такие семинары для ведущих кафедр и преподавателей региональных педвузов и колледжей планируются для проведения в 2012 и последующие годы.

В КазНПУ им.Абая с 2005 года внедрена и успешно действует СМК на основе требований МС ИСО 9001, направленная на обеспечение непрерывного улучшения качества образовательной деятельности.

В феврале 2011 года, в связи с истечением срока полученного ранее сертификата соответствия, проведена ресертификация системы менеджмента качества университета и расширение области распространения сертификата на образовательные программы магистратуры. Экспертная комиссия Ассоциации по сертификации «Русский регистр», Россия, подтвердила соответствие СМК университета стандартам качества и продлила срок действия сертификата до 2014 года (международные сертификаты соответствия IQNet и организации по сертификации «Русский Регистр»).

Службой СМК в университете определены и выделены основные процессы деятельности, разработана и реализована унифицированная система документирования, проводятся регулярные внутренние аудиты и применяются процедуры по предупреждению и корректировке случаев несоответствия продукции установленным в руководстве по качеству требованиям.

В настоящее время служба СМК входит в состав отдела анализа и оценки качества образования нашего института.

В связи с внесением изменений и дополнений в Закон РК «Об образовании» и другие нормативные документы в 2011-2012 годах проводится работа по совершенствованию внутренних процедур и стандартов СМК. Были пересмотрены все действующие процедуры (документы) с целью оптимизации документооборота, выполнимости требований каждого документа СМК, понятности их для всех пользователей и своевременно отражения изменений, происходящих в нормативных правовых актах РК.

Ключевым фактором, влияющим на эффективность деятельности СМК в университете является наличие сертифицированной группы внутренних аудиторов и лиц, ответственных по качеству, как по университету, так и в каждом его подразделениях.

В связи с истечением сроков соответствия сертификатов внутренних аудиторов, в октябре 2011 года проведено переобучение 20 внутренних аудиторов университета с последующей их внешней сертификации.

В целом итоги внутреннего аудита показывают, что утвержденные процедуры, протоколы и т.д. соблюдаются и позитивно влияют на качество образования в части организации и проведения учебного, научного и воспитательного процессов.

В то же время внутренними аудиторами выявляются отдельные несоответствия, на-

рушения процедур или их несоблюдение в деятельности ряда структурных подразделений (деканаты, кафедры, научные и административно-управленческие центры). По этим замечаниям подготавливаются корректирующие действия, проводится техническая учеба лиц, ответственных за состояние СМК в подразделениях.

Түйіндеме

Мақалада сапалы білім алу жеке адамның, қоғамның негізгі талабы болып табылатыны жөнінде айтылады.

Summary

The article deals with quality education as personal and social main demand.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА НАЦИИ

М.А. Нуриев –
директор НИИ инновационных
технологий и содержания образования
КазНПУ им.Абая, профессор,
заслуженный работник высшей школы РК
А.Н. Якупова,
Ж.А. Сейсенбаева – к.ф.н.

В современном мире усиливаются процессы глобальной конкуренции за человеческие ресурсы. Развитие человеческих ресурсов Казахстана является одним из высших приоритетов долгосрочной Стратегии развития РК «Казахстан – 2030».

В 2008 году Глава государства инициировал проект «Интеллектуальная нация – 2020». В своем выступлении Н.А.Назарбаев обозначил: «Его главная цель – воспитание казахстанцев новой формации, превращение Казахстана в страну с конкурентоспособным человеческим капиталом».

Как отметил президент, «проект должен учитывать три потенциальных момента»:

– Инновационное развитие системы образования. «Надо добиться того, чтобы наша молодежь умела не только получать, но и создавать новые знания. Самым ценным знанием сегодня становится креативное мышление, умение перерабатывать знания, рождать

новые решения, технологии и инновации», – отметил президент. «Для этого нужны новые методики, новые формы преподавания, новые специалисты», – пояснил он.

Вторым ключевым моментом реализации проекта, по словам главы государства, должна стать информационная революция.

«В качестве третьего направления по реализации проекта можно отметить духовное воспитание молодежи», – отметил Нурсултан Абишевич. «Нужно учитывать воздействие процессов глобализации, которым мы должны противопоставить укрепление национально-культурных ценностей, нравственности молодого поколения», – заключил глава государства.

Интеллектуальный капитал нации – это вся накапливаемая научная, профессиональная, историко-культурная информация, знания и умения специалистов всех отраслей и сфер жизни. Интеллектуальная нация

подразумевает лидерство в области образования, конкурентоспособность на мировом рынке труда, создание уникальных технологий, а также высокую культуру, патриотизм, гражданскую ответственность перед обществом, стремление каждого быть максимально полезным родине.

Образование определено одним из приоритетов государственной политики социально-экономического развития Казахстана, где главной задачей является поднятие его до передового мирового уровня. Современные тенденции развития образования выводят на необходимость поиска новых подходов к обучению тому, как надо мыслить и действовать в новых условиях нового тысячелетия. Так принцип гуманизации учебного процесса, то есть человек не ради знания, а знания ради человека, способствует установлению приоритета образования в жизни государства и общества.

Будущее Казахстана будет определяться подрастающим поколением, именно поэтому важной задачей системы образования является выявление и развитие у молодежи потенциальных способностей и талантов. В этом направлении государством и лично президентом Н.А.Назарбаевым уже сделаны важнейшие шаги: созданы и успешно функционируют школы для одаренных детей по программе «Дарын», Назарбаев Интеллектуальные школы и Назарбаев Университет, где обучение строится в соответствии с международными стандартами. Как отметил Глава государства в послании 27 января 2012 года «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана»: «Надо распространять их опыт на всю систему казахстанского образования, подтягивать к их уровню все образовательные учреждения».

Внедряя элитное образование, следует изучать и использовать, без слепого подражания, богатый опыт США, Англии, Франции и других стран. Так система образования США отличается инновационностью, большой гибкостью, мобильностью. Ученики держат руку на пульсе мировых событий, выбирают, то, что им пригодится и знают чего хотят добиться в жизни. Широко используются современные методики преподавания.

Индивидуальный план обучения имеет несколько уровней сложности изучения каждого предмета. Элитное образование США создает все условия для максимального развития обучающихся, особое внимание уделяется формированию лидерских качеств, самостоятельности и ответственности, умению корректно выражать свои мысли как в устной, так и в письменной форме. Большое внимание уделяется практическим занятиям, студенты активно принимают участие в учебном процессе, полемизируют с преподавателями, а не просто слушают лекции. В своей учебе используют новейшие достижения в области науки и экономики. Ученикам предоставляется возможность получить не только интеллектуальное, но и физическое развитие.

Более 90 процентов выпускников элитных школ поступают в вузы по их выбору, в том числе входящих в «Лигу плюща» (Гарвард, Дартмут, Йель, Браун, Принстон, Колумбийский, Корнельский и Пенсильванский университеты).

Надежды на светлое будущее в сознании французов прямо связаны с образованием детей. Современная система французского образования складывалась на протяжении последних двух столетий и считается одной из самых передовых и лучших в мире. Французская образовательная система имеет ярко выраженную национальную специфику. В этой стране своя система дипломов и ученых степеней, особое деление на циклы. И особое отношение к дипломам государственных учебных заведений: они, как правило, котируются гораздо выше, чем дипломы частных школ и университетов.

Одна из наиболее характерных черт французского образования – это целенаправленность. Ученик настроен не на абстрактное блестящее будущее, а ставит перед собой небольшие, но конкретные и реальные задачи и прилагает все усилия, чтобы их выполнить.

«Мы из любого подростка, даже трудного, сделаем счастливую, уверенную в себе, знающую чего она хочет, личность», – так звучат слоганы английских школ. Суть британского элитного образования в том, что элита должна быть сильной; чтобы управ-

лять страной, она должна научиться управлять собой. Английская школа предусматривает равные требования к своим ученикам, это относится и к Итону, самой знаменитой школе мира, где испокон веков учатся британские монархи и дети королей.

Многие элитные школы Швейцарии создавались на основе методик знаменитых педагогов – Иоганна Песталоцци, Марии Монтессори, Рудольфа Штайнера. Они предлагают чуть больше свободы, чем аскетичные английские. Их программы также насыщены, но на первом месте здесь стоит развитие личности и талантов ребенка. Иными словами, если в британских школах выковывают стойкий характер и делают настоящих леди и джентельменов, то в Швейцарии выращивают граждан мира. Ребенок, проучившийся в Швейцарии даже недолгое время, способен реализовать себя абсолютно в любой системе координат: здесь детям помогают сформировать предельно гибкое отношение к ценностям, отличающимся от их собственных. Ведь сама Швейцария – воплощенная гибкость и дипломатичность по отношению к остальному миру.

В Швейцарии великолепно преподаются иностранные языки, финансы, этикет и математика. В последние годы Швейцария оттеснила Германию с первого места по преподаванию математики. За время обучения каждый студент выучит минимум два иностранных языка помимо английского.

Анализируя мировой опыт и достижения индустриально развитых государств по формированию интеллектуальной нации, нельзя обходить стороной исторический опыт развития казахского народа: работы казахских бийев, философов, представителей прогрессивных идей, просветителей и педагогов таких как, Аль-Фараби, Абай, Шакарим, А.Байтурсынов, М.Жумабаев, посвященные воспитанию молодежи, оценивая и сравнивая понятия «полный человек», «толық адам», «сегіз қырлы, бір сырлы».

Интеллектуальный потенциал нации зависит от многих характеристик. В первую очередь от качества высшего образования. Сегодня нельзя не учитывать ключевых тенденций в мировой образовательной сфе-

ре. Важнейшей из них является рост масштабов высшего образования. Проводимый рейтинг показывает, что 1-4 места занимают вузы США, 5-7 место у университетов Великобритании. В первой двадцатке лишь один институт из неанглоязычной страны, (Швейцария, Цюрих), а лучший азиатский университет (Гонконг) на 22 месте. Лидерами по охвату населения высшим образованием являются такие страны, как Россия (около 60 процентов), Израиль и Канада (по 42 процента), США (40 процентов), Япония (38 процентов), Швеция и Финляндия (по 36 процентов). Коэффициент охвата населения высшим образованием в Казахстане, по данным Национального доклада о состоянии и развитии образования за 2011 год, составил 24,8%. И в этом направлении нам есть над чем поработать.

Формирование интеллектуальной личности соответственно предполагает педагога, просвещенного, мыслящего, способного к непрерывному саморазвитию и самосовершенствованию, творчески применяющего в своей ежедневной профессиональной практике достижения фундаментальных педагогических исследований, глубокие методологические знания, инновационные технологии и интерактивные методики. В связи с чем перед нами стоит непростая задача подготовить учителей новой формации.

КазНПУ имени Абая – старейший вуз страны, прошедший долгий путь становления и развития, созданный 1 сентября 1928 года и получивший национальный статус в 2003 году, осуществляет подготовку кадров, ориентированную на получение обучающимися профессионального и фундаментального базового образования по соответствующим специальностям бакалавриата, магистратуры, докторантуры.

В состав университета входят: 11 факультетов, институт магистратуры и докторантуры PhD, 63 кафедры, колледж, 8 управлений, Институт анализа качества образования и повышения квалификации, Центр общеуниверситетских кафедр, Центр информатизации образования, научная библиотека, типография.

Накопленный опыт и развитие Казахского национального педагогического университета

имени Абая позволяет говорить о его возможности подготовки педагогов новой формации:

- Высокий потенциал профессорско-педагогического состава – 46 академиков, 160 докторов наук и 485 кандидатов наук, 42 авторских коллектива по созданию учебников нового поколения;

- Эффективная организационная структура, позволяющая сочетать обучение с исследованием – на 11 факультетах работают 44 научно-учебных лаборатории, на базе которых проходят учебные занятия и научно-исследовательские работы.

- Наличие магистратуры и докторантуры PhD по 62 специальностям (46 магистратуры и 16 докторантуры). На уровне магистратуры уже ведется подготовка учителей новой формации для школ Первого Президента страны на английском языке, соответственно, разработаны экспериментальные образовательные программы.

- Для повышения интереса к научным исследованиям сотрудников и студенческой молодежи, с 2009 г. в вузе введена практика проведения ежегодных внутривузовских конкурсов на лучшие фундаментальные и прикладные исследования среди ППС университета, студентов и магистрантов.

- Обширные международные связи – заключены и действуют 98 соглашений о различных формах сотрудничества с зарубежными организациями образования таких стран, как Франция, Украина, Великобритания, США, Бельгия, Испания, Италия, РФ, Германия, КНР, Литва, Корея и т.д..

Планируется введение творческих экзаменов для абитуриентов, поступающих на педагогические специальности для выявления их склонности и мотивации.

Неустойчивость экономического и политического положений на современном этапе, мировой кризис, снижение национальных ценностей, отсутствие у людей желания работать, стремиться к знаниям, к труду, безответственное отношение к созданию семьи, и другие проблемы требуют нового взгляда на воспитание молодежи. Говоря о формировании интеллектуальной нации, мы должны озаботиться духовно-нравственным состоянием общества, стремиться к национально-

му возрождению общества, воспитать чувство патриотизма, национальной гордости, гражданской ответственности у каждого гражданина, а у молодежи в первую очередь. Нельзя ограничиваться только «качественной передачей знаний», необходимо вложить в сознание каждого как будут использоваться эти знания, в какой мере они будут работать на благо всего общества, а не только для построения собственной карьеры, и это, прежде всего воспитательная проблема.

В последнем Послании народу Казахстана наш Президент особо отметил: «Патриотизм, нормы, морали и нравственности, межнациональное согласие и толерантность, физическое и духовное развитие, законопослушание. Эти ценности должны прививаться во всех учебных заведениях, независимо от формы собственности. Одной из этих ценностей и главным преимуществом нашей страны является многонациональность и многоязычие».

Решению этой проблемы КазНПУ имени Абая придает огромное значение. Воспитательная работа университета является составляющей частью учебного процесса и занимает значимое место в стратегическом развитии университета. Цель – подготовка высококвалифицированных, конкурентоспособных специалистов, воспитание казахстанскому патриотизму, толерантности, высокой культуры и формирование гармонично развитой, социально ответственной личности. Для достижения этих целей разработана и реализуется Концепция воспитательной работы университета, внедрена система наставничества, разработана типовая и рабочая учебная программа «Национальное воспитание». В рабочие учебные планы специальностей КазНПУ имени Абая введена дисциплина «Национальное воспитание» в объеме 4 кредита. Выпускается республиканский журнал «Национальное воспитание».

Культурно-массовая работа в университете включает в себя встречи с деятелями науки, литературы и искусства, ветеранами войны и труда, выставки творческих работ студентов и выступления художественной самодеятельности, КВН, экскурсии в музеи и посещение театров, вечера отдыха. Не

менее интересно и полезно в воспитательно-эстетическом плане проходят мероприятия «Кел қыздар сырласайық», фестиваль «Студенческая весна». Художественный коллектив университета лауреаты республиканских фестивалей «Келсенші маған ән болып», «Ретро 70 – 80», «Жас толкын».

Нельзя не затронуть такой важный момент как здоровье нации. Здоровье важнейшее составляющее и следствие человеческого развития. Оно становится существенным условием получения образования в молодости и постоянного его совершенствования в дальнейшем. А также, здоровье является основой высокопроизводительного труда, позволяет увеличивать личное и общественное благосостояние. Спортивно-оздоровительная работа университета направлена на привитие студентам здорового образа жизни и гармоничного физического и духовного развития. Спортивный комплекс «Спартак», расположенный в живописной парковой зоне, предлагает студентам секции по всем игровым видам спорта, а так же по легкой атлетике. Ежегодно проводятся общеуниверситетские соревнования.

Интеллектуальная нация – та нация, которая сможет быть конкурентоспособной в моральном, культурном, интеллектуальном плане, полной обеспеченностью информацией, и имеющая потенциал свободно распространять свою научную, культурную, образовательную информацию.

Информатизация образовательного процесса КазНПУ имени Абая включает в себя построение системы мониторинга и оценки знаний студентов, мониторинг человеческих ресурсов и интерактивное обеспечение образовательного процесса информационными ресурсами посредством формирования и развития информационно-образовательного портала, развития дистанционных технологий.

Каждый факультет оснащен компьютерными классами, подключенными с сети

Интернет, в которых студенты могут оперативно найти самую новую информацию для учебной и научной работы.

Книжный фонд научной библиотеки нашего университета представлен по различным отраслям знаний, соответствующим профилю университета и насчитывает более 2 500 000 экземпляров книг, брошюр и других видов изданий. Имеется литература по фундаментальным отраслям знаний, гуманитарному и общественно-политическому циклу наук, экономическая и юридическая литература, а также богатейший фонд всемирной художественной литературы и редких изданий (XVIII в. – начало XX в.). Библиотечный фонд включает в себя литературу на русском, казахском и иностранных языках.

Для работы с электронными изданиями открыт зал электронных ресурсов, компьютеры которого оснащены современным программным обеспечением. Читатели могут использовать в учебных целях библиотечные электронные базы и издания на электронных носителях: учебники, УМК, учебные пособия, силлабусы, полнотекстовые журнальные статьи. С 2004 года в библиотеке функционирует полная версия электронной правовой системы «Юрист», в которой представлены все нормативно-правовые акты Республики Казахстан.

Интеллектуальный потенциал общества, страны обладает стратегическим значением, интеллектуальные новации создают возможность развития науки, техники, экономики, искусства, образования, экологии и т.д. Сохраняя, возвращая, развивая интеллектуальный потенциал, страна обеспечивает себе будущее. Мы считаем, что огромный опыт и новаторские позиции КазНПУ им. Абая внесут вклад в формирование интеллектуальной нации подготовкой высококвалифицированных, высокоинтеллектуальных педагогических кадров.

Түйіндеме

Мақалада интеллектуалды ұлт әлеуетін қалыптастырудағы өзекті мәселелер қарастырылған.

Summary

The article deals with current issues of forming intellectual potential of the nation.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

*М.А. Нуриев – к.т.н., профессор,
К.Ж. Аганина – д.п.н., профессор,
НИИ ИТuCO
КазНПУ им.Абая*

Во всем мире актуализируется усиление глобальной конкуренции за человеческие ресурсы. Развитие человеческих ресурсов Казахстана является одним из высших приоритетов долгосрочной стратегии развития РК до 2020 года. В Послании Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана от 27 января 2012 года «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана», одним из приоритетных направлений развития страны, отмечен качественный рост человеческого капитала в Казахстане [1].

В Казахстане сделаны крупные шаги в поддержку обновления системы образования, в т.ч. разработка и внедрение государственных общеобязательных стандартов образования, внедрение трехступенчатой модели высшего образования на основе кредитной технологии, внедрение вариативного образования, начата работа по подготовке к 12-летнему образованию и по разработке критериев оценки качества образования и т.д.

Но достигнутые результаты не в полной мере обеспечивают устойчивый экономический рост и развитие человеческого капитала.

Современное геополитическое, экономическое и социальное состояние казахстанского общества, интеграция в мировое образовательное пространство требует модернизации системы образования Республики Казахстан, что обуславливает необходимость пересмотра целей, структуры, содержания образования и определение образовательных траекторий.

Современный динамично развивающийся мир предъявляет качественно новые требования к подготовке педагогических кадров. От специалиста требуется высокий профессионализм и компетентность, мобильность,

способность к профессиональной адаптации, постоянному самосовершенствованию. Цель модернизации казахстанского педагогического образования – создать механизм его эффективного и динамичного функционирования. Результатом такой модернизации должна стать обновленная система подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогов, отвечающая требованиям, предъявляемым обществом к педагогическим кадрам.

Динамично развивающееся общество требует специалистов с высокой квалификации. Подготовка педагогов с высокой квалификации должна начинаться с воспитания чувства ответственности, уважения к выбранной профессии и самое главное, привить у них призвание к профессии педагога, для этого необходимо совершенствование гуманитарного начала педагогического образования. В условиях реформ и модернизации образования гуманистическую направленность педагогического процесса можно считать проявлением инновационной педагогики.

Гуманитаризация – одно из важнейших направлений модернизации образования, в государственных документах она рассматривается как неотъемлемая часть единой программы обновления образовательной системы. Для исполнения этой программы необходимо, чтобы в профессиональной среде и обществе в целом сформировалось ясное представление о сущности гуманитарного образования, о его целях и ценностях.

Гуманизация – это цель формирования личности, а гуманитаризация – это средство достижения этого. Гуманизм – это любая система мировоззрения, где признаются ценности человека как личности, его права на свободное развитие и проявление своих способностей. Гуманитаризация образования заключается в создании новой программы

формирования и развития целостного духовного мира человека в условиях супертехнологической цивилизации XXI - го века [2].

Гуманитаризация образования – это и признание ценности жизненного опыта учащихся, допущение их мнения, их точки зрения как равноправной с точкой зрения учителя, автора учебника, причем признание не на словах, а на деле [3]. Это предоставление учащемуся возможности развивать свою точку зрения, сопоставлять ее с принятой в учебнике, обосновывать причины ее появления и обосновывать ее важность. Это возможно, если использовать на уроках диалоговые формы работы.

Гуманитаризация образования – система мер, направленных на приоритетные развитие общекультурных компонентов в содержании образования и, таким образом на формирование личностной зрелости обучаемых.

По мнению директора Научно-образовательного Центра РАО, академик Российской академии образования, доктора педагогических наук, профессора М.Н. Борулавы, гуманитаризация образования, как научная проблема, обусловлена насущными потребностями практики обучения. Все чаще специалисты подчеркивают, что современный кризис образования имеет внутренние причины обусловленные несовершенством существующей концепции образования. Безусловно, кризис образования не лежит на поверхности явлений, он имеет внутренний характер, связанный с утратой смысла образования для человека. В последние годы стало особенно ясно, что российское образование не оправдывает надежд на развитие и воспитание человека способного к переустройству общественной жизни производству сохранению культуры экологии правопорядка. Философские социально-психологические педагогические исследования фиксируют феномен понижения качества человека, снижения его нравственной устойчивости, способностей к выживаемости, творчеству, культурному обустройству собственной жизни [4].

Практика школьного обучения, осуществлявшегося в рамках традиционной (социоцентрической, позитивистской) парадигмы,

не была обусловлена реальными потребностями человека. Плоды этого образования мы пожинаем сейчас, когда наши сограждане и, прежде всего молодежь, демонстрируют политическую и социальную пассивность, нравственную аморфность, непротивление унижению своего человеческого достоинства, склонность к национальной розни. Во многом это плоды той системы образования и масс-культуры, которые господствуют у нас в настоящее время. Кредо этой системы: будь как все, для личности хорошо то, что хорошо для государства, постоянное соблюдение субординации, т.е. отношения между людьми, и в частности между педагогами и учениками, строились преимущественно по вертикали, носили сугубо функциональный характер. На фоне этого имела место постоянная внутренняя зажатость человека, страх высказать свою личную точку зрения, постоянная смена ролевого поведения в зависимости от иерархического статуса партнера по общению, низкие социальные запросы и т.д.

Проблема новой парадигмы образования, предполагающей разработку ее новых моделей, стоит в настоящее время перед всей мировой системой образования. Ученые педагоги справедливо видят в ней источник прогресса всего демократического сообщества, и исходят из того, что новую парадигму школьного образования должна отличать его гуманистическая направленность уважение к личности и содействие ее развитию должны выступать ее основным импульсом и предпосылкой воспитательно-образовательной модели для XXI века.

В документе Юнеско и воспитание в духе мира отражены взгляды мирового сообщества на развитие личности. Доминирующей целью, – записано в документе, – является развитие таланта ребенка и формирование творческих способностей личности. Это означает, что школа наконец-то должна стать Культурным Центром, местом, где развивается личность, а не только формируется теоретическое мышление.

Проблема гуманизации образования становится особенно актуальной для нашей страны в связи с неблагоприятной ситуа-

цией социального развития сложившейся в последние годы. Данная ситуация в значительной мере затрудняет создание тех условий межличностных отношений в обществе, которые бы способствовали самоактуализации личности. Очень большая вина за то состояние нравственности, личностного развития молодежи, которое имеет место в настоящее время – несет школа, которая в свою очередь любит ссылаться на семью и на общество. Но дело в том, что только в школе работают люди, получившие специальное педагогическое и психологическое образование, именно они в соответствии со своим профессиональным долгом должны были бы заниматься эффективным развитием личности учащихся. Однако школа готовила физиков и математиков, но не гуманных людей, которым жить друг с другом, растить детей, строить свое и их будущее. И до тех пор, пока школа не поймет этого и не сменит свои приоритеты ситуация в обществе будет лишь ухудшаться. А оценка деятельности любой школы это результат работы педагогов. Насколько профессионалы своего дела педагоги школы, настолько и результат знаний и духовно-нравственных качеств обучающихся.

В настоящее время происходит массовая криминализация молодежной культуры, которая во многом смыкается с девиантной. Наблюдается массовая дегуманизация в межгрупповых и межличностных отношениях молодежи. Причины этого конечно лежат не внутри личности, а вовне ее – это социально-культурные условия, приводящие к деградации общества. Принципиально изменилась нравственная атмосфера, когда не просто ниспровергнуты все идеалы, но и отсутствуют общественные силы, утверждающие привлекательные для молодежи нравственные нормы. Возник вакуум духовности, который заполняется сегодня агрессивным национализмом, экстремизмом, обращением к мистике, чисто утилитарной, прагматической идеологией.

Специалисты утверждают, что важнейшим для нравственной характеристики личности является типичный для нее способ

отношения к другому человеку. Исходя из этого, выделяют несколько уровней развития личности. Первый уровень – эгоцентрический, определяемый преимущественно стремлением к собственной выгоде и манипулированию другими людьми в соответствии со своими эгоистичными целями. В соответствии с этим отношение к другим проявляется как сугубо потребительское. Счастье видится людям такого типа как личное материальное благо, при этом другие представляют для них интерес лишь в той степени, в какой способствуют его достижению. Образование в условиях гуманизации и гуманитаризации – это формирование личности человека, восприятие себя как части культуры.

Гуманизация направлена на создание таких методов, форм, содержания обучения и воспитания, которые обеспечивают раскрытие индивидуальности студента – его познавательных процессов, личностных качеств. В этом контексте основой педагогической технологии должны служить диалогичность, межпредметность, моделирование профессиональных ситуаций, в условиях информатизации и глобализации общества.

В условиях информатизации общества и широкого распространения Интернета меняется структура профессиональной деятельности педагогов, использующих средства информатизации. Все большее место в профессиональной деятельности педагога занимают он-лайн консультирование, коллективное обсуждение педагогических проблем, реализуемые с использованием веб-форумов, программ мгновенных сообщений, чатов. Некоторые организуют выполнение виртуальных проектов, новости (ход выполнения и результаты) которые публикуются на веб-сайтах Всемирной паутины, которые необходимо учитывать при подготовке педагогов.

Одним из важных осуществляемых мер в ходе модернизации системы образования усиление воспитательного компонента процесса обучения, что особо отмечено в послании Президента. «Патриотизм, нормы, морали и нравственности, межнациональное согласие и толерантность, физическое и

духовное развитие, законопослушание. Эти ценности должны прививаться во всех учебных заведениях, независимо от формы собственности. Одной из этих ценностей и главным преимуществом нашей страны является многонациональность и многоязычие. У нас даже нет таких учебников, таких преподавателей, которые работают с молодежью именно по этим вопросам» [1].

В связи с этим особую актуальность, в настоящее время, приобретает подготовка менеджеров образования, как условие эффективного функционирования системы образования как основной фактор формирования высококвалифицированных специалистов для системы образования в условиях многонациональности и многоязычия в стране.

Необходима радикальная реформа всей системы воспитательной работы в сфере образования. А решение этого вопроса зависит от менеджеров образования, организаторов учебно-воспитательных работ в учреждениях образования.

Менеджер образования – это профессиональный специалист в системе образования, который находит лучшие идеи в сфере образования и воспитания и пути их внедрения, максимально отвечающие потребностям нашего современного общества, где живут народы разных национальностей и вероисповедания.

При подготовке менеджеров образования необходимо учесть, что они являются вдохновителями и создателями любой системы общей теории управления. А также, в условиях полиэтнического пространства, необходимо учесть формирование толерантности подрастающего поколения. Для совершенствования формирования толерантности подрастающего поколения необходимо развивать сеть исследовательских учреждений, обеспечивающих научно-прикладную базу национальной политики государства. В связи с этим считаем необходимым разработки принципиальных основ системы профессиональной подготовки менеджера и модели менеджера-профессионала с учетом особенностей национальной деловой культуры в нашем современном обществе.[5]

По данному направлению на базе нашего научно-исследовательского института Инновационных технологий и содержания образования проведена научно-исследовательская работа «Менеджмент в сфере образования». По результатам исследования разработаны основные положения образовательной программы «Менеджмент в сфере образования» для применения их в организациях образования, в дальнейшем могут быть применены при разработке учебно-методической литературы по подготовке менеджеров образования, разработана образовательная программа в соответствии с результатами, заявленными в ГОСО РК 5.04.033-2011 и модульная программа для подготовки магистрантов.

Научно-исследовательская работа Института направлена на изучение и анализ отечественных и зарубежных педагогических инноваций, содержания образования, новейших образовательных технологий, внедрение инновационных технологий в учебный процесс с целью развития личности студента и его профессионального становления. Основное направление научных исследований обращено к вопросам национального воспитания подрастающего поколения в рамках университетской программы «Ұлттық тәрбие» и выпущена серия книг по национальному воспитанию и уже применяются на практике вузов.

В планах НИИ осуществлять дальнейшую работу по повышению качества подготовки педагогов, отвечающих требованиям инновационной стратегии развития общества за счет совершенствования содержания образования с учетом гуманизации и гуманитаризации, создания и использования новых технологий. Деятельность НИИ направлена на повышение конкурентоспособности вуза на рынке образовательных услуг и наукоемких технологий учитывая формирование духовно-нравственных качеств будущих педагогов.

Таким образом, в подготовке современных педагогов важны не только общетеоретические и фундаментальные, но и гуманитарные, междисциплинарные знания и умения, ключевые компетентности по при-

менению современных инновационных технологий для развития основных способов осознанной образовательной функции в профессиональной деятельности.

Литература

1. Назарбаев Н.А. «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 27 января 2012 года.
2. Царева С.Е. Гуманитаризация образования как социальная и педагогическая проблема. Сб. “Вопросы совершенствования профессиональной подготовки учителя на современном этапе развития школы”. Новосибирск, 1997. С. 103–117.
3. Борулава М.Н. Современные проблемы гуманизации образования М.: Школа-Пресс, 2010. – 112 с.
4. Сейтбатталова А. С. Модель профессиональной подготовки студентов педагогов-психологов на основе дистанционных образовательных технологий в педагогическом вузе // Актуальные проблемы современности. Серия «Педагогика». – Караганды: Болашақ-Баспа, 2008. – № 5 (22). – С. 52
5. Аганина К.Ж., Утебаева Н.М. «Подготовка менеджеров сферы образования как условие эффективного функционирования системы образования». //Білім әлемінде. В мире образования. In the world of Education. № 2, 2011 стр. 3-6

Түйіндеме

Мақала инновациялық даму жағдайындағы педагогикалық білімді жетілдіру мәселесіне арналған. Педагогикалық білім берудегі гуманизация және гуманитаризация мәселелері қарастырылған.

Summary

Article is devoted to a problem of improvement of pedagogical education in the conditions of innovative development. Questions of a humanization and a humanitarizatsiya of pedagogical education are considered.

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ – ЕЛ БОЛАШАҒЫ

Қ. Бөлеев –

педагогика ғылымдарының докторы, профессор,
Тараз мемлекеттік педагогикалық институтының
«Педагогика және этнопедагогика» кафедрасының меңгерушісі

Әлемдік тарихта және тәжірибеде дәлелденген бір ақиқат бар. Ол – ел болу, егемен ел болу. Ал егемен елдің іргетасы – мемлекет, анығырақ айтсақ – тәуелсіз ұлттық мемлекет.

Міне, қазақ елі тәуелсіз ел болдық, 20 жылдық тәуелсіздігімізді паш етіп тойладық. Дүниежүзі елдігімізді мойындады.

Сұрақ: Енді тәуелсіз еліміздің тәрбиесі қандай болу керек?

Меніңше, тәуелсіз қазақ елінің негізі – ұлттық тәрбие болу керек. Ұлттық тәрбие туралы идея – бүгінгі күн талабы және қазіргі

өміріміздің қажеттілігінен туындаған өзекті педагогикалық проблема. Бүгінгі таңда ұлттық тәрбиенің қажеттілігі – қазір елімізде орын алып отырған қайғылы қасіреттер мен құбылыстарды: ана тілін, ана тарихын, төл мәдениетін, ұлттық салт-дәстүрлерін білмейтін жастар; тастанды жетім балалар мен «қиын» балалар; қаттар үйлерінде көздерінен қанды жас ағып, жылап отырған әжелер мен аталар; шылым шегуге, ішкілік пен нашақорлыққа салынған жастар; олардың арасында қылмыстың қаулауы; сыбайлас жемқорлық; жұмыссыздық; жезөкшелік;

қазақ мектептеріндегі оқу-тәрбие жұмысының нашарлауы; мұғалімдер беделінің төмендеуі; тәртіпсіз ұл мен қыз; ата-аналардың тәрбие жұмысымен айналыспауы; экономикалық дағдарыстың алдын алып, болдырмаудың, одан шығудың және дамуының кепілі екендігі.

Қазіргі кезде елімізде жеке тұлғаға ұлттық тәрбие берудің әдіснамалық, теориялық және педагогикалық негіздері жасалуда. Ұлттық тәрбие берудің әдіснамалық негіздері қазақ философ-ғалымдары А.Айталы, Ғ.Есім, О.Сегізбаев, И.Ерғали, М.Орынбеков, Т.Ғабитов, Н.Елікбаев, Ж.Алтаев, Д.Кішібеков, А.Қасабеков, Ж.Молдабеков, А.Құлсариева т.б. зерттеу еңбектерінде жасалынған. Ал теориялық алғышарттары қазақ ағартушы-педагогтары А.Байтұрсынұвтың, М.Жұмабаевтың, Ж.Аймауытовтың, М.Дулатовтың еңбектерінде, теориялық және практикалық негіздері қазақ ғалым-педагогтары Т.Тәжібаевтың, М.Ғабдуллиннің, Қ.Жарықбаевтың, С.Қалиевтің, Ө.Табылдиевтің, К.Қожахметованың, С.Ұзақбаеваның, К.Оразбекованың, К.Төребаеваның, Р.Дүйсембінованың, Ж.Наурызбаевтың, С.Әбілдинаның т.б. еңбектерінде жасалынды.

Қазақстанда жас ұрпаққа және оқушы жастарға ұлттық тәрбие беруде ресми құжаттар: Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы, Қазақстан Республикасындағы этникалық-мәдени білім беру тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрлігінің «Тәлім-тәрбие» тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың жылмажылғы халыққа Жолдауындағы білім саласы бойынша жүзеге асырылуға тиісті міндеттер кешені басшылыққа алынады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Білім беру жүйесінің міндеттерінің бірі – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым және практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу

үшін қажетті жағдайлар жасау» (1), Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында «...жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу. ... қазақстандық патриотизмді қалыптастыру мақсатында тұрақты негізде мемлекеттік рәміздерді таныту, тарих, салт-дәстүр және ана тілін білу жөніндегі іс-шаралар жалғастыратын болады» (2) делінсе, Ұлт көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың 27-қаңтар 2012 жылғы «Әлеуметтік экономикалық жаңарту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Жолдауының жетінші бағытында «Қазақстанда адами капиталдың сапалы өсуі» деп аталып, онда ең алдымен, білім беру жүйесін жаңғырту қажеттігі, сол мақсатта нақты іс-шараларды жүзеге асырудың маңызы зор екендігі айтылады.

Сол іс-шаралардың бірі – «оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажет. Олар – патриотизм, мораль және парасаттылық нормалары, ұлтаралық келісім мен толеранттылық, тәннің де, жанның да дамуы, заңға мойынсұнушылық», оларды қазіргі ұлттық құндылықтар ретінде жастардың бойына «барлық оқу орындарында сіңірілуі тиіс» деп атап көрсетілді (3).

Аталған іс-шараның педагогикалық мәні мынада: барлық оқу орындарында оқылатын пәндердің оқу бағдарламаларына сай білім беру үдерісінде жеке тұлғаға ұлттық тәрбие берудің түрлері: отансүйгіштік, адамгершілік, имандылық, ұлтаралық келісім, толеранттық, дене, ақыл-ой, эстетикалық, салауаттылық, құқықтық тәрбиелер берілуі тиіс. Ол үшін бүгінгі қазақ педагогикасы ғылымында жеке тұлғаға ұлттық тәрбие берудің әдістемесін жасау бойынша зерттеулер жүргізілуі қажет. Нәтижесінде оқу құралдары, оқулықтар, ұлттық тәрбие бере алатын мамандар даярланады. Сондай-ақ Жолдауда: «Бізде тіпті ондай оқулықтар, жастармен дәл осы мәселелер бойынша жұмыс жүргізілетін оқытушылар жоқ» екендігіне орынды сын айтылған (3).

Сонда, «Ұлттық тәрбие дегеніміз не?» деген заңды сұрақ туындайды.

«Ұлттық тәрбие» ұғымы дүниежүзілік педагогика тарихында әлі нақты анықталмаған.

Бұл мәселеде Шығыс және Батыс елдерінің ғалым-педагогтары әртүрлі пікірде. Батыс педагогикасында ұлттық тәрбие беру мәселесі тіпті қарастырылмайды., өйткені онда рухани құндылықтарды ескермейді. Орыс педагогикасында ғалым А.К. Колеченконың «Психология и технология воспитания» атты монографиясында «Национальное воспитание – это формирование отношения к своей нации» деген анықтама берілген (4). Шығыс ғалымдары – Жапония, Корея, Қытай, Араб елдері ұлттық тәрбиеге ерекше мән беріп, ұлттық тәрбие – жеке тұлғаның бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру деп есептейді.

Қазақ педагогикасында тарихында ұлттық тәрбие ұғымын ең алғаш ендірген қазақтың ұлы ағартушы-педагогі Мағжан Жұмабаев. Ол өзінің 1922 жылы Орынбордан шығарған «Педагогика» атты оқу құралында ұлттық тәрбие, оның қажеттілігі, тәрбиешінің (ата-ана мен мұғалім) ұлттық тәрбиемен таныс болуы, ұлттық тәрбие алған баланың ерекшелігі туралы: «... әр тәрбиешінің (ата-ана мен мұғалімнің) қолданатын жолы – ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың бала тәрбие қылу туралы ескіден келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақпақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті. Және әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» деген еді (5).

Қазақстанда ұлттық тәрбие туралы зерттеулер жүргізуге кеңестік дәуірде тиым салынғаны белгілі, ал еліміз егемендік алғаннан соң түрлі оқу-тәрбие мекемелерінде ұлттық тәрбие беру және оған болашақ мұғалімдерді дайындау проблемалары бойынша бірқатар еңбектер жарық көрді (5-14).

Бүгінгі таңда Қазақстанда білім беруде оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту арқылы жеке тұлғаға ұлттық тәрбие беру міндеті қойылып отыр.

Менің көпжылғы зерттеу жұмысымның нәтижесінде «Ұлттық тәрбие» ұғымының анықтамасы қазақ этнопедагогикасы ғылымында берілетіндіктен, мен оған: «Ұлт-

тық тәрбие деп – жеке тұлғаның Ана тілін, Ата тарихын, Төл мәдениеті мен Ұлттық салт-дәстүрлерін бойына сіңіріп, ұлттық санасының, намысының, мінез-құлқының және дүниетанымының қалыптасуын айтамыз» деген анықтама бердім (13). Өйткені, қазақ тілі, қазақ тарихы, қазақ мәдениеті мен қазақтың салт-дәстүрлері – біздің ұлттық құндылықтарымыз. Сол ұлттық құндылықтар арқылы ұлттық тәрбие алған ұрпақ – еңбекқор, дені сау, өнерлі, білімді, ақылды, иманжүзді, сұлу да сымбатты, ұлтжанды азамат болып өсетіндігінде. Сондықтан да, ұлттық тәрбие – еліміздің болашағы.

Ендігі мәселе, елімізде жеке тұлғаға ұлттық тәрбиені қалай жүзеге асыруға болатынын қарастырайық.

Ұлттық тәрбиені жүзеге асырушы атбасы мен түрлі тәрбие және оқу орындары. Ол үшін ата-ананы отбасында балаларға ұлттық тәрбие беруге және түрлі оқу-тәрбие мекемелерінің тәрбиешілері мен мұғалімдерін оқушыларға ұлттық тәрбие беруге даярлау қажет. Бұл өте күрделі де, әрі қиын жұмыс.

Ата-ананы және мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындауда педагогикалық оқу орындарының мүмкіндіктері мен алатын орны ерекше екендігіне менің көпжылғы зерттеушілік жұмысым дәлел бола алды.

Болашақ мұғалімдердің жеке тұлғаға тұтастай және кешенді ұлттық тәрбие беру іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыру үшін педагогикалық мамандықтардың ерекшеліктерін ескере отырып, элективті курстар ретінде төмендегідей оқу пәндерін оқытуды ұсынамын:

1. Отбасында балаларға ұлттық тәрбие беру;
2. Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру;
3. Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық тәрбие беру;
4. Негізгі және бейінді мектептер оқушыларына ұлттық тәрбие беру;
5. Техникалық және кәсіптік білім алушыларға ұлттық тәрбие беру;

6. Студент жастарға ұлттық тәрбие беру;
7. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындау.

Аталған курстар бағдарламаларын құру үшін Тараз мемлекеттік педагогикалық институтында ғалым-педагогтардан тұратын ғылыми топ құрылып, бағдарламалар даярланды. Бағдарламаларды дайындауда балабақша тәрбиешілері, бастауыш және орта мектеп мұғалімдері, техникалық және кәсіптік білім беру оқу орындарының оқытушылары қатыстырылды. Бағдарламалар экспеттік сараптамадан өткізіліп, институттың ғылыми Кеңесінің шешімімен баспадан шығарылды. Ол бағдарлама «ҚР-ның білім беру жүйесінде жеке тұлғаға ұлттық тәрбие берудің кешенді бағдарламасы» деп аталды (15). Бағдарламаға сай қажетті оқу және оқу-әдістемелік құралдар қамтамасыз етілген. Ал даярланған бағдарламалардың қысқаша мазмұны төмендегідей сипатта:

1. «Отбасында балаларға ұлттық тәрбие беру (Авторлары: Қ.Бөлеев, Л.Н. Ибраимова)» бағдарламасы түсінік хаттан, бағдарлама мазмұнынан және қажетті әдебиеттер тізімінен тұрады.

Түсінік хатта отбасында балаларға ұлттық тәрбие берудің маңызы мен міндеттері, ал бағдарлама мазмұнында 11 тақырып берілген: қазақ отбасының тәлімгерлері, ортағасыр ойшылдары мен қазақ ағартушы-педагогтарының отбасылық тәрбие туралы ой-пікірлері, қазақтың құрсақ тәрбиесі, бесік тәрбиесі, қыз бала тәрбиесі, келін тәрбиесі, ұл бала тәрбиесі, ер жігіт тәрбиесі, отбасылық өмірге дайындау, қазақтың туыскандық қарым-қатынастарының тәрбиелік мәні.

2. «Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру (авторлар: Бөлеев Қ., Оспанбаева М.П., Керімбаева Р.Қ., Ержепбаева А.С.)» бағдарламасы түсінік хаттан, бағдарлама мазмұнынан және қажетті әдебиеттер тізімінен тұрады.

Бағдарлама мазмұнында 8 тақырып қаралған: мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеудің нормативтік-құқықтық құжаттарындағы ұлттық тәрбие беру мәселелері, мектепке дейінгі мекемелерде қазақ халқының денсаулық педагогикасын қолдау ерекшеліктері, қазақ

халқының қарым-қатынас ерекшелігі мен мектеп жасына дейінгі балаларды таныстыру әдістемесі, көшпенділер танымы – мектепке дейінгі мекеменің оқу-тәрбие үрдісінде, бала шығармашылығын қалыптастырып, дамытуда халықтық педагогиканы қолдану әдістемесі, ұлттық құндылықтар арқылы балаларға әлеуметтік орта нормаларын меңгерту, балабақшада пәндік дамытушы ортаны ұйымдастыруда халықтық педагогика элементтеріне сүйену, балабақшада ұлттық құндылықтар негізінде педагогикалық үрдісті ұйымдастыру.

3. «Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық тәрбие беру» және «Негізгі және бейінді мектептер оқушыларына ұлттық тәрбие беру (авторлары: Бөлеев Қ., Бұзаубаева К.Ж., Елубаева М.С., Досмұхамбетова К.С.)» бағдарламалары түсінік хаттан, бағдарламалар мазмұнынан және қажетті әдебиеттер тізімінен тұрады.

Бағдарламалар мазмұнындағы 7, 8 тақырыптан тұрады: оқушыларға ұлттық тәрбие берудің теориялық-әдіснамалық және психологиялық-педагогикалық негіздері, оқушыларға ұлттық тәрбие берудің мазмұны, оқушыларға ұлттық тәрбие берудің әдістемесі, оқушыларға ұлттық тәрбие беруде инновациялық технологияларды пайдалану, оқушыларға ұлттық тәрбие беру кезінде ұжымды қалыптастыру, оқушылардың ұлттық тәрбиелілігін анықтаудың диагностикалық әдістері.

4. «Техникалық және кәсіптік білім алушылар үшін «Қазақ халқының салт-дәстүрлері – ұлттық тәрбие берудің негізі (авторлары: Бөлеев Қ., Абикеева М.Е.)» түсініктеме хаттан, бағдарлама мазмұны мен әдебиеттер тізімінен тұрады.

Түсінік хатта техникалық және кәсіптік білім алушыларға қазақ халқының салт-дәстүрлері арқылы ұлттық тәрбие берудің маңызы мен міндеттері қойылып бағдарлама мазмұны мынандай 6 тақырыптан құрастырылған: қазақтың бала тәрбиесіне байланысты салт-дәстүрлері, қазақтың тұрмыстық салт-дәстүрлері, қазақтың әлеуметтік-мәдени салт-дәстүрлері, қазіргі заман салт-дәстүрлері, қазақ салт-дәстүрлері – ұлттық тәрбие берудің негізі.

5. «Болашақ мұғалімдерді 12 жылдық мектеп оқушыларына ұлттық тәрбие беруге дайындау тұжырымдамасында (авторлары: Бөлеев Қ., Бөлеева Л.Қ.)» тұжырымдаманың қажеттігі, оның мақсаты мен міндеттері, этнопедагогикалық білім беру мазмұны, этнопедагогикалық білім беру тұжырымдамасын жүзеге асыру жағдайлары мен жолдары және болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындаудың моделі берілген. Аталған элективті курстар Тараз мемлекеттік институтының оқу үрдісіне ендірілуде.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы // Егемен Қазақстан, 15 тамыз, 2007 ж.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан, 14 желтоқсан, 2010 ж.
3. Н.Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» // Егемен Қазақстан 28 қаңтар, 2012 ж.
4. Колеченко А.К. Психология и технологии воспитания. – СПб.: КАРО, 2006.
5. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992.
6. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.
7. Қожахметова К. Мектептің ұлттық тәрбие жүйесі. – Алматы: РБК, 1996.
8. Наурызбаев Ж. Ұлттық мектептің ұлы мұраты. – Алматы: Ана тілі, 1994.
9. Бөлеев Қ., Бөлеева Л.Қ. Мұғалім және ұлттық тәрбие. – Алматы: Нұрлы әлем, 2000.
10. Бөлеев Қ. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге кәсіби дайындау. – Алматы: Нұрлы әлем, 2004.
11. Оразбекова К.А. Жеке тұлға ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздері. – Алматы: Комплекс, 2000.
12. Төребаева К.Ж. Ұлттық тәрбие негіздері. – Ақтөбе, 2008.
13. Бөлеев Қ. Қазақ этнопедагогикасы – ұлттық тәрбие берудің негізі. – Алматы: Нұрлы әлем, 2008.
14. Сейсенбаева Ж.А. Ұлттық тәрбиенің ғылыми негіздері. – Алматы: ҚазҰПУ, 2011.
15. Бөлеев Қ. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде жеке тұлғаға ұлттық тәрбие берудің кешенді бағдарламасы. – Тараз: ТарМПИ, 2011.

Резюме

В данной статье рассматриваются основные ценности народного воспитания.

Summary

This article discusses the fundamental values of public education.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРDE ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ BEPY

элективті курсының

БАҒДАРЛАМАСЫ

Құрастырушылар:

Бөлеев Қ.

Оспанбаева М.П.

Керімбаева Р.Қ.

Ереженбаева А.С.

Жанарулар заманындағы басты ерекшелік, үдемелі ақпараттық даму – білім мазмұнының қолданбалылығын барынша арттыруды міндеттейді. Қазақстандағы білім беру реформаларының жалпы мақсаты білім жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеу болып табылады.

Бұл мәселе «Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында» айқын көрсетілген.

Бүгінгі таңда білімді әлемдік стандарттарға сай жүргізіліп, қазақ халық педагогикасы материалдарын үздіксіз білім беру жүйесінің барлық сатысына енгізуді талап етеді. Оның алғашқы буыны мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу болғандықтан, балабақша қабырғасынан бастап бүлдіршіндердің ұлттық дүниетанымын қалыптастырып, оларды отансүйгіштік рухта тәрбиелеу заман талабының сұранысы. Сондықтанда жоғары оқу орындарында болашақ тәрбиешілерді ұлттық тәрбие беруге дайындау мақсатында «Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру» курсын жүргізу қажеттілігі туындап отыр.

Заманауи өзгерістер ағымы балалар психологиясының дамуына ықпал етуде, әсіресе бұл құбылыс барлық адамтану саласының, этнопедагогика, этнопсихология ғылымдарының мамандарына жаңа міндеттер жүктейді. Мектеп жасына дейінгі балаларды бабалар мұрасынан тыс қалдырмауға, әлеуметтік ортаның тыныс-тіршілігін ұлттық болмыспен қабылдауға бейімдей отырып, олардың санасын «ұлттық құндылықтарды меңгерген жаңа дәуір балалары» моделіне бағыттай білу қажет. Модель мазмұны жауапкершілігі жоғары, жаңаша ойлайтын, зерек те елгезек, кеңістік заңдылықтарымен

қоса, бабалар аманатынан хабардар, салт-дәстүр мен ауыз әдебиетінің озық үлгілерін меңгерген ұлтжанды, ана тілінің нәрімен барынша сусындаған, еркін, дені сау балаларды сипаттайды.

5B010100 – «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығының мамандары мен әдіскерлерінің міндеті этнопедагогика мен инновациялық білімдерді интеграциялау, кіріктіру, байланыстыру, сабақтасатыру арқылы тиімді заманауи-ұлттық тәрбие жүйесін жасау.

Мектепке дейінгі мекемелерде бүлдіршіндерімізге ұлттық тәрбие беру мазмұнын ізгілік қағидасына сәйкес құру қажет. Мектеп жасына дейінгі балалардың жас және жеке дара ерекшеліктеріне, негізгі іс-әрекет түрлеріне байланысты, «Білім–беруші» қағидасынан білімді тасымалдаушы, бала жанына жеткізе білуші, тәрбиелеуші деңгейінде жүргізу. Аталған курсты жетік білу, әдістемені шебер меңгерумен бірге, тәрбиеші жұмысының нәтижелілігі бала жанын ұғыну, өзіне тарта білу, өмірге, білімге құлшынысын, танымдық қызығушылығын арттырумен қоса, әр балаға жеке-дара, дифференциалдық қатынас жасаумен сипатталады. Мәселе – тәрбие мазмұнына қоса, тәрбиешінің өз ісін қаншалықты жауапкершілікпен, нәтижелі атқара алуында. Тәрбие мазмұнына ұлттық жаңаша сипат беру арқылы балалардың рухани-адамгершілік дамуына, өзіндік жетілуіне, дербестігіне, сана-сезімінің заманауи үрдістерге лайық бейімделуіне, ұлтжандылығына, имандылығына, іс-әрекеті мен көңіл-күйінде жағымды қатынастың басымдығына, қоғамдық мінез-құлықтың позитивті жақтарының артуына қол жеткізуге болады.

«Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру» курсының негізгі мақ-

саты – болашақ тәрбиешілерді жаңа дәуір балаларын ұлттық рухта тәрбиелеуге даярлау.

Бағдарламаның міндеттері:

- Болашақ тәрбиешілерге қазақ халқының ұлттық тәрбиесінің теориялық-әдістемелік негіздерін меңгерту;

- Білімгерлердің ұлттық санасын, дүниетанымын, мінез-құлқын ұлттық құндылықтар арқылы қалыптастыру;

- Болашақ тәрбиешілердің мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру мазмұнының қолданбалы аспектілерін меңгеру, теориялық білімдерін тәжірибеде қолдану іскерліктерін, дағдысы мен машығын жетілдіру.

Бағдарламаның мазмұны

Кіріспе. «Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру» курсының мақсаты, міндеттері мен құрылымы.

1-тақырып. Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеудің нормативтік-құқықтық құжаттарында ұлттық тәрбие беру мәселелері

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. Баланың құқығын қорғау конвенциясы. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты. Мектепалды даярлық тұжырымдамасы. Мектепке дейінгі тәрбие бағдарламалары мен оқу-әдістемелік құралдары. «Балбөбек» бағдарламасының элементтерін пайдалану. «Алғашқы қадам» (1-3 жас), «Зерек бала» (3-5 жас), «Біз мектепке барамыз» (5-6 жас) бағдарламаларының ұлттық тәрбие берудегі мүмкіндіктері. Білім беруді «Денсаулық», «Қатынас», «Таным», «Шығармашылық», «Әлеуметтік орта» салалары арқылы ұйымдастыруда халықтық педагогика материалдарын пайдалану.

2-тақырып. Мектепке дейінгі мекемелерде қазақ халқының денсаулық педагогикасын қолдану ерекшелігі

Денсаулықты сақтау және нығайтуға байланысты салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар және ауыз әдебиеті үлгілері. Ұлттық ойындар – бүлдіршіндерді сауықтыру, шынықтыру

тыру құралы. Жан саулығы мен тән саулығы ұғымдарының интеграциясы. Денсаулық этнопедагогикасын мектепке дейінгі мекеме тәрбиеленушілерінің жас ерекшеліктеріне сәйкес жіктеу. Ерте жас, I-сәбилер, II-сәбилер, естиярлар, ересектер, мектепке даярлық топтарында қазақ халқының сауықтыру-шынықтыру жаттығуларын, табиғат құралдарын пайдалану. «Денсаулық» білім беру саласында ұлттық мазмұндағы материалдар үлгісін қолдану, балалардың денсаулық сақтау күзиреттілігін қалыптастыру.

3-тақырып. Қазақ халқының қарым-қатынас ерекшелігімен мектеп жасына дейінгі балаларды таныстыру әдістемесі

Өзара қарым-қатынастар, тұлғаның өзіне-өзінің қатынасы, қарым-қатынастың мәнерлі белгілері, қатынас құралы – тіл туралы қазақ халқының ұлттық қоры. Ұлттық коммуникацияны жас ерекшеліктеріне сәйкес жіктеу. Әр жас ерекшелігінде халық ауыз әдебиетінің озық үлгілері арқылы балалардың тілін дамыту, сөздік қорын байыту. Қазақ фольклорының кіші жанрларын логопедиялық құрал ретінде пайдалану. «Қатынас» білім беру саласында ұлттық мазмұндағы материалдар үлгісін қолдану негізінде балалардың тілдік-коммуникативтік күзиреттілігін қалыптастыру.

4-тақырып. Көшпенділер танымы – мектепке дейінгі мекеменің оқу-тәрбие үрдісінде

Балалардың ой ұшқырлығын, тапқырлығын, танымдық сергектігі мен елгезектігін дамытуда ұлттық педагогика құралдарын пайдалану әдістемесі. Танымдық әрекеттерді: (қабылдау, есте сақтау, түйсік, қиялды) ауыз әдебиеті үлгілері арқылы балалардың жас ерекшеліктеріне қарай, ұйымдастырылған оқу әрекетінде дамыту жолдары. Қ-А. Иасауидің «рух еркіндігі» теориясы, «кемел адам» концепциясы және Абайдың «толық адам» ілімі негізінде баланың өзін-өзі танып білуін дамыту. Орта ғасыр ойшылдары әл-Фараби, М.Х. Дулати, Ж.Баласағұни, А.Жүйнеки, Қайқаус, М.Қашқари мұралары арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың дүниетанымын қалыптастыру. Қазақ халқының табиғаттану, айнала қоршаған ортаның

заттары мен құбылыстарын, болмысты тану, табиғатты болжау, жорамалдау, қорғау дәстүрлерінің ерекшелігі. «Таным» білім беру саласында ұлттық мазмұндағы материалдар үлгісін қолдану арқылы балалардың танымдық күзиреттілігін қалыптастыру.

5-тақырып. Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығын қалыптастырып, дамытуда халықтық педагогиканы қолдану әдістемесі

Ұлттық колөнер туындылары, музыка, халық шығармашылығы, айтыс, жыр, би өнерлерін тиімді пайдалану арқылы балалардың шығармашылық қабілетін дифференциациялау. Шығармашылықтың синергетикалық мазмұны. Мектепке дейінгі бала тұлғасын кеңістік заңдылықтарына сәйкес, табиғатпен үйлесімді дамыту маңызы. Шығармашылық пен эмоцияның өзара байланысы туралы халықтық идеялар. «Шығармашылық» білім беру саласында ұлттық бейнелеу өнері, ән-күй, би өнері мазмұндағы материалдар үлгісін қолдану арқылы балалардың шығармашылық күзиреттілігін қалыптастыру.

6-тақырып. Балабақша бүлдіршіндеріне әлеуметтік орта нормаларын ұлттық құндылықтар арқылы меңгеру

Халықтық педагогиканың озық үлгілерін қолдану арқылы мектеп жасына дейінгі балаларға адамгершілік әліппесі, мінез-құлық мәдениеті туралы қарапайым түсініктер беру. Адам табыстылығының, саулығының, бақытының кепілі ұстамдылық, ал оның негізі – сабыр екенін ұғындыру. Сабырлылық туралы ұлы ойшылдар қазынасымен таныстыру. Қазақ халқының үлкендісілау, құрметтеу, адамгершілік-рухани нормаларды, имандылық тәрбиесін меңгерту дәстүрлерін әр жас ерекшеліктерінде қолдану. Балалардың өзін ұстауы, өзін-өзі тану, әлеуметтік ортаға бейімделуі, төзімділік пен сабырды қалыптастыруда этнопедагогика, этнопсихология үлгілерін пайдалану. «Әлеуметтік орта» білім беру саласында ұлттық мазмұн

дағы материалдар үлгісін қолдану арқылы балалардың әлеуметтік күзиреттілігін қалыптастыру.

7-тақырып. Балабақшада пәндік-дамытушы ортаны ұйымдастыруда халықтық педагогика элементтерін пайдалану

Пәндік-дамытушы ортаны ұйымдастыруға қойылатын жалпы талаптар шеңберінде ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрыптың заманауи үлгілерін қолдану. Заттық ортаны ұйымдастыруда ұлттық бұйымдар, музыкалық аспаптар, ыдыс-аяқ, ұлттық ойыншықтар, ою-өрнек, әшекей үлгілерін пайдалану. Пәндік-дамытушы ортаны ұлттық мазмұнда құрудың білімдік, тәрбиелік, дамытушылық мәні. Заттық-дамытушы ортада жеке, топтық, ұжымдық жұмыстар жүргізу, балалардың ойын әрекетін ұйымдастыру, танымдық қызығушылығын қалыптастыру.

8-тақырып. Мектепке дейінгі ұйымдарда педагогикалық үрдісті ұлттық құндылықтар негізінде ұйымдастыру

Мектепке дейінгі мекемелерде педагогикалық үрдісті ұйымдастыруда ұлттық құндылықтарды негізге алу. Бес білім беру саласында инновациялық технологиялар мен ұлттық тәрбие үлгілерін кіріктіріп, заманауи талаптарына сай пайдалану. Ойын технологиясын, ұлттық-дидактикалық ойындарды оқу іс-әрекетінде пайдалану. Ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттерінде және сабақтан тыс тәрбие іс-шараларында халық ауыз әдебиеті үлгілерін пайдалану. Ертеңгіліктерде, топ серуенде, ойын үрдісінде, балалардың еркін іс-әрекеттерін ұйымдастыруда аңыз әңгіме, ертегі, мақал-мәтелдер, санамақ, мадақтамақ, бата-тілек тілеу, жаңылтпаштар т.б. арқылы балалардың ұлттық дүниетанымын қалыптастыру. Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру жұмысын «Отбасы-балабақша-мектеп» жүйесі сабақтастығында жүргізу. Ұлттық құндылықтарды меңгерген балабақша тұлғегін қалыптастырудың ерекшеліктері.

«Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру»
елективті курсының тақырыптық үлгі жоспары

Кесте № 1

№	Тақырыбы	Сағат	
		лекция	семинар, практ.
1.	Кіріспе. Курстың мақсаты, міндеттері мен құрылымы	1	1
2.	Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеудің нормативтік-құқықтық құжаттарында ұлттық ұлттық тәрбие беру мәселелелері тәу мәселелелері.	1	1
3.	Мектепке дейінгі мекемелерде қазақ халқының денсаулық педагогикасын қолдану ерекшелігі	2	2
4.	Қазақ халқының қарым-қатынас ерекшелігімен мектеп жасына дейінгі балаларды таныстыру әдістемесі	2	2
5.	Көшпенділер танымы – мектепке дейінгі мекеменің оқу-тәрбие үрдісінде	2	2
6.	Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығын қалыптастырып, дамытуда халықтық педагогиканы қолдану әдістемесі.	2	2
7.	Балабақша бүлдіршіндеріне әлеуметтік орта нормаларын ұлттық құндылықтар арқылы меңгеру	2	2
8.	Балабақшада пәндік-дамытушы ортаны ұйымдастыруда халықтық педагогика элементтерін пайдалану	2	1
9.	Мектепке дейінгі ұйымдарда педагогикалық үрдісті ұлттық құндылықтар негізінде ұйымдастыру	2	1
	Барлығы 30 сағат	16	14

Білімгерлердің өзіндік жұмыстарының тапсырмалары

1. Әр жас топтарына арналған халық педагогика материалдарын түрлі іс-әрекеттерде (ойын, еңбек, оқу) пайдаланудың айлық жоспарын құру.
2. Сәбилер, естиярлар, ересектер, мектепке даярлық топтарына арналған ауыз әдебиеті үлгілерін ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде пайдаланудың циклограммасын құру.
3. «Шығармашылық» білім беру саласында қазақ халқының ұлттық ою-өрнектерін бейнелеуге арналған ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің технологиялық картасын құру (II-сәбилер тобы).
4. «Қатынас» білім беру саласында халық ауыз әдебиетінің түрлі жанрларының элементтері қолданған ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің технологиялық картасын құру (естиярлар тобы).
5. «Таным» білім беру саласында қазақ халқының табиғат қорғау дәстүрлері, болжам, тыйым сөздері үлгілері қолданылған ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің технологиялық картасын құру (естиярлар тобы).
6. «Денсаулық» білім беру саласында ұлттық қимыл-қозғалыс, спорттық ойындар элементтері пайдаланылған ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің технологиялық картасын құру. (ересектер тобы)
7. «Денсаулық» білім беру саласында қазақ халқының табиғат (күн, ауа, су, тас, тұз, құм т.б.) құралдары енгізілген шынықтыру-сауықтыру жаттығулары мен жалпы дамытушы жаттығуларының жоспарын құру (мектепке даярлық тобы).
8. «Әлеуметтік орта» білім беру саласында өсімдіктер, жануарлар туралы мысал, аңыз әңгіме үлгілері қолданылған ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің технологиялық картасын құру (II-сәбилер тобы).
9. Естиярлар, ересектер, мектепке даярлық топтарында ұлттық бұйымдар жасауға арналған қол еңбегі іс-әрекетінің циклограммасын құру.

10. Әр жас топтарында ұлттық мазмұндағы тәрбие жұмыстары мен іс-шараларының апталық жоспарын жасау.

11. Әр жас топтарында ұлттық ойын түрлерін қолдануға арналған дидактикалық материалдар, көрнекі құралдар, ойыншықтар жасау.

Білімгерлердің оқытушымен орындайтын жұмыстарының тапсырмалары

1. Қазақ халқының отбасы дәстүрлері арқылы мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу.
2. Ұлттық ойындар жіктемесі.
3. Ұлттық-дидактикалық ойындарды ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде пайдалану.
4. Ұлттық қимыл-қозғалыс, ұлттық-спорттық ойындарды «Денсаулық» білім беру саласында пайдалану.
5. Ұлттық ойын-сауықтар, ұлттық-музыкалық ойындарды «Шығармашылық» білім беру саласында пайдалану.
6. Қазақ халқының табиғатты қорғау дәстүрлері туралы білім элементтерін «Таным» білім беру саласының қоршаған ортамен таныстыру, экология негіздері ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде қолдану.
7. Балаларды зиянды әдеттерден сақтандыруда халық тыйымдарын сабақтан тыс тәрбие жұмыстарында пайдалану.
8. Қазақ халқының үлкенді сыйлау ережесі, өзара көмектесу дәстүрлері, имандылық, рухани тәрбиесі туралы ұғымдарды «Әлеуметтік орта» білім беру саласында қолдану.
9. Мектеп жасына дейінгі балалардың халық ертегілері мен әңгімелерін кейіптендіру, сахналауда ұлттық сана-сезімі, танымдық қызығушылығы қалыптасуы.
10. Ұлттық-ойын ермек жаттығуларды балаларды мектепалды даярлауда пайдалану.
11. Мектепке даярлық топ балаларымен ұлттық-танымдық сипаттағы: ғажайып ертегілер еліне саяхат, ойын-жарыс, логикалық-ойын жаттығулар, ұлттық-эстафеталық ойын, ұлттық-дидактикалық ойын, қуыршақ-театрлық ойын түрлерін жүргізудің маңызы.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан, 14 желтоқсан 2010 жыл.
2. Қазақстан Республикасында білім берудің 2010-2015 жылдарға арналған стратегиялық жоспары. Астана. 2010.
3. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту.- Астана,2009.-30 б.
4. Мектепалды даярлық тұжырымдамасы. –Алматы, 2000.-25 б.
5. Программа предшкольной подготовки детей 5-7 лет в детском саду. –Астана-Алматы, 2000.-87 с.
- 6.«Балбөбек» бағдарламасы.- Алматы, 2000. -327 б.
7. Ерте жастағы (1-3 жас) балаларды тәрбиелеу мен оқытуға арналған «Алғашқы қадам» бағдарламасы. –Астана, 2010.-125 б.
8. Мектепке дейінгі кіші жастағы (3-5 жас) балаларды тәрбиелеу мен оқытуға арналған «Зерек бала» бағдарламасы. –Астана, 2010.-136 б.
9. Мектепалды даярлық жастағы (5-6 жас) балаларды тәрбиелеу мен оқытуға арналған «Біз мектепке барамыз» бағдарламасы. –Астана,2010.-127 б.
10. Абайдың тәлімгерлік тағылымдары / Құраст. Ә.Дайырова, Г.Құрманбаева. – Алматы: Рауан, 1996. – 136 б.
11. Ақпанбеков Ғ. Қазақтардың дүниетанымы. – Алматы: Қазақ университеті, 1993. – 56 б.
12. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003. – 120 б.
13. Арғынбаев Х. Қазақ отбасы. – Алматы: Қайнар, 1996. – 288 б.
14. Ахметова З. «Кәусар бұлақ» бағдарламасы. – Алматы: Кәусар бұлақ, 1994. – 32 б.

15. Әбілова З., Қалиева Қ. Этнопедагогика оқулығы. – Алматы: КЭТУ, 1998. – 261 б.
16. Әленұлы Ш. Халықтық тәрбиенің тағылымдары. – Алматы: РБК, 1998. -112 б.
17. Әлімбаев М. Халық – ғажап тәлімгер. – Алматы: Рауан, 1994. – 144 б.
18. Байтұрсынов А. Тәні саудың – жаны сау. – Алматы: Жеті жарғы, 1996. -128 б.
19. Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1986. – 616 б.
20. Бөлеев Қ. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге кәсіби дайындау. – Алматы: Нұрлы Әлем, 2004. – 304 б.
21. Бөлеев Қ. Қазақ этнопедагогикасы. – А: Нұрлы Әлем, 2001. – 96 б.
22. Бөлеев Қ., Ибраимова Л. Қазақ этнопедагогикасындағы отбасылық тәрбие. - Алматы: Нұрлы әлем, 2008. -156 б.
23. Керімбаева Р.Қ.Мектеп жасына дейінгі балалардың дүниетанымын қалыптастыру.- Тараз, 2010.-105 б.
24. Керімбаева Р.Қ. Бастауыш мектепте дидактикалық ойындарды пайдалану. - Тараз, 2010. -107 б.
25. Ғаббасов С. Халық педагогикасының негіздері. – Алматы: Әл-Фараби, 1995. – 210 б.

АДАМ ТӘРБИЕСІНІҢ ЖАҢА ІЛІМІ

*Совет-Хан Ғаббасов –
Жазушы-дәрігер, фантаст, драматург,
Медицина және Педагогика ғылымдарының докторы,
КСРО денсаулық сақтау ісінің үздігі,
Махамбет сыйлығының лауреаты,
профессор*

*“Адам – әлемнен де күрделі”
ҰЖДАН*

Ана құрсағындағы тоғыз ай адам ғұмырының ең ұзақ та және ең күрделі кезеңі болып табылады. Оның ұзақтығын түсіну үшін, ұрықтың жетіліп, даму мерзімін де, жер бетіндегі тіршіліктің барлық сатыларын басып өтетіндіктен, мөлшермен 500 миллион жылмен пара-пар екен. Бұл айтылған ойдың маңызы мен мәніне жету үшін, әуелі тіршілік құпияларына тереңдеп үңілмей болмайды. Өйткені, адам ғұмырының физиологиялық осы кезеңі, күллі тіршілік атаулының тылсымға толы түйіні, тіпті ақыл түгіл, көңіл көзі жетіп болмаған жұмбақ сыры сақталған көмбесі тәрізді. Егер де, ғылыми дәлелдерге сүйенсек, ана құрсағында өсіп жатқан жан иесі өзіне берілген тоғыз айдың ішінде, табиғат шебердің құдіретімен **“он сегіз мың ғаламның”** сипаттарын түгелдей қайталап шығатындығы белгілі боп отыр. Былайша айтқанда, бір клеткалық тіршіліктен бастап адамға дейін жетілген, биологиялық түрлерді түгелдей басып өтеді екен. Әрине

бұл, күллі табиғат жаратылыстары ішіндегі күрмеуі қиын, аса күрделі құбылыс екені даусыз! Мұндай сипат тек табиғат шебердің құдіретімен ғана жасалмақ. Ендеше, осынау тіршіліктің сапалық дәрежеде жетілетін жұмбақ кезеңін адам тәрбиесіне кірістіре алмай келгенімізді ойласақ, бүкіл адамзаттың рухани дамуындағы аса ауыр кемшіліктер де, осы кезеңнің еленбей қалған ерсіліктері екені анықталып отыр. Себебі, бұл мәселе өткен-кеткен педагогикалық және психологиялық білімдер де, ешқашан ғылыми жүйеленіп көрген емес. Адам **тәрбиесі тәрізді өте күрделі құбылыстың бастауы болып саналатын, ұрық тазалығы мен Ана құрсағындағы жетілудің сырына терең үңілмей**, ұрпақ тәрбиесінің іргелі мәселелерін дұрыс шешу мүмкін емес. Әсіресе, бүгінгі малекулалық биологиямен генетика ғылымдарының қол жеткен табыстары осы ойымызды тапжылтпай дәлелдеп отыр. Себебі, адам жаратылысындағы тек

түйістік ақыл мен **ішкі бес сезімді** былай қойғанда, онда **тума қабілеттері мен мінез-құлқы, психикалық жiгерi мен тектiлiк қасиеттерiнiң** іштен туатындығы, ғылыми әбден дәлелденген құбылыстар екенін ескерген жөн. Жалпы бұл мәселені тікелей адам тәрбиесі қасында болмаса да, адамзаттың не бір алып ойшылдары философиялық пәлсапа түрінде көп талқыланған. Әсіресе, адам бойындағы Жан мен Тәннің өзара үндестіктерімен қоса, **жүрек күші** және **ақыл күші** тәрізді қадау-қадау құбылыстарды үнемі ой елегінен өткізіп отырған. Мәселен, адамзаттың Екінші ұстазы атанған даңышпан бабамыз Әбунасыр әл-Фараби өзінің – “Екі философтың – қасиетті Платон мен Аристотельдің көзқарастарының ортақтығы” – деп аталынатын еңбегінде, екі алыптың қайшылықтарын үндестіріп төрелік айтады: “Жан және интеллект жайында, “Тимей” атты кітабында Платон – Жанның да, интеллектінің де, тек өздеріне ғана тән ерекшеліктері бар. Бұл екі дүние бірімен бірі қабаттас, біреуі – Жоғары, біреуі – Төмен дейтін мағынаға ұқсас ойлар айтады. Біз оның айтқандарын терең талдап ұғынуымыз керек. Интеллекті дүниесін де, Жан дүниесін де – ол тек әрекет сферасында ғана айтқан. Бірақ, бұлардың әрқайсысының өз орындары бар. Ол – жоғары және төмен дегенді жазықтық пен кеңістік ретінде емес, тек, ізгілік пен қадірлілік мағынасында түсінеді. **“Парасат дүниесі” – “надандық дүниесі” – “білім дүниесі” – “о дүние”** – деген сөздерді біз қандай мағынада айтатын болсақ, ол мұны сол мағынада түсіну керек деп есептейді. Сондай-ақ, ол – жанның жаратылысқа эманациясы туралы және интеллектінің – жанға эманациясы туралы да айтады. Платон философтың мұндай нәзік ұғымдарын, оның жолын ұстаушылардың позициясынан басқа деп түсінуге болмайды. Өзінің “Жан туралы” кітабында Аристотель – философ интеллектіні – жанның ең асыл актуальды бөлшегі деп түсіндірген. Осы интеллектінің жәрдемімен жұрт – Жаратушыны таниды және Метафизиканы біледі. Олай болса, интеллекті – өзінің орны мен жағдайы жағынан емес, керісінше,

әсемдігі мен шынайы тазалығы жағынан – Жаратушыға ең жақын тұрған дүние ретінде бағаланады. Мұнан кейін жақын тұлға – Жан екені айтылады. Жан өзінің табиғи сезімдері арқылы – **Интеллекті** мен **Жаратушыға** дәнекер тәрізді. Сөйтіп, Жан бір жағынан – **Интеллектімен бірігеді**, интеллекті тарапынан – **Жаратушымен бірігеді**. Ал Жан екінші жағынан – **Жаратылыспен бірігеді**. Тұрған орны бойынша емес, болмысы бойынша **Жаратылыс** – Жаннан кейін тұрады. Айтып жеткізілуі қиын аса күрделі – Платонның ой қорытындыларын дұрыс түсініп – осылайша ұғыну қажет болады. Егер де осылай түсінетін болсақ, онда Платон мен Аристотельдің арасында ешқандай қайшылық та, алауыздық та жоқ” – деп уақытынан озған, телегей теңіз ғұламалығын танытады. Жалпы шығыс әлемінде Платон мен Аристотель, көбіне Фарабидің түсіндірмесінен кейін ғана, терең ұғына алған ойшылдар көп. Солардың ішінде мәселенің бұл жағын ашық жазып қалдырған, ұлы ойшыл-ғұлама Әбу Әли ибн Сина екенін жақсы білеміз. Бұл деректі ол өз қолымен жазған өмірбаянының ішінде айтады.

Тікелей Жан тәрбиесіне байланысты **Халық педагогикасы мен психологиясының 2-ші негізі, немесе** адам дамуының физиологиялық екінші кезеңі, бүгінгі таңға дейін ұрпақ тәрбиесінен тыс қалып отыр. Тіпті, жан тәрбиесі дегенді түсіне де алмай отыр. Ол жайындағы методологиялық ізденістің жоқтығы, адам тәрбиесінің қаншалықты ойсырап жатқандығын аңғартса керек. Сондықтан да, жоғарыда аз-кем айтылған Жанның – **он екі мүшесі, яғни 12 – арнасының жабылуға жақын жағдайы** – жыл өткен сайын адамдар азып барады деген тұжырымды жиі айтқызып жүр. Оны айтып қана қоюмен еш мағына шықпайды. Өйткені, бұл мәселенің өзіне тән тәрбие әдістерін жүргізбесе, жан дүниенің арналары сол жабылған бойы көресінді көрсете бермек. Ендеше, тоғыз торқаның ішінде өсіп келе жатқан Жан иесі тек биология мен физиология заңдылықтарына бағынып қана дамитынын ескерсек, ананың түйсігі мен ішкі бес сезімдері арқылы тәрбиеленетін – **Жанның**

мүшелеріне тиісті деңгейде көңіл аударатын мезгіл жетті.

Шынын айтсақ, соңғы жылдардағы ұрпағымыздың маңдайына тиіп жүрген күйелі көсеуде осы екенін несіне жасырамыз. Оның жауапкершілігі – тікелей ата-ананың мойнында екенін де ашып айтқан жөн. Олай болса, келер ұрпақтың бақыты мен саулығы тікелей алдыңғы буынның ұрық тазалығы мен ана құрсағындағы тәрбиені түсінуіне байланысты. Қалай десек те, бұл мәселені ары қарай назардан тыс қалдыра беру бүкіл адамзат қауымын апатқа ұшыратуы да мүмкін.

Заманының түзу кезінде дәстүрі бұзылмаған Қазақ елінің *“Алып – анадан туады” – дейтін өсиетінің Үлгісі мен Халық педагогикасы мен психологиясының 2-ші негізі, немесе Ана құрсағындағы физиологиялық кезеңінің үндесіп жатқанын байқау қиын емес сияқты.* Өзінің ұрпақ тәрбиесінде бұл өсиетті инстинкті түрде пайдаланғанын көптеген тәлімдік ұғымдардан аңғаруға болады. Халқымыздың ата дәстүрі болып саналатын – *“Жеті атаға дейін қыз алыспау”* – салты да біраз нәрседен хабардар етеді. Бірақ, бодандықтың бұғауымен маталған соңғы үш ғасыр, бұрынғы ата-баба даналықтарынан қол үздіріп кете жаздады. Тіпті, қазір – *“алып-анадан – туадының”* – мағынасы түгіл, бұл сөздің мәніне де көңіл аударып жүргендер аз. Сондықтан да, ол – алма-кезек ауысып жатқан ұрпақ тәрбиесіне әсер етуден қалғалы қашан?! Сонда, бұл тәріздес асыл сөздердің қадірі өз қалпына келмесе, Дулат жырау айтатын; – *“өнер алды–қызыл тілдің”* – жағдайы қалай болмақ? Мұндай қуаты мол тұжырымдар сұлу сөйленетін, сөз тәрізді қызмет етсе, сөз өнері арқылы жетілетін жас ұрпақтың зейіні мен зердесі нендей күйге түспек?

Енді осынау, *“Алып – анадан туады”*– дейтін өсиет сөздің мәні неде екен? Ұрпақ тәрбиесіндегі орны қайсы? Ол нені меңзеп тұр? Қысқаша осы сауалдардың жауабын іздеп көрелік. Ол үшін – *тіршілік құпияларына* – үңілмей болмайды. Адам тәрбиесінің ана құрсағындағы кезеңі аса күрделі де, тылсым сырларының мол екендігі

жайында жоғарыда азды-көпті айтылған еді. Оның тоғыз айдың ішінде *“он сегіз мың ғаламның”* жүріп өткен жолы мен даму сатыларын қайталайтындығы, ғылымда да дәлелденіп зерттелген мәселе?!

В.А.Мезенцевтің “Ғажайып энциклопедиясында” қайталап еске түсірсек “Адам ұрығы өзінің жетілу сәтінің 18-20-шы күндері, ол балыққа ұқсайтындығы соншама, тіпті желбезек саңылаулары мен аяқ-қолдарының орнында – жүзу қанатшалары да болады. Содан сәл уақыттан соң, ол – қосмекенді бақаның түріне еніп, біраздан кейін бауырымен жорғалайтын кесірткеге ұқсайды. Шамамен бір жарым айда – ананың құрсағындағы жан иесі – тұп-тура маймылдан айнымайды. Тек ақырғы айларда ғана адам бейнесіне енеді. Сөйтіп ол – жер бетіндегі эволюциялық даму сатыларын түгелдей басып өтеді”, – деп егжей-тегжей жазады /185-бет/.

Ата-бабамыз осы жағдайларды жоғарыда келтірілген өсиет сөздерімен ұрпағына тек тән құрылысының жетілуін ғана емес, “алып” деген сөзінің астарында тәннен де күрделі, *жандүниесінің* де ана құрсағында қалыптасатынын меңзеп отыр. Оны – қалыптастыратын да және тәрбиелеп жетілдіретін де, тек ананың ғана парасаты екенін айтып тұр. Бұл жайында да электроника ілімімен салыстыра отырып, адам жанының 12-мүшесі, яки арналары - *түйсік – ұят – сүю – зерде – мінез – жігер – қабылет – ішкі бес сезімдері* – бар жан дүниесі де, тәннің мүшелері – *жүрек – ми – бауыр – өкпе – бүйрек* - тағы басқалары тәрізді, тек ана құрсағында ғана жетіліп тәрбиеленетініне жете мән берілмей келді.

Бүгінгі ғылым күдіреттерімен дәлелденіп отырған күрделі құбылыстардың сырлары, қазақтың *Халық педагогикасы мен психологиясында да* үндестік табатындығына тұшынған сайын, ата-бабаларымыздың қалдырған рухани мұраларына шынайы ризашылық сезімдер билейді. Ол көкірек көзімен аңғара білген: - *“Он сегіз мың ғаламды – бір тарының қауызына сыйдырған”* – дейтін өсиет сөзінде, тіпті тереңнен маржан теріп отырғанын жоғарыда келтірген ғылыми

дәлелден, барынша анық байқалып тұрғанын көрмеу мүмкін емес. Шынында да осыншама күдіреті мол күрделі құбылыстарды жетілдіретін адам ұрығы – тарының қауызынан да кіші болмаса, тіпті де үлкен емесіне танданбасқа болар ма?! Осыншама күрделі құбылыстарды сөз өнеріне сыйдыра білген жұрт *“Алып – анадан туады”* – дейтін өсиет сөзін де ұрпағына қалдыруға құқылы еді.

Сөйтіп, *Халық педагогикасы мен психологиясының 2-ші негізгі кезеңінде* – адамның тән құрылыстары – дамудың қандай күрделі жолдарынан өтсе, жандүниесі де қарапайым түйсіктен – санаға дейін жетілетінімен, бұл кезеңнің адам тәрбиесіндегі орнының өлшеусіз екенін айқындап тұр. Олай болса, адамның жаны мен тәнінің аса күрделі даму кезеңін де – тәрбие тәсілдерінің қажеті жоқ деп кім айта алар екен?! Тіпті, керек десеніз жүрек тәрбиесінің жүйесіне енетін, жанның тума қасиеттерін ұштап тәрбиелеуші – тек ана ғана екенін түсінсек екен. Егер адам тәрбиесінің 1-ші және 2-ші кезеңдерін сала-лай жіктеп ашып айтсақ: – *Ұрық тазалығы – еркектің аталық парызы болған да, ана құрсағындағы тәрбие – әйелдің аналық парасаты екенін, тіршіліктің бұлжымайтын заңындай етіп өмірге енгізу қажет.* Сондықтан да, ананы да, атаны да, өзінің мінез-қасиеттерін етер қағбасына бетін түзеп, бұл кезеңдегі тәрбие тәсілдерінің қыры мен сырына саналы түрде үйретудің міндеті мен қажеттілігі, *ұлттық идеологиямыздың негізгі* арқауы болуға тиіс. Ана атаулы жүкті кездерінде, жаратылыстың өзі бейімдеген қасиеттеріне ауысатындықтан, оның сыртқы бес сезімдері ғана емес, сондай-ақ ішкі бес сезімдері де, аса сезімтал қозғалмалы көңілкүйде болатындықтары белгілі. Ана атаулы міне, осы күйлерін сәтті пайдаланып, құрсағындағы жан иесіне жеткізу тәсілдерін білмейтіндіктен, осы кезеңнің - өзіне ғана тән тәрбиелері – тас қараңғы қалпында қалып отыр. Соның салдарындай, қазіргі дүниеге келіп жатқан нәрестелер түгелге жуық *жүрек тәрбиелері* оянбай былайша айтқанда, жан дүниелерінің арналары ашылмаған күйлері өмірге келіп жатыр. *Сондықтан да, олардың зердесі таяз* –

жігерлері құм – мінездері дөкір – ұяттан безген – ешкімді де сүймейді – қабілеті әлсіз – түйсігі жоқ – көкірек көздері оянбаған – денсаулықтарының да ақаулары мол адамдар тобырын көбейтіп отыр. Осының барлығы да бұған дейін ескерілмей келген адам тәрбиесіндегі аса ауыр қателіктер болып есептелінеді.

Бұл мәселені Ел болып мемлекеттік деңгейде түзетуге кіріскен жағдайда, *Халық педагогикасы мен психологиясының 1-ші және 2-ші негіздеріндегі тәрбие тәсілдерінің әсері* – көп тостырмай-ақ жетістіктері бірден көрінетіндігінің айғағы, жоғарыда айтылатын аз-кем тәжірибелердің нәтижелері, аса үлкен үміттерге жетелейді. Мұндай арман орындалған кезде, кешегі Ұлы Абай көксеген – *“нұрлы ақыл мен толық адам”* - мәселесі ойдағыдай шешілер еді. Әуелден-ақ, анасынан жүректері оянып жан – дүниелері ашылып туған жандар, адамшылық пен арды да, тіпті болашақ ұрпақ қамына да, ерекше сергектікпен қарайтыны анық.

Жүрек культі ілімнің негізін салушы әл-Фараби Түркі халықтарының тағылымдарынан алып, адам тәрбиесі жайында үш түрлі ғылымның жүйелерін жасап, Біріншісі – түйсік, сыртқы және ішкі бес сезімді – *Хауас ілімі*, Екіншісін – үш сүюді - *Имани гүл*, Үшіншісі – ақыл әділет, рахымды – *Жауанмәртлік* - деп атандырғаны белгілі. Бірақ, бұл ілімдер - өз топырағына түспеген *д ә н* тәрізді – араб елдерінде өркендей дамып кете алған жоқ. Өйтсе де, Түркі халықтарынан шыққан ғұламалар: - *Дауани, Баласағұн, Қарабағи, Науаи* – бұл жайында аса құнды еңбектер қалдырды. Мәселен, Ж.Баласағұн – осы үш ілімнің негіздерінде бүкіл дүниежүзін тамсандырған, атақты *“Құтты білігін”* поэзия тілінде өмірге әкелді. А.Науаидың – *Бес хамсасы да*, осы идеяларды дамыта жырлайды. Ал жоғарыда айтылған үш ілімді ары қарай жетілдіріп, ерекше биіктікке көтерген – Ұлы Абайдың орны жеке дара бөлек. Бұл мәселе әлі зерттеушісін күтіп тұр. Абайдай данышпанның: – *“Мен бір жұмбақ адаммын оны да ойла”* – деуінің мәні де, өз еңбектерінің осы үш іліммен

сабақтасып жатқанын меңзесе керек. Егер адам тәрбиесінің 2-ші негізі жайында – Абайға жүгінсек:

- Ұйықтап жатқан жүректі – ән оятар,
- Үннің тәтті оралған – мәні оятар, –

дей келіп,

– Жүрек тербеп, оятар – баста миды, – деп тұжырымдауында, телегей теңіз ғұламалық

жатыр емес пе?! Ұлы Абайдың бұл еңбектерін барынша ашып бағдарлап берген – кемеңгер жазушымыз М.О.Әуезов болса, оның шәкірттері – К.Бейсенбаев, Қ.Өміралиев, М.Мырзахметовтер хал-қадірлерінше жалғастырған еді. Абайдың педагогикалық еңбектеріндегі құнары мол қасиеттерді игеру мәселесі, тіпті әлі жүйелі түрде басталған да жоқ.

Резюме

В данной статье рассматривается новое учение воспитания человека.

Summary

In this article the new doctrine of education of the person is considered.

Шөмішбай Сариев

ТӘҢІРІМ ӨЗІ СҮЙІП ЖАРАТҚАНДАЙ...

(Ғұлама-жазушы-педагог-Совет-Хан Ғаббасқа)

Өлеңнің өрге тартқан – таңы атқандай
Тәңірім өзі сүйіп – жаратқандай,
Сұңқардың ауылында туған – Тұлпар,
Жан ағам бар – Ғаббасов Совет-Хандай.

Дария толқын қуып жосты легі,
Қашанда қабыл болар – Дос тілегі.
Зайсанның жайсаң ұлы – бұл Совет-Хан,
Дәрігер, Жазушылық – қос жүрегі.

Өзі ескерткіш табиғат құя салған
Алатаудың шыңындай – қиясы арман,
Бір шыңы көтерілген «Қыран қия»,
«Ананың жүрегінде» ұя салған.

Балалық кең жайлауы – Өртең де өткен
Бүгін шыққан Жолаушы – ертең жеткен,

«Серпермен» Құрманғазы сезімге енсе,
Совет-Хан жүрегімен – «Серперлеткен».

Қараса кең әлемге жазып көзін,
Байлық та өзің, Парасат – азық та өзің
Хирург – салқын қанды Совет-Ханның
Жүрегін баурап алған – «Нәзік сезім».

Қадамын сал-серідей салып кеңге
Өнер ғой танытатын адамды – Елге.
Қан жүрісін зерттесе жүрегімен,
Сол жүрекпен атанған Қаламгер де!

Бір тәңір біледі өзі жазарымның
Содан да шалқитыны – саз әнімнің,
Өмірдің қайталанбас – бір Тұлғасы
Совет-Хан Ғаббасұлы – Қазағымның!

Құрметпен: 20 ақпан 2006 жыл – 14 ақпан
2009 жыл
Алматы шаһары

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ТҮРЛЕРІ ТУРАЛЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАР

Ә. Табылдиев –

*әл-Фараби ат. ҚазҰУ-дың профессоры,
педагогика ғылымдарының докторы*

Тәрбиенің негізгі салалары: жалпы тәрбие, өзін-өзі тәрбиелеу, қайта тәрбиелеу.

Жалпы тәрбиелеу: ақыл-ой тәрбиесі, адамгершілік тәрбиесі, отансүйгіштік тәрбие, дене тәрбиесі, еңбек тәрбиесі, эстетикалық тәрбие, экологиялық тәрбие болып сараланады.

Әрбір тәрбиенің **ұлттық қағидалары** бар. Қазақ халқының халықтық педагогикасындағы (қазақ этнопедагогикасындағы) ұлттық қағидаларын төмендегіше саралап баяндауға болады.

1. Ақыл-ой тәрбиесі – тәрбиеленушінің ақыл-ойын дамытып, жігер-қайратын (сезім-қабілеттерін), өмір құбылыстарының, заңдылықтарын жан-жақты ұғынуын, ой түйіндей білуін іске асыру үшін жүргізілетін әсерлі әрекет. Ақыл-ой тәрбиесінің нәтижелі болуы тәрбиеленушінің ой-сезіміне, қабілетіне, жігер-қайратына, ынта-ықыласына, іске икемділігіне, болмысына («пешенесіне») байланысты. «Санасызға сан айтсаң да ұқпайды», «жетесізге жеті айтсаң да ұқпайды» деп халық бекер айтпаған. Бірақ педагогика ғылымы тәрбиеленушіге «ұқтырудың» қызықтыру, әсерлендіру, ынталандыру т.б. тәсілдерін ұсынып, адамның ақыл-ойын дамытуға болатынын дәлелдеп көрсетеді.

Ақыл-ой тәрбиесі ең әуелі тәрбиеленушінің ойын дамытып, ақыл-санасын қалыптастыруды көздейді. Ол үшін тәрбиеші түсіндіру, білім беру, ақыл айту, үлгі-өнеге көрсету, ақылдасу, пікірлесу т.б. игі іс-әрекеттердің тәлімді тәсілдерін қолданады. Тәрбиеленушінің ой қабілетін, түсінігін қалыптастыру үшін «онайдан қиынға, аздан – көпке» тәсілі қолданылып, оның ықыласын арттыру көзделеді. «Сенен түк шықпайды», «топассың», «түсінігің нашар» деп, шыдамсыздықпен тәрбиеленушінің сағын сындырып, жанын жасытатын «ұстазсымақтар» ақыл-ой тәрбиесінің сабырлы салтын бұзып, тәрбие ісіне зор зиян келтіреді. «Ұстаздық қылған жалықпас, Үйретуден

балаға» (Абай) дегендей, білім беру, ақыл айту, үлгі-өнеге көрсету, ақылдасу, пікірлесу кезінде де тәрбиеленушінің бейімді, жақсы жақтарын тауып, оны дамыта білу қажет.

Халықта «ақылы асса, аға тұт» деген сөз бар. «Ерекше қабілетті» тәрбиеленушінің феномендік ерекшелігіне көңіл бөліп, оның ақыл-қабілетіндегі «артықшылықты» ардақтап, дамыта білу қажет. Бірақ артықшылықты артық бағалауға болмайды. Әрнерсенің қалпы бар. Даму – қайшылыққа байланысты. «Дарынды» тұлғаның қабілетінде де, іс-әрекеттерінде де қайшылықтар болады. Соны таба біліп, тәрбиелеуші тәлімін тәптештеп, тәлімді тәсілмен жүргізуге тиіс. Халық «баймын деп, тасыма, кедеймін деп, жасыма» деп ақыл айтады, инабатты, иманды ұрпақ өсіру үшін, «жақсыдан үйрен, жаманнан жирен» деп өсиет айтады. Иманды халық өз ұрпағын тек жақсылық істеуге (имандылыққа) тәрбиелейді.

Ақыл-ой тәрбиесі, көбінесе, білім беру ісінде жан-жақты жалғасып, тәрбиеленушінің ойлану ауқымын, ой қисындылығын (логикасын), білуге құштарлығын, ғылымға бейімділігін дамытады. Сөйтіп, ақыл-ой тәрбиесі адамгершілік, дене еңбек тәрбиесімен, эстетикалық, экологиялық тәрбиелермен байланысып, тәрбиеленушінің саналы, білімді, ойлы (ақылды) болып тәрбиеленуіне себепші болады.

Ақыл-ой тәрбиесі жан-жақты сапалы жүргізілсе, ол тәрбиеленушінің алдынала болжай білу, ой түйіндей білу, ой саралай білу, ой қорыта білу қабілеттерін дамытады. «Алдын ойламаған аһ ұрады», «тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні бар», «сансыз ойды саралай біл», «ой қорыта білмесең, опық жейсің күнде сен» деп, халық ақыл-ой тәрбиесінің мақсаттарын мағынасы зор мақалдармен жеткізеді.

Ақыл-ой тәрбиесінде оқыту ісінің жетекшілік мәні зор. Адамның ақыл-ойының қалыптасуы үшін, оның біліктілігін қалып-

тастырып дамыту, танымдық қасиеттерін қалыптастыру қажет болады. Ал, білім мен біліктілік ауқымы заманға қоғамдық, саяси-әлеуметтік құрылысқа, өркениеттік өмір қозғалысына сәйкес болуы қажет. «Адамды заман билейді, жаманды заман илейді» (Абай) дегендей адамның ақыл-ойы заманына сәйкес (әсіресе білімі) болу қажеттілігі ақыл-ой тәрбиесінің мақсаттарын күрделендіре түседі.

Ақыл-ой тәрбиесінің негізгі мақсаты – тәрбиеленушінің ойлау қабілетін дамыту десек, ол үшін, ойлай білуді, ой-қисындарының айқын болуын алгоритмдік (дәлелдік) тәсілдерімен қалыптастыру қажет. Бұл тәсілдер, әсіресе, **бағдарламалап оқыту** ісінде кеңінен қолданылады. Яғни жүйелі бағдарламалар арқылы тәрбиеленуші зерттегіштік (тәжірибелік) мақсаттарды орындау барысында өзінің біліктілігін, ақыл-ойын дамытады.

Ақыл-ой тәрбиесінде пікірлесу, пікірталас арқылы ой дамыту, жеке тұлғаның ерекшеліктеріне сәйкес іс-әрекет ұйымдастырумен оның қабілетін дамыту, интеллектілігін (біліктілігін) арттыру жұмыстары ұйымдастырылады.

«Білімдіден шыққан сөз, талаптыға болсын кез» (Абай) дегендей, ақыл-ой тәрбиесін беретін адам білімді, білікті, көргенді, өнегелі, өркениетті болу керек. «Молданың айтқанын істе, істегенін істеме» деп халық ақыл айту үшін, тәрбиешінің адалжанды, білімдар, ақылды болуы қажет екендігін дәлелдейді. Халық өсиет, насихат, өнеге тек тәрбиеленушіге лайықты, халықтың қажетіне сәйкес болу керек деп, тәрбиеленушіні «құрғақ ақыл» «бос сөзден» аулақ болуға бейімдейді. «Ақыл – жастан, дау – қарындастан» деп халық жас адамның ақыл-қабілетін жоғары бағалайды да, ақыл-ой тәрбиесінің биіктен басталатынын дәлелдейді.

2. Адамгершілік тәрбиесі – адамды сыйлау, адамға жақсылық жасау, кісілік дәстүрлерді жеке тұлғаның бойына сіңіру, оған инабатты, иманды, көпшіл болуды үйрету т.б. адамдық, азаматтық қасиеттерді қаыптастыру әрекеті. «Адамның күні адам-

мен», «қошқар болар қозының маңдай жағы дөң келер, адам болар жігіттің арқа-басы кең келер», «баланы жастан...» деп халық адамгершілік тәрбиесінің педагогикалық-психологиялық негіздерін айқын көрсетеді.

Адамгершілік тәрбиесінің тарихи, таптық, діндік, өркениеттік мән-мағынасы бола тұра, ол – үнемі озық үлгілермен дамып, адам баласын мәдениет шыңына бастап келе жатқан өркендеп бара жатқан тәрбие тағылымы, адамның адамдығынң кредосы (негізі).

Адамгершіліктің негідері: кісілік (гумандық), ерлік, табандылық, мақсаттылық, ұлттық намысты қорғау, қоғамшылдық, азаматтық борышты сезіну, құқықтық нормаларды іске асыру, отансүйгіштік т.б. адамгершілік тәрбиесінің нәтижелері болып табылады.

Кісілік рәсімдер: имандылық – ізеттілікті, сыйласымды, жақсылыққа сенуді, тек жақсылық жасауға бейімделуді; салауаттылық – таза жүруді, есіріктен аулақ болуды, ар-ұятты қастерлеуді, оғаш құлық көрсетпеуді; қайырымдылық – адамға, айналасына жақсылық жасауды, көмек көрсетуді адам баласына мейірімді болуды, табиғатты қорғауды; перзенттік парыз – Отанға, ата-анаға қыммет етуді, перзенттік борыштар мен міндеттерді өтеуді, Отанын сүюді, адамдарды ардақтауды; әдептілік – ізетті, инабатты, қайырымды, мейірімді болуды, әрқашан әдеп сақтауды, әдеппен сөйлеуді, жақсы мінезділікті; өнерпаздық - өнерді сүйе білуді, өнер үйренуді, өнер адамдарын ардақтауды; ататекті қастерлеу – ата текті сыйлауды, ата дәстүрлерін жалғастыруды, бүкіл адамзаттың адамгершілік қасиеттерін қабылдап, қастерлей білуді; бірлікшілдік – дос, жолдас, туыс, ұжым бірлігін сақтауды, ұлттық (халықтық) бірлікті қастерлеуді; қазаки қонақжайлылық – кез келген адам баласын күтіп, оған жағдай жасауды, сыбаға беру, қонақ кәде жасауды, аш-арыққа көмек көрсетуді; ар-намыстылық – ар, ұят, намыс сезімдерін қалыптастыруды, ұлттық және адами намысты қорғай білуді, алға талпыну ісін қолдауды көздейді.

Адамгершілік тәрбиесі саяси-әлеуметтік жағдайдағы құқықтық нормалардың бұзылмауын мақсат тұтады, ұлттық сананың дамып

қалыптасуына себін тигізеді, әділетсіздікке қарсы күресе білуді үйретеді.

Адамгершілік қасиет жеке тұлғаның бойына игі іс-әрекеттер, әдет-ғұрыптар, әдептілік нормалары, салт-дәстүрлер мен салт-сана арқылы қалыптасады. Жас ұрпақтың адамгершілік қасиеттерін дамыту үшін, оларға игі іс-әрекеттерді үйрету, елін сүйген ерлердің кісілік (гумандық), адамгершілік іс-әрекеттерін үлгі тұту тәсілдері қоданылады. (Мысалы, әл-Фарабидің, Абайдың адамгершілік қасиеттері мен өнегелері т.б. ұлы адамдардың ұлылық өмірлері мен, тарихи тәлімдік еңбектері – адамгершілік тәрбиесінің басты құралы).

Қазақ халқының ұлттық тәрбиесі ешбір руға, ұлтқа бөлмей, жалпы адами тәрбиенің негізі ретінде көрінеді. Ұлттық тәрбиенің негізгі мақсаты – жас ұрпақты «атаның ұлы ғана болмай, адамзаттың ұлы» (Абай) болуға тәрбиелеу. Адам болған соң, оның адамгершілігі болу қажет. Сондықтан халық адамгершілікке жат құлықтар мен әдепсіз әрекеттерге қарсы аяусыз күреседі. Біз тәрбие ісінде осы бір ата дәстүрдің жалғасын жарқырата беруге міндеттіміз.

3. Патриоттық (отансүйгіштік) тәрбиесі – тәрбиеленушіні Отанын (отбасын, ұлтын, туған жерін, мемлекетін) сүюге, азаматтыққа тәрбиелеу әрекеті.

Халық «туған жерге туынды тік», «туған жердің топырағы да ыстық», «туған жерден топырақ бұйырсын» деп, отансүйгіштік тәрбиенің қозғаушы күші ретінде туған жерге деген сүйіспеншілікті арттыру қажет деп санайды. «Азамат болсаң, арлы бол, еліңді қорға, жеріңді сақта», «жер - ананы сатуға болмайды» дейді халық. Ертедегі жер дауы, жесір дауы – азаматтың туған жерді, отбасын, халықтың ұлттық дәстүрлерін қастерлеудің бір көрінісі.

«Туған жерді, Отанды қорғау – **азаматтық парыз**» деп, халық Отанды (елді, ұлтты) қорғаған батырларды (Қобыланды, Қабанбай, Райымбек, Бауыржан т.б.) жас ұрпаққа үлгі тұтады, елі үшін жанын қиған батырлардың аруағына сыйынып, солардың ерлігін қайталау - әрбір азаматтың перзенттік парызы деп, халық жас ұрпақты азаматтыққа,

ерлікке, елін сүюге тәрбиелеу үшін, жырлар, мақал-мәтелдер, аңыз әңгімелер шығарған. «Басқа елге сұлтан болғанша, өз еліңе ұлтан бол» деген халықтың Бейбарыс сияқты батыр ұлы 13 ғасырда Египет мемлекетін 17 жыл бойы өзінің ана тілімен (қазақ тілімен) билеген. Соңында «туған жердің топырағы бұйырсын» деп өзінің Туған өңіріне (Сырдария маңына) келіп қайтыс болған. Халық батырлары тек туған елін, туған жерін ғана емес, жалпы адамзат мүддесін (бостандықты) қорғаған. Сондықтан олардың өнегелері жас ұрпақты патриотизм рухында тәрбиелеудің күшті құралы екендігі – даусыз.

Отансүйгіштік тәрбиесі жас ұрпақты ұлтаралық достықты қастерлей білуге, ұлттық антипатияға (қарама-қайшылықты туыдыруға қарсы) тәрбиелеуді мақсат тұтады. Бұл салада «досыңа достық – қарыз іс, дұшпаныңа әділ бол» (Абай) деген қағида бойынша, ұлтаралық достықтың отансүйгіштік тәрбиеде алатын орнын халық жоғары бағалап, Отан үшін күресте адамгершілік биігінен көрініп, дұшпанға да әділетті болуды уағыздайды.

Отансүйгіштік тәрбиенің қозғаушы күштері – ұлттық (отандық) мақтаныш пен ұлттық намыс. Ел қорғауда, еңбекте, ғылымда, өнерде, ел басқаруда ұлттық мақтаныш тұтатын (мысалы: қаһарлы Қарасай батыр, еңбек ері Жазылбек Қуанышбаев, ұлы ғалым Қаныш Сәтбаев, атақты әнші Роза Бағланова, халық көсемі Дінмұхаммед Қонаев) ұлы бейнелердің өнегелерін ұлттық мақтаныш ретінде отансүйгіштік тәрбиенің қуатты құралы етіп пайдалану – педагогтық шеберлікпен ұқсалады. Ал, иманды, қайырымды, қаһарман, шешен, өнерпаз, еңбекшіл, қабілетті қазақ халқының ұлттық намысын қорғау – сол халықтың ұрпағы ретінде, оның ұлттық қасиеттерін сақтап, жас ұрпақты нағыз қазақ, нағыз азамат болып өсуге тәрбиелеудің қозғаушы күші болып табылады. «Отанды сүю деген имандылықтан басталады», – дейді халық. Ұлттық әскери-патриоттық тәрбие осының бәрін де қамтиды.

Жоспарлы түрде, тәлім-тәрбиелік мақсатта мектептерде өткізілетін кездесулер, той-

лар, мерекелер, салтанатты жиындар, ұлттық өнер, спорт жарыстары – отансүйгіштік тәрбиеге мол үлесін қосады. Отан қорғау – әрбір азаматтың айнымас парызы. Оны орындамаған адам әрі жазалы, әрі кінәлі болады.

Ұлттық әдепті: салт-дәстүрлерді қас-терлеп, мәдени рәсімдерді орындай білу, рәсімдерді (ел ұраны, ел белгісі, ту, т.б.) тәрбие ісіне пайдалану, жол-жоралғылар (сый-сыяпат) мен кәделердің (қонақ кәдесі, сыйласым белгілері т.б.) тәрбиелік мәнін ашып, оны тәрбие ісіне пайдалана білу ырым, тыйым, обал, сауап, үнем, ысырапқа байланысты ұлттық дәстүрлерде (жақсыны дәріптеп, жаманнан тыю, ысырапқа жол бермеу, үнемшіл болу т.б.) айқын көрсетіп, есіріктерге қарсы күресте ұлттық-тәрбиелік тәсілдерді қолдану – отансүйгіштік тәрбиенің сан-салалы үрдістері. Мұндайда тәрбиеші ұлттық нигилизм (немқұрайдылық) дегенге қарсы күрес жүргізе білуі керек.

Отансүйгіштік тәрбие әдебиетте (ұлы бейнелерді өнеге тұту), тарихта (батырлар мен әділ хандардың, билердің өнегелерін пайдалану), жағрафияда (туған жердің қадір-қасиетін білу), физикада, химияда, басқа да пәндерде ұлы ғалымдарды мақтаныш тұтып, олардан үйрену т.б. пәндерде де отансүйгіштік тәрбие тәсілдері жан-жақты өз өрісін табуға тиіс. Кино, театр, радио, теледидар, баспасөз, үйірмелер мен өнер-жарыстары («Жігіт сұлтаны», «Ер намысы», «Қыз абыройы», «Өнер жұлдыдары» т.б.) – отансүйгіштік тәрбиенің негізгі арқаулары.

4. Дене тәрбиесі – тәрбиеленушінің күш-қуатын, қайрат-жігерін, рухани сергектігін дамытып, денсаулығын, сымбаттылығын қалыптастыру үшін жүргізілетін игі әрекет.

Халық дене тәрбиесін нәресте іште жатқаннан бастайды. Іштегі баланың уақтысында қимылдауы, ананың «шошып» қалмауы, «құрсақ көтерген» ананың дұрыс тамақтанып, көңілді өмір сүріп, іштегі нәрестенің жан дүниесіне айналасы мен ананың жағымды әсер етуі, ананың «жерігінің» қануы т.б. рәсімдер мен әрекеттер нәрестенің «ай күнінде», толымды болып, тоғыз ай, тоғыз күнде дүниеге келуіне әсерін тигізеді.

Бесіктегі дене тәрбиесі туралы – педагог-ақын Мағжан Жұмабаев, «баланың денсаулығы жақсы болып өсуі үшін, бесік тәрбиесінің мәні зор» дейді. Нәрестені уақтысында тамақтандырып, оның бесігін ыңғайлы дайындап, таза ауада демалдырып, уақтысында шомылдырып, дер кезінде «бойы өс» тәсілімен майсылақ жасау т.б. дене тәрбиесіне жауапты қарау – ананың айнымас парызы. Бұл – отбасындағы дене тәрбиесі ұлттық-гигиеналық дәстүрге байланысты екенін дәлелдейтін құбылыс.

Отбасындағы баланың ұйқысы қанық, денесі сергек болуына ата-ана қамқорлық жасайды, бала-бақшада, мектепте дене тәрбиесі жүйелі дәстүрлер бойынша, жоспарлы түрде, лайықты әрекеттер арқылы жүргізіледі (I-IV сыныпта қимыл жаттықтыру, V-VII сыныпта ойындар арқылы шынықтыру, VIII-XI сыныптарда спортпен шұғылдандыру).

Дене тәрбиесінің күдіретті күші (тарихи күші) ертеден Спартактың қайратынан, қыпшақтан шыққан. Бейбарыстың ақыл-айласы мен батылдығынан, балуандылығынан, қазақ балуаны Қажымұхан Мұңайтпасұлының дүние жүзіне белгілі балуандығынан көрінеді.

Дене тәрбиесінің, негізгі, қозғаушы күші – ұлттық намыс. Өз қарсыласын «уа, аруақ қолда!» деп жайратып жығатын Қажымұханның, тайквандолық күреске шыққанда күрестік тәсіл қолданған сайын «аруақ!» деп ұлттық намыс шақырып, жеңіске жеткен. Мұстафа Өзтүріктің ұлттық киелі, ұран сөздері – ұлттық намыстың кілті іспеттес.

Қазақ халқының ұлттық тәрбиесінің бір негізі – дене тәрбиесі түрлі спорттық ойындар (көкпар, күрес, қыз қуу, ат жарыс, аударыспақ, найзаласу, арқан тартыс, ақсүйек, тоғыз құмалақ, т.б.) арқылы іске асырылған. Оған жаңаша (ат ойнату, гимнастика, бокс, футбол, волейбол, теннис т.б.) ұлттық-адами, спорттық ойындар мен дәстүрлер, үйірмелер қосылды.

Дене тәрбиесі Қазақстанда 1925 жылдан қоғамдық қозғалысқа 1929 жылдан арнайы сабақ ретінде, 1966 жылдан бастап әрбір адамның міндетті түрде шынығуына, 1993 жылдан Республиканың ата заңында

көрсеткендей міндетті әлеуметтік қозғалысқа айналды. «Дені саудың жаны сау», «шынықсаң, шымыр боласың», «күш атасын танымас», «балуан алып та жығады, шалып та жығады» деп ұрпағын күштілікке баулыған халық, «ішің ауырса, асыңды тый, көзің ауырса, қолыңды тый», «асты қорлама, құстырады, адамды қорлама, састырады» деп, ол тәрбиенің гигиеналық (тазалық) дәстүрлерімен тікелей байланысты екенін уағыздайды.

Дене тәрбиесінің негізі – жеке тұлғаның өз қолында. Мысалы, әр күні дағдылы жаттығулар жасап, гигиенаны қастерлеуді қалыптастырса, екіншіден, түрлі сауықтыру қимылдарын міндетті түрде (парыз) жасап, дене қимылдарын шынықтырса, онда ол денсаулығын, ой парасатын сақтай алады.

Дене тәрбиесі түрлі жаттығулар арқылы жеке тұлғаның бойындағы қимыл анализаторларын іске қосып, қимыл жүйесін, сымбатын, симметриялық салмағын қалыптастырады, оның ұстамдылығын, төзімділігін, еңбекке бейімділігін арттырады.

Дене тәрбиесі мектептерде сабақтар арқылы, мектептен тыс спорттық жарыстар арқылы, түрлі спорттық қозғалыстар арқылы жүргізіледі. Қазақстан Республикасы бойынша дене тәрбиесі мемлекеттік дәрежеде жүйелі түрде ұйымдастырылып келеді.

Педагогика ғылымы жеке тұлғаның ар-ожданына, денесіне зиянын келтіретін «қисынсыз жарыстар» мен «төбелесқорлық» тәсілдердің дене тәрбиесіне жат екенін уағыздайды.

Дене тәрбиесіне ұжым, қоғам, ұйымдармен қатар, әрбір жеке тұлға аса зор жауапкершілікпен қарауға міндетті.

5. Еңбек тәрбиесі – жеке тұлғаны өмірге бейімдеу, еңбекке ықыласын арттыру, қоғамдағы тіршілігін қалыптастыру үшін жүргізілетін мақсатты, игі әрекет.

Еңбек тәрбиесі баланың бөбектік кезінен басталады. Халық «бес айда белгілі отырады», «алты айда анық отырады» деп, бөбектің әуелі өзінше отыруына (түзу отыруына) көңіл бөлсе, ата-ана оған жағдай жасап, еңбектеп, «еңбек ете бастауын» қадағалайды. Ол үшін, ата-ана бөбектің денсаулығы мен жансаулығына үздіксіз қамқорлық көрсетеді.

Отбасында баланың еңбектік өз үлестері болады (үй жинау, ыдыс жуу, жанұя тазалығын сақтау, киім өтектеу, тамақ дайындау, бір-біріне қамқорлық жасау т.б.) «Ағасы бардың жағасы бар, інісі бардың тынысы бар» деген мақалдар содан шыққан.

Балабақшада еңбек тәрбиесі баланың жас ерекшеліктеріне байланысты өзіне-өзі қызмет ету, әртүрлі еңбек ойындарын ойнап, жаттығу барысында жан-жақты жүргізіледі. «Үй жиһаздау», «Құрылыс», «Көше тәртібі» т.б. ойындарда ұлттық дәстүрлер мен рәсімдер пайдаланылады (мысалы, үй жиһаздауда «қыз бөлмесі», «ұлдың жарақтары», құрылыс ойынында «киіз үй», «қазіргі көп қабатты үй», көше тәртібі ойынында «бағдаршам» тақпағын жатқа айтып, оның мазмұнын іс-қимылмен көрсету т.б.).

Мектептегі еңбек тәрбиесі тәрбиеленушінің өзіне-өзі қызмет етуінен бастап, шеберханада, тәжірибе алаңдарында, оқушылар ұжымдарында, өндірістік орындарда оқу мен еңбекті байланыстыру тәсілімен жүргізіледі.

Баланы еңбекке баулитын еңбектің түрлері:

1. *Күнкөріс еңбек* – жеке тұлғаның күнделікті әрекеті;

2. *Міндетті еңбек* – ұжым мен қоғамның бір мүшесі ретінде жеке тұлғаның міндетті түрде орындайтын еңбегі;

3. *Қажетті еңбек* – өмір қажеттілігінен туындаған, тіршілікті тірек қылатын әрекет;

4. *Өнімді еңбек* – ақылы, ынталандыратын, кәсіпке сәйкес, жеке тұлғаларға лайықты еңбек. Осының бәрі – еңбек тәрбиесінің тірек-блоктары болып табылады.

Жеке тұлғаның еңбекке қатысын көрсететін еңбек түрлері:

1. *Құлдық еңбек* – еріксіз, шектеусіз, тәуелді еңбек;

2. *Жалдамалы еңбек* – күнкөріс еңбегі;

3. *Жеке еңбек* – әрбір жеке тұлғаның өз іс-әрекеті;

4. *Ұжымдық еңбек* – ұжым арқылы атқарылатын қызметті еңбек. Еңбек арқылы еңбекке бейімдеу, еңбекті бағалау, еңбек адамының іс-әрекетін бағдарлау арқылы еңбек тәрбиесі жан-жақты жүргізіледі. («Еңбегім өнсің десең, ретін тап», «еңбексіз өнбек жоқ», «еңбекті бағалау – әдептілік», т.б.).

Еңбек тәрбиесі арқылы жеке тұлғаның еңбекке әзірлігі қалыптасып, ықыласы, қызығуы, талабы, талғамы, кәсіпке бейімділігі артады. Онда еңбекті бағалау, еңбек адамын құрметтеу сезімдері пайда болады. «Еңбек ет те, міндет ет», «еңбек ер атандырады», «еңбек етпегеннің ерні жібімейді» деп мақалдаған халық «Ғажайып бақ», «Ұшқыш кілем» сияқты ертегілері арқылы ондағы еңбек адамдарын ұрпағына үлгі-өнеге етіп көрсетеді, жас ұрпақты еңбекті сүйіп, еңбек адамдарын құрметтеуге тәрбиелейді.

Еңбек тәрбиесінің таптық, тарихи мәні антогонистік таптардың еңбекті қанаудың құралы еткендігін, қаналушы таптың еңбекті күнкөріс үшін еріксіз еңбек етсе де, жас ұрпақты еңбекке баули білгендігін көрсетеді. Өркениетті қоғамда еңбек тәрбиесі кәсіпкерлікке, ғылыми прогреске, қоғамдық саяси ақуалға сәйкес жүргізіледі. Демократиялық қоғамда еңбек тәрбиесі еңбек арқылы елге пайда келтіріп, қоғамға қызмет етуді уағыздайды.

Оқуды еңбекпен байланыстырып, еңбек тәрбиесінен еркін жүргізу жөніндегі Ж.Ж.Руссо мен И.Г.Песталлоцкийдің (XVIII ғ.) қағидалары – демократиялық елдерде өркениетті өмірде өз жалғасын тауып келеді. «Оқу мен еңбек, бәрін де жеңбек» деп халық айтқандай, қазақ мектептеріндегі 1932-1937 жылдары басталған еңбек сабақтары – 1950 жылдардан бастап қайта жаңғырып, бағдарлы түрде әрбір сыныпқа лайықталып жүргізіліп, еңбек тәрбиесінің негізі (арқауы) болып келеді. Еңбек тәуелсізділігі, политехникалық білім іске асыратын санқырлы еңбек салалары – еңбек тәрбиесінің қозғаушы күші болды. Халық «еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» (Абай) деп қана қоймай, «еңбек етсең, халқыңа, ол жеткізер даңқыңа» деп, халыққа қызмет ету – қастерлі де қадірлі еңбек екендігін уағыздайды. Халық дарындары әдеби көркем шығармалары арқылы еңбек адамдарының үлгі-өнегелерін жас ұрпаққа көркем баяндап, оларды еңбек сүйгіштікке тәрбиелейді. (Мысалы, О.Бұдықовтың «Ыбырай Жақаев» романы, «Жазылбек Қуанышбаев» повесі т.б.).

Мектептерде еңбекке баулу (I-IV сынып), кәсіптік бағдар беру (V-VIII сынып),

кәсіпке баулу (IX-XI сынып) жұмыстары еңбек сабақтары мен еңбек практикалары (іс-әрекеттері) арқылы іске асырылады. «Кәсіп бар да, нәсіп бар» деп, халық, әсіресе, әулеттік кәсіп пен ата кәсіпке ерекше мән береді. «Атадан асыл туады, ата жолын қуады» деп халық айтқандай, қазіргі «техниканың тетігін қолға ұстаған жетігім» атты ұрпақтың еңбекті сүюі техникамен байланысты заманда еңбекке тәрбиелеу ісі өркениетті өмір сұраныстарына сәйкес жүргізіледі.

Еңбек тәрбиесінің нәтижелі болуы еңбек гигиенасына және политехникалық білімге де байланысты, ол игі әрекет жаңаша тетікті әдістемемен іске асырылады. «Еңбек десең, ғылым біл, техниканың тілін біл» деп, халық еңбек тәрбиесін ғылыммен, біліммен байланыстырады. Ой еңбегі мен дене еңбегінің сабақтас екендігін ұрпағына ұлағатты сөздермен жеткізген халық еңбек тәрбиесінің негізі – білімде деп көрсетеді. Сөйтіп, ел ұрпағына политехникалық білім беру ісін мақсат тұтады.

Мектептердегі еңбек тәрбиесі 1958 жылдан бері оқуды еңбекпен, еңбекті өмірмен байланыстыруды жүйелеп қалыптастырған дәстүрлер негізінде ұйымдастырып келеді. Еңбек тәрбиесі мектептерде тек еңбек сабақтарында ғана емес, барлық сабақтарда (мысалы, қолданылмалы химия, қолданылмалы физика, тәжірибелі биология т.б.) және сыныптан тыс өндіріс орындарында, еңбек алаңдарында іске асырылады.

«Адамды адам еткен – еңбек» болғандықтан, еңбек тәрбиесі – адамның адамгершілік қасиеттерін дамытып, ақыл-ойын қалыптастырады. Ұрпағын мал өсіруге, егін баптауға баулыған қазақ халқы қолөнерін, түрлі кәсіптік (балықшы, бүркітші, ұсталық, зергерлік т.б.) өнерге үйретіп, өркениетті заманда өз өрісін тапқан мамандықтарға үйренуді уағыздап «мал өсірсең, қой өсір, өнімі оның көлгөсір», «ексең егін, нан жейсің тегін», «ғалымның сөзі – ортақ, шебердің қолы – ортақ», «өзен жағаласаң өлмейсің» деген сияқты мақалдарды халық «жаңа өнердің көбін біл, техниканың тегін біл» деген жаңа мақалмен жалғастырады, тәрбиені жаңғыртады (инновациялайды).

6. Эстетикалық тәрбие – тәрбиеленушінің эстетикалық (көркемдік) қабілетін, талғамын қалыптастырып, әсемдік мақсатмұраттарына құлшындырып, дарын-нышандарын дамытып, оған көркемдікті жасауды үйрету үшін жүргізілетін игі мақсатты әрекет.

Адам баласы әсемдікті сезіну, ұғыну арқылы рахаттанып, одан қуатталып, адамдық қасиеттерін қалыптастырады. «Әрбір рахат белгілі бір әрекеттерден туады» (әл-Фараби. Әлеуметтік этикалық трактаттар. А., 1975. 27-бет) яғни жеке тұлғаның әсемдік әлемін сезініп, одан рахат табуы үшін, оның әсемдікті (табиғат көркемдігін, музыка әсемдігін, поэзияның әсерлілігін т.б.) түсініп, түйсінуіне тәрбиелік әсер керек. Өйткені, адамның адам болып өмір сүруінің өзі – әсемдік.

Эстетика – көркемдік (Әсемдік) әдептен, дәстүрден, салттан, санадан айқын көрініп, жеке тұлғаның, топтың, ұжымның, ұлттың эстетикалық мәдениетін көрсетеді. Эстетикалық әсерленуден қабылдау, қабылдаудан тандау, талғам, эстетикалық сана қалыптасады. «Құлақтан кіріп, бойды алар, Әсен ән мен тәтті күй, Көңілге түрлі ой салар: Әнді сүйсең, менше сүй» деп, ұлы Абай эстетикалық талғам мен эстетикалық сананың өзектес өрнегін жеткізе бейнелейді, сөйтеді де, өлең өрнектерімен әсемдік жасайды, эстетиканы (әсемдікті) өмірге ендіру деп осыны айтамыз.

Әдептілікке үйрету сияқты эстетикалық тәрбие арқылы біз жеке тұлғаның айналасымен эстетикалық (әдептілік) қарым-қатынасын қалыптастырамыз. Бұл игі әрекет жеке тұлғаның әдеп сақтау, дәстүрді құрметтеу, ұлттық салт-сананы қадірлеуі арқылы қалыптасып, мәдени нәтижелерін көрсетеді. Қоғамның, ұлттың мәдениетін дамыту этикалық, этностық игі іс-әрекеттен басталады.

Жеке тұлғаның әсемдікті аңсап, оған қызығып, соған жетуге әрекеттенуі – эстетикалық мұрат (идеал) деп аталады. Қазақ ауыз әдебиетіндегі Қыз Жібектің сұлулық бейнесі, әсем суреті, таңғажайып көркемдігі – ең биік ұлттық эстетикалық мұрат. Жеке тұлғаның эстетикалық қабылдау қасиетін қалыптастыру үшін оны әсемдікке баулу,

әсерлендіру, қызықтыру тәсілдері қолданылады. Сөйтіп оның, эстетикалық рухани бейнесін қалыптастырамыз, сол игі әрекеттер арқылы қоғам мәдениетінің дамуына әсер етеміз.

«Жирен жаман әдеттен, үйрен жақсы әдеттен» деп, жеке тұлғаның әдептілігін, имандылығын, «туған жер – алтын бесік», «Отаның үшін отқа түс, – күймейсің» деп, отансүйгіштік ыстық ықыласын қалыптастырамыз. Яғни, эстетикалық тәрбие – барлық тәрбие жүйесінің алтын арқауы.

Өнер (көркем сөз, музыка т.б.) – эстетикалық тәрбиенің басты құралдары. Жігіт «сегіз қырлы, бір сырлы» болу керек, «ер жігітке жетпіс өнер де аз», «өнер өрге бастайды» деп, өнерпаз халық өнерді эстетикалық (көркемдік) тәрбиенің өзегі ретінде пайдаланады (мысалы, Ермек Серкебаев, Әлібек Дінішев сияқты өнер адамдарын үлгі тұту). Көркем сөз, шешендік сөздің эстетикалық әсері зор (мысалы, Абайдың қара сөздері, Төле бидің шешендік сөздері). «Сөз сүйектен өтеді», «тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні бар», «білімдіден шыққан сөз, талаптыға болсын кез» деп, халық сөздің эстетикалық (тәрбиелік) мәнін жоғары бағалайды. Сөйтіп, сөз өнері тәрбиеленушінің эстетикалық қабілетін дамытады. Сөзге (тілге), тілдің көркемдігіне, сөздің жүйелілігіне халық ерекше мән беріп, ұрпағын сөзді тыңдай білуге, жақсы сөзді қадірлеуге, сөзде тұруға тәрбиелейді. «Жақсы сөз – жарым ырыс», «сөзге ісінмен жауап бер», «жігіт болсаң, сөзінде тұр», «сөзді тыңдай біл» дейді халық. Эстетикалық тәрбиенің айшықты өрнегі – музыка. Қазақ халқы - әнші, күйші, биші халық. Бұл – ұлттық эстетикалық тәрбиенің қайнар көзі. Ұлы әл-Фарабидің домбырасы, Қорқыт атаның қобызы – қазақтың ондаған музыка аспаптарының басы болды. Қазақ әні ғарышкер Талғат Мұсабаевтың айтуымен ғарышта шырқалды. Музыка «тілі» кез келген ұлт өкіліне түсінікті, оның әуеніне әсерленбейтін адам жоқ. Ұлт әндері мен күйлері – ұлттық эстетикалық тәрбиенің негізі.

Эстетикалық тәрбие арқылы жеке тәрбиеленушінің эстетикалық танымы, эстетика-

лық білімі, көркемөнерлік дарын-нышандары дамиды, өмірге эстетикалық көзқарасы, эстетикалық санасы қалыптасады да, ол ұлттық мәдениеттің дамуына зор әсерін тигізеді.

Сән эстетикасын, мінез-құлық эстетикасын, яғни мінез мәдениетін халық қастерлеп: «әрбір істің мәні бар, әрбір заттың сәні бар», «сәнсіз өмір жоқ», «мін – мінезден», «жаман мінез жарға жығады», «әдептілік - әдемілік», «әдеппен сөйлеп әдеттен» дейді де, сән мен мінезді эстетикалық тәрбиенің бір тірегі етіп көрсетеді. Ұлы әл-Фараби: «Жаман мінез-құлық – рухани кесел» дейді (о.с. 21-бет).

Эстетикалық тәрбие мектептегі әдебиет (өлең, әңгіме), тарих (тарихи тұлғалар), жағрафия (туған жер көркемдігі) музыка, сурет т.б. сабақтарда біртұтас (оқыту және тәрбиелеу) мақсатпен жүргізіледі. Сабақтан тыс үйірмелер, кештер, жиындар арқылы, мектептен тыс театрлар, кинотеатрлар, теледидар арқылы және кітапханалар мен клубтар арқылы жүргізіледі. Әсіресе, көркем әдебиетті оқу, кітапхананың жұмысының мәні зор, ықпалы мол.

Эстетикалық тәрбие беру ісінде педагогика ғылымы гурмандық («талғампаздық»), абстракционизмдік (дерексіздік), топмузыкалық (таралымды музыка), модернизмдік (сарыуайымшылдық), «таза өнер» деп, қоғам түсінігіне жат өнерді уағыздаушылық сияқты ағымдардың тәрбие ісіне кері әсер ететінін дәлелдейді, сөйтіп «жаңалық жасадым» деп көркемдіктің көркін бұзатын «жалған жаңашылдықтың» этнопедагогикаға да жалпы педагогикаға да зиянды екендігін айқын көрсетеді.

Эстетикалық тәрбиенің негізі – этика болса, сол этика (әдеп, әдептілік) қазақ этнопедагогикасының мәдени-рухани іргенегізі. Ал, дәстүр, салт, салт-дәстүр, салт-сана ұлттық тәрбиенің эстетикалық мәдени-рухани сәулеті болып табылады.

Өркениеттілік (цивилизация) – ұлттық мәдениеттің шарықтап өсіп, қалыптасуына алып барса, эстетикалық тәрбие сол әсемдік әрекетінің тірек-тізгіні, алтын арқауы. Сондықтан эстетикалық тәрбиенің жаңғырып (инновацияланып) қолданылатын тәсілдері мен әдістемелері мол. Ол тәжірибелі

ұстаздардың іс-әрекеттерінен айқын байқалып, тәрбиелік орнын табады. Ол үшін кітаппен жұмыс, театр, кино, теледидар, компьютер т.б. техникалық құралдарды пайдалану тәсілдерін тәрбиелеуші жан-жақты жақсы пайдалана білуге міндетті.

7. Экологиялық тәрбие – тәрбиеленушінің табиғат қалыптылығына, айналасының айқындығына, тіршілік заңдылығына, адам өміріне, қоғамның әлеуметтік жағдайларына қамқорлық жасап, оның қалыптылыққа қайырымдылық қатынасын қалыптастырып, жақсылыққа жауапкершілігін арттыру үшін жүргізілетін мақсатты әрекет.

Экология – ағзамның (тірі дененің) қалыптылығы және оның айналамен қарым-қатынасы туралы ғылым. Экологиялық қалыптылық бұзылса, табиғатта, тіршілікте, өмірде (тұрмыста) тепе-теңдік заңдылықтары «бұзылады». Жан азығынан тән азығы басым болса, адамның адамдық қасиеті азады. Сондықтан да, халық «кұдыққа түкірме», «аспанға тас лақтырма», «малды теппе», «есіті керме» т.б. сол сияқты ырым-тыйымдар жасап, жас ұрпақты «бұлақ көрсең, көзін аш», «жас талды қырықпа», «жол бөгеген тас болса, алып таста», «кұс ұясын бұзба» деп, табиғатты қорғауға, «орынсыз, бекер мал шашпа», «ақша – тиыннан, жылқы – құлыннан» деп, ысырап жасамауға тәрбиелейді.

Заманына байланысты, экономикалық, тұрмыс-ахуалдық қалыптың бұзылуы жеке тұлғаның ой-санасына, мінезіне әсер етеді. «Заманға жаман күйлемек, жаманды заман билемек, заманнан жаман күйремек» (Абай) деп халық фәлсафалық тұжырыммен экологиялық келеңсіз жағдайға қарсы ұрпағын жамандықпен («бұзылумен») аянбай күресу керек екендігін уағыздайды.

Экологиялық тәрбие тәрбиеленушінің табиғатты флора (өсімдік), фауна (жануар) әлемін қорғауын, оны жер бетіндегі қалыпты өмір үшін күресе білуге үйретуді, экологиялық тепе-теңдікті сақтай білудің жолдарын насихаттауды көздейді. Айналадағы өмір заңдылықтарын дұрыс түсініп, оны қорғай білу – әрбір жеке тұлғаның адамдық парызы екендігін ұғындыра тәрбиелеу үшін,

тәрбиеші адалдықтың және табиғат апаттарының дүниені «бұзып» жатқан ойрандарын тәрбиеленушінің көріп, сезініп, безініп, күресе білуін ұйымдастыру жолдарын, оның әдіс-тәсілдерін қарастырады.

Арал теңізінің тартылуы, биосфералық, стратосфералық «бұзылулар», Семей т.б. полигондарының экологиялық апаттары мен опаттары, өзендердің тартылуы, көлдердің құрғай бастауы, жан-жануарлардың азғындауы – бәрі экологиялық тәрбие жүргізумен қатар, жас ұрпаққа экологиялық апаттарға қарсы ғылыммен де, еңбекпен де күреске шығу жолдарын үйретуді қажет етеді.

«Аттан, Қазақстан», «Семей – Невада» қозғалысы адамзатқа апат әкелген атом бомбасын жаруға тыйым салуды талап етсе, «қорықтарды қорғау», «демографиялық ақуал» бағдарламалары табиғаттың, адамның азғындауын тыю үшін не істеу керек екендігін бағдарлап көрсетеді. Экологиялық «бұзылуға» қарсы күрес – экологиялық тәрбиенің қозғаушы күші. Жаппай қарулану, жаппай қыру апатына қарсы, Хиро-Симо, Наго-Саки опаты туралы әлемдік, ұлттық, мемлекеттік шаралар қолданылып жатқанын әсерлі баяндайтын әңгімелер мен кинокадрлар, экспонаттар – экологиялық тәрбиенің әсерлі құралдары.

Қоғамдағы тән азығын ғана күйттеп, жан азығына көңіл бөлмей, айуандық жолға түскен тұғырсыз тұлғалардың кесапат-кесірлері тәрбиеленушіні жиретіндіретіндей болу үшін, оның мінез-құлқына әдеп, иман, ізгілік сияқты қасиеттерді сіңіру үшін, тәрбиеші өмірдегі келеңсіз жағдайлардан әсерлі мысалдар келтіріп, оны экологиялық тәрбие ісіне жан-жақты пайдалануы қажет.

Экологиялық тәрбие мектептегі барлық сабақтарда, мектептен тыс тәрбие жұмыстарында (үйірмелер мен кездесулер, театр, кино) қолданылады. Ол үшін тәрбиеші экология ғылымдарын (абиотика, биотика, қалыптылық экологиясы, экологиялық жүйе, эндогенетикалық экология, гологентикалық экология) жақсы білуге тиіс.

Мектептерде сыныптан тыс; «табиғат күні», «орман-тоғай күні», «құстар күні», «Алтын күз», «Бұл қай жануар?», «Жер – ана» т.б. тақырыптар бойынша сахналық

қойылымдар қойылып, экологиялық тәрбие жұмыстары жүргізіледі. Онда әдебиет материалдары, салт-дәстүрлерге байланысты рәсімдер мен рәміздер, ырым-тыйымдар пайдаланылады. Пікірлесу, пікірталас әңгімелері арқылы тәрбиеленушілерді экологиялық күреске ынталандыру іс-әрекеттері ұйымдастырылады.

Фаунадағы ауытқулар, жер бетіндегі эрозия, коррозия, биосферадағы озон, демографиядағы «қалыпсыздық» бәрі, көбінесе, адамзаттың өз кесапатынан болғандығын талдап, дәлелдеген тәрбиеші айқындау, ұғындыру тәсілдері арқылы экологиялық тәрбиеде өз мақсаттарына жетеді.

Өзін өзі тәрбиелеу – жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін үйреніп, адамдық парыздарын іске асыру үшін жасайтын ықпалды әрекеті.

«Егер есті кісілердің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәртебе, болмаса жұмасында бір, ең болмаса айында бір өзіңнен өзің есеп ал!» – дейді Абай дана. Жеке тұлға өзін өзі тәрбиелеуді ес білгеннен өмірінің соңына дейін қолданады. «Жақсылық көрсем, өзімнен, жамандық көрсем, өзімнен» деп, педагог-ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров тауып айтқан.

Жеке тұлғаның өзін өзі тәрбиеленуіне жалпы тәрбие жұмыстары да ерекше әсер етеді. Эстетикалық мұрат, қызығу, армандау, әсерлену, әрекеттену арқылы әрбір адам өзіне өзі жақсылық жасауға ынталанады. Жеке тұлғаның өзін өзі тәрбиеленуіне ұлттық әдеп, салт-дәстүрлер мен салт-сана да үздіксіз әсер етеді. «Жігіт намысы», «қыз абыройы» дәстүрлері, үлкенді сыйлау, қайырымдылық, имандылық дәстүрлері мен ұжымдық дәстүрлері жеке тұлғаны «қатардан қалмауға», алдыға мақсат қойып, соған жету үшін әрекеттенуге себепші болады. Әрбір адамның өзін өзі тәрбиеленуіне оның қалыптасқан ар-намысы, ұят-сезімі әсер етеді.

Қайта тәрбиелеу – тәрбиесі бұзылып, адамдығы ауытқыған жеке тұлғаны жүйелі түрде тәрбиелеу әрекеті.

Жеке тұлғаны қайта тәрбиелеу үшін, оның психологиялық, материалдық, жанұялық жағдайлары жан-жақты зерттеліп, соған

байланысты түрлі әсерлі әдіс-тәсілдер қолданылады. Ол үшін оның жанжүйесіне жайлы әсер ететін жағдайлар жасалынады.

Жеке тұлғаны қайта тәрбиелеудің қозғаушы күші – ұжымның қамқорлығы, еңбек және өнер-білім екенін ұлы педагог А.С.Макаренко өзінің балалар колониясындағы ұстаздық шеберлігімен әлемге айқын көрсете білді.

Қайта тәрбиелеу үшін, көбінесе, жағдай жасаумен бірге жазалау, мадақтау тәсілдері қолданылады.

Тәрбиенің нәтижелі болуы тәрбиелеушінің (тәлімгер ұстаздың) біліктілігіне, ұстаздық шеберлігіне, тәжірибелілігіне байланысты болады. Тәлімгер ұстаздың тұлғалық бейнесі оның қабылетіне, ынта-жігеріне байланысты дамып қалыптасады.

Резюме

В данной статье рассматриваются теоретические концепции национального воспитания.

Summary

This article discusses the theoretical concept of national education.

АБАЙ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ АСЫҚТЫҚ ПЕН БОЗБАЛА МӘСЕЛЕЛЕРІ

Н. Кенжегараев –

ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану» кафедрасының доценті

Абайдың бірқатар өлеңдері жастар тақырыбына арналған. Өзінің сан-салалы шығармашылық кеңістігінде ақын жастардың тұлға болып қалыптасуы, олардың білім алып, кәсіп игеріп әлеуметтенуі, мәңгілік адами рухани құндылықтарды бойына сіңіріп өсуімен қатар, жас өркеннің бойындағы адами сезімдерге, оның ішінде махаббат сезімдері мәселелеріне кеңінен тоқталуы кездейсоқ емес. Өлең сөздің шеберіне айналған ақын жастарды толыққанды тәрбиелеу ісін жүзеге асырғысы келеді. «Махаббатсыз дүние – бос», – деген кредоның үлкен меже етіп алған ақын, махаббат сезімдері арқылы адамдарды, жастарды бауырмалдық, сүйіспеншілік, достық, ізгілік сезімдерге жетелейді. Осы жастар мен махаббат дискурсында жазылған ақын өлеңдері кәнігі психологтың, адам жанының білгірінің қолынан туындап отырғандай әсер қалдырады. Қазіргі ғылыми тілмен айтсақ Абай педагогика психологиясын өте жетік меңгерген ақын.

«Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат» өлеңінде дидактикалық, педагогикалық дис-

курстардың орын алғанын көреміз. Ақынның өлең жазудағы алдына қойған мақсаты, стратегиясы – жас ұрпаққа кеңес беру, насихат айтып, адамдық мұраттарын аңдату болса керек. Абайдың бұл өлеңіне тән құбылыс, насихат құрғақ дидактика түрінде келмей, шынайы өмірлік мәселелерге, әлеуметтік әрекеттерге негізделіп, өмірлік тәжірибе ретінде, тіршілік философиясы аясындағы адами сезімдер сөз болады.

Автор стиліне тән құбылыс ол – қабылдаушы тарапын, тыңдаушыларын үнемі көз алдына елестетіп, оның да психоэмоциялық, интеллектуалдық жай-күйінен хабардар екендігін аңғартып, адресат жағдайын бағалап отырады. Демек, автор өнер табиғатын терең меңгергендігі анықталады.

*Кейбіреу тыңдар үйден шыққанынша,
Кейбіреу қояр көңіл ұққанынша.
Сөз мәнісін білерлік кейбіреу бар,
Абайлар әрбір сөзді өз халынша [1, 64], –*

деп автор өз тыңдаушыларын жіктеп, олардың қабылдау деңгей-дәрежелерін, реакцияларын сипаттап өтеді.

Абай бұл өлеңінде де жастарды, тыңдаушыларды еркін сұхбаттастыққа шақырып отыр, эмоционалды тон өткір айтатын үкім, сын емес, ғибрат айтуға, кеңес беруге арналған. Түпкі ниет әлі де ықпал етіп өзгертуге болатын, буыны аса қата қоймаған жастарға дұрыс жол көрсетіп, тәлім беру. Олардың ақыл сөзін естіп, түзу жолды таңдауына септік болу болғандықтан, жастардың басынан сипай отырып, ненің ақ, ненің қара, ненің жақсы, ненің жаман екендігін ұғындыруға тырысады:

*Керек іс бозбалаға – талаптылық,
Әр түрлі өнер, мінез, жақсы қылық.*

Ақынның алдында толық адамдық жолды мұрат еткен жастың бейнесі елестеп, ішкі жан дүние байлығын, рухани байлықты жоғары қойған, әрі заманауи біліммен, кәсіппен қаруланған азаматтың бейнесін қалыптастыру арманы тұрғандығы байқалады. Олардың күншілдік, мақтаншақтық, қиянатшылдық, өтірікшілдік сынды жаман қасиеттерден аулақ болып, татулық, жолдастық, сұхбаттастық ниетте болуын қалайды.

Абай жастарға аса жақын эротикалық, интимдік тақырыптардан да қашқақтамайды. Адамның дұрыс жолда дамуына осындай жыныстық тәрбиенің де маңызды екендігін ескергендіктен, этикалық нормаларға сай, ислам қағидаттары аясында арлы болуға шақырады:

*Күйлеме жігітпін деп үнемі ойнас,
Салынсаң, салдуарлық қадір қоймас.
Ер жігіт таңдап тауып, еппен жүрсін,
Төбетке өлекшіннің бәрі бір бәс.*

Ақын өзі өз тұсындағы жастарға қаратылып айтылғанымен, оның поэзиясының құдіреттілігі арқасында айтылған мәселе қазіргі күнде де маңызын жоймағандай. Жалаң нәпісқұмарлық культке айналған заманда, жастардың Абай өлеңдерін оқи отырып, бойын түзеп, ақылға бой алдыруы абзал.

Қазақ поэзиясында Абайға дейін дидактикалық, педагогикалық дискурс аясында жастарға жыныстық тәрбие беру идеяла-

рын түркілік мұра Ж.Баласағұнның «Құтты білік», шығыстық Кейқауыстың «Кабус-нама» дастандарынан кездестіреміз. Абай идеялары жыныстық тәрбиені тек құрғақ ақыл күйінде емес, адам өмірінің шынайылығымен түсіндіре білгендігімен ерекшеледі.

*Көп жұрмес жеңсікқойлық, әлі-ақ тозар,
Жаңғырар жеңсікқұмар, жатқа қозар.
Күнде көрген бір беттен көңіл қайтар,
Қылт еткізбес қылықты тамыршы озар.*

Психоаналитиканың негізін қалаушы З.Фрейд адамның сексуалды ынтықтығы (либидо) оның айқындаушы факторы дегендігі белгілі. Ол сексуалды ынтықтықты, Абай тілімен айтқанда «жеңсікқұмарлықты» қадағалап отыратын жоғары «Мен», сана болса керек. Абай сол жеңсікқұмарлықтың жетегінде кетсең, ол оңай ауыздықталмай, жаңа нысан көрген сайын қайта қозып, бей-берекеттік қатынас орын алатындығын мегзейді. Жеңсікқұмарлықты сезіммен, махаббатпен алмастырғанда ғана, ол баянды болмақ. Ал ойнасқа салынсаң, ардан арылып, адамның да, алланың да алдында күнәһар боласын дейтіндей. Абайдың «қылықты тамыршы» деп отырғаны жан дүниенді қабағыңнан танытын, сезімі ортақ, сүйіскен жар болуы керек. Ақын киелі махаббат сезімін дәріптеп отыр және қазақ поэзиясында махаббат тақырыбын мұндай детальді түрде таныған, жырлаған ақын болмаған.

Сондай-ақ, осы өлеңде Абай қозғаған гендерлік теңдік мәселесі де орын алады. Махаббат, отбасы мәселесінде толық үйлесімділік, теңдік болу керектігін баса айтады. Махаббат – ер мен әйелдің арасында теңдік болған жағдайда ғана орнайды және махаббат теңдіктің символы іспеттес. Отбасы берік, тату болып, толыққанды ұрпақ тәрбиелеу үшін еркегі мен әйелі арасында аяулы сезім, ғашықтық, махаббат болу керектігі айтылады, сонда ғана отбасында бақыт орнайды дейді:

*Қатының сені сүйсе, сен де оны сүй,
Қоржаң суық келеді кей сасық ми.
Ері ақылды, қатыны мінезді боп,
Тату болса, риаз үстіндегі үй.*

*Жоқ болса қатыныңның жат өсегі,
Болмаса мінезінің еш кесегі.
Майысқан, бейне гүлдей толықсыған,
Кем емес алтын тақтан жар төсегі.*

Ақынның дидактикалық, педагогикалық өлеңдері оның ақындық жолға ден қойған кезеңдерінде орын алады десе де, кейінгі жазылған өлеңдерінде де дидактикалық, педагогикалық дискурс назардан мүлдем тыс қалды деп айта алмасак керек. Бұл туралы абайтанушы ғалым А.Нұрқатовтың мына пікірлері өз маңызын жоймаған: «Абайдың лирикалық поэзиясында дидактизм мол. Бұл – қазақтың классикалық ақыны поэзиясының айрықша бірекершелігі. Абай поэзиясындағы дидактикалық сарындар оның халық поэзиясымен етене байланыстылығынан және ағартушылық мақсатынан келіп туындайды. Оның халықты ояту, елді өнер-білімге бастау, соған жар салып үндеу тақырыптарына арналған өлеңдерінің бірталайы осы ерекшелікті жақсы танытады.

Ал творчествосында реалистік принциптер неғұрлым тереңдеген сайын Абай поэзиясындағы дидактикалық сарындар да соғұрлым азая түседі. Дәлірек айтқанда, ақынның ғибратты ойлары тұп-тура, тікелей айтылмай, жанды да көркем бейнелер арқылы беріліп отырады. Абайдың классикалық поэзияның шыңына көтерілген ақын-

дық жолын, іздену бағдарын шолып шыққанда мұның ақиқаттығына әркімнің-ақ көзі жетеді» [2, 49].

Ақынның «Сен мені нетесің», «Қор болды жаным», «Жігіт сөзі», «Қыз сөзі», «Көзімнің қарасы», «Айттым сәлем, Қаламқас», «Желсіз түнде жарық ай», т.б. өлеңдерінде жастардың арасында мөлдір де іңкәр сүйіспеншілік сезімдері жырланады. Адам жанын жадыратып қана қоймай, тазартатын, сондай-ақ моральдық-этикалық тұрғыдан ізгілікті, кісілікті қасиеттерге бастайтын сезімдердің ұлықталуы жалпыадамзаттық отбасылық, адамшершілік құндылықтарды қастерленуінен келіп туындайды және сол қасиеттерді насихаттайды. Іңкәр сезімдерді сезінген, бойынан өткізген жас жамандық қасиеттер атаулыдан бойын аулақ салып, кейінгі отбасылық құрған дәуірінде махаббат сезімдерін ту етсе, отбасылық құндылықтар сақталып, бақытты ұрпақ дүниеге келіп, тәрбиеленетіні белгілі. Қазіргі қазақ қоғамында махаббат пен сезім, отбасы құндылықтары арзандап, төмендеп, түрлі келеңсіздіктердің орын алып отырғандығы дабыл қағатындай жағдай. Жастар мен жасөспірімдер тәрбиесінде Абайдың педагогикалық дискурсте жазылған өлеңдерін терең талдап, түсіндіре білсек, олардың санасы мен дүниетанымының ізгілікке бағытталып қалыптасуына себеп болар еді.

Әдебиеттер

1. Құнанбайұлы Абай. Шығармаларының толық жинағы. Т.1. – Алматы: Жазушы, 1995.
2. Нұрқатов А. Абайдың ақындық дәстүрі. – Алматы: Жазушы, 1966.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы нравственного, интимного воспитания молодежи. Анализируется несколько стихотворений великого казахского поэта А.Кунанбаева написанные педагогическом дискурсе.

Summary

This article discusses the problems of moral, intimate education of youth. We analyze several poems of the great Kazakh poet A.Kunanbaev written pedagogical discourse.

ОТБАСЫ ТҰРАҚТАНДЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ж.А. Сейсенбаева –
ф.ғ.к.,

*Жаңартпа технологиялар
және білім мазмұнын ҒЗИ бөлім
басшысы*

Отбасы тәрбиесі – бұл қоғамдық тәрбиенің ең маңызды бөлшегі, мемлекет алдындағы ата-аналардың борышы. Отбасы белгілі дәстүрлердің, жағымды өнегелердің, мұралардың сақтаушысы. Әр отбасының тәрбиелік негізінде ата-бабасынан қалған құндылықтар мен өмірлік тәжірибенің бағдары жатады. Онда бала алғашқы рет өмір жолымен танысады, моральдық нормаларды игереді. Сондықтан отбасылық өмір жеке адамның азамат болып өсуінің негізі. Аристотельдің айтуы бойынша, Отбасы – адамдар қарым-қатынасының алғашқы түрі, ол мемлекеттің алғашқы ұяшығы. Сондықтан да, қоғамда отбасының орны ерекше және оны халыққа түсіндірудің маңызы айқын. Отбасы – мемлекеттің іргетасы. Отбасы – қоғамның бастапқы бөлшегі, алғашқы ошағы. Бірге өмір сүріп, бала өсіруді мақсат етіп, екі адам шағын қоғамды құрады. Адамның жеке басының қалыптасуы отбасынан басталады. Оның ер жетіп өсуі, бойындағы алғашқы адамгершілік белгілер отбасында қалыптасады, сондықтан да туған үйдің жылуы – оның көкірегінде ғұмыр бойы сақталып, мәңгі есінде жүреді.

Еркек пен әйелдің бас қосып, шаңырақ құруы – отбасының салт-дәстүрлік негізін қалап, оны жүйелеп, өмірлік жағдаяттарда өзіндік орнымен пайдалануы әр адамның өзіндік жауапкершілігімен тікелей байланысты. Сол бойынша үйдегі адамдардың өзіндік орыны мен атқаратын қызметі, отбасы үшін жауапкершілігі қалыптасады. Егерде ол өз деңгейінде орындалмайтын болса, отбасының берекесі кетеді, оны күйреуге әкеліп соқтырады. Ал, мұны болдырмаудың сара жолы – жұптық жарасым, өзара түсіністік пен сыйластық екенін отбасы мен білім беру жолында, жалпы қоғам болып ұғындырғанымыз дұрыс.

Қазіргі кезде отбасын құру және өмірлік жарды таңдау қиынға соғады. Себебі, қазіргі жастарда, отбасы, неке туралы түсінік өз деңгейінде жүргізілмейді. Отбасылық өмір туралы жастар тек интернет, теледидар арқылы ғана хабардар десек те болады. Ата-ана отбасында отбасылық өмірдің қыры мен сырын ұғындырып, тәрбиелік мәні бар әңгімелерді өткізуге уақыттары болмай жатады. Бұрынғы қоғамдағы ата мен апалардың ролі өмірлік тіршіліктерден артылмай жатады. Отбасы құрудың қыры мен сырын ұғынбай қосылғандықтан, қазіргі таңда ажырасу көбейіп келеді. 1999 по 2010 жылдар аралығында біздің елімізде 2 420 мың неке тіркелген. Дегенмен осы жалдар аралығында ажырасулар саны 733 мың. Бұл дегеніміз әрбір үшінші некенің ажырасумен аяқталауы деген сөз. 2012 жылғы қаңтар-ақпанда АХАТ органдарымен тіркелген некелер саны 12,9%-ға өссе Ажырасулар саны да 13,8%-ға өскен. Ажырасудың 90% тұрмыс қолайсыздығы, яғни жас отбасыға көмектің көрсетілмеуі және отбасы құруға дайындық жұмыстарының жүргізілмеу салдары. Микроклиматы жағымсыз, жанұя өмірі ұрыскеріске, ата-ананың бір-біріне, балаларына деген шағымдарына, айқай-шуға, қорлық сөздер мен іс-әрекеттерге толы жанұяларда өте маңызды тәрбие проблемалары туындайды. Оның аяғы бүгінде жарты жанұя, жетім тастанды балалар сынды қазақ қоғамындағы бұрын болмаған келеңсіз жайттардың дамуына әкеліп соғып отыр. Бұндай сандық көрсеткіштердің болуына елімізде отбасы құруға шешім қабылдаған жастардың некелік өмір туралы хабары болмауының да әсері бар десек қателеспейміз. Бүгінде, әсіресе, жастардың батысқа еліктеп, некелерін тіркемей бірге тұруы етек ала бастады. Оған «азаматтық неке» деп ат қойып, ай-

дар таққан. Бұл – біздің қазақ қоғамына жат нәрсе. Мұндай одақтан туған бала толыққанды отбасында өскендей болмайды. Осы себептен жастарды отбасы өміріне дайындауда психологиялық жұмыстардың жан-жақтылығының маңызы зор. Яғни, үйде ата-ана, білім мекемелеріндегі білім бағдарламалары қоғамдағы отбасы мәселелеріне толыққанды жұмыс бағдарлау қажеттігі, мемлекеттен жас отбасыларға көмек сынды бағдарламалар – бүгінгі өмір талабы.

Жастарды отбасы өміріне дайындаудың төмендегідей ұсыныстарды ұғындырудың маңызды:

1. Отбасы туралы балаға ата-ана мен білім бағдарламалары байланыста кішкентай күнінен бастап дұрыс түсінік беру керек.

2. Мектепте, Жоғарғы оқу орындарында отбасына қатысты түрлі тренинг-жаттығулар өткізілуі ұйымдастырылуы.

3. Отбасында болатын түрлі кикілжіңдер мен мәселелерді шешу жолдарын үйрету керек, сонымен қатар психологиялық кеңес беру қажет.

4. Отбасын құрудағы басты мәселе, жастар бір-бірін жақсы түсінуі, сыйлауы екендігін ұғындыра білу керек.

Неке – отбасын құрудың негізі болып табылады. Ерлі – зайыптылар арасындағы мүліктік және мүліктік емес жеке қатынастарды туындататын отбасын құру мақсатымен, заңда белгіленген тәртіппен тараптардың ерікті және толық келісімі жағдайында жасалған еркек пен әйелдің арасындағы тең құқықтық одақты – неке деп түсіндіріледі. Ендеше, отбасы құруға шешеім қабылдаған екі жас осы неке ұғымының терең мәнін ұғынып, психологиялық тұрғыдан дайындық жасағандары абзал. Себебі, некелесу, яғни отбасы құру тек қана бірге тұру емес, отбасы құрған екі адам бірі-бірінің жан-дүниелеріне терең үңіліп, бір ұғымдағы жан иелеріне айналу екенін ұғыну. Олар тепе-теңдікті сақтай білу қажеттігін түсінулері қажет. Отбасында сол теңдікте ер адам әйел адам өз ролдерін айқын түсіне білгендері жанұядағы кикілжіңнің болмауын қамтамасыз етеді.

Отбасының құрылымы мен формасы тарихи өзгеріп отырады. Отбасы ұсақ топ ре-

тінде мынадай негізгі функцияларды іске асырады:

1. Репродуктивтік (бала табу арқылы қоғамды қалпына келтіру)

2. Экономикалық (өндіру және тұтыну)

3. Қорғаныс функциясы (отбасы мүшелерінің денсаулығына, материалдық игіліктермен қамтамасыз етуге, қауіп-қатерден қорғауға қамқорлық жасау)

4. Балаларды оқыту-тәрбиелеу

5. Эмоциялық (ерлі-зайыптылардың бірін-бірі сүйуі)

6. Әлеуметтендіру функциясы (балаларды қоғамдық тәртіпке, мінез-құлыққа т.б. баулу)

Қазақ отбасының жан-жақты қызметін ғалым п.ғ.к. Қоңырбаева С.С. төмендегідей бөлген:

- өмірге адам әкелу;
- тәрбиелеу және әлеуметтендіру;
- қарым-қатынастық және психологиялық реттеушілік;
- экономикалық және шаруашылық;
- әлеуметтік-мәртебелік;
- бос уақытты ұйымдастырушылық;
- жыныстық жақындық.

Отбасының бұл қызметтері бірі-бірімен тығыз байланысты, бірін-бірі толықтырады, өзара жете түсініседі». Отбасындағы ер азамат пен әйелдің бір-бірінің қадір-қасиетін ардақтап, беделін өсіруі, араларында өкпе-наз, кикілжің туа қалғанда, оны балалардан оңашада, екеу ара шешіп отыруы – шынайы инабаттылық, әдептілік. Әкенің отбасындағы орнын, әйелдің бала тәрбиесіндегі ролін ұғындыруда білім бағдарламалары жан-жақтылықты негізге алуы қажет.

Жазушы Мұхтар Әуезов «Абай жолы» эпопеясында халқымыздың отбасы тәрбиесіндегі әке мен ананың ролін ұғындыратын төмендегідей тағылымды эпизод бар. «...Семей қаласында үш жыл оқып, жайлаудағы әке үйіне күн кешкіре жеткен, 13 жасар шәкірт бала – Абай аттан түскен бетте, амандасу үшін, шешеге қарай жүреді. Сонда ақылды да байсалды ана Ұлжан: «Әй балам, анда әкендер тұр, әкене барып, сәлем бер!» – дейді. Бір сәтке балалық сезім жеңіп, қателік жіберіп алғанын түсінген жас Абай кілт бұрылып, ортасында әкесі Құнанбай

бар шеткерірек тұрған оқшау топқа қарай адымдай жөнеледі». Мұны халықтың жүрек-ке жылы осындай тамаша дәстүрінен хабардар ету үшін ғана емес, оның тәрбиелік зор маңызын жоғары бағалау деп ұғынғанымыз абзал. Отбасы тәрбиесінде осындай тағылымды жайттарды мәніне жете түсіндіріп отыру өмірге дайындаудың психологиялық қыры деуге де болады. Қоғамда әдеп-инабат өлшемдерінің терең тамырланып, кең жайылуында отбасының маңызы орасан зор. Әрбір ұяның қос тіреуі – ерлі-зайыптылар өздеріне қатысты әдеп-адамгершілік талаптарын, құқықтары мен міндеттерін ұғындыратындай білім бағдарламалары ұйымдастырылуы қажет. Аталмыш мәселе төмендегідей жайттардың іске асуы негізінде жүзеге асады:

1. Отбасы құруға шешім қабылдаған екі жасқа арналған консультативтік-кеңесші орталық құрылса. Ол орталық қосылу туралы арыз берген жастарға отбасын құрған кезеңде қандай психологиялық жайттарға терең мән беру қажеттігінен ақпарат беруі қажет.

2. Жас отбасыларға әлеуметтік, экономикалық, заңдық және психологиялық тұрғыда қолдаудың жүйелі бағдарламасы білім бағдарламаларында қарастырылса. Халық-

тың өсіп-өну процестері мен денсаулығының жай-күйін, отбасылардың әлеуметтік және экономикалық тұрмыс жағдайларын сипаттайтын көрсеткіштер білім бағдарламаларында қамтылуы қажет. Жоғары оқу орнында білім алушы жастар отбасы құрудың барлық қырынан білімді болар еді.

3. Отбасындағы сыйлау, құрметтеу, әрқилы кикілжіңдерден шығу жолдарын практикалық тұрғыдан ұғындыратын мәселелерді қарастыратын бағдарламалар ұйымдастырылса.

«Ел боламын десең бесігіңді түзе» деген халық даналығына сүйеніп, берік отбасы институтын қалыптастыруды саясаттың негізгі қазығына айналдырған еліміз де отбасыдағы көкейтесті мәселелерге, оған себепші әлеуметтік, психологиялық жағдайларға ерекше көңіл бөлініп, қоғам болып қолға алу қажет. Көрсетілген мәселелер білім бағдарламаларында терең қарастырылар болса, ажырасудың жоғарыдағы көрсеткіші төмендеген болар еді. Ұлттық өзіміздің тарихи салт-дәстүрлерімізге тән құндылықтарды жаңғырта отырып, жас отбасыларға қатысты әлеуметтік қолдау жұмыстары, баспана мәселелері одан әрі дамуы болашақтың нық қалыптасу бағдары.

Резюме

В статье рассматривается о стабильности семьи.

Summary

The paper considers the stability of semii.

Адам баласының жаман құлқы – жаратылысынан емес, өскен ортасында көрген үлгі-өнегесінен.

Мұхтар Әуезов

ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНІҢ РӨЛІ

К.Ә. Қаражанова –
Атырау облысы, Исатай ауданы,
Тұщықұдық селосы,
Ж.Мырзағалиев орта мектебінің
кітапхана меңгерушісі, жоғары санатты

Отбасы – адам баласының өсіп-өнер, қаз тұрар, қанат қағар ұясы, алтын бесігі. Отбасы дегеніміз – туыскандық байланыста ата-ана, әже, бала т.б. бірлесіп, әлеуметтік-тұрмыстық өмір сүретін адамдар.

Адам өміріндегі қызығы, дәурені, тұрмыстық ахуалы осы өздері құрған отбасы-ошақ қасында өтіп жатады. Ол – қоғамдағы алғашқы ұйымдардың бірі, оның өзіндік міндеттері болады. Олар 3 түрге бөлінеді:

1. Өмірдің, ұрпақтың жалғас табуында
2. Шаруашылық-экономикалық
3. Бос уақытты ұйымдастыру

Отбасының негізгі міндеті – баланы еңбекке, адамдар арасында өмір сүре білуге үйрету. Ата-аналардың кейбіреулері өздерінің міндеттерін тек балаларының қарнын ашырмау, киімдерін бүтіндеумен ғана шектеледі.

Отбасының аса маңызды міндеттерінің бірі – жас ұрпақты жарқын сезімдерге, нұрлы мұраттарға тәрбиелеу. Ата-бабамыз жан-ұя тәрбиесінде еңбекке көп мән беріп, ол туралы қорытынды ой қалдырған: «Өзің үшін еңбек қылсаң, өзің үшін оттаған айуанның бірі боласың. Адамзаттың қарызы үшін еңбек қылсаң, алланың сүйген құлы бола-

Отбасы тәрбиесі – ата-аналар ықпалымен жүзеге асатын қоғамдық тәрбиемен ұштас. Ол қоғаммен, бүкіл қоғамдық қатынастар жүйесімен тығыз байланысты. Жеке бастың дамуы және қалыптасуы процесінде оның ролі ерекше. Отбасында тұрмыстың белгілі жағдайлары жасалады. Мәдени орта қалыптасады, сезімдік күй-жай орнығады. Отбасы шын мәнінде тату-тәтті болса, одан адамгершілік пен әділеттіліктің көрінісі таңғы шықтай мөлдіреп көрініп тұрады.

сын», – деп еңбектің адам баласының керегі, ел үшін жұмсалуды айтады.

Үлкенді сыйласаң, кіші сені сыйлайды, кіші сені сыйласа, кісі сені сыйлайды десе, қазақ шаңырағында әр уақытта да әдептілікті құрмет тұтқанын, сыпайы, кішіпейіл адамды басқаларға үлгі-өнеге ете білгендігін, жас ұрпақтың тәлім-тәрбиесі болып өсуіне ерекше назар аударады.

Еңбек адамды тәрбиелеу үшін қалыптастырудың басты факторы. Өйткені, адам

еңбекте материалдық және рухани байлықтарды жасап қана қоймай, сонымен бірге өзінің әлеуметтік мәнін, мәдениетін және үздік қабілеттерін шыңдайды, ерік-жігерін шынықтырады, ізденгіштіктерін, мүмкіндік-

терін, санасы мен ойын дамытады, өзін белсенді және өзіндік пікірі бар азамат ретінде қалыптастырады. Сондықтан, еңбекке адал, саналы творчестволық көзқарас біздің өмір салтымыздың ең бірінші және шешуші негізі.

«Болмасаңда ұқсап бақ», – деп Абай атамыз айтқандай, әкеге арнаған ұрпақтық борышымды кішкене болса да, түсінер адамға,

сол тәрбиеден алған өнегемді ашып көрсетуді адамдық парызым деп ұқтым.

Негізгі міндеттері:

Тек өнімді еңбек өмірімізге мән, тұрмысқа сән береді, оны тек дырдумен күн кешкендер ғана сезінбейді. Адамда асқақ мақсат болмаса, оның ақыл-ойы ұсақ-түйекке бағытталатыны сөзсіз. Еңбек – ерік пен мінезді тәрбиелеудің тамаша құралы. Адам бақытының құпиясы – өз ойы мен сезімін басқара білу іскерлігі, ал еңбек – оған көмекші. Өнімді, мақсатты қызметпен айналысқан адам қартайғанда тіршілігі өз

қызығын жоғалтпайды, керісінше ол толыса түседі. Еңбек – бекемді бақыттың қайнар көзі, ол ерікті шынықтырып, қарттықта бақыт, құрмет пен сый сыйлайды, жалқаулыққа салыну адамды аздырады. Одан басқа кеселдер де өрбиді. Ал, еңбек – қуаныш пен шабыт көзі. Күн сайын аздап жасалса да, күнделікті орындалуы тиіс. Күн сайынғы туындайтын ерік күйі өзіне байқатпай, жайлап үлкен істерді жүзеге асыруға дайындайды. Мұндай

ұдайы, күнделікті, аянбай істелген еңбексіз жаңалық ашылған жоқ. Жалқаулыққа салын-бас үшін күнделікті еңбектену қажет. Жұмыс кезінде сіздің көңіліңізді бөлсе, өкініш пайда болса, сіз сол ренішті білдірмеуге тырысып, сұраған шаруаны орындауға тырысыңыз. Осындай кішігірім жеңіс арқылы сіз өзіңіздің еркіңіз бен мінезіңізді шынықтырасыз, ылғи да іс-қимыл үстінде жүруге үйретесіз.

Жеке тұлғаны еңбекке тәрбиелеудің ең басты мақсаты:

- жан-жақты үйлесімді болып өсіп-жетілу;
- еңбекті сүйе білудің дамуы еңбек ете білу;
- теориялық білім алумен қатар практикалық қызметке қажетті дағдылар алу;
- баланы өзіне тартатындай болуы, қызықтыратындай болуы;
- қолымен істеген еңбегінің нәтижесін отбасы үшін пайдалы екенін өзі көріп түсіну;
- өзі қызмет ете білуге дағдылануы.

Мінез бен ерікті қалыптастыруға еңбектің ролі:

1. Менің ерекшелігім.Өз қасиетін сезіну;
2. Өзіңді қадағалап ұстай білу,өзіңді-өзің тәрбиелеу;
3. Баланы 5 жастан еңбекке баулу;
4. Кәсіпке баулу: егін егу,мал бағу.

Ұдайы жасалатын әрекет ойдың сергектігіне, зейінді дамытуға себін тигізіп отырады. Оған қоса пайдалы қызмет қуаныш

әкеледі, өйткені біз жарқын әрі белсенді тіршілік етумізді сезіне және оған қайратымыздың жететіндігін түсіне аламыз.

Еңбектің жемістілілігінің басты шартына оның толассыздығы жатады. Әлемдегі ұлы істер табандылық пен шыдамдылықтың арқасында дүниеге келді. Тіпті асқан ақыл мен талант Ньютонның өзі ұдайы ойланбаса бүкіл әлемдік тартылыс заңын ашу мүмкін болмас еді. Ньютонның өзі қабілет күші емес, шыдамдылық күшінің басым екендігін үнемі айтып отырған.

Өзіне-өзі қызмет ете білуге дағдылануы тек еңбек сүйгіштікке тәрбиелеуде жәрдем етіп қана қоймайды, сонымен қатар, ұқыптылығын, әсемділігін, тазалық сақтай білу дағдысын дамытады. Өзіне-өзі қызмет ету – бұл балада еңбек дағдысының, еңбекті сүю дағдысының пайда бола бастауының бірінші қадамы. Еңбек адамның рухани және дене күшіне жұмылдыру арқылы өзіне дейін жаңа тәжірибені пайдаланып тиісті құрал-саймандармен жұмыс тәсілін қолдану арқылы жүзеге асырылатын іс-қимыл процесі. Ағылшынның драматургі Б.Шоудың: «Істі доғарсақ, өмір сүруді де доғарамыз», – деген сөзінен еңбектің әдеп-инабат, адамгершілік категориясына жататынына көзіміз жетеді.

Адам өмірін еңбекпен тәрбиелеудің маңызы

Резюме

В данной статье рассматривается вопрос о сущности трудового воспитания и о ее роли в воспитании молодого поколения.

Summary

In this article it is said that the most important thing is to bring up young generation by physical activity work. I have searched it in a scientific way giving some experiences on my own way.

ОҚУШЫ ТҰЛҒАСЫН САЛАУАТТЫ ӨМІР СҮРУГЕ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

Қ.Қ. Әбділдаева –
«Эмили» медицина орталығы,
Алматы қаласы

Болашақ ұрпақты салауатты өмір сүруге тәрбиелеу – қазіргі уақыттағы ең көкейкесті проблемалардың бірі.

Қазақстан Республикасының Президенті «Қазақстан – 2030» Жолдауында ұзақ мерзімді басымдықтың бірі – «Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен салауаты» тармағында: «... азаматтарымыздың өз өмірінің аяғына дейін сау болуы және оларды қоршаған табиғи ортаның таза болуы үшін» азаматтарымызды салауатты өмір салтына әзірлеу қажеттілігі көрсетілген.

Салауатты өмір салты болашақ ұрпақты тәрбиелеуде маңызды орын алады. Мұғалім балаға, жасөспірімдерге қажетті мотивацияны игеруге көмектеседі. Ол өз кезегінде индивидуалдық қажеттілікке негіздеп, керекті білімді таңдап алуға мүмкіндік береді. Имандылық негізіндегі салауатты өмір салты бір тұтас, ғылыми тиімді жүйеде қалыптастырылуы қажет.

Ал, адамның өз денсаулығына көзқарасын өзгертуі, ең алдымен, тәрбиелілік мәселе болып табылады. Тәрбие – жеке тұлғаның тәрбиелілігі нәтижесінің белгілі бір эталонының болуын талап етеді. Тәрбие мен білім беру адамның қоғамдық қажетті білім, білік, дағдылардың белгілі бір жиынтығымен қарулануын, оның қоғам өмірі мен еңбегіне дайындығын, осы қоғамдағы нормалар мен мінез-құлық ережелерін сақтауын, адамдармен қарым-қатынасын, оның әлеуметтік институттармен ара қатынасын қарастырады. Тек тәрбие ғана жеке тұлғаның дамуының

әлеуметтік бағдарламасын жүзеге асыратын, оның бейімділігі мен қабілеттілігін жетілдіретін шешуші күш.

Жеке тұлғаның қалыптасуына әсер етуші негізгі объективті факторлардың қатарына – тұқым қуалаушылық, орта, тәрбие жатады. Бұл орайда тұқым қуалаушылыққа (биологиялық факторға) жалпы адамзаттықпен қатар жеке адамға тән қасиеттер жатады. Іс-әрекеттің кез-келген түріне деген анатомиялық-физиологиялық бейімділіктер жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуында ерекше орын алады. Олар баланың қабілеттілігі, дарындылығы және дарыны дамуының алғышарттары болып табылады. Кейбір жағдайларда бұл бейімділіктер өте ерте, кейбір жағдайларда кешірек, ал енді бірде, ер жеткен кезде ғана көрініс бере бастайды.

Сондықтан қоғам білім беру жүйесіне мектепті сауықтыруға, балалардың денсаулығын нығайтуға және оларда салауатты өмір салтын қалыптастыруға әлеуметтік тапсырыс береді.

Жалпы сауаттылық проблемасына ХХ ғасырдың 80-жылдарынан бастап назар аударылып келеді. Бұл мәселелер көптеген ғылым салалары – психология, педагогика, медицина, валеология, философия, әлеуметтану және т.б.ғылымдардың өз зерттеу бағыттарын ізденіс салаларына сай өзіндік ұстанымдары бар. Психология ғылымында салауаттылықты жан-дүниенің қалыптасу ерекшеліктері арқылы, философияда – өмір сүру дүниетанымы ретінде, медицинада –

денсаулықты сақтау есебінде, валеологияда – салауатты өмір сүру салтты қалыптастыру негізгі деп қарастырылады.

Психолог И.И. Брехман тұңғыш рет «салауаттылық» деген ұғымды енгізді. Ол: «салауаттылық – мінез-құлық пен дағдыны ретке келтіріп, өзін-өзі түсіне білуі», – дейді.

Педагогика мен психологияда салауатты өмір салты, салауатты өмір сүру мәселелеріне үлес қосқан ғалымдар М.С.Коган, Л.И.Божович, Д.Н.Кикзаде, Л.М.Фридман, Б.Ф.Ломов, А.Н.Леонтьев, Қ.Б.Жарықбаев, С.Қалиев, К.Ж.Қожахметова т.б.

А.Н.Леонтьев «салауатты өмір сүру» – өмірдегі өз орнын білу, өмір сүруге ұмтылыс жасау, алдына қойған мақсатқа жету жолдарынан тұратынын атап көрсетті. Ол өзінің зерттеуін негіздей отырып, «салауатты өмір сүру» категорияларын бөліп көрсетеді:

- салауатты өмір сүру қалпы;
- салауатты өмір сүру мәні;
- салауатты өмір сүру деңгейі;
- салауатты өмір сүру стилі;
- салауатты өмір сүру дағдысы.

Бірқатар қазақстандық және Ресей ғалымдарының еңбектеріне сүйене отырып, салауаттылықтың ең басты құндылығы – денсаулық екенін көз жеткізуге болады.

Баланың дамуын халықтық педагогика негізінде тәрбиелеу тәрбиешілер, педагогтар мен ата-аналарынан ерекше көңіл бөлуі талап етеді. Міне, осындай уақытта баланы дұрыс тәрбиелей алатын, оған оңтайлы жол сілтеп, бағыт-бағдар бере алатын тұлға – ұстаздың еңбегі зор. Маманның педагогикалық даярлығынан басқа, білім беруді дамытудың негізгі факторы өз бетінділік, жауапты шешімдер қабылдай алу қабілеті, кез келген іске шығармашылықпен қарау, әрқашан білімін толықтырып отыру, коммуникативтілік, біріккен қызметке және біріккен шығармашылыққа қабілеттілік, әлеуметтік және кәсіби жауапкершілік, т.б. жеке қасиеттерін қалыптастыру – педагогтан ерекше кәсібилікті талап етеді.

Педагогикалық сананың әлеуметтік жағдайларға, әлеуметтік тапсырысқа, әкімшілік-басқарушылық ұстанымдардың өзіндік бағдарларына сүйенуі, білім берудегі әдеп

жүйесін құрастыруға өзінің ықпалын тигізеді. Педагогтың кәсіптік санасының өзгеруіне, әдеп жүйелерін сұранысқа сәйкес құруына мәжбүр ететін сана-сезімінің бағытталуы олардың деонтологиялық дайындығына, әлеуметтік сұраныстың ықпалына байланысты.

Осыған орай, мұғалім еңбегінің әлеуметтік құндылығына көңіл аударайық. Бүгінгі күн талаптарына сай жалпы білім беретін мектептердің барлық түрлерінде білім беру мен тәрбиенің мақсаты, міндеті, мазмұны оқу-тәрбие процесін оңтайлы ұйымдастыру, гумандандыру бағытына негізделуі қажет. Атап айтқанда, мектеп оқушылары әлемдік және отандық мәдениеттің ортақ мәселелерін бағдарлай білуге, ең құнды адамдық қасиеттерге, ұлттық сана-сезімге ие болуға, демократиялық және жаңа әлеуметтік-мәдени ортада өмір сүрудің жаңа ережелерін үйренуге, мәдени тілдік қажеттілікті бағалауға мән берілуі керек. Осы мақсатта мектептегі барлық пәндерге арналған мемлекеттік базалық жаңа оқу бағдарламалары мен оқулықтар, әдістемелік нұсқаулар қабылданып, мектеп тәжірибесіне енгізілуімен бірге мұғалім тұлғасының сапасына деген талап өседі.

Адамның құқықтық санасы мен мәдениеті неғұрлым жоғары болса, соғұрлым қоғам дами түседі. Осының барлығы адам мен қоғамның байланысына дәлел. Қоғам дамуы адамның ырқымен анықталады. Олай болса, адам қоғам үшін емес, қоғам адам үшін қызмет етеді. Адам – қоғам дамуындағы шешуші фактор. Ол өзінің тыныс-тіршілігі, өмірге араласуы арқылы қоғамды елеулі шешуші өзгерістерге ұшыратады, адам қоғам өмірінде жасампаздық қызмет атақарады. Оның осал қасиетіне байланысты деген ғылыми құнды тұжырымдар айтылған. Мысалы, ұлы ойшыл Платон өзінің «Республика» атты еңбегінде әртүрлі адамның өмірге көзқарасы мен бағытын қоғам дамуымен байланыстыра қараған. Егер біз адамды қоғам дамуымен байланыстыра қарасақ, шын мәнінде, оның көптеген қасиеттері, мысалы, адамгершілік, гуманизм тұрғысынан қоғамның тарихи дамуының жемісі екенін айқын көруге болады. Оның барлық өмірі

қоғам дамуына белсене араласуымен сипатталады. Мысалы, қоғамды дамыту, оны қалыптастыру, іске асыру оның дамуына дер кезінде өзгерістер енгізіп отыру.

Зерттеу барысында ұрпақ алдында орасан зор жауапкершілік жүктелетін мұғалімнің оқушыларды салауатты өмір сүруге тәрбиелеуі үшін жеке тұлғасының қасиеттері мен сипаттары төмендегідей болу керектігі анықталды:

1. Қоғамдық-саяси бағыттылық: ғылыми-әдіснамалық дүниетанымы мен идеялық сенімділігі; әлеуметтік қажеттіліктері, адамдық және құндылық бағдары; қоғам алдындағы борышы мен азаматтық жауапкершілігін саналы түсінуі; қоғамдық-саяси белсенділігі.

2. Кәсіби-педагогикалық бағыттылығы: баланың жан-дүниесіне үңіліп, жеке басына сүйіспеншілікпен қарауы; оқушылармен жұмыс істеуге ынтасы; психологиялық-педагогикалық көрегендігі мен байқағыштығы; байыпты да, байсалды сөзі мен әрекеті; педагогикалық қиялы; ұйымдастыру қабілеті; әділдігі мен адалдығы; талап қойғыштығы мен дәйектілігі; еңбексүйгіштігі мен ұқыптылығы; ұстамдылығы мен өзіне-өзі баға бере білуі.

3. Танымдық бағыттылығы: ғылыми ойлау дәрежесінің жоғарылығы; рухани жан

танымдық қажеттіліктері мен қызығушылықтары; санаткерлік белсенділігі; жаңашылдықты, жаңаны сезуі; қиын оқушыларды тәрбиелеу бойынша өздігінен педагогикалық білім алуға даярлығы.

Біздің зерттеу жұмысымыздың ғылыми-теориялық негізі – халықтық педагогика арқылы оқушыларды салауатты өмір сүруге тәрбиелеу. Халықтық педагогика арқылы болашақ ұрпақты салауатты өмір сүруге тәрбиелеудің педагогикалық мүмкіндігінің артуы – қоғамдық салт-сана, әлеуметтік-экономикалық мәдени өмірдегі саяси көзқарас пен тарихи кезеңнің айғағы. Сондықтан, еңсе көтерген қазақ елінің тұрпаты халықтық тәрбие жүйесінде, ең алдымен, өз халқының ғасырлар бойы қалыптасқан бай тәжірибесіне арқа сүйері және қастерлеп дамыта түсуі заңды құбылыс.

Сонымен қатар, қазақ халқының салт-дәстүрлері арқылы салауаттылықты қалыптастыруда тәрбие процесінің маңызы өте зор. Тәрбие процесі – күрделі динамикалық жүйе, диалектикалық сипатқа ие. Бұл оның үздіксіз дамуы үстінде қозғалмалы, жылжымалы, өзгермелі болуынан туындайды. Тәртіп – тәрбиенің нормативті ережелерінен туындайды. Олай болса, мектеп оқушыларын салауатты өмір салтына тәрбиелеу де өз алдында кезек күттірмейтін проблема болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан 2030. – Алматы: Білім, 1998. – Б. 1-4.
2. Әбиев Ж., Бабаев С., Құдиярова А. Педагогика. – Алматы, 2004.
3. Бердібеков С.К., Досжанов Г.Ө. Мектепте азаматтық білім беру жүйесі. – Алматы: Білім, 2001. – 192.
4. Табылдиев Ә. Тағылым. – Алматы: Рауан, 1995. – 240 б.

Резюме

В данной статье рассматривается научная основа воспитания здорового образа жизни учащихся.

Summary

This article discusses the scientific basis for raising a healthy lifestyle of students.

ТӘРБИЕ БЕРУ – ЖАЛПЫ АДАМЗАТТЫҚ ІС

Е.С. Қасенов –

ф.ғ.к.,

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың аға оқытушысы,

Ұрпақ тәрбиесі – адамзат дамуының бағыт-бағдарын айқындайтын бірден – бір айрықша құбылыс. Әрбір мемлекеттің дамуындағы өзгерістер мен жаңалықтар, адамзат мінез-құлқындағы кемшіліктер мен келеңсіздіктердің бәрі тегіс ұрпақ тәрбиесіне келіп тіреледі. Осы ретте ең алдымен ата-бабамыздан қалған ұлттық мәдениет, ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрып, тіпті ұлттық музыка негізінде келешек ұрпақты тәрбиелеуіміз қажет. Басқаша айтқанда, ұрпақтан ұрпаққа мұра болып, ғасырлардан келе жатқан халқымыздың тәрбие беру жолы бүгінгі ұрпақ тәрбиелеу үдерісінде кеңінен орын алуы тиіс. Бұл – мемлекет келешегінің мызғымас кепілі.

Келешек тірегі бүгінгі жас ұрпақты жан-жақты, ақыл-парасаты мол, ізетті, кішіпейіл, мәдениетті азамат етіп тәрбиелеу – ата-ананың, мұғалімнің, мектептің, барша адам баласының қоғам алдындағы борышы. Осымен байланысты Қазақстан Республикасының этникалық мәдени білім тұжырымдамасында: «Тәрбиенің түп мақсаты – қоғамның нарықтық қарым-қатынасқа көшу кезінде саяси-экономикалық және рухани дағдарыстарды жеңіп шыға алатын өмірге икемделген, білікті, жан-жақты мәдениетті жеке тұлғаны тәрбиелеу» – деп өнер мен мәдениетті дамытуға ерекше мән берілген. Себебі, тәрбие мәселесі алдыңғы кезекке қойылмайынша, мемлекет дамуы барынша тежелетіні анық.

«Ұлт мәдениетінен жұрдай рухта тәрбиеленген ұрпақтан халқымыздың қажетіне пайдалы азамат шықпайды» (М.Шоқай). Сондықтан жаңа заман талаптары мен міндеттеріне жауап бере алатын рухани бай тұлғаны қалыптастыру мәселесі – бүгінгі таңдағы еңселі мемлекетіміз алдындағы өзекті мәселенің бірі. Демек, тәрбие беру – қоғамдық құбылыс, жалпыадамзаттық іс. Себебі, бүгінгі бір ұлт, тұтас мемлекеттің келешегі жас ұрпақ қолында. Ал бүгінгі таңдағы Шығыс пен Батыс, Еуропа мен Азия

мәдениеттерінің өзара тоғысуы кезіндегі ұрпақ тәрбиесін оңтайлы жүргізу үшін қандай мақсат қойылуы, нендей міндеттер іске асырылуы қажет деген сауалдар туындауда. Біздің ойымызша, жас ұрпақты тәрбиелеудің мақсаты – ұлттың рухани және материалдық құндылықтарын бағалай білетін, ана тілінің қадірін арттырып, дамуына үлес қосатын жан-жақты білімді, дені сау, рухани дәрежесі биік, мәдениетті, парасатты, ар-ожданы жоғары ұлтжанды азамат тәрбиелеу. Бұл мақсатты орындау үшін халқымыздың сан ғасырларғы ұрпақ тәрбиесіне қатысты тәжірибесіне сүйене отырып, мынадай міндеттерді жүзеге асыруымыз қажет:

- әлемдік және отандық мәдениеттің жетістіктерін тәрбие жоспарларына енгізу;
- ғылымның соны жетістіктері мен ұлттық құндылықтар негізінде жеке адамды тәрбиелеуге, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған қажетті жағдайлар туғызу;
- жастарға берілетін білім мен тәрбие берудің тиімді жолдарын нақтылы анықтау;
- ер бала мен қыз бала тәрбиесіне арналған тәрбие жоспарларын гендерлік ерекшеліктерге сәйкес құру;
- кез келген саладағы барлық буынға тәрбие беру ісін тек ана тілі негізінде жүргізу;
- тәрбиелік іс-әрекет мазмұнын ұлттық мүддеге сай құру;
- әрбір жүргізілетін тәрбиелік шараларды ұлттық мәдениетті насихаттайтын деңгейде ұйымдастыру. Міне, осы айтылған міндеттерді оңтайлы шешудің жолдарын қарастыру мен тиімді шешу арқылы әрбір тұлғаны жан-жақты білімді, саналы азамат етіп тәрбиелеуге болады. Бұл айтылғандар, яғни ұлттық тәрбие беруге қатысты міндеттерді жүзеге асыру арқылы бүкіл қазақ халқына тән ұлттық ерекшелік қалыптасады. Ұлттық тәрбиеміздің ерекшелігі – ұлттың әлеуметтік, экономикалық тұрмыс-тіршілігінің талабынан туындайды.

Жалпы «жастарға ұлттық тәрбие беру» деген ұғымды жастар бойында ізгі қасиеттерді ұлттық ерекшелікке сай қалыптастыру деп ұғынуымыз керек. Басқаша айтқанда, ұлттық тәрбие беру – халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, баланың қоршаған ортадағы қарым-қатынасын, дүниетанымын, өмірге деген көзқарасын және соған сай мінез-құлқын қалыптастыру. Бұл орайда біз жас ұрпақтың іс-әрекеті, сезімі мен ойлау ерекшеліктері, оның өмір сүріп отырған қоғамдық тарихи жағдайларына тәуелді болатындығын міндетті түрде ескере отырып, әр баланың өзіне тән санасы, еркі, шығармашылық қарым-қабілетіне сай ұтымды әдіс-тәсілдерді қолданғанымыз жөн.

Қазіргі ел жастарының ұлттық сана сезімін, имандылық қадір-қасиетін қалыптастыруда қазақ ұлтының төл мәдениеті, салт-дәстүрлері, әдеті, әдеп-ғұрпы негізіндегі түрлі қосымша арнайы пәндерді, курстарды енгізу – жастарға ұлттық тәрбие берудің бірден-бір оңтайлы жолына айналар еді. Ал ол курстар мен арнайы пәндердің жоспарлары жоғарыда аталған міндеттерді көздей отырып құрылса, ұлттық тәрбие беру ісінің жолға қойылғаны дер едік. Шын мәнінде, жалпы кәсіби білім беретін пәндердің тәрбиелік мазмұнын күшейтумен қатар, тәлім-тәрбиені көздеген қосымша арнайы пәндер мен курстардың қолға алынуы жастардың білімге, ғылымға деген ықыласын арттырады, олардың ақыл-ой қабілетін, жеке бас қасиеттерін дамытады, оны қоғам талабына сай іске асыруға көмектеседі.

Тәрбие беру – үздіксіз жүргізілетін күрделі үдеріс. Мұнда балаға табиғаттан берілген тума қасиеттері, қоғамдағы саяси-әлеуметтік жағдай, іс-әрекет пен қарым-қатынас сияқты негізгі күштеріміздің өзара ұтымды байланысы және сәйкестігі сана-

лы азаматтық көзқарастың қалыптасуына мүмкіндік береді. Сондықтан қоғам дамуының белгілі сатысында тәрбие беру қағидаларын анықтау да ең басты мәселенің бірі болып табылады. Бүгінгі күннің талабына сай берілетін ұлттық тәрбиенің мазмұнын қалайтын негізгі қағидалар қатарында мыналарды көрсетуге болады:

1. Ұлттық тәрбиенің мазмұны адамгершілік, имандылық, ізгілік, Отаншылдыққа негізделеді;
 2. Ұлттық тәрбие – ұлттық мәдениетті қалыптастырудағы басты арна;
 3. Халқымыздың педагогикалық құнды ой-пікірлері – ұлттық тәрбие жүйесінің тірегі;
 4. Ұлттық тәрбие беру жүйесінің негізгі тіні – ана тілі;
 5. «Отбасы (ата-ана) – балабақша – мектеп – мұғалім» сабақтастығы ұлттық тәрбие жүйесінің өзегі болып табылады. Бұл қағидаларды ұлттық тәрбие беруде үнемі басшылыққа алып отыруымыз қажет.
- Жалпы ұлттық тәрбие жайында зерделеген пікірімізді жинақтай келе байқағанымызды сөз етсек: халқымыздың сан ғасырлық өмір елегінен өткен тәжірибесі ұлттық тәрбие беру ісіне мол үлес қосқанын байқатады. Сондықтан ана тіліміздің ерекшелігіне сүйене отырып, әр түрлі әдіс-тәсіл қолдану арқылы тәрбие мақсатына сай білім мен тәрбие беру басты борышымыз. Демек, тәрбие халқымыздың тұрмыс жағдайы дүниеге келтірген өнеге мектебі деуге болады.

Түйіндей айтсақ, жас ұрпақты тәрбиелеу ісі – жалпыадамзаттық іс. Сондықтан жүктің жеңілдігі жұмыла көтеруде екендігін ескеріп, бүгінгі жас ұрпаққа ұлттық мүддеге сай тәрбие беруде баршамыз біріге күш салғанымыз абзал. Әсіресе, ұлттық тәрбие мазмұнын ұлттық мүддеге сай құрып, жастарға ұлттық мәдениет пен өнер негізінде жан-жақты жүзеге асырсақ еңбегіміздің еш кетпегені.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы «национального воспитания» и пути ее решения.

Summary

In given article are considered problems “national education” and way of its decision.

«ЖАРАПАЗАН» ЖЫРЫНЫҢ АРҒЫ ТЕГІ МЕН ТИПОЛОГИЯСЫ

Ақеділ Тойшанұлы –
фольклортанушы, ф.ғ.к.,

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер
институтының Фольклортану бөлімінің
жетекші ғылыми қызметкері

Жарапазан – маусымдық-күнтізбелік ғұрып фольклорына жататын түрік халықтарына көп таралған байырғы жанр. Ахмет Байтұрсынұлы: «Жарапазан рамазан деген сөзден шыққан, ораза уақытында балалар, бозбалалар түнде үйдің тысында тұрып, жарапазан өлеңін айтады. Ораза ұстаған адамдар, сауап болады деп, жарапазан айтқандарға құрт, май, ірімшік, бір шаршы шүберек, басқа сол сияқты нәрселер береді. Жарапазанды кәсіп етіп, ораза уақытында ел аралап, күндіз жүріп айтатын үлкен адамдар болады. Жарапазан айтатын екеу болып жүріп айтады. Бірі жарапазан айтқанда, екіншісі костаушы болады», – деп жазады.

Жарапазан айтудың кең ауқымда алғанда жүйе-жүлгесі мынадай: әдетте рамазан айында ауыл аралап өлең айтушы (жарапазаншы) үй иелерінен сыйлық дәмтеді, тіленеді, талап етеді, алдымен олардың үйін (әрбір жабдығын, жиһазын санамалап) мақтайды, қарымына тарту-таралғы алады, содан кейін бата береді, сонымен бірге күнәһар жандарды о дүниеде тозақта небір қиыншылық, ауыр жаза күтіп тұрғанын ескертіп, сауапты мол жасау парыз деп діни уағыз-насихат айтады. Демек, жарапазан айтудың құрылым-түзімі былай деуге негіз бар: 1) Үйді мақтау; 2) Діни насихат айту; 3) Сыйлық алу; 4) Бата беру.

Жарапазан айтушының баспананы мадақтауы былай:

*Үйің-үйің үй екен,
Үйдің көркі ши екен,
Саба көркі – бие екен,
Сандық көркі – түйе екен.
Әшекейлеп сырлаған,
Ақ сарайдай үйі бар.
Ақ бөкендей қойы бар,
Қара сақал кермиық,
Қандай байдың үйі екен?*

*Айтамын жарапазан үйіңізге,
Ұстаған үй айнала шиіңізге.
Қой берсең, қозы берсең, көпсінбеймін,
Келіңсіз биылғы жыл күйіңізге.*

*Айтамыз жарапазан үйіңізге,
Туырлық үй айнала шиіңізге.
Осы үйдің шаңырағы шап-шақ екен,
Жеңгеміз осы үйдегі аппақ екен...
Айтамыз жарапазан есігіңе,
Қошқардай қос ұл берсін бесігіңе.*

Жарамазан «Жа-Рамазан», яғни арапша «рамазан келді» деген сөзден шығуы ықтимал деген болжам бар. Сонымен бірге жар, жарлау, жарғы, жар-жар деген сөздердің түрік-моңғол халықтарындағы түпкі мағынасы заң, салт, кәде-ырым деген ортақ мәнде кездесуі – бұл атаудың арғы тамыры тереңде екендігін білдіреді. Әйткенмен дәл осы орайда түрікмендердің жарамазанды «Я, Ремезан» деп атауын ескерген өте орынды әрі бұл шындыққа жақын пікірді туындатады. Қазақ та бұрынғы заманда осы жырдың қайырмасын көтеріңкі көңіл күймен «Иә, рамазан!» деп аяқтап келіп, кейіннен бұл сөз дыбыс үндестігіне сәйкес жарамазанға айналып кетуі әбден мүмкін деген байлам жасаймыз.

Қасиетті ораза айында дінді насихаттап өлең айту сауап деп түсінген жарапазаншылар өнер арқылы ораза ұстаушылардың көңілін көтерген, қайыр-зекетін де алған.

*Ассалаумағалайкум ақтан келдік,
Ай туып, күні шыққан жақтан келдік.
Айтты деп жарапазан сөкпеңіздер,
Пайғамбар жолын қуған адам едік.*

Қайырмасы:

*Мұхаммет үмметі айтқан жарапазан,
Бір келген он екі айда ораза, иман.*

*Айтайық жарапазан еліңізге,
Байлай көр барша орамал белімізге.
Байласаң барша орамал белімізге,
Баралық мақтай-мақтай елімізге.*

*Мінгені пайғамбардың, ау, қара інген,
Астынан жануардың тау көрінген.
Ораза, намазыңды тұтпай барсаң,
Барғанда ақиретте дәу көрінген.*

*Мінгені пайғамбардың ақ атан-ды,
Әр үйде мұндай тұрсақ таң атады.
Ақ атан арқасының жасауыры бар,
Баратын тағы талай ауылым бар.*

*Мұхаммет Расул Алла, хақ пайғамбар,
Атыңнан айналайын Қали Қайдар.*

Көптеген зерттеушілер жарапазанды діни салттан туған өлең түріне жатқызса, бір ғана Х.Досмұхамедұлы тосын пікір білдірген. Ол «Бұл жырлар жартылай діни сипатты: жарамазаншылар өз өлеңдерінде шаригатқа иек арта отырып, қайыр-садақа, сый сұрайды. Әдебиеттің бұл түрі орыстардың «Колядование» еске түсіреді» деп жазады. Халық мұрасының майталман білгірінің бұл пікірі тіпті бекер емес, себебі біріншіден, ислам дінін қабылдамаған бауырлас телеуіттерде де үй иелерінен сыйлық сұрап айтатын мұндай өлеңнің түрі бар, оны «урей» (қайырмасына байланысты) деп атаған, мәтіні қазақтағы осы өлеңмен мәндес, екіншіден, жарамазан жырында туысқан емес славян халықтарының колядасымен де типологиялық ұқсастық бар, демек бұл есте жоқ ескі заманнан бері келе жатқан ең бір байырғы жанр деп түйін жасауға негіз бар. Мысалы, телеуіт мәтіні былай:

*Айға тиккен уйұңду, урей!
Алтын мынан курчазын, урей!
Ааң ичинде әйекем, урей!
Тетон пеш йаши йажасын, урей!*

*Кунге тиккен уйұңду, урей!
Қумуш мынан курчазын, урей!
Ааң ичинде тастем, урей!
Тетон таишты йажасын, урей!*

*Айға тікен үйіңді, урей!
Алтын менен құрсасын, урей!
Оның ішінде әйекем, урей!
Жетпіс бес жас жасасын, урей!*

*Кунге тіккен үйіңді, урей!
Күміс пенен құрсасын, урей!
Оның ішінде жездекем, урей!
Жетпіс жасты жасасын, урей!*

Егер үй иелері сыйлық бермесе, оларды телеуіт балалары былай деп қалжыңдап қарғап, бопсалайтын:

*Эм айға тиккен уйұңду, урей!
Айулар келип тырмасын, урей!
Эм кунге тиккен уйұңду, урей!
Кормостор келип тырмасын, урей!*

*Айға тіккен үйіңді, урей!
Аюлар келіп тырнасын, урей!
Кунге тіккен үйіңді, урей!
Жын-пері келіп тырнасын, урей!*

Жалпы, жарамазанның әу бастағы қызметі мен мәні – шаңырақ иелеріне құт-ырыздықты әсерлі ақ тілек, әдемі алғыс-бата арқылы шақыру, олардан жұт-қырсықты қаһарлы сөз сиқырымен қуып тастау мақсатында жасалатын магиялық шаралар кешенінен туындағаны анық болып отыр. Сол себептен де оның мәтінінде алғыс пен қарғыс жиі кездеседі. Мәселен, «Кірсін дәулет, шықсын бейнет», «Бай үйіне берекет, каша берсін бәлекет», «Кірсін дәулет есіктен, шықсын бейнет тесіктен», «Келгенде қайыр-зекет бере алмасаң, жібермес ақыретте менің назам», «Асырсын-ау, асырсын, жамандығын жасырсын, осы үйге қастық қылған адамды, қара таспен бастырсын!» т.с.с. Түрікмен үлгісінде де алғыс-қарғыс қатар қолданылады:

*Гаража чатмаң өй болсун,
Гапыңызда той болсун.
Көп берениң оглы болсун
Аз берениң гызы болсун, Я, Ремезан!*

*Қараша күрең үй болсын,
Үйіңізде той болсын.*

*Көп бергенге ұл тусын,
Аз бергенге қыз тусын.*

Арап-парсы елінде жарамазан жыры жоқ, ал оның түрік тектес көптеген халықтарда ортақ болуының бір сыры – осы ежелгі жанрдың исламға дейінгі мәдениетте ел өмірінде әбден белгілі болғандығының дәлелі секілді. Бұл жайында М.Әуезов «...қазақ жарамазандарының көбін алсақ... күшті сопылық, өрескел тақуалықты айтып, өзге жұрттың дін өлеңі сияқты үнемі сәжде, үнемі дұға, ұдайы күнәкер болуды айтып, көп тәубамен жалбарына беретін сөздер жоқ деуге болады. Бұл жағынан қарағанда қазақтың көп жарамазаны баяғы ақы сұрап айтатын мақтау өлеңдеріне жақын келеді» деп жазады. Ғалым Б.Кенжебаев «Жарамазанда ескі дін қалдықтары да көп. Баксылардың сарын айтқанда көкке, тәңіріге, аруаққа жалынумен бірге «аллаға», «пайғамбарға», «әулиеге» сыйынғаны сияқты жарамазаншы да екі діннің салтын қатар айтады. Жарамазаншының бір өлеңі ислам дінін дәріптейтін мақтау өлең болып келсе, екінші өлең ескі дін турасында айтылатын, Наурыз үстінде, қонақасы бергенде айтылатын бата сияқты болдып келеді» деп осы жанрдың бойындағы көне қабаттарға назар аударады.

М.Әуезовтың жарапазанды «ақы сұрап айтатын мақтау өлеңге» ұқсатып отыруы бекер емес. «Қырғыз адабиятының тарихында» жарамазанның жылқышылар айтатын шырылдаңға, төкме ақындар айтатын мақтау өлеңге ұқсастығына мән береді. «Шырылдаң» менен «жарамазан» жана мактоо ырларының окшоштуғу – бұл үч түр тең башка бирөөлөрдөн буюм, мал өндүрүп алууга багытталғандығы», – деп жазады [47-б].

*Сонымен бірге автор:
«Адыр-адыр тоолардан,
Айғыр минип биз келдик.
Айғыр оозун тарта албай,
Бай үйүнө туш келдик...
Будур-будур жерлерден,
Бука минип биз келдик.
Бука оозун тарта албай,
Бұл үйгө биз туш келдик», –*

деген шумақтар шырылдаң мен жарамазанда қатар айтыла беретінін жазады. Шырылдаңның ішінде «Жарамазан жаркоолдап, Шырылдаңды шылтоолап» деген жолдар бар екендігіне де назар аударған. Әдетте шырылдаң айтатын жылқышылар да үй иелерінен ақы-сыйын алған соң, жырын бата берумен аяқтаған.

Бұдан шығатын қорытынды мынау: фольклорда ешқандай жанр химиялық таза күйінде ешқашан болмайды, бір жанр келесі жанрға тасымалданып, дәуір талабына сай ұдайы өңделіп-жөнделіп, өзгеріп өмір сүре береді, бұл елеулі белгі – халық шығармашылығының табиғаты мен поэтикалық ерекшелігіне тән заңды құбылыс, осынау ауқымды мәселенің шиеленген түйінін жанр аралық байланыстар жүйесі негізінде зерттеу жүргізсек, шатастырмай шешуге, қыр-сырын етене тануға қолайлы жағдай туады. Сонымен, ежелгі түрік халықтарының үйді, үй иелерін мақтап, олардан сыйлық талап етіп айтатын магиялық көне жыры кейіннен ислам діні дәуірінде жаңаша түрленіп, жарапазан жанрына айналған деген уәж айтамыз.

Әлбетте қазіргі жарапазан исламның шартына толық бейімделген қалыпта дін салтының жыры болып өмір сүріп отыр деуге болады. Бұл құбылыстың себебін М.Әуезов «Қазақ ортасына ісләм дінінің тарауына көбінесе қазақтың ақындықты сүюі себеп болды деген дұрыс пікір. Елге не жайылса да, әдебиет жұрнағы болып, әдебиет өлшеуінің біріне түскен соң ғана жайылатын болған. Өлеңсіз, әңгімесіз сұлу сөзсіз келген құрғақ үгіт болса, ондайды ел тыңдамаған да, ұқпаған, ықылас қоймайтын болған. Сондықтан мұсылманшылық дін де қазақ елінің табиғатына, ыңғайына қарай ұйысып келген... Жарапазан өлеңі де сондайлық дін мағынасы мен дін үгіті болып шығып, бері келген соң қыдырма жарамазаншылар әнге салып айтатын болды» деп түсіндіреді.

Демек, жарапазан әу баста маусымдық-күнтізбелік ғұрыпқа қатысты түрік халықтарының бірлігі дәуірінде әлдеқашан пайда болып қалыптасып, кейіннен ислам дінінің қағидаларымен етене тоғысқан аса байырғы синкретті жанр екендігі байқалады.

Әзербайжан мен түрікмендер наурыз келгенде яремезан, тәжіктер «бойчечак» (бәй-шешек) гүлі өнгенде «колядка» айтатын болған деген пікір кездеседі. Бұл деректерден осы жанрдың түп төркіні бағзы дәуірде көктемде күн мен түн теңескен табиғаттың жаңғыру, түлеу мейрамымен сыбайлас пайда болғанын аңғаруға болады. Түрікмен жарамазанын зерттеген В.М.Беляев (1962), Х.Г.Короглы (1976), Ш.Гуллыев (2003) секілді ғалымдар бірауыздан осы мағынада тұжырым жасаған. Қазақ ғалымы Р.Әлмұханова да бұл пікірді қолдаған. Осы пайымдауды «Қазақ музыкасының антологиясы» еңбегінде жарияланған Наурыз мейрамында айтылатын жәдит-жарапазанның мәтіні де дәлелдей түсетіндей. Бұл жарапазанның ерекше түрін музыкатанушылар 1985 жылы 1929 жылы туған Шығыс Қазақстан облысы Катонқарағай ауданының тұрғыны Ұ.Ақшалаовадан жазып алып «Жаңа жылдық құттықтаудың сирек түрі. Алдымен ұлыстың ұлы күні – Наурызда айтылған, кейіннен рамазан айында айтылатын болған» деп түсінік берген екен. Үлгіде мынадай сөздер кездеседі:

*Айтайын жарапазан есігіңе-ау,
Сәби бітсін осы үйдің бесігіне-ау.
Жарапазан тек қана дін жолы емес,
Бұйыртсын деп айтайын несібіңе-ау...*

*Ескі жыл кетіп қалған есіркейді-ау,
Жаңа жыл жетіп келген нені істейді-ау.
Жаңа жыл жетіп келген жүкпен келер,
Жұбайлар жаңа-жаңа жұппен келер.*

Әдетте қалыптасқан салт бойынша жарапазаншылар сыйлық алғаннан кейін өлеңін батамен аяқтайды:

*Балалардың мінгені,
Жорға-жорға тай болсын.
Жорғалатып келгенде,
Байдың көңілі жай болсын.
Ай жағыңа қарасаң,
Алтыннан терек орнасын.
Күн жағыңа қарасаң,
Күмістен терек орнасын...
Бөліл-бөліл, бөліл бол,*

*Бозторғайдай төліл бол.
Бәйтеректей бүрлі бол,
Пайғамбардай нұрлы бол.
Бисмилла, аллаһу акбар!*

Жарапазан тәуелсіздік кезеңде қоғамда діни бостандықтың оралуына байланысты ел арасында қайтадан көрініс тауып отыр. Ауылдық жерлерде, жүргіншілер пойызында жарапазан айтушылар әредік-әредік кездесуде, сонымен бірге оны белгілі әншілер де сахнада орындап жүр. Тіпті ұялы байланысқа SMS арқылы жарапазан жолдап, бірлік сұрайтын жарапазаншылар да кездесуі – осы жанрдың жаңа заманға бейімделуге мүмкіндігі бар екендігін танытады. Мысалы:

*Айтамын жарапазан «сотқаңызға»,
Сөзіме құлақ салшы тоқтаңыз да.
Ақ тауық, қара тауық қырман шашар,
Осы үйде жомарт жан бар теңге шашар.*

*Алып шық, алып шық,
Сары табаққа салып шық.
Сары табаққа сыймаса,
500 теңге менің «соткама» салып шық.*

*Мінгенім астымызға сары атанды,
Әр үйде бұлай тұрсақ таң атады.
Әкеліп 500 бірлік ықыласпен,
Қол жайып, Құдай үшін ал батамды...*

*Батам-батам батпасын,
Батам жерге жатпасын.
Оразаң қабыл болып,
Құдай сені сараңдықтан сақтасын!*

Жарамазан атауын кейбір өңірде жарапазан, жарамаздан, жәдит-жарапазан, тіпті саһар деп те атайтын болған. Мәселен, Көкшетау облысының шығыс аудандарында саһар айту дәстүрге айналған.

*Саһар айтқан балалар,
Елден елді аралар.
Саһаршы бала жатпайды,
Айтудан күнә таппайды.
Тәтесі жүзік берсе егер,
Саһаршы бала тоқтайды...*

*Саһар айтып біз мұнда,
Үйде тұрып, сіз тыңда.
Атамұғын таң келді-ау,
Беретін болсаң қимылда.*

Мұндағы саһар деген сөз сәре (таң сәрі) деген мағынаны білдіреді. Мәселен, ҚХР Шыңжан Тарбағатай өңірінің қазақтары «сәре ішу» дегенді «саһар ішу» деп қолданған. Бұл сөз жайында белгілі тілші ғалым Н.Уәли «Таң сөзімен тіркесе айтылатын сәрі («таң сәрі») – осы сахар сөзінің дыбыстық өзгеріске ұшыраған түрі. (сахар – сәр-сәрі). Діни салтқа байланысты сахар, сәре сөзі «таң ертеңгі тамақ» дегенді білдіреді. Ораза тұтқан діндар адамдар сәресін (сахарын) құлқын сәріден ішеді» деп жазады. Демек, ауыз бекіткендер саһар ішкен мезгілде айтылатын жарапазанның түрін саһар, ал оны айтушыны саһаршы деп атау да қалыптасқаны байқалады.

Жарамазанды ораза айында кейде ел сәресін ішкен елең-алаңда, кейде күндіз, көбінде ауызашардан соң кешкі алагеуімде ораза ұстаушылардың көңілін көтеру, бойын сергіту, уақытын өнегелі насихатпен өрнектеп өткізу мақсатында қыдырма жарапазаншылар айтатын болған. Жарамазан белгілі дәрежеде өнерпаз жандарды табыс табуға ынталандыратын фольклорлық театрдың мәуелі бұтағына айналған кәсіби де өміршең жанр болған деуге толық негіз бар. Жарапазаншының табысы туралы белгілі ғалым Ә.Қоңыратбаев «Ораза айында үлкен айтушылар жарапазан айтып, түйе алса,

кішігірім айтушылар үй жағалап, әйелдерден ауыз ашарға құрт, май, ірімшік, сұраған» деп жазады.

Қырғыздар жарапазанды жарамазан, кейде рамазан, түріктер рамазан манисі (жыры) деп атаған. Қазақ пен қырғыз өлеңінде бәллендей айырма байқалмайды:

*Рамазан айтып келдім ешігіңе,
Құдайым бір ұл берсін бешігіңе.*

*Кел-кел, балдар, келгелі,
Байға бата бергелі.
Байдың көңілі ашылсын,
Жүзге келіп қарысын.
Бұл үйден түтін шығад,
Қаттамасы (шелпегі) бүтін шығад.
Сап қазанға салып шығад,
Сабағынан қармап шығад.*

*Ассалаумағалейкум жатқан байлар,
Алтын менен күмішке батқан байлар.
Айғырыңның бұтында алтын таға,
Аман-ешен жаталық бала-шаға.*

*Тақ-тақ соқы, тақ соқы,
Тақылдатпа жеңешем.
Ораза тұтқан балдарды,
Қақылдатпа жеңешем.*

*Қыр-қыр қораз, қыр қораз, қырман шашад,
Қыз алмаған жігіттер теңге шашад.
Теңгелері тешіктен ырғып қашад,
Бізге ұқсаған бозбала алып қашад.*

Әдеб.: Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. – Алматы, 2003. 1-т. 309-б.; Досмұхамедұлы Х. Аламан. – Алматы: Ана тілі, 1991. 29-б.; Қоңыратбаев Ә. Қазақ фольклорының тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991. 60-б.; Б.Кенжебаев. Жарамазан және жарамазанның батасы // Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, 1948. 44-б.; Виноградова Л.Г. Композиционный анализ польских колядных обрядовых песен // Славянский и балканский фольклор. – Москва: Наука, 1971. С.124-157; Беляев В. Очерки по истории музыки народов СССР. – М.: Музыка, 1962. Вып.1.с.60; Короглы Х. Огузский геройский эпос. – М.:Наука, 1976.С.98; Гуллыев Ш. Туркменская музыка. – Алматы: Фонд Сорос-Казахстан, 2003.с.88; Кадыров Р.К. Обрядовый фольклор таджиков южного Узбекистана. – Москва: Наука, 1964. С.2; Телеутский фольклор /Сост.,вступит. ст.,запись, пер., коммент. Д.А.Функа. М.:Наука, 2004. С.18; Қазақ музыкасының антологиясы. Бес томдық. – Алматы, 2005.Т.1. 52-69-б.; Әлмұханова Р. Жарамазан // Қазақ әдебиетінің тарихы. Фольклорлық кезең. Т.1. – Алматы, 2008; Ғ.Райысұлы. Жарапазан жыры // Сөз өнерінің теориясы. – Алматы: Нұрпринт, 2010. 87-б.; Иманғазин М. Антика әдебиеті. – Алматы: Қазақ университеті, 2008. 116-б.; Әлмұханова Р. Қазақ фольклорындағы антикалық сарындар. – Алматы: Арыс, 2009. 60-б.; Уәли Н. Бір тәуліктегі

шақ атаулары және олардың этимологиясы. // «Академик Ә.Т.Қайдар және тіл білімінің мәселелері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция. – Алматы: Дайк-пресс, 2004. 145-б.; <http://www.dinislam.kz/news/2008-09-19-258>; 1990 жылы Тәжікстанда туған, ұлты қырғыз Рүстем Ражаптан, сонымен бірге 1990 жылы Тәжікстанда туған, ұлты қырғыз Сәмиев Али деген азаматтардан 2010 жылы 30 тамызда Алматы қаласы, Медеу ауданы, Бутаковка ауылында жазып алған мәлімет.

Резюме

В данной статье рассматривается типология национальной песни «Жарапазана».

Summary

This article focuses on the typology of the national song “Zharapazana”.

ТІЛ ТАҒДЫРЫ

*Д.Д. Нурелова –
Абай атындағы ҚазҰПУ колледж
оқытушысы
Г. Ахметова –
студент*

Тарих көз ойшыл белес-белдерден бабалар үні жаңғырған.

*Ұлт неден ұтылды, неге көндікті,
Рухсыз, тілсіз егемендікті
Тілеген кім бар тағдырдан?...*

Мұхтар Шаханов

Қазақ халқы талай зобаланды көрген халық, талай қиындыққа көнген халық. Тәуелсіздікке жету жолында кезіккен қаншама кедергілерді жеңген халық. Егемендікке жету жолында Ахметтей асылын, Міржақып пен Мағжандай марқасқаларын, Сәкен мен Ілиястай құлагерлерін құрбандыққа шалған халық. Қанша азапты күндерді бастан өткерсе де «қазақ» атын тарих сахнасында сақтап қалған халық. Айымыз оңынан туып, аңсаған егемендікке қол жеткіздік. Өз шекарамызды белгілеп, өз туымызды тіктік. Өз тіліміз бен дінімізді қалыптастырдық. Қазақ тілі – қазақ халқының ана тілі. Қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі деп таныдық. Десекте, қазіргі қазақ тілінің жағдайы көңіл қуантарлық емес. Ұлт болашағы жастардың қолында дейміз, жастарымыздың ана тілі – орыс тілі болып тұр. Қазір тіпті, қазақтың ұл-қызы қазақша сөйлесе, өлгеніміз қайта тірілгендей қуанатын болдық. Қоғамдық көліктерге отыра

қалсақ, тек орыс тілінің дәурені жүріп тұр. Неге, ана тілімізді өзіміз жетімсіретеміз? Қазақстанда мемлекеттік тілді енгізу және дамыту мәселесі қазіргі уақытқа дейін толық шешілген жоқ. Бұл мәселе уақыт еншісінде деп санаймыз. XX ғасырдың басында Абай өзінің жиырма бесінші сөзінде «Орысша оқу керек, хикмет те, мал да, өнер де, ғылым да - бәрі орыста тұр. Зарарынан қашық болу, пайдасына ортақ болуға тілін, оқуын, ғылымын білмек керек. Оның себебі олар дүниенің тілін білді, мұндай болды. Сен оның тілін білсең, көкірек көзің ашылады. Әрбіреудің тілін, өнерін білген кісі оныменен бірдейлік дағуасына кіреді, аса арсыздана жалынбайды», – деген болатын. Әрине, мақсат орыс тілінен бір күнде бастарту емес, қазақ тілі мен орыс тілін бір біріне қарсы қою да емес. Дегенмен, қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін шын мәнінде алуы ғана мемлекетті мемлекет ете алатынын неге естен шығарамыз? Бір нәрсе анық Қазақ халқының тағдыры

мен талайы ана тіліне көгендеулі. Ұлттық қасиетіміз, болмыс-бітіміміз, бәрі-бәрі ұлт тілі мен ұлттық мәдениетке тіреліп тұр. Сондықтан да біз үшін Президентіміздің «Қазақ пен қазақ қазақша сөйлессін» деген ұсынысы бұлжымас қағидаға айналуы тиіс. Бір қарағанда, қазақ тілін мемлекеттік тіл дәрежесіне көтеру үшін атқарылып жатқан жұмыста кінәрат жоқ сияқты. Қазақ тілінің ғылым тіліне айнала бастауының алғашқы нышандарын аңғару қиын емес. Түрлі ғылым салалары бойынша сөздіктер дайындалып, техникалық және басқа да терминдердің қазақша баламалары табыла бастады. Енді, міне, қазақ тілі компьютер бағдарламасына енгізіліп отыр. Әр жердегі көптеген мекемелер құжаттарды бірыңғай мемлекеттік тілде толтыруға көшкен. Ал оларға «біз қазақша түсінбеуші едік, екі тілде неге толтырмайсыңдар» – деп жатқан тағы ешкім жоқ. Тәуба дейік, қазір еліміздің қоғамдық өмірінің қай саласында болмасын алға басушылық анық байқалады. Халықтың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайы да бұрынғыға қарағанда көш ілгері. Бұрын бізге тұмсығын көтере қарайтындар қазір қос қолын ұсынып, иіліп келетін болды. Қалай екен деп бар сырын ішіне бүгіп келгендер, енді өз ертегісіндей жыл санап емес,

*Тілінен жеру не сұмдық, жеріген құландай қағынан,
Құлатар қадам бұл қадам ұлтымызды рухи тағынан.
Қазақтар, рас, дарынды халық бұрынырақ туған бағынан.
Талантты ел екенін ұлтымыз тағы да дәлелдеп шықты
Өз ана тілін менсінбей, тез ұмытып кету жағынан.
Орыс тілінде сөйлегенде кеудесіне шабыт қонатын,
Мемлекеттік тілге келгенде дыбыссыз балық болатын
Және сол мемлекеттік тілде заң қабылдай алмайтын,
Бұл осал тұсын аудармашылар арқылы ғана қорғайтын,
Аударылған әлгі заңды да бір депутаты тексермейтұғын,
Тексермек түгілі ескермейтұғын,
Ол, әрине, төріміздегі қос палаталы «дара» Парламент –
Қазақша әлі тілі шықпаған нәресте, бала Парламент.
Астана – ғасыр қуатын жиган жұлдызы шырқау жас қала
Бұл қала қашан атанар екен мемлекеттік тілге бас қала?
Мемлекеттік тілге бас қала болмаса, ол не үшін Астана?
Он қазақты тоқтатып, байқасаң өз ана тіліне шамасын,
Соның сегізінен сөзсіз орысша жауап аласың,
Астана – әлі шалақазақ қала, космополит қала, масқара!*

Мемлекеттік тілдің аяғынан тік басып кетуіне кедергі болып отырған жайттың бірі – аударма мәселесі. Көптеген ұжымдар мен министрліктер құжаттарды екі тілде дайындауға көшуге байланысты өз штаттарына қосымша мамандық орнын енгізіп, аудармашылар ұстайтын болды. өкінішке қарай, мұның бәрі мемлекеттік тілге деген жанашырлықтан емес, мәжбүрліктен туған шаруа еді. Неге десеніз, жоғары жақтағылар, министрліктегілер төменгі буын мекемелерінің, бір-бірінің құжаттарын қазақ тіліндегі данасы болмаса қабылдамайды. Қабылдайтын құжаттың мемлекеттік тілдегі данасы болса болды, оның сапасын қатаң қадағалап, тексеріп жатқан тағы ешкім жоқ. Кейбір құжаттардың аудармасын оқығанда төбе шашың тік тұрады. Жоғары органдарға келіп түскен құжаттар кейін қайтарылса да, жаңылтпаш түрінде қайта оралып жанды қинайтыны тағы бар.

Қазақтың ұлы ақыны Абай сөйлеген тілім, жаужүрек Махамбет жырлаған тілім, кешегі өткен ақиық ақынымыз Мұқағали сыр шерткен тілім, сенің бүгінгі тағдырыңа алаңдаймын. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйініне келсек, құзырлы мекеме болсын мемлекеттік тілді айналып өтуге тырысады. ұзге ұлттарды былай қойып, қазақтардың өзінің ықыласы шамалы. Баспасөз мәліметтеріне сүйенсек, мемлекеттік қызметкерлердің 75-80 пайызы мемлекеттік тілді білмейді. Мемлекеттік орындарға қазақ тілін пайдаланудың қазіргі үлес салмағы 4,7 пайызды ғана құрайды екен. Сонда не істеуіміз керек? Меніңше, ешкімді де қазақша үйретеміз деп әлекке түсудің қажеті жоқ. Ол үшін депутаттарымыз қаласын қаламасын Амангелді Айталының ұсынысын іске асыруға тура келеді. Біз істемесек келер ұрпақ осылай істейді, мемлекеттік тілді қазіргі депутаттар қолдамаса, болашақ депутаттар қолдайды. ұйткені бұл – уақыт, заман, жаңа дәуір талабы. «Шын жыласа соқыр көзден жас шығады», дейді халқымыз. өзіне қажетті нәрсені кім де болса өздігінен үйренеді. өткен Президент сайлауы кезінде жақсы бастама басталды да, аяқсыз қалып қойды. Сол игі іс жалғасын тапса дейміз. Яғни, Елбасы-

на сайланатын адамдардан бастап, әрбір облыс, аудан әкімдері, тіпті әрбір кәсіпорын басшылары осы жер-жерде құрылған лингвистикалық комиссияның сүзгісінен өткізілсе, әрі бұл ретте арнайы құрылған лингвистикалық комиссиялар солқылдақтық танытпай, мемлекеттік тілдің мүддесін ойлай жүріп еңбек етсе, біраз мәселе өздігінен шешілер еді. Бұған Мемлекеттің қызмет агенттігі ұйытқы боса нұр үстіне нұр.

Ал қазақ тілін білмейтін қандастарымызға кешіріммен қараудың уақыты әлдеқашан өтіп кетті. Қазір көптеген ұйымдарда, министрліктер мен ведомстваларда қазақтардың саны әлдеқайда көбейді. Соған қарамастан кейбір ұжымдар өз құрамында бірде-бір басқа ұлттың өкілдері болмаса да, беттері бұлк етпестен лездемелерін орыс тілінде өткізіп жатады. Әр мекеменің басшысы осы бір мәселе төңірегінде ойланса?! Бұл үшін мекемелердің барлығы міндетті түрде лездемелерін қазақ тілінде өткізсін деген арнайы заң, жарлықтың қажеті жоқ. Тек қана әр басшы мәселенің мәнісіне патриоттық сезіммен қараса болғаны. Әсіресе, «жаңа қазақ» деп әлдеқандай қылып жүрген коммерсант, бизнесмендерімізді қазақыландыру республика басшыларының назарында болуы шарт, оларға соған орай жағдай туғызуға міндетті. Сөйтіп, барлық жерде бірдей қазақтарды қазақылыққа көшірмей қоймайтын моральдық-психологиялық ахуал жасауымыз керек. Дастарқан басында, үй ішінде орысша сөйлеу ендігі жерде ұмытылсын, қазақы әдет-ғұрып күнделікті қалыпқа батыл енгізілсін. Сонда ғана қазақтар жаппай қазақыланып, өзгелер үшін де қазақ тіліне деген қажеттілік туады.

Қаны қазақ, жаны қазақ әрбір азамат ана тілін білуге міндетті. Ал, қазақстанды мекен еткен өзге ұлт өкілдері мемлекеттік тілге құрметпен қарауға тиіс. Сұлтанмахмұт Торайғыров айтып кеткендей, «Ана тілі – қайнаған қанның, қиналған жанның, толғантқан көңілдің, лүпілдеген жүректің сығындысы, онда дәм де, мән де болу керек». Ана тіліміздің дәмін де, мәнін де келтіріп, сақтап қалатын қазақ жастары. Сондықтанда, тіліміздің тағдырына немқұрайды қарамайық

ағайын. Ана тіліміздің тағдыры ол біздің ең алдымен ана тіліміздің беделі жоғары тағдырымыз. Ол ұлттың тағдыры. Қазақ де- болуы керек. Қазақтай қайсар елдің тілі ген ел тарих сахынасында мәңгі тұру үшін мәңгі жасауға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Қазақ әдебиеті» газеті, 2005 ж.
2. «Ана тілі» газеті, 2009 ж.
3. «Мұқағали Мақатаев» журналы, 2010 ж.

Резюме

В статье поднимается проблемы повышения авторитета казахского языка.

Summary

The article raises the problem of increasing the authority of the Kazakh language.

**Білімсіздер тіліне берік болсын,
Білімдінің тіліне ерік болсын.**

**Адамға екі нәрсе тірек тегі:
Бірі – тіл, бірі – ділің жүректегі.**

Тіл – елшінің қылышы, тіл қылыштан да өткір.

Елдіктің өзегі – білік, кілті – тіл, қадір-қасиеті – кісілік.

Жүсіп Баласағұн

* * *

**Игі істің басы – тіл,
Тәрбие басы – тіл.**

Махмуд Қашқари

**БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҰСТАЗДАРДЫҢ ЖОҒАРЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ МЕН
КӘСІБИ ШЕБЕРЛІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ**

Ж. М. Құдайбергенова –
*қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі,
Семей қаласы №30 орта мектеп*

Әлемдік тәжірибеге сүйенсек, озық елдер өздерінің білім саласындағы жетістікке жетуін ұстаздардан әрбір балаға тең дәрежеде көңіл бөлуді талап ету, педагогикалық кадр құрамының кәсіби деңгейінің жоғары сапасын үнемі бабында ұстау және мұғалімдік қызметке барыныша дарынды жандардың тартылуына көңіл бөлу міндеттерімен байланыстырады екен. Семей қаласындағы №30 орта мектептің басшылары да осы міндеттерді берік ұстануда. Өйткені білім игеру – жай міндет емес. Шешімі жан-жақты, әрі жүйелі жұмыстың нәтижесіне байланысты. Осы орайда алтын ұя мектебіміздің оқу ісінің меңгерушісі, бірнеше мәрте қалалық, облыстық білім басқармасы марапаттауларының иегері Сәуле Рысбекқызы Қайрбаеваның басшылық етуімен ұстаздар еңбектерінің нәтижелі болып жатқанын риясыз айтқан жөн.

«Мұғалім өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, оқуды, ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімдігі де жойылады», – дейді Ушинский. Сәуір айында Семей қаласының №30 жалпы орта білім беретін мектебінде (мектеп директоры А.Д. Мирсаитова) оқу және тәрбие ісінің меңгерушісі С.Р. Қайрбаеваның ұйымдастыруымен үлкен дәрежеде «Білім жүйесіндегі ұстаздардың жоғары құзыреттілігі мен кәсіби шеберліктерінің жетілуі» атты педогогикалық кеңес болып өтті. Педогогикалық кеңес оқу және тәрбие ісінің меңгерушісі Сәуле Рысбекқызының «Құзыреттілік» туралы баяндамасымен ашылды. Қызығушылығын ояту сатысына қарай, ұстаздар әдістемелік бірлестік бойынша топқа бөлініп отырды. Педагогикалық кеңес екі бөлімнен тұрды, теориялық және практикалық бөлімнен. Әр топқа «құзыреттілік» сөзіне талдау жасау, ассоциация құру тапсырылды (сөз құзыреттілік сөзінің әр әрпінен басталуы шарт). Мысалы: қазақ тілі мен әдебиет пәні

бірлестігі мұғалімдері бұл сөзге мынадай анықтама берді. Қ-қабілеттілік, Ұ-ұйымдас-тырушылық, З-зияткерлік, Ы-ықылас пен ынта, Р-руханият, Е-ерік-жігер, Т-талап пен табандылық, Т-төзімділік, І-ізеттілік, Л-лайықтылық, І-ізденгіштік, К-кішіпейіл және кешірімді болу керек деп тапты. Келесі кезекте әр топ анкета (сұрақ-жауап) толтырды.

1. «Мектептің ертеңгі күнінде үлкен нәтижеге, табысқа қол жету үшін не керек?», – деген сұраққа:

- ұйымшылдық
- шығармашылық
- сынып жүйесі
- Рух, жігер, ынта, – деген жауап алынды.

Мектеп директоры А.Д. Мирсаитова бұл сауалға: Бүгінгі таңда мектеп тек білім беруші ұйым емес, балаларды жан-жақты білімді де, білікті етіп өмірге дайындайтын орталық. Шеше алмаған сұрақтарына жауап табатын, білім шырларына көтерілетін – мектеп. Сол үшін ұстаз бен оқушыға да арман мен мақсат (мотивация) керек екендігін баса айтты. Оқу – тәрбие ісінің меңгерушісі С. Р. Қайрбаева мұғалім құзыреттілігінің түрлеріне тоқталды. Ең алдымен мұғалімдердің диагностикалық картасын жасағанын, соған байланысты ұстаздарды бірнеше шығармашылық топқа бөліп, мұғалімдердің кәсіби өсу біліктілігін көрсету мақсатында түрлі іс-шаралар, тренингтер, дамыту семинарлары өткізіліп отыратындығын айтты. Тәрбие ісінің меңгерушісі С.Н. Бекенова: «Мұғалім мақсаты бүгінгі заман талабы білімді, білікті, өздігінен тығырықтан шығар жол таба білетін іскер адам тәрбиелеуді қажет етіп отырғандықтан, мектеп қабырғасында жеткіншектердің жеке тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасау қажет», – деп түйіндеді. Осыдан соң, үш эксперт сайланып, әр бірлестіктің идеяларын қағазға түсіріп отырды. Әр бірлестік келешектегі мектеп жоба-

Қазақ тілі және әдебиет әдістемесі бірлестігінің мұғалімдері.
Жетекшісі: Арғынбекова Баршагүл Слямбекқызы

Сауле Қайырбаева Рысбекқызы
оқу-тәрбие ісінің меңгерушісі

сын жасап, оны қорғады. Жоба «Болашақ мектебі» деп аталды.

1. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні бірлестігі (жетекшісі Б.С. Арғынбекова) өз жобаларын шаңырақ түрінде қорғады. Мына үйірмелердің жұмысы жанданатындығын айтып өтті: «оқырман клубы», «Бала ақын», «Драма үйірмесі» т.б.

2. Ағылшын тілі бірлестігі (жетекшісі Тенеряднова И.Е.) өз жобаларында жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндерді үш тілде оқытса, бәсекеге қабілет артар еді деді.

3. Жаратылыс тану бірлестігі (жетекшісі Журсымбаев Е.К.) болашақ мектепті бы-

лай қорытындылады. Ғылым мен өндірісті байланыстыратын орта мектеп тәжірибе алаңына айналады деп сендірді.

4. Бастауыш сынып бірлестігі мұғалімдері былай деп қорытты: (жетекшісі Скворцова М.В.) Мұғалім бүкіл өмір бойы оқу және ізденісте болу керек.

5. Эстетика бағытындағы пәндер бірлестігі мұғалімдері (жетекшісі В.В. Гаук) «Болашақтағы мектеп» туралы өз пікірлерін былай жеткізді: мәдениетті, әсемдік пен әдемілікке бейімдеу. Ата-аналармен, жұмыстың жаңа нысандарымен жұмыс жасау. Денсаулықтарын нығайту. Ұстаздарды сергіту мақсатында «Сапалылық» ойыны ой-

натылды (әр топқа кеспе қағаздар мен себет таратылып берілді). Ойын шарты әр ұстаз кеспе қағазға өзінің бойындағы үш түрлі қасиеті туралы жазып, себетке тастау керек. Себеттегі қағаздар араластырылып, әр ұстаз себеттен кеспе қағазды алып оқып, бұл қасиет кімге тән екенін анықтайды. Педагогикалық кеңестің екінші практикалық бөлімі «Ұстаздардың оқушыларға өз мүмкіндіктерін танып-білуге бағытбағдар беру» деп аталды. Сәуле Рысбекқызы: «Қазір шығармашылықпен жұмыс істейтін ұстаздардың еңбегі ғана жақсы оң нәтиже береді», – деп атап көрсетті. Қазақ тілі мен әдебиетінің бірлестік жетекшісі Баршагүл Слямбекқызы – кәсіби деңгейі жоғары, шығармашылық әлеуеті зор тұлға. Баршагүл Слямбекқызы өзінің баяндамасында «Құзыреттілік тұрғысынан білім берудің басты ерекшелігі дайын білімді игерту емес, бұл білімді өз бетімен игеріп, оны практикада қолдана білуге жағдай туғызу», – деді. Директордың ғылыми-әдістеме ісі жөніндегі меңгерушісі Г.А. Махмутова «Құзыреттілік – дегеніміз түрлі өмірлік жағдайларда тиісті шешім қабылдай білу. Білім, білік тәжірибенді өз портфолияна жинап, ары қарай кәсіптік дамуды жоспарлау керек екенін әсіресе жас мамандарға баса айтты. Портфолияны қалай дұрыс, әдемі етіп, жинақтау керектігі жөнінде бастауыш сынып мұғалімі Слямбекова С.Т. өзінің баяндамасында өте тамаша көрсетті және іс-тәжірибесімен бөлісті. Педагогикалық кеңестің соңында «Бәрі өз қолыңда» деп аталатын алақан бейнеленген кері әсер парағы таратылып берілді.

Ұстаздар әр саусаққа өздерінің алған әсерлерін асыға жазып жатты.

• Бүгінгі педагогикалық кеңестің өту барысы туралы пікіріңіз?

• Сізге не ұнады, неге?
• Сізге не ұнамады, неге?
• Ұсыныс, пікірлеріңіз
• Бағалау парағына жазылған ұсыныспен пікірлер:

• Болашақта педагогикалық кеңестер осы тұрғыдан көбірек ұйымдастырылса екен;

• Бүгінгі педагогикалық кеңес өте көңілді өтті. Алдағы уақыттарда осындай формада өтілсе.

• Келешекте топқа бөлініп отырып бар ойымызды ортаға салсақ;

• Басқа да жиналыстар осындай түрде өтсе;

• Педагогикалық кеңестің өту барысы өте қызықты, жоғары деңгейде өтті;

• Педагогикалық кеңес іскерлік ойын сияқты өтті.

Не ұнады?

• Ұйымдастырылуы және өткізу әдісі;
• Жақсы педагогикалық идеялар ұнады;
• Жобаны қорғау әрекеттері көңілді өтті;
• Әр бірлестік өз ойларын көрсете білді;
• Сапалы көп ақпарат, мүмкіндіктер;
• Әр бірлестіктің ұсыныс пікірлері;
• Білім шыңына жету пирамидасы;
• «Қазақ тілі мен әдебиеті», «Жаратылыстану», «Эстетика» бірлестіктерінің идеялары ұнады;

• Алға ұмтылушылық, жаңашылдық, ізденімпаздық Мұғалімдердің ынтымағы, бірлігі ұнады.

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы профессионального мастерства и компетентности учителей средних школ.

Summary

In given article are considered questions of professional skill and competence of teachers of high schools.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ	
Пірәлиев С.Ж. Басты мақсат – интеллектуалды тұлға тәрбиелеу	6
Құттықтау	8
Нуриев М.А. Табиғат тамыршысы.....	10
Нуриев М.А., Садыкова А.Е. Өнегемен өрлеген ғұмыр.....	13
Сейсенбаева Ж.А., Якупова А.Н., Жұмаханұлы Қ.	
Көшбасшы білім ордасы	17
Құлсариева А. Қазақ мәдениетіндегі еңбек құндылығы	23
Ішпекбаев Ж.Е. Тәрбиелі жас – ел тірегі.....	27
Нурлихина Г.Б. Республикадағы тұңғыш Магистратура және PhD докторантура институты	36
Намазбаева Ж.Ы., Исабекова Т.Ш. Ұлттық тәрбиенің теория-әдіснамалық негіздерінің психологиялық мәселелері	40
Жанбеков Х.Н., Мананов Н.Т. Ұлттық тәрбиені ұйымдастырудың тағылымдық маңызы зор.....	44
Бекпатшаев М.Ж., Біргебаев А. Техникалық мамандықтардың өзектілігі және оны тәрбие жұмыстарымен ұйымдастыру	49
Даутова С.Б.Әдеби-тілдік құндылықтар – тәрбиенің қайнар көзі.....	55
Балашов Т.Т. Құқық және экономика институтындағы білім мен тәрбиенің ұштасуы.....	60
Дамитов Б.К. Обеспечение высокого качества образования - насущное требование личности, государства и общества.....	65
Нуриев М.А., Якупова А.Н., Сейсенбаева Ж.А. Актуальные вопросы формирования интеллектуального потенциала нации	69
Нуриев М.А., Аганина К.Ж. Педагогическое образование в условиях инновационного развития.....	74
Бөлесев Қ. Ұлттық тәрбие – ел болашағы.....	78
Бөлесев Қ., Оспанбаева М.П., Керімбаева Р.Қ., Ережепбаева А.С.	
Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру (бағдарлама).....	83
Совет-Хан Ғаббасов Адам тәрбиесінің жаңа ілімі	88
Табылдиев Ә. Ұлттық тәрбиенің түрлері туралы теориялық тұжырымдар	93
Кенжеғараев Н. Абай өлеңдеріндегі асықтық пен бозбала мәселелері	102
Сейсенбаева Ж.А. Отбасы тұрақтандырудың өзекті мәселелері.....	105
Қаражанова К.Ә. Жеке тұлғаны тәрбиелеудегі отбасы тәрбиесінің рөлі	108
Әбділдаева Қ.Қ. Оқушы тұлғасын салауатты өмір сүруге тәрбиелеудің ғылыми негіздері	111
Қасенов Е.С. Тәрбие беру – жалпы адамзаттық іс	114
Тойшанұлы А. «Жарапазан» жырының арғы тегі мен типологиясы	116
Нурелова Д.Д., Ахметова Г. Тіл тағдыры	121
Құдайбергенова Ж.М. Білім жүйесіндегі ұстаздардың жоғары құзыреттілігі мен кәсіби шеберліктерін жетілдіру	125

Мақалаларды журналға басып шығарудағы талаптары	Требования к оформлению статей, публикуемых в журнале
Мақаланы «Ұлттық тәрбие» журналына тапсыру үшін журналдың жауапты хатшысына қағаз түрінде басылып шыққан файл көшірмесімен кез келген электронды таратушыда өткізу керек. Дискетадағы ақпарат қағаз түрінде басылып шыққан ақпаратқа сай келуі қажет. Мәтін Microsoft Word мәтіндік редакторда, Times New Roman шрифтпен, шрифтін өлшемі № 12 терілуі қажет. Мақаланың көлемі 5-беттен кем болмауы тиіс. Беттің параметрлері: үсті – 2 см, асты – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1,5 см. Жоларалық интервал – дара (одинарный). Мақала автордың аты-жөні, қызметі, ғылыми лауазымы, мақаланың атын көрсетумен басталады, мақаланың соңында екі тілде түйін беріледі (егер мақала қазақ тілінде жазылса, онда түйін орыс және ағылшын тілдерінде, егер мақала орыс тілінде жазылса, онда түйін қазақ және ағылшын тілдерінде жазылады т.с.с.). Мақала терілгеннен кейін автор өзі тексеріп, қателерін түзеп, соңғы нұсқасын беруі қажет. Мақала мазмұнына автор өзі жауап береді. Әдебиеттерге сілтеме міндетті түрде жасалсын. Олар мәтінде аталуына қарай таяқшада сан түрінде көрсетіледі. Мақаланың соңында берілетін әдебиеттер тізімінде алдымен автордың аты-жөні, мақаланың немесе кітаптың аты, сонан кейін кітаптың жалпы мәліметтері көрсетіледі. Мақаланың соңында қызмет және үй телефон нөмірлерін көрсетулеріңіз қажет. Түп нұсқалар, қойылған талаптарға сай келмеген жағдайда баспаға қабылданбайды. Мақалалар кері қайтарылмайды және өңделмейді. Мақаланы баспаға шығару ақысы университеттің қассасына төленеді немесе банк арқылы төлеуге болады. *Қойылған талаптарға сәйкес мақаланы журналға шығару бағасы 1500 теңге. Бір жылға жазылу бағасы 3104 теңге. Журналға жазылу «Қазпошта» бөлімшелері арқылы жыл бойына жүреді. Индекс 74310	Материалы для журнала «Ұлттық тәрбие» сдаются ответственному секретарю журнала в распечатанном виде с приложением копии файла на любом электронном носителе. Информация на электронном носителе и в распечатанном виде должна быть идентичной. Набор должен быть произведен в текстовом редакторе Microsoft Word шрифтом Times New Roman, кегль – 12. Статья должна быть не менее 5 страниц. Параметры страницы: верхнее – 2 см, нижнее – 2 см, слева – 3 см, справа – 1,5 см. Междустрочный интервал – одинарный. Статья должна начинаться с указания ФИО автора, занимаемой должности, ученой степени, названия статьи. В конце статьи обязательно наличие резюме на двух языках (если статья написана на казахском языке, то резюме должно быть написано на русском и английском, а если статья написано русском языке, то резюме следует писать на казахском и английском). Текст должен быть тщательным образом выверен и отредактирован автором после набора. Автор сам отвечает за содержание статьи. Ссылки на литературные источники обязательны. Они даются в тексте цифрами в сносках по мере упоминания. В списке литературы, который дается в конце статьи, вслед за фамилией и инициалами автора идут название статьи или книги, а затем остальные выходные данные. В конце статьи необходимо указать номер служебного и домашнего телефона. Оригиналы, оформление которых не будет соответствовать указанном требовании, к публикации не принимаются. Статьи не возвращаются и не рецензируются. Материалы, поступившие в редакцию, в дальнейшем не будут использоваться в других изданиях. Оплата за публикацию вносится в кассу университета, либо производится по безналичному расчету. *Стоимость статьи в журнал 1500 тенге. Подписная цена за год 3104 тенге. Подписка на журнал проводится в течение года в отделах «Казпочта». Индекс 74310
	*Реквизиты: РГП ПХВ Абай атындағы Қаз ҰПУ ИИН KZ17856000000086696 БИН 031 240 004 969 РНН 600900529562 АГФ ОАО «БанкЦентрКредит» МФО 190501719, код 16 Свидетельство о постановке на учет по НДС: Серия 60305 № 0005741 от 13.01.04

Ескерту:	Примечание:
<u>Жекелеген авторлардың журналда жарияланған мақалаларындағы пікір-ұсыныстары редакцияның түбегейлі көзқарасын білдірмейді.</u>	<u>Мнения и предложения авторов статей опубликованных в журнале могут не совпадать со взглядами и мнением редакции.</u>
Мазмұнды, әрі мағыналы жазылған мақалалар редакцияда қаралып, ақысыз жарияланатын болады.	Лучшие статьи по мнению редакции будут печататься в журнале бесплатно.

Құрметті оқырмандар!

«Ұлттық тәрбие» журналын «Қазпошта» АҚ мекемесінің кез келген бөлімшесінен жаздырып ала аласыз. Журналға жазылу жыл бойына жүргізіледі.

«Ұлттық тәрбие» журналын жаздырып алуға және мақала жариялап, өзіндік тың ой қосуға асығыңыз, ағайын!

Мына мекен-жайға хабарласуларыңызға болады: Жамбыл көшесі, 25 үй, 24 каб. Тел: 291-88-83. E-mail: nitso@mail.ru

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «Ұлағат» баспасының баспаханасында басылды
Издательство «Ұлағат» Казахского национального педагогического
университета имени Абая

Тікелей репродукциялық әдіспен басылады
Печатается методом прямого репродуцирования

Жауапты редактор/Ответственный редактор – Жанар Сейсенбаева
Жауапты хатшы/Ответственный секретарь – Анар Құрманғали
Беттеген/Верстка – Шарбан Айтмұқұшева

Редакция мекен-жайы:

050010, Алматы қ., Жамбыл к-сі 25 үй, Жаңартпа технологиялар және
білім беру мазмұнын ҒЗИ, каб. 24.
Тел/факс: 8(727) 291-88-83, 8702 951-87-61,
электрондық мекен-жай: nitso@mail.ru

Басылымға жіберілді: 04.06.2012 ж. Пішімі 60x84 ¹/₈.
Қағазы сықтықар. Басылым – офсет. Көлемі 16.25 б.т.
Таралымы 500. Тапсырыс №203.

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ НАЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ

Екі айда бір рет шығатын

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КӨПШІЛІК ЖУРНАЛ

2010 ЖЫЛДЫҢ НАУРЫЗ АЙЫНАН БАСТАП ШЫҒАДЫ

1 (9) 2012

(қаңтар-ақпан)

1

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ
НАЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ

2(10)2012
(наурыз-сәуір)

